

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Mateiu
CARAGIALE
CRAII DE CURTEA VECHÉ

LITERA

CHIȘINĂU 1998

CZU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Textele ediției de față au fost reproduse după:

Mateiu I. Caragiale. *Pajere. Remember. Craii de Curtea-veche. Sub pecetea tainei*. Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Perpessicius. Colecția "B.P.T.". Editura pentru literatură. București, 1965.

Mateiu I. Caragiale. *Opere*. Ediție, studii introductiv și note de Barbu Cioculescu. Colecția "Fundamente". Editura Fundației Culturale Române. București, 1994.

Textele, cu unele excepții ținând de limba și stilul scriitorului, respectă normele ortografice în vigoare.

Coperta: *Isai Cârnu*

ISB

© «LITERA», 1997

TABEL CRONOLOGIC

- 1885 *martie 25 (stil vechi 12)* Se naște la București Mateiu, fiul cel mai mare al scriitorului Ion Luca Caragiale. Fiu natural; mama: Maria Constantinescu, rentieră, 21 ani; I. L. Caragiale, 33 ani, rentier.
- cca. 1892—cca. 1902 Studiază la colegiul Sf. Gheorghe, al cărui director între 1889—1903 este Anghel Demetriescu, “*excelențul meu director și maestru de istorie*”, cum spune Matei Caragiale. Din timpul acesta datează temeinica sa inițiere istorică și heraldică. Tot acum va fi cunoscut, probabil, îndeaproape, cercul amicilor lui Anghel Demetriescu: Delavrancea, arhitectul Mincu, St. C. Hepites, dr. C. Istrati, N. Petrașcu.
- 1904 *noiembrie—1905 mai, Berlin.* Dacă nu urmează, potrivit dorinței tatălui său, dreptul, în schimb, paralel, cu lecturi fructuoase, pătrunde farmecele marelui oraș, pe care le va evoca în povestirea sa *Remember*.
- 1906 *București.* Studii de drept, pe care nu le termină, și examene la Universitatea din București, despre care Delavrancea îi relatează lui I. L. Caragiale, la Berlin.
- 1907 *vara* După o referință din *Remember*: “*Fusesem greu bolnav în București și mă întorsesem la Berlin, acasă*”.
- 1910 Prim concept al romanului *Craii de Curtea-veche* (vezi notița completă la anul 1929).

- 1911 Prim concept al povestirii *Remember* (vezi notița completă la anul 1924).
- 1912 aprilie Apar în *Viața românească* (nr.4) primele 13 poezii ale lui Mateiu Caragiale: *Clio, Lauda cuceritorului, Prohodul războinicului, Noapte roșie, Călugărița, Boierul, Aspra, Înțeleptul, Cronicarul, Domnița, La Argeș, Trântorul și Curțile vechi.*
- 29 aprilie: "... aflându-mă cu tatăl meu la Dragosloveni (la Vlahuță), am mers să vedem, aproape de Plăinești, amplasamentul unde avea să se înalțe monumentul marelui Suvorov, care a zdrobit acolo, la 11.X.1789, armata turcească. Soclul era instalat, lucra și un bătrân, ce semăna cu Tolstoi. Statuia ecvestră a sosit anul următor, din Rusia, unde s-a reîntors după trei ani. La inaugurarea acestui monument (6.XI.13) am fost propus pentru decorare de către șambelanul și consilierul de stat Boris Arseniev, însărcinată cu afaceri la București și, mai târziu, vice-guvernator al Basarabiei". (Mateiu Caragiale, *Opere*, ediție îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru literatură și artă, 1936, p.320, text francez).
- 3/16 iunie, Leipzig. Scrisoare prin care poetul Panait Cerna felicita pe Ion Luca Caragiale pentru poeziile fiului său, apărute în *Viața românească*. La 5/18 aceeași lună, I. L. Caragiale răspunde poetului Cerna (textul scrisorii necunoscut).
- 9/22 iunie, Berlin. Moartea lui I. L. Caragiale. Mateiu asistă la înmormântare.
- 25/7 octombrie-1914 4/17 ianuarie. Șef de cabinet la Ministerul Lucrărilor Publice (ministru: Al. Bădărău).
- 1913 martie Apar în *Viața românească* (an. VIII, 3, martie) poeziile: *Grădinile amăgirii, Întoarcerea învinsului și Mărturisire.*
- 1916 7 mai Apare în *Flacăra* (an, V, nr. 30, 7 mai) poezia *Dregătorul.*

- 1919—1921 Șeful biroului Presei din Ministerul de Interne.
- 1923 Se căsătorește cu Marica Sion, care îi aduce o mică proprietate la Fundulea (Ilfov); domiciliază acum în București, str. Logofătul Stroici (fostă Surorilor) nr.9, iar mai târziu în str. Robert de Fleurs 9 A.
- 1924 Apare *Remember*, editura “Cultura Națională”, 1924. Etapele acestei lucrări, la care folosim și însemnările autorului, sunt următoarele: “*Conceput în timpul promenadelor nocturne la Șosea, în 1911; remaniat progresiv; definitiv în 1921, când a apărut în revistă*” (text francez).
În *Viața românească* a apărut în august 1921, fiind subdatată: 1914.
- 1925 *Antologia poezilor de azi* de I. Pillat și Perpessicius, vol. I, 1925 cu un portret de Marcel Iancu, înregistrează, pentru prima dată, comunicat de autor, titlul volumului de versuri, apărut peste 11 ani: *Pajere*. În antologie se tipăresc poeziile: *Boierul, Trântorul și Curțile vechi*.
- 1926 *martie—1928* Se tipărește în revista *Gândirea*, romanul *Craii de Curtea-veche*. (Etapele detaliate ale acestei lucrări, sub anul 1929.)
- 1927 *28 noiembrie* Pentru a treia oară (primele două redacții s-a pierdut), începe redactarea unor “pagini de jurnal”, diferite de cele dinainte “prin totală absență a vreunei preocupări literare”. Aceste note, întemeiate pe fapte și reacțiuni, le scrie “numai pentru sine”. (Extrase în *Opere*, ed. Perpessicius, 1936, pp.312-323.)
- 1928 *ianuarie* Hotărât să intre în diplomație, întreprinde un drum la San Remo, pentru a întâlni pe N. Titulescu, atunci ministru de externe. Oprește la Triest, apoi prin Lombardia inundată, pe riviera italiană, notând de-a lungul drumului,

ceea ce ochiul său distinge artistic în arhitectură, urbanistică, peisaj floral. Vizitează cimitirul din San Remo, unde e înmormântată, din 1907, Eliza Sion, mama soției sale.

Primit în audiență, la hotelul Miramare, de N. Titulescu. La întoarcere, oprire în Milano. Plimbare cu tramvaiul pe o “memorabilă” ploaie torențială; traversează galeria Victor Emanuel, plină de lume; în fața teatrului Scala, se afișa “Aurul Rinului”, pe care-l auzise cu douăzeci și cinci de ani în urmă.

Vineri, 27 ianuarie la Triest; duminică, 29 ianuarie în București.

22 iunie Înălță la conacul din Sion (Fundulea) steagul casei sale (“coupă vert sur jaune”).

1929 Apare în librării, editat de “Cartea Românească”, romanul *Craii de Curtea-veche*.

Etapele acestei lucrări, după notele consemnate de autor, sunt următoarele:

Conceput (“nebulusement) în 1910.

Partea I (*Întâmpinarea crailor*), scrisă complet dintr-un condei, în 1916, 1918, 1919; remaniată apoi în detalii;

Partea a II-a (*Cele trei hagiâlăcuri*), anume pasajii, precum intrarea lui Pașadia și Pîrgu în restaurant, în 1918; voiajul lui Pantazi pe glob în 1920, voiajul în trecut, al lui Pașadia, în 1921 (“*scris pe masa din restaurant, la tripou, în sala de ședințe a judecătorului de pace, culoare verde...*”);

Partea a III-a (*Spovedanii*), în 1922 “în timpul celei mai teribile crize” din viața sa; pe vară (iulie), lucrează la spovedania lui Pantazi; la 24 decembrie 1924 termină spovedania lui Pantazi; pe a lui Pașadia, la 4 august 1926;

Partea a IV-a (*Asfințitul crailor*), în 1927; ambele părți (partea a doua lucrată cu anticipație) terminate până la 1 noiembrie 1927; remaniat, apoi copiat.

În revista *Gândirea*, romanul se tipărește între martie 1926 (*Gândirea*, an. VI, nr.2) și octombrie 1928 (*Gândirea*, an.VIII, nr. 10).

Ultimele trei părți din roman l-au costat nouă ani de lucr intens.

2 ianuarie Scrie, după însemnările autorului, primele linii din *Școala țafelor*, titlu schimbat apoi în *Soborul țafelor* din care a rămas doar o filă în trei variante, dintre care, primele două precedate de un epigraful din *Le latin mystique* de Rémy de Gourmont, carte pe care Mateiu Caragiale o dona, în februarie 1929, lui Francisc Lebrun.

1930 Publică în *Gândirea* (an. X, nr.12, 1930) un prim fragment din romanul *Sub pecetea tainei*, rămas neterminat. În *Gândirea* se tipărește între decembrie 1930—aprilie 1933. Conceput în 1930; titlul fixat în primăvara aceluiași an; începe să-l scrie la 18 mai 1930. Din însemnările autorului se vede a fi lucrat până la sfârșitul anului 1934 — dar fără spor.

Își alege emblema *cave, age, tace* (ferește-te, lucrează, taci), pe care o introduce și-n stema armelor sale.

1934 29 aprilie, București Străbate “o teribilă criză morală. Starea mea de spirit e probabil aceea a oamenilor care-și simt sfârșitul apropiindu-se și nu mai trag nici o nădejde”.

1935 9 mai, Sion (*Fundulea*) Treieratul și predarea porumbului sunt întârziate din cauza ploilor. Astfel de notații de gospodărie agricolă, minuțioase, se pot formula, așa cum agendele și corespondența atestă, pentru toți anii, cca.1928—1935.

1936 7 ianuarie, București. Mateiu Caragiale se stinge din viață la vârsta de 51 de ani.

*

cca. mai Apare volumul de poeme *Pajere*, la “Cultura Națională”, al cărui director era acad. Al. Rosetti. Ediția îngrijită de Ma-rica M. Caragiale, cu o notiță bibliografică de Perpessicius și cu un portret inedit de Marcel Iancu. Apare Mateiu I. Caragiale, *Opere*, ediție definitivă îngrijită de Perpessicius, Fundația pentru literatură și artă, 1936 (director: acad. Al. Rosetti), cu reproduceri după stampele autorului. În materialul bibliografic, referințe despre o proiectată monografie, consacrată lui Hoditz, personalitate originală, îndrăgostită de arte, a secolului XVIII, al Rosswalde în Silezia.

1945 Apare Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-veche* — ediție cu 14 ilustrații în culori de G. Tomaziu.

1957 Se tipărește la E.S.P.L.A. romanul *Craii de Curtea-veche*.

1965 “Biblioteca pentru toți” publică din opera lui Mateiu I. Caragiale: *Pajere*, *Remember*, *Craii de Curtea-veche* și *Sub pece-tea tainei*, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Perpessicius.

PERPESSICIUS

PAJERE (1936)

CLIO¹

Mi-a îngânat stăpâna: “Nu-n file-ngălbenite
Stă-mbălsămată taina mării strămoșești.
Amurgul rug de purpuri aprinde: de-l privești,
Se-nfiripă-n vâlvoarea-i vedenii strălucite.

Căci, uriașe stoluri la zări încremenite,
Zac norii ce, în pragul genunilor cerești,
Par pajere-ncleștate de zgriptori din povești
Umbrind cetăți în flăcări cu turnuri prăbușite.

Dar ceața serii-neacă troianele de jar.
Atunci mergi de te-așază sub un bătrân stejar,
Ascultă mândrul freamăt ce-n el deșteaptă vântul,

Ca-n obositu-ți suflet de vrajă răzvrățiți,
Când negrul vâl al nopții înfășură pământul,
În gemăt să tresalte străbunii adormiți.”

1910

¹ În mitologia greacă, muza poeziei epice și a istoriei; numele său, în grecește, înseamnă: “a glorifica”.

LAUDA CUCERITORULUI

“Rois barbares,
Sombres chasseurs d’aurochs¹...”
*H. Taine*²

O! tu, care-ai mânat barbare gloate
Ca să sfărâmi împărății bătrâne
Și-ai câștigat izbânzi nenumărate;

Tu, ce-n trufia inimii păgâne
Ai pângărit răsând altare sfinte
Și-ai ars cetăți, ai fost măreț, stăpâne,

Când jefuind regeștile morminte
Zdrobitei hârci îi ai răpit cununa,
Și oaselor bogatele veșminte;

O! negre Domn, care-ai stârnit furtuna
De năvăliri, de-ai zguduit pământul,
Dacă-al tău nume îl săpase runa

Cea tainică pentr-a-ți slăvi avântul,
L-a șters neîmpăcată-apoi uitarea,
Precum ți-a pulberat cenușa vântul.

¹ “*Regi barbari, / Întunecați vânători de zimbri*”...(fr.)

² *Hippolyte-Adolphe Taine* (1828—1893), filozof, istoric și critic francez, autorul unor cunoscute eseuri de istorie, de critică și de filozofia artei.

Povestea ta pierdută e-n vârtoarea,
De ani supuși ce vremea-a spulberat,
Dar umbra ta le mohorăște zarea,

Că-nalt răsari, cumplit, neîndurat,
Cuprins de flăcări pe căzânde turlle,
Cu pieptul gol luptând însângerat,

Beat de măcel. Asurzitoare surle
Cu spițele se întreceau turbate,
Și-ades făceai îngrozitor să urle

De buciunări pădurile carpate,
Vânând călare zimbrul și vierul
Și săgetând jivine-însăimântate.

În sumbri nori ce trec încomând cerul
În zori, goniți de aspra vijelie,
Le mai zăresc cum fug mugind de fierul

Ucigător. Zburau cu veselie
Deasupra-ți corbii, și de-atâta sânge
Răsar și astăzi roșii flori din glie.

Dar, îndelung nu ți-a fost dat a-nfrânge
Pe-aceea ce pândise rânjitoare,
La sânu-i rece să te poată strânge,

Și ai pierit, trădat într-o strâmtoare.
Amar te-a plâns, pletoasa seminție
Ea, ce pe-o culme-într-un apus de soare,

Urlând, te-a ars cu-ntreaga-ți avuție,
Cu-ai tăi sirepi, cu roabele iubite,
Ce desfătau posaca ta beție.

*

Sunt seri, spre toamnă,-adânci și strălucite
Ce, luminându-mi negura-amintirii,
Trezesc în mine suflete-adormite

De mult, încât cad pradă amăgirii
Când cerul pârguit la zări cuprinde
Purpura toată, și toți trandafirii,

Și-n sânge scaldă para ce-l aprinde
De vii văpăi — privind atunci amurgul,
Un dor păgân sălbatic mă încinde, —

Și văd, stăpâne, cum îți arde rugul.

1912

PROHODUL RĂZBOINICULUI

Din goană-l săgetară trădat într-o strâmtoare
Și-n adâncimi de codri, sub ceru-nnegurat,
Crunți vânători de zimbri urlând i-au înălțat
O schelă uriașă de prăzi și de odoare.

Și trupuri răstignite, și tigve rânjitoare,
Și prunci zdrobiți, și roabe cu sânul spintecat
Se zbat în gheara morții pe rugu-nsângerat,
Ce-n vârful-i poartă leșul înțepenit călare.

În purpura înfiptă pe zalele-aurite
Cuceritorul pare, urdiilor cernite,
Un falnic zeu ce cată să se avânte-n nori,

Și, ne-mpăcați în juru-i, cu sulițele-ntinse
I-arată către zare pletoșii luptători
Cum ard îngenunchiate cetățile învinse.

1907

NOAPTE ROȘIE

Trecând ca o nălucă, prin vifor, prin noroi
El fuge-nvins și bezna pădurilor l-înghite;
Nu simte cum în valuri, din rănile cumplite,
Îi curge mândrul sânge pe platoșă șiroi.

Dar gându-i vajnic zboară sălbatic înapoi,
Și când își amintește cum, de păgâni răpitate,
Plăpânde domnițe în lanțuri zac robite,
Și cum tăiați pieriră coconii amândoi,

Pe-un mal de râpă calul și-oprește deodată,
Privește plin de turbă spre zarea-nflăcărată,
Și alba barbă-și smulge și blestemă hain,

Și-amenințăndăzduhul, cu pala-n mâna dreaptă,
Se-ntoarce Voievodul mânat de-un aprig chin
În valea unde lupta și moartea îl așteaptă.

1904

CĂLUGĂRIȚA

În sfânta mănăstire de-ai mei părinți zidită,
Muncindu-mi fără milă sărmanul trup uscat,
Acoperit de zdrențe, de ani împovărat,
Îndur sub bolți de jale o soartă urgisită.

Frumoasă-am fost odată, senină, fericită,
A țării mândră Doamnă — dar lumea m-a uitat —
Și-adesea amintindu-mi de visul spulberat
Crunt inima-mi zvâcnește și sângeră rănită.

Căci viața mea în lacrimi și-a oglindit izvodul
De când cu oastea-i, falnic, ursitul meu, Voievodul
Purces-a să înfrunte păgânele urdii;

Din șea îl prăbușiră hangerele haine —
De-atunci cad în ruină mărețe curți pustii
Și eu îmi rog sfârșitul, dar moartea nu mai vine.

1904

BOIERUL

“Tăiat-au de Rusalii pre jupan...”

Pe-o culme, lângă-un iezer, durează-o mănăstire
Boierul... Mult bătrân e: dinți nu mai are-n gură,
Postește, se grijește, bârfește și strâmb jură,
Stă cuvios în strană și zice din psaltire.

E mic de stat, fățarnic, semeț și crud din fire,
Viteaz spătar fu-n lupte, dar azi când barda-e sură,
Cu dreapta se închină, cu stânga smulge, fură,
Despoaie și ucide în setea-i de hrăpire.

De neam e Basarabă, și rudă cu Voievodul,
De bogății e putred și-l blastămă norodul,
Dar, la Stambul, îl sapă Cislar-Aga harapul.

Și tocmai de Rusalii, când plin de veselie
Așteaptă să-i sosească fermanul de domnie
Îl prind cu pâri ascunse și-armașu-i taie capul.

ASPRA

Nimic nu o-mblânzește, nimic nu o-ncovoiaie,
Ani are peste sută și multe-a pătimit:
Tot neamu-i, soțul, fiii, de sabie-au pierit,
Dar n-a putut durerea s-o frângă, nici s-o-nmoaie.

Și fără preget luptă, împilă și jupoaie;
Ea taie-n carne vie și sufletu-i cernit
Cu toată răzbunarea e tot nemulțumit —
Așa cumplit o arde năprasnica văpaie

A urii. Iar când noaptea l-a candelii lumină
Bătrâna ce veghează, stingheră și haină,
Trecutul răscolește, din ochi îi dau scânteii.

Nu plânge, dar veninul o-nnăbușe, greu geme,
Afară urlă vântul și peste capul ei
Pogoară stoluri negre de groaznice blesteme.

1908

ÎNȚELEPTUL

“Bea voios și ospăta...”

El de măriri deșerte, de faimă, nu visează,
Domnia n-o râvnește, de curte stă străin.
Ca dânsul nimeni altul bun nu e, nici blajin,
Pe toți îi miluiește, cunună, creștinează.

Dar armele iubește și caii, des vânează,
Și-mbelșugata-i viață își toarce firul lin,
Mărinimos și darnic, cu cugetul senin,
El tot mereu petrece și bea și ospătează.

Așa un veac trăit-a, voios și înțelept,
Și când l-au dus în raclă cu mâinile pe piept,
L-a plâns ca pe-un părinte mulțimea-ndurerată;

Și dacă cronicarii uitării-l hărăzesc,
În cântece-amintirea-i e de popor păstrată,
Și tainic pe mormântu-i bătrânii ulmi șoptesc.

1909

CRONICARUL

Cu ușa zăvorâtă, în dosnica chilie
În care raza zilei se cerne tainic, lin,
Departa de-orice zgomot, ferit de ochi străin,
Bătrânul amintirea își deapănă și-o scrie.

An după an înșiră, domnie cu domnie,
Rănit de soartă însă, de părtinire plin,
El pana-nverșunată își moaie în venin,
Ca-n viitor izvodu-i mai mohorât să-nvie

Acel veac de restriște cu sângerânde zări.
Iar pe asupritorii batjocoritei țări,
Amarnic îi hulește în măiestrite rânduri

Și-i tremură-atunci mâna de patimă, dar când
Răsare printre umbre domnița cu chip blând,
Mișcat închide cartea și cade trist pe gânduri.

1910

DOMNIȚA

Verzi-tulburi ochii-i galeș revarsă pe sub gene
Ispita pătimașă și doru-nveninat.
E-întă, cu păr galben, cu mersul legănat,
În grelele-i veșminte pășind măreț și-alene.

Mișcările-i sunt line, molatece, viclene,
Și dulcele-i grai curge duios și răsfățat.
Dar, cine-i cată-n față se pierde săgetat
De negrul arc ce-mbină trufașele-i sprincene.

Muiată-n nestimate și-n horbote de fir,
În mâna-i — spelbă floare de ceară străvezie —
Ea poartă pe subțirea năframă nerămzie

Ca un potir de sânge un roșu trandafir —
Și, tot ca el, rănită în plină tinerețe,
Tânjește, se-nfioară și moare de tristețe.

1910

LA ARGHEȘ

Desprins din stemă parcă, spre depărtări senine,
Un corb bătrân și-ntinde puternic negrul zbor,
Și-n liniștea adâncă, din când în când ușor,
Din ulmi cad frunze moarte rotind în clipe line.

Dar, ca odinioară, de ce azi nu mai vine
Domnița să privească, din-naltul foișor,
Cum soarele-asfințește, împurpurând de dor,
Zăvoaiele umbroase de-o tristă vrajă pline,

Când se oglindă-n ape murindele văpăi,
Și blând văzduhul cerne cenușă peste văi —
De ce nu mai răsare zâmbind în faptul serii?

— Nu, căci de mult ea doarme în ruinatul schit
De taină-îmbălsămată și florile uitării
Îi troienescc posace mormântul părăsit.

1912

TRÂNTORUL

În trândavă-aromeală stă tolănit grecește
Urmașul lor. Urât e, bondoc, șasiu, peltic.
El antereu alb poartă, metanii și ișlic.
În puf, în blăni și-n șaluri se-ngrașă și dospește.

Și gura-i strâmbă numai măscări bolborosește.
E putred, deși tânăr: sârmanu-a fost de mic
Crescut pe mâini străine. El joacă din buric,
Înjură, se răzgâie și râde-apoi proteste.

Îl leagănă maneaua, e veșnic beat de vutcă,
Să-ncalece i-e frică, pe brațe-l duc la butcă;
Dar, el, ce os de Domn e și viță de-Împărat,

Ades, făr' să-și dea seama, își mângâie hangerul,
Și când în fața morții odată s-a aflat,
În trântorul becisnic s-a deșteptat boierul.

1910

CURȚILE VECHI

De veacuri, părăsite pe-ascunsele coline,
Zac curți pustii... Acolo tăcerea stăpânește
Și-n verde mantă mușchiul cuprinde și-nvelește
Surpata zidărie și frântele tulpine;

Și-mpodobind ceardacul cu grelele-i ciorchine,
Sălbătăcita viță pe stâlpi se-ncolăcește,
Cu iedera cea neagră ce-n strașini împletește
O lucie cunună uitatelor ruine.

Adânc ca de o vrajă par ele adormite,
Pe iaz visează-ostrovul de sălcii despletite;
Nu tremură o frunză, nu mișcă fir de iarbă,

Și-n tăinuita culă, țintind priviri viclene,
Zâmbesc către domnițe boieri cu lungă barbă,
Purtând pe nalta cucă surguci cu mândre pene.

1904

CRĂDINILE AMĂGIRII

Crădinile-Amăgirii te-așteaptă-acolo unde
Apusa tinerețe s-a ofilit de dor,
Și apa ce-ațipește, în luciui-rânjitor,
Visările-ți oglindă și-ncheagă-ale ei unde.

Și când ursuză luna în tulburi nori s-ascunde
Și mut, văzduhul veșted tresaltă-n lung fior,

Va răsări iar umbra cu chip înșelător
Cu ochi a căror taină tu n-ai știut pătrunde.

Dar, în zadar vei cere viclenei năluciri
Să-ți mai învie-o clipă a stinsei fericiri,
Că va pieri, zâmbindu-ți, cu degetul la gură,

Și singur iar vei plânge în searbedele zori,
Amara soartă care te-a prigonit cu ură,
Încununându-ți fruntea cu mohorâte flori.

ÎNTOARCEREA ÎNVINSULUI

Iar când, sfioasă umbră, prin ceața rece-a serii
Purtându-ți trista taină, de gânduri chinuit,
Târziu te vei întoarce înfrânt și istovit,
Spre casa părăsită în văile uitării,

Tu, cel ce-ai cules floarea spinoasă-a-nstrăinării
Și-a ei mireasmă-amară cu patimă-ai sorbit,
La-ndemnul Amintirii ce-n prag ți-a răsărit,
Nu te lăsa ca pradă să cazi înduioșării

Zadarnice. Respinge deșarta-i mângâiere
Și oricât de adâncă ar fi a ta durere,
Trufia nu ți-o pierde, rămâi nepăsător,

Nu te opri, nu plânge, și dacă-ți stau morminte
În drum, treci peste ele, înnăbușe-al tău dor,
Și-n neagra noapte pleacă, cu fruntea sus-nainte.

MĂRTURISIRE

Sufletu-mi e-o mare moartă oglindind un cer de jale,
Arse stânci o-nchid în groaza sterpelor pustietăți,
Pe ea boarea nu adie, veșnic dorm undele-i pale,
Ea în negru-i fund ascunde înecate vechi cetăți.

Sufletu-mi e-un turn de piatră care cade în ruină,
Iedera și mușchiul verde zidurile-i năpădesc,
Strajă a singurătății trist veghează pe colină,
Și în juru-i, seara, tainic, liliicii fâlfăiesc.

Sufletu-mi e-o floare rară ce muiată pare-n sânge,
Spulberată-i fu mireasma de-al restriștii aprig vânt,
E-o cântare-ndepărtată ce visări apuse plânge,
E o candelă uitată ce se stinge pe-un mormânt.

DREGĂTORUL

Smerit stă, dar privirea-i drăcească, ațintită,
Trăiește chiar pe pânza ce-l poartă-ntruchipat,
Iar grijile și truda adânc îi au brăzdat
De cute fața stinsă, firavă, ofilită.

Cu duhul său cel ager, cu mintea-i iscusită
El multe uneltit-a și câte-a și-ndurat,
Ca-ncet, treptat, s-ajungă, slăvit și tămâiat,
Șă ție țara-ntreagă sub gheara-i răstignită.

De jale și de groază cumplit semănător,
Atotputernicia-i de mare dregător,
Încununat de faimă fu fără țârmurire,

Așa că astăzi lumea se-ntreabă în zadar
Ce patimă ascunsă sau ce dezamăgire
Se-oglindește peste veacuri în zâmbetu-i amar?

1913

DORMI...

“Urare binevoitoare
Coconiței răposate.”

Dormi dulce somn netulburat
În flori și în dantele,
Dormi că ți-au pălit mâinile
În grelele inele.

Dormi rece somn ne-nfiorat
De gânduri nici de vise,
Dormi că ți-au rănit pleoapele
Făcliile aprinse.

Dormi veșnic somn îmbălsămat
În beznă și-n uitare,
Dormi că ți-a mușcat buzele
A Morții sărutare.

SIHASTRUL ȘI UMBRA

“Siste gradus, temerarie...”¹

Minunea Sfântului Grigore Papa

De furia furtunii au nu te temi străine
Cu searbăd chip, ce singur, prin ceață, treci gemând,
De te vei pierde-n codri amar va fi de tine,
Nu vezi cum fierb nori negri la zare fulgerând?
Ascultă vântul rece în apriga-i mânie
Ce sumbru vaier smulge stejarilor trufași,
Stă gata să pornească năprasnica urgie
Cerească, și mai pregeți? — oprește ai tăi pași!
Chiar pasărea de noapte ce-a cobe-n selbă țipă,
La cuibu-i se întoarce în turnul părăsit
Să-și oploșească puii și, tremurând, în pripă,
Tot ce e viu s-ascunde de spaimă năpădit.
Hai, dar, în sihăstria din vechile ruine
De te adăpostește și tu, rămâi la mine.

— Nu, nu pot, îmi răspunse cernitul călător,
De buna ta primire sorțit sunt să n-am parte,
Pleca-voi înainte, în noapte, sunt dator
Să merg fără-ncetare și fără țel, departe,
Și nu știi de odihnă ce sete mi-e, ce dor...
— Rămâi, și locuința-mi tu ia-o drept a ta,
Ca și cum tu stăpânul ai fi, iar eu străinul,
Găsi-vom înăuntru cu ce ne ospăta,

¹ “Oprește-ți pașii, nesăbuitule...” (lat.)

Vom împărți frățeste azima, mierea, vinul,
Apoi la vatra caldă, pândi-vom blânda clipă,
Când Somnul, fiu al Trudei, trecând și pe la noi,
Ne va atinge geana, cu molcoma-i aripă,
Și-nfiorați de vise, dormi-vom amândoi,
În vreme ce afară, în bezna fulgerată
Va chinui pădurea furtuna-nversunată.
— Nu, suspinând îmi zise ciudatul călător
Prin negură-nainte, porni-voi... sunt dator!

Mișcat de graiu-i dulce, sunând abia, sfios
Eu îl privii mai bine. O nobilă tristețe
Adânc întipărită pe chipu-i mult duios,
Îi adumbrea de farmec semeața frumusețe.
Privirea sa cea neagră în taina-i oglindită,
Purta sfâșietoare o jale nesfârșită.

Urmai a-i spune totuși: Nu stăruiesc, străine,
Dar nu pot nici pricepe de ce oare-nfruntând
Primejdia furtunii sălbaticе, haine,
Tu fără țel în noapte mergi singur lăcrămând,
Ce poate să te-ndemne, ce poate să te-mbie
A rătăci prin beznă sub crunta vigelie?

— Vai, îmi răspunse dânsul, așa sunt osândit
A-mi ispăși păcatul, altmintreli nu pot face,
Mă leagă pe vecie un vechi blestem cumplit,
Odihnă să nu aflu, nici liniște, nici pace,
În mantă mohorâtă de tainic călător
Prin oarba-ntunecime un blând rătăcitor.
Nu sunt om viu, ci umbră, aievea-ntruchipată
În boiul ce pe lume avut-am altădată,

Când paloșul și cuca domnească am purtat;
Dar patima mă-mpinse la grea nelegiuire...

.....

De atunci trecut-au veacuri și tot n-am fost iertat.
Eu ziua dorm, în raclă, în arsa mănăstire,
Sub lepedea pe care-mi stă numele săpat,
Și mă deștept cu groază ca iar să plec plângând
Când lin s-așterne noaptea din slavă pogorând.

1905

SINGURĂTATEA

“Charme divin de mes loisirs,
Solitude, que tu m’es chère”¹
*Casanova de Seingalt*²

E-așa de greu amurgul cu zarea-nsângerată,
Că-n parc sub teii-n floare ce gem înăbușit
Se-ncheagă unde groase de miere-mbălsămată,
Și-atât de-apăsătoare tăcerea-mpurpurată
Că simt cum plânge-n mine ceva nedeslușit.

¹ “Farmec divin al clipelor mele de răgaz, / Singurătate, cât de dragă-mi ești” (fr.).

² *Giovanni Giacomo, Casanova de Seingalt* (1725—1798), faimos aventurier și literat italian. A exercitat pe rând profesiile de predicator, diplomat, militar, bibliotecar (la castelul contelui Waldstein, la Dux, localitate în nord-vestul Boemiei), publicist etc. Este autorul unor sonete și al celebrelor *Memorii ale lui Jacques Casanova de Seingalt* — publicate postum.

Melancolia face în pieptu-mi să tresalte
Neînțelese doruri, în vreme ce-ațipind
Ființa mea de astăzi, în locu-i răsar alte
Vechi suflete apuse, mult mândre, mult înalte,
Zguduitoare patimi cu foc mărturisind.

Umbroasa-le poveste măreață se-mpletește
La murmurul ei sumbru plutind în depărtări,
Nostalgică gândirea în voie-mi pribegește
Și nesfârșit de tristă, se pierde, se topește
Într-un noian albastru de mistice visări...

Din crudele cătușe, ce încă mă mai leagă,
De omeneasca fire treptat mă dezrobesc,
Înseninată mintea-mi începe să-nțeleagă,
Cu-amar dezgust, a vieții zădărnice-ntreagă
Și, liberă, străină de tot ce-i pământesc,

Se-nvoaltă, se-ntraripă, spre slăvi semeț se-avântă
Cutezătoare, gravă, mai sus, mereu mai sus,
În prada-nfrigurării ce aprig mă frământă
R nasc cel de-altădată, acel ce nu-l încântă
Decât singurătatea, dar singur, totuși, nu-s.

Căci dacă, dus pe gânduri, m-asez lângă fântână
Privind cum apa doarme pe netedul nisip,
Cu tâmplele în palme și-adăst în umbră până
Când lin și molcom ziua cu noaptea se îngână
În fluida oglindă, alături de-al meu chip,

În străveziu zăbranic aieva se ivește
O tainică-arătare... Adâncele-i priviri
Ce se resfrâng prin lacrimi spre mine-și ațintește
Iar glasul-i ca-ntr-o rugă, tremurător, șoptește.
De mult cunosc ispita acestei năluciri...

Întotdeauna dânsa mă muștră cu blândețe:
— De ce-mpotriva firii hain te răzvrătești;
Tot ce-i frumos în suflet de ce lași să înghețe
Jertfind trufiei sterpe senina tinerețe?
Ia seama că ea trece și n-o mai regăsești.

A-ți înfrâna încearcă sălbatica pornire,
Cât mai e timp, te-ntoarce din drum, nu șovăi!
Scăparea e-n credință, nădejde și iubire,
Prin ele doar s-atinge fugara fericire,
Urmează-le deci legea și nu te vei căi...

—Taci, îi răspund, mai scumpă îmi e a mea durere,
Prin ea spre-nțelepciune eu cugetu-mi ridic,
Ce-mi pasă dacă sufer, când sufer în tăcere,
Când nu cârtesc, nu blestem și nu cer mângâiere,
Când nu mă-ncred în nimeni și nu cred în nimic!

Iubirea e robie; trădarea, umilință;
Nădejdea? ce-mi rămâne a mai nădăjdui?
Precum în nepăsare trăiesc fără credință
Voi ști deopotrivă să mor fără căință,
Chiar clipa ce-a din urmă o voi disprețui.

Cât mai curând ea vie, aducă-mi alinarea
De veci și voi primi-o netulburat și mut —
Spre a putea respinge și-atunci înduioșarea
Goni-voi amintirea și voi chema uitarea
Să-mi legene sfârșitul, al liniștii-nceput.

Că margini nu cunoaște păgâna-mi semeție,
Afară de trufie nimic n-avut-am sfânt,
Mi-am răzbunat printr-însa întreaga seminție,
Și sub călăuzirea-i pășesc cu bărbăție
Pe-atât de aspra cale a negrului mormânt...

Cu amăgiri deșarte și seci seninătatea
De tinzi să mi-o mai turburi, de-acum e în zadar...
Piei dar și-n pacea nopții îmi lasă voluptatea
De-a fi cu totul singur, redă-mi singurătatea...
Târziu usoara șoaptă, încet se stinge, iar.

Din ce în ce mai ștearsă, ciudata arătare
Pe nesimțite pierde din undele-argintii,
Când spelb și searbăd cerul iar sângeră la zare
Și, deșteptând frunzișul, a dimineții boare
Îmi spulberă-ncântarea grădinilor pustii.

REMEMBER

“Ceci est un fait-divers atroce.”¹
*Les Mémoires du Bal-Mabille*²

Sunt vise ce parcă le-am trăit cândva și undeva, precum sunt lucruri viețuite despre cari ne întrebăm dacă n-au fost vis. La asta mă gândeam deunăzi șeara când rătăcind printre hârtiile mele ca să văd ce se mai poate găsi de ars — hârtiile încurcă — am dat peste o scrisoare care mi-a deșteptat amintirea unei întâmplări ciudate, așa de ciudată că, de n-ar fi decât șapte ani de când s-a petrecut, m-aș simți cuprins de îndoială, aș crede că într-adevăr am visat numai, sau că am citit-o ori auzit-o demult.

Era în 1907. Fusesem greu bolnav în București și mă întorceam la Berlin acasă. Însănătoșirea mea se făcea cu anevoință, cerând îngrijiri mari. La plecare, doctorul m-a sfătuit să mă feresc până și de cele mai ușoare zguduiri sufletești. Bietul doctor! Am dat din umeri, zâmbind și i-am spus să fie pe pace.

După un surghiun de doi ani revedeam Berlinul. Am de Berlin mare slăbiciune; nici împrejurări foarte triste nu

¹ “*Este un atroc fact divers*” (fr).

² *Memoriile lui Bal-Mabille*, memorii despre localul de distracție din Paris, înființat în 1840 de dansatorul Mabille. “Bal-Mabille” a cunoscut o adevărată epocă de glorie, cu vestiți dansatori ca Chicard, Mogador, Clara Fontaine și Rose Pompon, până în 1875, când s-a desființat.

m-au împiedicat să-l revăd cu plăcere. L-am regăsit cum îl lăsasem: tot numai flori. Așa frumos chiar ca în acel început de iunie nu-mi păruse totuși niciodată.

Ca să-l vântur însă și să-l colind ca odinioară, nu mai mergea. Oboseam repede și oboseala putea înlesni reivirea boalei. M-am resemnat dar câtăva vreme a sta pe acasă, jertfă de care mă despăgubea, în parte, frumusețea muziceii vechi ce se făcea la noi de dimineața până seara. Năpădit de o dulce aromă, îmi lăsam visările să nască și să se topească în voie în noianul de armonii sublimă, uitându-mă pe fereastră, cu ochii pe jumătate închiși, cum unduiam curcubeuri în pulberea fluidă a fântâniei din largă piață-grădină. Lina boare a asfințitului legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor agățați pe terasa casei din față, purtându-le mireasma până la mine. Seara da însufletire umbrelor, în oglinzi, tainic, treceau flori. Acesta era ceasul pe care-l așteptam ca să admir colțul cel mai frumos al pieței — un petec de pădure rămas neatins în plin oraș — câțiva bătrâni copaci frunzoși și sumbri, vrednici să slujească de izvod celor mai cu faimă meșteri ai zigrăvelii.

Îi regăseam chiar, la Muzeul Frederic, într-o cadră de Ruysdaël¹, aceiași copaci stufoși, adumbrind lângă o cădere de apă un castel în ruină. Odată nu puteam trece pe dinaintea ei fără a mă opri îndelung. Privind-o, gândul mi se pierdea fără sfârșit în fărâma-i de cer vânat cu zare adâncă. E înnăscută în mine, drojdie de străvechi eres, o iubire păgână și cucernică pentru copacii bătrâni. Lor le datoresc inspirații mult nobile și grave, fiindcă nu cred să se afle pe

¹ *Jacob-Isaac van Ruysdaël* (1629—1682) , pictor olandez; peisajele sale excelează prin subtilitatea desenului, prin bogăția și căldura culorilor.

lume viers omenesc sau cântare meșteșugită care să mă miște mai viu ca tainicul freamăt ce-l deșteaptă în frunzișul lor vântul serii. Arborii aceia zugrăviți mă încântau totuși mai mult chiar decât cei adevărați, acel mic peisaj melancolic înfățișându-mi o oglindire a sufletului meu.

Mergeam la muzeu foarte des. Cât de cufundat eram în contemplarea cadrelor nu treceam cu vederea nici pe oaspeți, interesanți uneori, așa că printre ei băgasem de seamă că se află nelipsit un tânăr, care, acolo mai ales, ar fi atras privirile oricui, căci despre el s-ar fi putut cu drept zice că-l desprinsese de pe o pânză veche o vrajă. Poate fi plăcere mai rară pentru cei ce s-au împărtășit cu evlavie întru taina trecutului decât să întâlnească în carne și oase o icoană din veacuri apuse? Cu doi ani înainte văzusem în sala franțuzească a muzeului o coconiță care copia după Mignard¹ pe Maria Mancini² și avea o așa izbitoare asemănare cu modelul, încât ai fi crezut că, privindu-se în oglindă, își zugrăvește, împodobindu-l, propriul ei chip.

Tot astfel semăna tânărul cu unii din acei lorzi, ale căror priviri, mâini și surâsuri Van Dyck³ și, după el, Vand-der-Faës⁴ le-au hărăzit nemuririi. Zic unii din acei lorzi, fiindcă mai toți sunt la fel. În trecut, în castelele restrânse,

¹ *Pierre Mignard* (1612—1695), pictor decorator și portretist francez, de o manieră ușor convențională; a fost pictorul curții sub Ludovic al XIV-lea.

² *Maria Mancini* (1640—1715?), prințesă de Colonna. Portretul ei, zugrăvit de Mignard, se numără printre cele mai cunoscute pânze ale acestuia.

³ *Antoine van Dyck* (1599—1641), celebru pictor flamand, discipol și colaborator al lui Rubens; a fost pictorul curții lui Carol I al Angliei.

⁴ *Pieter Van der Faes* (1618—1680), cunoscut mai cu seamă sub numele de *Cavalerul Lely*, portretist german; și-a petrecut cea mai mare parte din viață la Londra, unde a fost pictor al curții regelui Carol al II-lea.

celor de aproape și înmulțit înrudiți, trăind împreună, cu același port și obiceiuri, fiecare epocă le întipărește același aer dacă nu chiar aceeași înfățișare. Se întâmplă iarăși ca, acolo unde cu gândul nu gândești, să răsară ființe cărora le trebuie căutată aiurea, în alte țări, la alte neamuri, în alte veacuri, adevărata asemănare, fără a li se putea bănuși măcar, în vreun fel, cu aceia de cari îi despart prăpăstii de timp și de stirpe, vreo cât de îndepărtată înrudire.

Era de prisos dar orice presupunere despre obârșia tânărului cu pricina, făceam însă tot soiul de reflexii asupra ființei lui, unică într-adevăr și stranie, impunându-se poruncitor luărei aminte. Mă subjugase prestigiul recei trufii a tânărului ce, în deplină frumusețe, pășea singur în viață, nepăsător, cu fruntea sus. L-am crezut, din capul locului, una din acele fapte excepționale, străine de omnire, pentru cari am resimțit totdeauna o vie atragere. Îl vedeam zilnic aproape, nu muzeul fiind singurul loc unde îl întâlneam. În plimbările ce începusem a relua prin oraș, de teama oboselii, făceam lungi popasuri la o prăvălie unde se degustau capodopirele unei vechi rachierii neerlandeze. După Ruysdaël, Van-Brouwer¹ și Van-der-Hoogh². Nicăieri nu mă reculegeam mai bine ca în acea încăpere îngustă și cam întunecoasă, ce ar fi putut face cinste oricărei locuințe de burgmaistru sau de staroste de breaslă, așa bogat căptușită cum era cu stejar afumat până la jumătatea peretelui, unde blana ieșea afară, făcând jur împrejur o largă

¹ *Adriaen Brouwer (Brauwer)* (1605—1638), pictor olandez cunoscut îndeosebi pentru compozițiile sale care înfățișează scene din cârciumi.

² *Pieter der Hooch (Hoogh sau Hooghe)* (1629—1683?), pictor intimist, unul din “micii maeștri ai școlii olandeze”, cunoscut mai cu seamă pentru realizarea efectelor de lumină în scenele de interior.

poliță pe care stăteau înșirate năstrape și ulcioare de Delft¹.
Ce minunate clipe petreceam acolo!

Alături de mine, pe singura laviță din primitoarea cămară, singuratică ziua, tânărul cu chip de portret vechi sorbea pe îndelete băuturile cele mai dulci și mai parfumate, asemenea unor nestimate topite, ațățătoare de visări exotice și de îndepărtate nostalgii cu piperatele lor mirodenii de Java sau de Antile. Acolo, parcă nu mai eram străini unul de altul și, ceea ce e nostim, mai târziu, după ce ne-am cunoscut, ne-am mărturisit că, și lui și mie, ni se păruse a mai fi stat și altădată împreună într-o încăpere la fel.

Nu m-aș fi gândit însă să ne împrietenim chiar, fiind îndreptățit a-l crede că făcea parte dintr-o lume cu totul alta decât a mea. Sărea în ochi: una e floarea de câmp, alta floarea de grădină. Acum, fie că trebuiseră veacuri ca, la asfințitul ei, o înaltă rasă să înflorească așa de strălucit, într-un semeț avânt al sângelui albastru spre tipul ideal, fie că fusese numai o nemereală fericită, în toate chipurile mai mult nu se putea da. Mai era nevoie, e drept, și de ceva osteneală, zilnic, ca această podoabă a omenirii să-și îplinească frumusețea, pentru că atâta găteală nici la o muieră nu mi-a fost dat să văd. Să-l fi presupus după asta că era unul din acei deșuchiați cu năravuri rătăcite al căror număr pare a fi sporit, în timpii din urmă, pretutindeni, într-o măsură întristătoare? Nu, nu-mi venea să o cred, căci dacă păpușii acesteia sulemenite îi flutura uneori pe buze un surâs neliniștitor, sub arcul sever al sprâncenelor,

¹ *Delft*, localitate din Olanda meridională, celebră încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea pentru producția ei de ceramică — una dintre cele mai apreciate din Europa. Faianța de Delt, cunoscută în secolele XVII—XVIII și sub numele de “porțelan de Olanda”, se distinge printr-o ornamentație bogată, cu motive vegetale, și colorit în tonuri puternice.

trase negre cu condeiul, ochii aveau acea nevinovată limpezime ce strălucește numai sub pleoapele eroilor și ale copiilor.

Era și foarte tânăr; să tot fi avut douăzeci de ani. Ce nu se îngăduie la vârsta aceasta, celor bogați mai ales? Lipsa grijii zilei de mâine preface creierul omenesc, amortind simțământul temerii de răspundere; avuția moleșește și îmbată de o amețeală dulce, neîntreruptă, ce îndeamnă la goana după plăceri rare, după senzații noi. Din acea lume nepăsătoare și deșartă, dezbărată de prejudecățile de rând, făcea parte și noul meu cunoscut care, fără îndoială, trebuia să se bucure de mari mijloace de trai. Arăta însă a trăi în afară de acea lume, și mai mult chiar, în afară de orice lume. Ca dânsul, în Berlin-W., mai erau și alții, dar pe aceia nu-i puteai decât rareori zări, călărind în ceața dimineții sau zburând repede seara la înfloritele lor desfătări. Nici pe el nu-l vedeam altfel decât locuind într-una din străzile ce mărginesc regescul Tiergarten¹ spre apus, încingându-l cu o minunată salbă de vile, unde aurul a izbutit, întrucâtva, în încercarea de a sădi iarăși raiul în viața pământescă. Mi-l închipuiam dar, răsfoind cu degetele lui subțiri cărți cu legături scumpe, în somptuoasa singurătate a odăilor cu oglinzi adânci, unde lăncezește o risipă de flori rare. Nu deștepta oare vedenia unui asemenea decor, singură numai, pătimașa mireasmă ce răspânda el în juru-i, atât de îmbătătoare că treaz te făcea să visezi?

Aubrey de Vere. Când mă gândesc... Ne-am vorbit într-o zi așa, parcă ne-am fi cunoscut de când lumea. Numele lui normand — și până astăzi nu știu dacă astfel se cheamă

¹ Parc mare cu vegetație bogată din partea vestică a Berlinului.

într-adevăr — nu-mi era străin, fiind numele de neam al zvăpăiașilor conți de Oxford¹, după stingerea cărora a fost cules și alipit la cel de Beauclerk de Stuartii² de mâna stângă, ducii de Saint-Albans. Să se fi tras cumva din aceștia, nu i-ar fi făcut mai multă cinste ei lui decât el lor. Deși englez până la măduvă, în vorbire se slujea obișnuit de franțuzească și așa cum rar mi-a fost dat să o aud. Cu timbrul grav al glasului său mlădios și pur, ea era pentru dânsul ceva mai mult decât un mijloc de înțelegere, era o unealtă de seducere. Aflând ce era, l-am înțeles pe dată în totul; datina căreia Brummel³ i-a pus pecetea numelui său trăia în Aubrey de Vere în deplină strălucire. Până și plăcerii de a se sulimeni îi găsisem astfel talmăcirea: cei dintâi locuitori ai Albionului⁴ de cari se pomenește, nu-și boiau în întregime goliciunea în albastru? Această culoare îi era îndeosebi dragă noului meu prieten, el o purta în însăși făptura lui, în ochi și sub pielița foarte străvezie a mâinilor, în cari, când la una când la cealaltă, scliceau șapte inele, gemene toate — șapte safire de Ceylan. Cu brățara și cu parfumul, acea de neuitat mireasmă de garoafă roșie, inelele erau singurele lucruri cărora le rămânea credincios —

¹ Veche familie engleză de origine normandă, care a dat câțiva oameni politici și cărturari; cel mai proeminent dintre ei, Robert Harley, contele de Oxford (1661—1724), secretar de stat, a fost acuzat de înaltă trădare (sub regele George I) și întemnițat în Turnul din Londra.

² *Stuart*, familia princiară scoțiană și engleză, de origine anglo-normandă. Descendenții acesteia în linie indirectă au fost ducii de Beauclerk, de Buccleugh și de Lenox — moștenitorii fiilor naturali ai lui Carol al II-lea.

³ *George Brummel* (1778—1840), *dandy* englez, supranumit “regele modei”.

⁴ *Albion* (astăzi numai poetic), denumire veche a Angliei datorată, se pare, coastelor ei albe.

încolo, ca îmbrăcăminte, nu știu să-l fi văzut de două ori la fel. Dar toată această migăloasă găteală nu era la dânsul decât un amănunt dintr-un întreg desăvârșit, de o fericită armonie. Aubrey de Vere avea un creier de minune alcătuit și un duh scânteietor, el ar fi făcut fala clubului cel mai închis și nu s-ar fi simțit la strâmt nici într-o adunare de cărturari, pentru că, dacă mărturisea că rufele și le spală la Londra, adăuga că tot astfel, în suta a optsprezecea, coconașii din Paris și le spălau în Flandra și cei din Bordeaux la Curazao și așa știa să vorbească de toate, cu asemănări din trecut, cu apropieri și amănunțiri fermecătoare de câte ori i se întâmpla să povestească de călătoriile lui prin ținuturile străvechi ale Răsăritului, sau prin ostroavele pierdute ale oceanului liniștit, unde domnește primăvara veșnică. Atât am putut afla din viața lui: că văzuse multe, cutreierând mări și țări și că citise și mai multe, prea multe chiar, pentru anii lui, fiind fost cu puțință să fi amestecat ce văzuse cu ce citise, sau să fi privit cele văzute prin geamul înșelător al citirii, care laolaltă cu bogăția îi cam sucise capul deși, de la fire, avea judecata limpede și rece. Așa, de pildă, am înțeles că se îndeletnicea cu cercetări oculte îndrăznețe, pentru cari era hărăzit, pe lângă o înclinare înnăscută rară, și cu cea mai uimitoare pregătire. Părea chiar să fi avut mai multe legături cu duhurile decât cu cei vii, deoarece în povestirile sale nu venea niciodată vorba de ființe omenești.

Cu ce prilej, în ce împrejurări făcuse așa de timpuriu călătorii atât de minunate nu spunea, precum nici cine era, ce și de unde, dacă avea părinți, rude sau prieteni, unde sta cu casa măcar — nimic, cu desăvârșire nimic. Ce stăpânire de sine avea ca să poată ascunde astfel, la vârsta lui, fără a se trăda? Dacă el însă nu destăinuia nimic, apoi

eu îl întrebam și mai puțin și presupun că tocmai asta a fost pricina că am legat prieteșug. O veșnicie să ne fi întâlnit, tot mai lesne i-ar fi scăpat lui o destăinuire decât mie o întrebare. De altfel, nici nu țineam să aflu ceva: ce mă privea pe mine? Întâmplător l-am văzut — fără să bage el de seamă — alegând flori de patru-cinci sute de mărci, garoafe și orchidee rare — un adevărat desfrâu — și n-aș fi avut, cum cunoșteam pe domnișoara vânzătoare, decât, după plecarea lui, să intru să-mi înfloresc cheutoarea ca să aflu unde le trimesese și, punând astfel mâna pe fir, să împing cercetarea mai departe. Dar la ce bun? Să fi avut un scop stăruința încăpățanată cu care își perdeluia scurtul lui trecut și viața de toate zilele se putea prea bine, era însă, o spun iarăși, atâta mândrie în privirea lui ce, pururi nepăsătoare de ce se petrecea pe pământ, arăta a se pierde aiurea, în depărtările unei lumi de vis, încât ar fi făcut să se risipească orice umbră de neîncredere sau de bănuială. Totuși, nu-mi scăpase din vedere că uneori ar fi dat să mai spună ceva, dar se răzgândea pe loc, înnăbușindu-și vorba pe buze. Roșea el atunci sub suliman, i se înnourau într-adevăr ochii, așa cum mi se părea într-o foarte scurtă clipă de dare pe față a unei tulburări ascunse? Nu aș putea jura, ce știu însă e că pe când povestea, privirea lui, făcându-se și mai adâncă, se ațintea asupra nelipsitelor inele, lung și cu duioșie, ca și cum acele pietre ar fi cuprins taina vieții lui, oglindindu-i în gheața lor limpede și albatră toate gândurile și amintirile.

De la o vreme, fără ca legăturile noastre de prietenie să se strângă mai mult, ne vedeam mai des, uneori dimineața, cel mai obișnuit după-amiazi, niciodată însă seara, niciodată. Din pricina căldurii, părăsisem taverna olandeză și ne întâlneam la Grunewald, pe terasa unei cafenele, la

marginea unui crâng de pini — o terasă idilic cotropită de trandafiri de toate neamurile și fețele ce, la adierea vântului, se scuturau în pahare. Sosea totdeauna fără grabă și fără întârziere. O dată l-am așteptat însă zadarnic până la ceasul cinei. Întorcându-mă acasă, găseam o scrisoare în care se ruga pe scurt de iertare că nu putuse veni și iscălea: *sir* Aubrey de Vere. Am cercetat cu luare aminte scriptura semeață cu slove mari și pecetea de ceară albastră: un sfinx culcat în mijlocul panglicei unei jaretiere la fel cu aceea ce împresoară scutul în stema Marii Britanii. Pe panglică citeam cuvântul “*Remember*”¹.

Ca eraldist nu eram mulțumit; mă așteptam să aflu arme adevărate, nu o simplă emblemă. De la acea scrisoare, *sir* Aubrey n-a mai dat semn de viață. Nu era de mirare; o zăpușeală umedă cumplită clocea orașul, cuiabar uriaș de ticăloșii și de rele. Nu mai era de ieșit decât seara, când *sir* Aubrey nu se arăta. Noaptea erau însă atât de frumoase, încât greu mă înduram să mă mai întorc acasă. Tot umblând astfel până târziu, am avut odată, spre miezul nopții, într-o alee pustie din Tiergarten, o stranie întâlnire.

Trecea o femeie înaltă, cu un bogat păr roșu sub o pălărie mare cu pene, o femeie slabă și osoasă, fără șolduri și fără sâni, într-o rochie strâmtă de fluturi negri. Ea pășea țeapănă ca o moartă, care ar fi împinsă sau atrasă de o putere din afară, străină de voința ei, spre un țel tainic în noapte. Nu știu de ce nu mi-a venit să cred că e o femeie ca toate femeile, din capul locului, chiar înainte ca în ochii ei țintiți mari, ce arătau a privi înăuntru, și în trăsurile feții sale prea sulimenite să-mi pară a recunoaște... Dar, mai

¹ *Aduceți-vă aminte*, expresie intrată în istorie; a fost ultimul cuvânt rostit pe eșafod de regele Carol I (1625—1649), al Angliei.

trebuia să mă îndoiesc, mai putea fi numai o bănuială când în mâna cu degetele lungi rânjeau șapte safire de Ceylan? Am rămas uluit, în prada unui simțimânt tulbure, în care și nedomerirea și urâtul și teama își aveau partea lor, apoi, cu nările pline de cunoscuta mireasmă — mireasma de garoafă roșie — am dat să o urmăresc. Era însă târziu; o pierdusem. La capătul alei așteptau câteva droști de piață; se suise pesemne într-una și pierise.

Pentru un vechi berlinez ca mine ar fi fost copilăresc să mă las cuprins de uimire. Câte nu văzusem! În schimb mă simțeam îmboldit de o curiozitate josnică, ce m-a făcut câteva seri să pândesc mereu pe acolo. Nimic însă. Estimp, arșița creștea tot mai aprigă; în ziua căreia i-a urmat noaptea ce voi povesti numaidecât la vale, picaseră oameni pe drum ca muștele.

Era o noapte de catifea și de plumb, în care adierea molatecă a unui vânt fierbinte cerca în zadar să risipească pâcla ce închegase văzduhul. Zările scăpărau de fulgere scurte, pădurea și grădinile posace tăceau ca amortite de o vrajă rea; mirosea a taină, a păcat, a rătăcire. Înaintam cu greutate prin întunerecul ce vătua aleiele singuratice, trebuind uneori să mă opresc covârșit de slăbiciune. La răspântia unde e fântâna lui Roland din Berlin, în lumina prea vie, care, după beznă, îmi luase văzul săgetat, mă pomenii față în față cu *sir* Aubrey, ceea ce, când îl privii mai bine, nu-mi făcu tocmai plăcere.

Nu pentru că de data asta întrecuse orice măsură. Oricum, nu se iese astfel în lume. Pudra cu care își văruise obrazul era albastră, buzele și nările și le spoise cu o vopsea violetă, părul și-l poleise, presărându-l cu o pulbere de aur, iar ochilor le trăsese jur împrejur largi cearcăne negrevinete ce-i dădeau o înfățișare de cântăreață sau de

dânțuitoare. Încolo, îmbrăcat tot fără cusur, în frac albastru, sub mantaua ușoară de seară, cu orchideea la cheutoare, nelipsindu-i nici brățara de la mână, nici inelele din degete. Avea însă ceva schimbat, era neastâmpărat, neliniștit, pe cât eram eu de muiat și de stins. Împotriva obiceiului lui, vorbea pripit și tremurat, rugându-mă să rămân cu el — el, care făcea parte din acei oameni ce fără voie, în ciuda însăși curteniei lor, dau să înțeleagă că fac o însemnată jertfă când suferă să stea cu cineva. Mai mult, îmi luase chiar brațul și mă întoarse din drum. Îl simțeam cum dărdăie din toate încheieturile, scuturat de friguri, și vedeam cum ochii aci i se ținteau în gol, sticloși ca ai femeii cu păr roșu, aci îi lăcrămau lăncezi și pierduți. După cum atunci nu-mi venise să cred că arătarea ce trecuse pe lângă mine era o femeie, acum mi se părea că ființa ce mă târa cu ea în umbră nu era un bărbat. Am mers tăcuți pe marginea pădurii, eu posomorât, cătând a arăta cât mai puțin plictisit, el, cu surâsul pe buze, privind-și în zare pietrele albastre, de cari se legau poate amintiri tainice și cărora le hărăzea parcă, cu patimă și dor, gândirea lui cea din urmă — am mers tăcuți până ce, ajungând la podul de peste canal, unde începe calea Electorilor, el s-a oprit, desfăcându-se de mine.

Aveam înaintea mea un alt om, cu desăvârșire altul decât acel de adineaori. Să fi avut pietrele lui visuri ascunse? Treptat se redobândise pe sine, se îndreptase, înțepase nările și acum sta țeapăn, rece și mândru, foarte mândru. Trăsurile feței sale prelungi se ascuțiseră, de la albastrul fraged de floare culoarea ochilor îi trecuse la albastrul cu licăriri aspre al oțelului, iar pe buzele subțiate zâmbetul i se făcuse crud. În paloarea-i lunară, cu părul său de aur, *sir* Aubrey nu mai avea ca înfățișare în acele

clipe nimic firesc, semănând mai mult a serafim, a arhanghel decât a făptură omenească. Rămase astfel înmăr-murit câțva timp scrutând întunericul pe care îl biciui deodată cu mânușile lui albe ca și cum ar fi voit să alunge o vedenie.

— E o stranie noapte, zise el grav. Asemenea nopți sunt mai de temut ca beția; vântul cald împrăstie frigurile. Stendhal scrie că la Roma, când bate un anume vânt în Transtevere, se ucide.

Trebuie să te simți și dumneata slăbit de zăduf, urmă el. Ai să-mi faci plăcerea să iei ceva cu mine, un păstrăv, doi, și o sticlă de vin de Rin, să ne mai întremăm. Dar înainte să-mi dai voie să lipsesc puțin... Și, scoțând ceasornicul, o floare de platină muiată într-o rouă mărunță de pietre albastre; ...Ai să vrei să mă aștepti, nu-i așa? Am să zăbovesc nițel, poate mai mult de un sfert de ceas, oricum însă mai puțin de o jumătate. Mai plimbă-te în vremea asta, ne găsim aici la pod, cine vine întâi așteaptă pe celălalt. Îmi întinse mâna care era ca gheața, ridică pălăria și-mi întoarse spatele. Făcui întocmai, îndreptându-mă din nou spre pădure; sunt în apropiere cei mai frumoși copaci ce se pot închipui, uriași seculari, druidici¹, așa de înalți și de înfoiați că, privindu-i, îți vine să te crezi pe alt țărâm. M-am întors la pod după un sfert de ceas și înainte de jumătate, dar fără a-mi găsi tovarășul. Cum așteptarea, ca toate neajunsurile, pare mai grea la început, am mai luat-o pe cheu în sus, fără a mă depărta prea mult de locul de întâlnire.

Cheul era pustiu, iar casele oarbe. Peste tot ferestrele erau negre, unele fiind însă deschise, se zăreau înăuntru acele lucruri posomorâte de argint-viu ce rânjesc în oglinzi

¹ *Druidic*, de la *druizi*: preoți la vechii gali; autorul se referă aici la "vârsta" copacilor.

în întuneric. Una singură de sus se împăiengina de raze slabe, aceea a unei odăi încărcate de poleieli, unde veghea o lampă așezată pe un colț de dulap — mai mult candelă decât lampă — abia lăsând să se cearnă ca înveninată, printr-un înveliș de smalțuri verzi, o lumină înăbușită, una din acele lumini cari, după datinele vrăjitoarești, sunt prielnice duhurilor rele ce rătăcesc în puterea nopții.

M-am oprit, și privirea mi-a rămas îndelung pironită asupra acelei ferestre. Ah! fermecul ferestrelor luminoase în întunecime, cine s-ar mai încumeta a-l spune după Barbey d'Aurevilly¹? Dar în nemuritoarea sa povestire e perdeaua cârmezii², în altele, scrise mai târziu și atât de timpuriu uitate, sunt geamuri de nu mai știu ce colorii; la fereastra mea nu era nici perdea, nici geam și totuși, în ceața verzuie, afară de poleieli și de oglinzi ce și ele păreau înzăbrănite, nu se vedea nimic.

Să fi fost vreo legătură între acea fereastră, care e de ajuns să închid ochii ca să-mi răsară înainte întocmai ca atunci, și cele ce s-au petrecut în acea noapte chiar, bănuiesc, nu pot să știu. M-am întors la pod tot așa de nenorocos ca și întâia oară: prietenul nicăieri. În vederea unei așteptări mai lungi, m-am rezemat de parmaclâcul de tuci al podului, lângă mal, mi-am descoperit capul, care mă durea, și m-am cufundat cu totul în mareața priveliște a nopții.

¹ Jules-Amédée Barbey d'Aurevilly (1808—1889), scriitor francez, admirat îndeosebi pentru stilul său. Este autorul mai multor volume de nuvele, studii și eseuri, printre care se numără și cel despre *dandysm* (*Du dandysme et de G. Brummel*) la care se referă și Mateiu Caragiale.

² Aluzie la nuvela *Le rideau cramoisi*, din volumul *Les diaboliques* (*Diabolicii*), al lui Barbey d'Aurevilly.

Nu o voi uita niciodată. E drept că așa frumoase nopți, două n-am văzut la fel, eu care știu a prețui noaptea ca nimeni altul și care am iubit-o cum nu se poate iubi ziua, cu nesaț și cu patimă. Sufletul meu sălbatic, care de obicei pare a așipi zgribulit de o nemulțumire nedeslușită, nu începe a trăi pe deplin decât o dată cu stingerea celor din urmă văpăi ale amurgului; pe măsură ce se așterne vălul serii, renasc, mă simt mai eu, mai al meu. Să-mi fi îngăduit mijloacele de trai a schimba fața împrejurărilor, cu anii ar fi fost cu putință să nu văd raza zilei. A, să nu fi fost noapte, n-aș fi așteptat pe *sir* Aubrey, nu! dacă e vorba, apoi nu țineam să-l revăd de fel. Am stat pentru că acasă tot nu m-aș fi întors, aș fi zăbovit tot atât, hoinărind pe acolo unde, în umbră, freamătul copacilor înalți face ca singurătatea să pară nemărginită. Nu-i puteam însă ierta lui *sir* Aubrey că mă făcea să-l aștept, să-l aștept în vreme ce el cine știe la ce desfătări se deda, în înfiorarea acelei nopți calde, poate chiar la acea turbure lumină verzuie, în brațele vreunei femei, a cărei frumusețe să fi făcut pereche cu frumusețea lui. Mai aveam încă o bănuială: mersese poate să pregătească pentru mai târziu întrunirea vreunui sobor ocult și uitase de lumea celor vii. Oricum, sânge rău n-aveam de ce-mi face. Îmi reluai dar firul gândurilor sprijinit de parmaclac în coate, cu tâmplele în palme. Sub mine alunecau solzii grași ai apei leneșe, deasupra căreia se înfiripa străveziu un zăbranic de aburi. Canalul era sinistru. Ce deosebire! — ziua, priveliștea în partea locului e cum nu se poate mai blândă: ramurile copacilor de pe maluri, înfrățite spre vârf, fac boltă deasupra canalului, în care își oglindesc frunzișul ușor și neastâmpărat de un verde proaspăt și fraged. Aceasta e calea ce-o urmează trupurile celor înecați. În 1905, țin minte, într-o dimineață

poleită de april, apele purtau o mireasă albă. Se aude de altmintreli la Berlin un cântec vesel: “Plutește un cadavru pe Landwehrkanal”.

Răcorindu-mi fruntea, o vie adiere mă trezi din toropeală. Cât am stat ținut acolo nu mi-am dat seama — am tras, nesupărat de nimeni, și un pui de somn — nu știu să fi auzit bătând orologiul de la Gedächtniss¹ și trebuie să fi bătut în mai multe rânduri. Când, mahmur, mi-am ridicat capul din mâini și m-am frecat la ochi, pe cerul care se făcuse ca scrumul casele se desprindeau împânzite. Vântul se întetise rece, iar arborii porniseră a geme. Mi-am acoperit capul, pălăria am găsit-o jos, căzută — și am mai dat încă un târcol pe cheu să mai văd lumina cea tainică. Fusesese însă stinsă. M-am hotărât în sfârșit să plec spre casă — începuseră a cădea stropi groși și se lumina de ziuă.

Ca o adevărată pasăre de noapte urâsc zorile. Fără a ține seama că o răceală mi-ar fi putut fi funestă, în loc să caut vreun adăpost, am luat-o la picior pe străzile pustii, gonit de searbăda lumină ce se cernea țesută cu apă din văzduhul încruntat, biciuit în răstimpuri cu furie de vântul de miazănoapte. Când, ud learcă, m-am văzut acasă, am fost cuprins de o ciudă grozavă, ceea ce nu m-a împiedicat totuși să dorm fără vise până la amiazi.

Afară se așternuse pe ploaie, o ploaie care n-a conținut o săptămână încheiată decât în scurtele răgazuri ce își da ca să se pornească mai vajnică. Făceam ce dregeam și gândul îmi zbura la întâmplările din nopțile din urmă. De câte ori venea poșta, săream să văd dacă nu era ceva și pentru

¹ Biserică monumentală din Berlinul vestic distrusă de bombardament în timpul ultimului război mondial.

mine. Așteptam bineînțeles un cuvânt de la *sir* Aubrey — se cădea din partea lui — și faptului că pe plicurile sosite nu se afla nici scriptura semeață, nici pecetea cu sfinxul, nu-i puteam găsi tălmăcire.

Într-un ajun de sărbătoare, vremea rea făcu în sfârșit pace. Neîncrezător, nu ieșii decât târziu la plimbare. La zări se lumina a ploaie. Era așa de albastră acea seară dulceagă și lină, de un albastru închis fluid, că orașul părea scufundat în adâncimile tainice ale unei mări. Străzile mișunau de lume; fericirea de a trăi, de a se bucura de bunurile vieții se oglindea pe toate chipurile, se răsfrângea în toate privirile, vie, aproape ațățătoare, dând frumuseții femeilor o deosebită strălucire. Închipuirea mă purta în trecut, evocam vedenia a cum trebuie să fi fost în asemenea seri marile cetăți ale vechimei — Babilonul, Palmira, Alexandria, Bizanțul? Îmbinând astfel realitatea cu visarea, urmai fără grabă șivoiul mulțimii până la podul de peste canal, unde ceasuri întregi așteptasem atunci pe *sir* Aubrey.

Drăgălășia locului era împlinită, desăvârșită, de albeața fără seamăn a câtorva lebede ce se aflau la acea oră albastră pe apă parcă într-adins. Nu mai trecui podul și mă înturnai la un birt din apropiere. Pe când așteptam masa, o privire aruncată pe un ziar mă făcu să aflu abia atunci un lucru de care urla târgul de două zile.

Se pescuise în Charlottenburg¹, acolo unde Spreea își ia înapoi apele împrumutate canalului, făcând vârtej — se pescuise, legat cobză într-o mantă, un cadavru ce arăta a fi acela al unui tânăr blond și zvelt, bogat îmbrăcat în ținută de seară, gătit și înmănușat, însă desculț.

¹ Cartier din Berlinul de vest.

Tânărul fusese nu de mult ucis. Trupul purta în partea stîngă a pieptului o rană adîncă. Lovitura fusese atît de puternică încît arma — o lamă îngustă cu două tăişuri — se frînsese, o parte rămînînd în rană.

Se găsisese asupra victimei, în hîrtie și aur, o mică avere, bașca prețul sculelor ce purta cu risipă nebună, toate din belșug bătute în safire de Ceylan, numai în safire de Ceylan. În schimb nici o hîrtie tipărită sau scrisă care să poată trăda ceva despre ucis — nimic, nimic. Hainelor le fusese smuls petecul cu numele croitorului, iar ceasornicului tasul cu iscălitura aurfaurului. După chip, înecatul nu mai era în nici un fel de recunoscut, pentru că fața îi fusese arsă cu o apă tare ce-i rosese aproape în întregime pielea și carnea pînă la os.

De așa sfârșit a avut parte *sir* Aubrey de Vere. Putea să isprăvească mai bine, sau mai tîrziu măcar, după ce aș fi plecat eu, fiindcă din noi doi, la început, nu știu, zău, care a fost mai de plîns... Prin ce am trecut, din clipa în care am înțeles cine era ucisul, ce am tras, mai e nevoie să spun? Și n-a fost nimic totuși pe lîngă ce puteam păți. *Remember?* — da, cred. Se zice că frica e albastră; eu am văzut-o de toate colorile, i-am străbătut iadul întreg, pogorîndu-i rîpele fără fund, suindu-i culmile cele mai repezi, piscurile de groază ce se pierd în norii nebuniei, și cum n-am înnebunit de-a binelea e de mirare. Fusesem singura ființă în tovărășia căruia se arătase *sir* Aubrey în lume la lumină; la taverna olandeză, la terasa de la Grunewald trebuia să fi trecut ca nedespărțiți, încît nimeni n-ar fi voit să creadă că despre tânărul cu care păream atît de legat, tocmai eu, sărăcuț de mine, eram ăl care știa mai puțin — mai puțin chiar decît nimic. Nu ar fi dat aceasta mai mult temei bănuielii că nu aș fi fost străin derăpunerea

acelui necunoscut? Simțeam urzindu-se în ascuns, în jurul meu, strângându-se pe tăcute mrejele meșteșugite ale celei mai îndrăcite poliții, mă și vedeam apucat, năpăstuit... pierdut pentru totdeauna, nou Lesurques¹, ispășind nelegiuirea a cine știe cui...Începusem a mă crede singur vinovat — și nu eram oare îndestul pentru faptul numai că înnădisem prieteșug cu un om ca *sir* Aubrey? Atunci mi-am dat lămurit seama cât e de greu în țară străină, între străini. Întâiul meu gând a fost dar să părăsesc numaidecât Berlinul, să fug la mine în țară. Nu am putut închide ochii toată noaptea, mă apăsa de data asta întunericul, iar zorile le așteptam ca o dezrobire. Cu lumina renăștea în mine liniștea și nădejdea. M-am răzgândit de plecare și mi-am desfăcut lucrurile, apoi seara le-am strâns la loc, făgă-duindu-mi iarăși să plec, fără greș, dimineața — și a mers astfel multe zile, zile negre, la amintirea cărora, astăzi încă, pâlpaie în fiori scurți răsunetul îndepărtat al spaimei cumplite de atunci, când orice nimic făcea să mi se zbată inima ca o pasăre rănită. Dar, ca toate simțimintele omenești — afară de ură — cu timpul și frica se ostioiește și piere. E locul să strecor că adânca mea tilburare n-a putut fi citită din afară; viața zilnică nu mi-o schimbasem întru nimic, iar de focul care mă mistuia n-am simțit nevoie să mă spovedesc nimănui, precum n-am găsit de cuviință nici să mă duc să spun celor în drept ce știam, sau mai bine zis nu știam, despre *sir* Aubrey. Am mers mai târziu la taverna olandeză și nu m-a întrebat nimeni de tovarășul de odinioară, nimeni de asemeni la terasa din Grunewald.

¹ Referire la *Joseph Lesurques* (1763—1796), erou al unui răsunător proces petrecut în Franța în jurul anului 1796. Acuzat pe nedrept de crimă Lesurques a fost condamnat și decapitat, pentru ca abia la doi ani de execuție să se dovedească nevinovăția sa.

Pretutindeni aceeași tăcere. Citeam toate ziarele și-mi venea aproape ciudă; nici un rând măcar în care să se mai pomenească de groaznica pescuire. Nu se descoperise pe-semne nimic. Sfinxul își păstra taina neștirbită.

Altmintreli, prin ea însăși, pieirea lui *sir* Aubrey n-a depășit în ochii mei însemnătatea unui “fapt divers”. Ce noimă ar fi avut să împing părerea de rău convenită până la a plânge în acel străin necunoscut pe un Marcellus¹? Că era tânăr și frumos? Poate tocmai așa tânăr cum arăta nu era; sunt ființe ce înșeală vârsta, iar în ce privește frumusețea nu e de prisos o anume lămurire. Găsisem frumoasă nu atât făptura lui *sir* Aubrey cât asemănarea lui cu unii din aceia de mult pieriți în spulberarea veacurilor, îl găsisem frumos pentru că în el vedem retrăind o icoană din trecut, vedeam reînviat scumpul Trecut însuși. Trecutul apus pentru totdeauna. De aceea m-am împotrivit ispitei să merg să privesc și eu, sub geam, la morgă, pe acela care fusese Aubrey de Vere; cum înfățișarea ce o dă moartea o șterge adesea pe cea din viață, ar fi fost păcat să se strice în amintirea mea acel chip ce părea desprins însuflețit dintr-o cadră veche. Am voit ca el să rămână așa cum l-am cunoscut, semănând atât de mult cu acei frumoși lorzi, cari au petrecut așa de nebunește la Whitehall² cu Killigrew³

¹ Fiul Octavei, sora lui August, care îl adoptase și căruia trebuia să-i urmeze la tron. A murit la numai 18 ani (23 i.e.n.) și acest sfârșit prematur i-a inspirat lui Vergiliu unele din cele mai frumoase versuri ale *Eneidei* (cartea a IV-a).

² Vechi palat din Londra din care s-a păstrat, în urma incendiului din 1697, decât sala banchetelor (astăzi un cartier poartă aceeași denumire).

³ *Thomas Killigrew* (1612—1683), dramaturg englez, simpatizat de regele Carol al II-lea.

și cu Rochester¹, cu Barbara Villiers² și cu Nel Gwinn³ și pe cari, muițați în catifele și în mătăsuri înspumate de horbote și înflorire de panglici, ținând în mână trandafiri sau mângâind câini de preț, i-a înfățișat, surzător și mândri, cavalerul Lely⁴. Totuși mai mult decât arătarea din afară, de la el păstrez de neșters întipărite în minte unele mișcări lăuntrice ce-i scăpărau pe neașteptate în vorbire, cugetări cum n-am prins de la alții, nici n-am găsit scrise. În depărtatele-i călătorii plutitoare, această ciudată ființă știuse să deslușească, din înfiorarea crângurilor de finici la vestirea furtunilor oceanice, șoapte adânci, să pătrundă la zări necrutate pe cari le purta oglindite în ochii lui limpezi ca safirele de Ceylan, taine ce nu se dezvelesc decât celor aleși, și pe cari zadarnic se trudesec a le cerceta cei ce fără chemare își tocesc viața întreagă, văz și minte, pe buchea stearpă a cărților. Și toate — tinerețe, frumusețe, înțelepciune fuse-seră menite să isprăvească în apa mur-dară a unui canal...

În sfârșit sosi ziua plecării. Începuse toamna, dar nu toamna rumenă de miazăzi, bacantă încinsă cu piele de pardos, purtând ciorchine de struguri și poame în părul arămiu, ci toamna spelbă a țărilor de secară și de bere, cu cer searbăd, cu soarele foarte jos, târându-se ofilit la zare. Mă închisesem din nou în casă în timpul din urmă; citeam în neștire, citeam pentru că muzică nu se mai făcea, iar afară, pe fereastra deschisă încă până târziu, nu mai aveam ce privi. Fântânii apele nu-i mai jucau în raze, pe terasa

¹ *J. W. Rochester* (1647—1680), poet englez, despre care se afirmă că a fost mare amator de petreceri.

² *Barbara Villiers* — amantă a regelui Angliei, Carol al II-lea.

³ *Eleanor (Nell) Gwinn* (1650—1687), populară actriță engleză, favorită a regelui Carol al II-lea.

⁴ Vezi nota 4 de la p. 38.

casei din față trandafirii se scuturaseră, iar în colțul cel frumos, securea abătuse acei bătrâni copaci ce păreau a fi zugrăviți de Ruysdaal.

*

S-au perindat de atunci șapte ani. A fost parcă ieri, parcă niciodată. Parcă ieri, pentru că ținere de minte am bună, parcă niciodată pentru că îmi lipsește evlavie amintirii. Mi s-a întâmplat adesea să mă gândesc la tenebroasa dramă căreia i-am fost, poate, în acea noapte de fiori și de friguri, martor nevăzut și orb. Ce fusese însă, ce se petrecuse, nu m-am mai întrebat, n-am mai ținut să știu, ba chiar dimpotrivă, dovadă deunăzi, având puțință să aflu, n-am voit eu.

Întârziaseam, pe vreme rea, într-un local de noapte bucureștean și căzuse peste mine un cunoscut de prin școală; îl zărisem, de departe, și pe la Berlin, învăța ceva pe acolo, pare-se. Limbut peste măsură și în felul lui hazliu, mi-a împuiat urechile cu o sumă de fleacuri, istorii de gazete, de fete și de slujnici de gazde — tot lucruri înălțătoare, după calapodul *Micuței*¹ lui Hasdeu. Câtă deosebire între cum văzusem eu Berlinul și cum omul care sta în fața mea, fălindu-se cu însăși nerușinarea lui ieftină! Dar de ce în acea seară se deștepta, vie ca niciodată, amintirea lui *sir* Aubrey, de ce vedenia nopților berlineze cu întâlniri stranii îmi răsărea atât de puternică? Să fi fost pricina aburii amării ai spirtului de sămburi, care venea și el de la acea veche și vestită rachierie neerlandeză? Nu, era altceva.

¹ Aluzie la nuvela satirică *Micuța* (1864), a lui B. P. Hasdeu pentru care autorul a avut, la Iași, un celebru proces de presă.

Mai îmbătătoare ca orice băutură, mă învăluia o aprigă mireasmă de garoafă care se desprindea de la o coconiță așezată la masa de alături — mireasma ce răspândea tânărul cu pietre albastre, mireasma ce odată, spre miezul nopții, o lăsase în urma ei femeia cu păr roșu într-o alee pustie din Tiergarten. Și-i revăzui și pe ea și pe el și fereastra cu turburea lumină verzuie, toată aieva ca în puterea unei vrăji. Nu m-am împotrivit unui imbold neîncercat până atunci, acela de a povesti ciuva istoria lui *sir* Aubrey de Vere.

Am fost ascultat cu toată luarea aminte. Băgam numai de seamă cum din când în când pe buzele cunoscutului meu mijea ușor un zâmbet. Când cu pescuirea cadavrului am încheiat, m-a întrebat dacă asta e toată povestea? I-am răspuns că da... “Să-ți spun eu atunci urmarea, a reluat el, a fost dandana mare. S-a făcut mușama ce e dreptul numaidecât, dar adevărul n-a putut fi împiedicat să răsufle. Ai să afli lucruri grozave, să vezi...”

L-am oprit scurt: “Nu țin să aflu nimic”. Și cum se uita uimit la mine, neștiind ce să priceapă, am apăsat pe cuvântul din urmă, rostindu-l de mai multe ori. “Îți va părea ciudat, am urmat, dar, după mine, unei istorii frumusețea îi stă numai în partea ei de taină; dacă i-o dezvălui, găsesc că își pierde tot fermecul. Împrejurările au făcut să întâlnesc în viață un crâmpei de roman care să-mi împlinească cerința de taină fără sfârșit. De ce să las să mi-l strici?”

Vorbind așa nu mințeam tocmai, dar îndărătul acestui fel de a privi lucrurile cam ușuratic, mai mult literar, se ascundea ceva mai înalt, o gândire nobilă, care ea singură m-a hotărât a pune lacăt gurii cunoscutului meu și pe care dacă i-aș fi spus-o, mă îndoiesc că ar fi fost în stare să o priceapă. După cum, pentru a nu vătăma în mintea mea

icoana senină a făpturii din afară, n-am voit să văd chipul mutilat al sârmanului tânăr, tot astfel nu m-am învoit să aflu nimic despre el, de teamă să nu fie ceva care să-i poată mânji amintirea sufletească. Rămână și aceasta frumoasă, fără pată în umbra-i de taină și de trufie, rămână în totul *sir* Aubrey de Vere așa cum mi-a plăcut să-l văd eu, numai așa — ce-mi pasă de cum era în adevăr? Am nimic singura dovadă că l-am cunoscut în ființă, am ars scrisoarea în a cărei pecete zâmbea sfinxul împresurat de zicerea: "*Remember*". *Remember ?* — da, firește că n-am să uit, dar cum anii tulbură unele din amintirile vechi, făcându-le să plutească aburite la hotarul dintre realitate și închipuire, dacă soarta mă va hărăzi cu viață lungă, într-un târziu are să-mi pară poate că toată această întâmplare trăită a fost un vis numai sau vreo istorie citită ori auzită undeva, cândva de mult.

CRAII DE CURTEA-VECHE

“Que vulez-vous, nous sommes ici
aux portes de l’Orient, ou tout est pris
a la légère...”¹

*Raymond Poincaré*²

ÎNTÂMPINAREA CRAILOR

“...au tapis-franc nous ūtions rūunis”.³

L. Protat

Cu toate cĂ, ĩn ajun chiar, ĩmi fĂgĂduisem cu jurĂmĂnt sĂ mĂ ĩntorc devreme acasĂ, tocmai atunci mĂ ĩntorsesem mai tĂrziu: a doua zi spre amiazi.

Noaptea mĂ apuca ĩn așternut. Pierdusem rĂbojul timpului. Aș fi dormit ĩnainte, dus, fĂrĂ zgomotoasa sosire a unei scrisori pentru care trebuia neapĂrat sĂ iscĂlesc de

¹ “*Ce vreți, suntem aici la porțile Orientului, unde totul se ĩnfĂțișează mai puțin grav...*” (fr.). Textul face parte din pledoaria la procesul de la București al fraudelor comise cu prilejul concesiunilor de cĂi ferate, proces ĩn care R. Poincaré a fost avocatul companiei concesiunare austriece.

² *Raymond Poincaré* (1860—1934), avocat și om politic francez, președintele Republicii Franceze ĩntre 1913 și 1920.

³ “...ne strĂnsesem la cĂrciuma” (fr.).

primire. Trezit din somn sunt mahmur, ursuz, ciufut. Nu iscălii. Mormăii numai să fiu lăsat în pace.

Ațipii iarăși, dar pentru scurtă vreme. Sărăcia de epistolă se înființa din nou, însoțită de cruda lumină a unei lămpi. Mișelul de poștaș găsisese de cuviință să mă iscălească cu mâna lui. Nu-i fusei recunoscător.

Urăsc scrisorile. Nu știu să fi primit de când sunt decât una, de la bunul meu amic Uhry, care să-mi fi adus o veste fericită. Am groază de scrisori. Pe atunci le ardeam fără să le deschid.

Asta era soarta ce o aștepta și pe noua sosită. Cunoscând scrisul, ghicisem cuprinsul. Știam pe de rost nesărata placie de sfaturi și de dojana ce mi se slujea de-acasă cam la fiecare început de lună; sfaturi să purced cu bărbăție pe calea muncii, dojana că nu mă mai înduplecam să purced odată. Și, în coadă, nelipsita urare ca Dumnezeu să mă aibă în sfânta sa pază.

Amin! În halul însă în care mă găseam mi-ar fi fost peste putință să pornesc pe orice fel de cale. Nici în pat nu mă puteam mișca. Deșurubat de la încheieturi, cu șalele frânte, mi se părea că ajunsesem în stare de piftie. În mintea mea aburită mihi frica să nu mă fi lovit damblaua.

Nu, dar în sfârșit mă răzbise. De o lună, pe tăcute și nerăsuflăte, cu nădejde și temeii, o dusesem într-o băătură, un crailăc, un joc. În anii din urmă, fusesem greu încercat de împrejurări; mica mea luntre o bătuseră valuri mari. Mă apărasem prost și, scârbit de toate peste măsură, năzuisem să aflu într-o viață de stricăciune uitarea.

O luasem numai cam repede și mă vedeam în curînd silit să depun armele. Mă lăsau puterile. În acea seară, eram în așa hal de sfârșeală că n-aș fi crezut să mă pot

scula nici să fi luat casa foc. Dar deodată mă pomenii cu mine în mijlocul odăii, în picioare, uitându-mă speriat la ceasornic. Mi-adusesem aminte că eram poftit la masă de Pantazi.

Ce noroc că mă deșteptase; mare noroc! Privii acum cu recunoștință scrisoarea părintească; fără ea scăpam întâlnirea cu cel mai scump prieten.

Mă îmbrăcai și ieșii. Era spre căderea iernii, o vreme de lacrimi. Deși nu plouase, tot era ud; jgheaburile plânjeau, ramurile copacilor desfrunziți picurau, pe tulpine și pe grilaje se prelingeau ca o sudoare rece, stropi groși. Țasta e timpul care îndeamnă cel mai mult la băutură; rarii trecători ce se prefirau prin ceață erau mai toți afumați. Un lungan, coborând prispa unei cârciumi, căzu grămadă și nu se mai sculă.

Întorsei capul dezgustat. Birtul ales pentru acea seară fiind tocmai în Covaci, luai o birjă, lucru cuminte, deoarece, la sosirea mea, ceilalți mosafiri erau la a doua țuică, iar oaspetele la a treia. Mă arătai mirat că se înființaseră cu toții așa devreme; Pantazi însă mă lămuri că el venise de-a dreptul de-acasă, iar Pașadia cu Pirgu de-a dreptul și ei de la “club”, vremea fiind prea urâtă ca să mai zăbovească la aperitive.

Pantazi porunci încă un rând de țuici. Dar voia bună ce ne urarăm, ciocnind, lipsea cu totul. Mă temui să nu adorm iar. În sala unde grosolana petrecere negustorească por-nise să se înfierbânte — era într-o sâmbătă — masa noastră avea aerul unui ospăț de înmormântare.

Borșul cu smântână și ardei verde fu sorbit în tăcere. Nici unul din meseni nu ridica ochii din taler. Pirgu, îndeosebi, părea frământat de o mâhnire neagră. Aș fi deschis eu vorba dacă lăutarii n-ar fi început un vals care era una

din slăbiciunile lui Pantazi, un vals domol, voluptos și trist, aproape funebru. În legănarea lui molatecă pâlăia, nostalgică și sumbră fără sfârșit, o patimă așa sfâșietoare că însăși plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferință. De îndată ce coardele încăluzate porniseră să îngâne amara destăinuire, sub vraja adâncă a melodiei, întreaga sală amuțise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioșii și dezamăgiri, rătăciri și chinuri, remușcări și căințe, cântarea, înecată de dor, se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie și zadarnică chemare.

Pantazi își șterse ochii umezi.

—Ah! zise Pirgu lui Pașadia, făcându-și privirea galeșă și glasul dulceag, ah! cu valsul ăsta țin să te duc la lăcașul cel din urmă, cât mai curând; cred că n-ai să mă faci s-aștept mult încă această sărbătoare a tinerețelor mele. Ce frumos are să fie, ce frumos! Și eu beat, cu nenea Pantazi, voi stoarce întristatei adunări lacrimi fierbinți luându-mi, în cuvinte mișcătoare, rămas bun de la în veci neuitatul meu prieten.

Pașadia nu zise nimic.

—Da, urmă Pirgu, leșinându-și și mai mult glasul și privirea, are să fie atât de frumos! Eu am să-ți duc căvălăriile¹ pe pernă. Și, la șapte ani, la parastasul cel mare, când au să te dezgroape, rămășag pun că au să te găsească tot dichisit, tot scortos, tot fercheș, fără un fir de păr alb, murat în argint-viu și în spirt ca un gogoșar în sare și în oțet.

Dar Pașadia nu-l asculta, se gândea aiurea. Scăpa de data asta Pirgu și mi-era necaz, deoarece n-aveam ochi să-l văd.

¹ Căvălării (sau *cavalerii*), decorații, ordine, distincții.

Rămânând de tânăr singur în București, de capul meu, mă ferisem să intru-n cârd cu oricine, așa că din restrânsul cerc al cunoștințelor mele, alese toate pe sprânceană, Gorică Pirgu n-ar fi făcut niciodată parte dacă n-ar fi fost tovarășul nedespărțit al lui Pașadia, de care aveam o evlavie nemărginită.

Pașadia era un luceafăr. Un joc al întâmplării îl înze-strase cu una din alcătuirile cele mai desăvârșite ce poate avea creierul omenesc. Am cunoscut de aproape o bună parte din aceia ce sunt socotiți ca faime ale țării; la foarte puțini însă dintr-înșii am văzut laolaltă și așa minunat cumpănite atâtea înalte însușiri ca la acest nedreptățit ce, de voie, din viață, se hărăzise singur uitării. Și nu știu un al doilea care să fi stârnit împotriva-i atâtea oarbe dușmării.

Auzisem că aceasta și-o datora în parte înfățișării. Ce frumos cap avea totuși! Într-însul ațipea ceva neliniștitor, atâta patimă înfrânată, atâta trufie aprigă și haină învrăjbire se destăinuiau în trăsăturile feței sale veștede, în cuta sastisită a buzelor, în puterea nărilor, în acea privire tulbure între pleoapele grele. Iar din ce spunea, cu un glas târăgănat și surd, se desprindea, cu amărăciune, o adâncă silă.

Viața lui, din istoria căreia i se întâmpla rar să dezvăluie ceva, fusese o crâncenă luptă începută de timpuriu. Ieșit din oameni cu vază și stare, fusese oropsit de la naștere, crescut pe mâini străine, surghiunit apoi în străinătate la învățătură. Întors în țară, se văzuse jefuit de ai săi, înlăturat, hărțuit, prigonit și trădat de toată lumea. Ce nu se uneltise împotriva lui? Cu ce strigătoare nedreptate îi fuseseră întâmpinate lucrările, truda de zi și noapte a jertfitei sale tinereți, cum se învoiseră cu toții să-l îngroape sub tăcere! Din grelele încercări de tot soiul prin cari tre-

cuse atâția ani de restriște și cari ar fi doborât un uriaș, această făptură de fier ieșise călită de două ori. Pașadia nu fusese omul resemnării, încrederea în sine și sângele rece nu-l părăsiseră în cele mai negre clipe; statornic în urmărirea țelului, el înfrânsese vitregia împrejurărilor, o întorsese cu dibăcie în folosul său. Ca dânsul nimeni nu știuse să aștepte și să rabde, neclintit el pândise norocul la răspântie, îl înșfăcase și-l siluise ca să-i poată smulge ceea ce, în chip firesc, i s-ar fi convenit de la început fără caznă și zbucium. Odată ajuns se întrecuse, luase văzul tuturilor, îi uluise și-și făcuse, jugănar cumplit dar cu mânuși, toate mendrele. Calea măririlor i se deschidea largă, netedă, acum însă, că putea năzui la orice, nu mai voi el nimic și se retrase. Presupuneam că la temelia acestei hotărâri ciudate a fost întrucâtva și teama de sine însuși, fiindcă, sub învelișul de gheață din afară, Pașadia ascundea o fire pătimașă, întortocheată, tenebroasă care, cu toată stăpânirea, se trăda adesea în scăpărări de cinism. Cu veninul ce se îngrămădise în inima sa împietrită, puterea l-ar fi făcut lesne primejdios. Și nici o încredere la el în virtute, în cinste, în bine, nici o milă sau îngăduială pentru slăbiciunile omenești de cari arăta a fi cu totul străin.

Retragerea sa din politică mirase mai puțin totuși decât schimbarea ce se petrecuse în felul său de trai. La vârsta când la alții începe pocăința, el, care totdeauna slujise de pildă vie de cumpătare, se năpustise deodată la desfrâu. Era aceasta darea pe față a unei vieți ce dusese și până atunci în întuneric, sau reluarea unor vechi deprinderi de cari râvna de a izbuti îl făcuseră să se dezberă un lung șir de ani? — căci firesc nu era ca o asemenea năpârleală să fi avut loc de azi pe mâine. Cum, nu știu, rar însă mi s-a întâmplat să văd jucător așa frumos, cari așa ahtiat, băutor

așa măreț. Dar se putea oare spune că decăzuse? Nicidecum. De o sobră eleganță, plin de demnitate în port și vorbite, el rămăsese apusean și om de lume până în vârful unghiilor. Ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s-ar fi găsit mai potrivit. Cineva care nu l-ar fi cunoscut, văzându-l trecând seara, când ieșea, țepăn și grav, cu trăsura la pas după el, pentru nimic n-ar fi voit să creadă în ce murdărie și josnice locuri mergea acel impunător domn să se înfunde până la ziuă. Pentru mine, priveliștea acelei vieți avea ceva copleșitor, în ea bănuiam că se desfășura o întunecată dramă sufletească a cărei taină rămânea nepătrunsă.

Dacă, încercând a reda întrucâtva trăsurile acestui nobil chip, am stăruiat atât, e pentru că n-am voit că scap prilejul de a-l face să retrăiască înaintea ochilor mei, amintirea lui fiindu-mi scumpă. Deosebit de cutreierătorul culcușurilor de noapte ale destrăbălării bucureștene, în Pașadia, eu am cunoscut un alt om. Dar pe acela îl întâlneam aiurea. La câțiva pași de Podul Mogoșoaiei, într-o uliță singuratică, în umbra unei bătrâne grădini fără flori, se ridica, neprimitoare și posomorâtă, o casă veche. Eram unul din rarii privilegiați ce treceau pragul acelei bogate locuințe unde, până în cel din urmă ungher, se resfrângea, sever, sufletul stăpânului.

Îl găseam în odaia lui de lucru, lăcaș de liniște și de reculegere, în care nimic nu pătrundea din lumea din afară. În acea încăpere, căptușită cu postav de fața iascăi și înconjurată peste tot de dulapuri ferecate în pereți, cu geamurile perdeluite, câte neuitate ceasuri m-a ținut, pironit în jilț, convorbirea oaspelui. Miezoasă și cuprinzătoare, reținută și măiestrită, fără lăbărțări, razne și prisosuri, ea învăluia în mreje puternice, uimea, răpea, fermeca. Pașadia

era deopotrivă meșter pe pană și în tinerețe zugrăvise frumos. Era de necrezut cât citise. Istoria o cunoștea ca nimeni altul, ea desăvârșise la dânsul darul înnăscut de a judeca fără să se înșele oamenii, multora pe atunci în plină înălțare el le-a prevăzut, apropiată, trista prăbușire și nu pot uita cum rostind cuvintele cobitoare ochii îi licăreau siniștri. Pașadia Măgureanu! Am privit ca un har al Proeniei simpatia ce dânsul a avut pentru mine și mă mândresc de a fi ciracul acestui mare răzvrătit, atât de stoic, căruia din toate cusururile ce-i găsea lumea, nu mă învoiam a-i recunoaște decât unul singur — acela însă de neiertat: prieteșugul cu Gorică.

Gore Pirgu era o lichea fără seamăn și fără pereche. Nesăratele lui giumbușlucuri de soitar obraznic îi scosese răfaima de băiat deștept, la care se adăogase — de ce nu se știe — și aceea de băiat bun, deși bun nu era decât de rele. Acest chimiță avea un suflet de hengher și de cioclu. De mic stricat până la măduvă, giolar, rișcar, slujnicar, înhăitat cu toți codoșii și măsluitorii, fusese Veniaminul¹ cafenelei “Cazes” și Cherubinul² caselor de întâlnire. Mi-a fost silă să cercetez mai cu de-amănuntul ițele acestei firi uscate și triste care simțea o atragere bolnavă numai pentru ce e murdar și putred. Pirgu avea în sânge dorul vieții de dezvățare țigănească de odinioară de la noi, cu dragostele la mahala, chefurile la mănăstiri, cântecele fără perdea, scârboșeniile și mășcările. Cu jocul de cărți ce-i slujea de meserie și cu boalele lumești ce-l istoviseră înainte de

¹ *Veniamin*, copil preferat (prin aluzie la Veniamin din *Biblie* pe care tatăl său, Iacov, îl iubea mai mult decât pe ceilalți copii).

² *Cherubin*, copil alintat (figurativ, de la capetele de copii, flancate de aripi, reprezentate în artele plastice cu tematică religioasă; numele derivă de la heruvimi — îngeri biblici).

vreme, acestea erau singurele lucruri de cari știa să vorbească, întocmindu-i tot temeiul hazului cu care le încânta celor ce-i prețuia dobitoria. Și totuși pe altcineva nu găsisese ca să și-l facă tovarăș Pașadia care, de altmintreli, îl desprețuia fățiș, jicnindu-l și umilindu-l fără cruțare de câte ori se ivea prilejul.

— Vezi, te rog, îmi zise el, nu-l lăsa pe vecinul dumitale să se sinucidă; uite-l, înghite cuțitul.

Într-adevăr, plin de zel, Gorică lucra în cega rasol cu cuțitul, tăvălea bucata prin maioneză și, tot cu cuțitul, o băga adânc în gură. Mă făcui că nu văd, nu aud. Pantazi se aplecă să caute ceva sub masă.

— În preceptele sale, urmă Pașadia, buna creștere elementară glăsuiește: nici cuțitul în legume și pește, nici furculița în brânză și, nici într-un fel cuțitul în gură. Dar asta de, pentru oameni fini, feciori de boier, nu pentru mitocani, adunătură. Să faci rămătorul să bea apă din fedeleș!

Pentru Pirgu, care se credea neîntrecut în cunoașterea obiceiurilor lumii înalte, nu se putea înfruntare mai sângeroasă. Se reculese însă repede și-i răspunse țanțoș lui Pașadia că avea să-l desființeze.

— Să mă slăbești cu mofturi de-astea, se rățoi el, că altfel întorc foaia. Ai îmbătrânit nebun...

Ca să impece lucrurile, Pantazi porunci să se destupe șampania ce, după datina meselor noastre, se sluji în pahare mari. Pirgu nu lăsă să i se toarne decât un deget, peste care adăogă aproape o litră de apă minerală, niște borviz ușor. Din tuspătru era singurul care nu ducea la băutură, se putea spune chiar că mai mult se făcea că bea, umflându-se cu șprițuri cu sifon, cu sifon albastru. I se întâmpla rar totuși să nu fie beat de dimineață și când se chirchilea se

ținea de tot soiul de pozne, după săvârșirea cărora, nițel obraz să fi avut numai, ar fi trebuit să-i fie rușine să mai dea ochi cu lumea.

Închinând într-un glas în sănătatea lui Pantazi, iubitul nostru oaspe, sorbirăm cu deliciu din băutura înviorătoare. Pirgu își muie doar buzele și se strâmbă.

— Șampania fără muieri, bombăni el, nu face două parale.

Femeile fuseseră însă, în chip hotărât, pentru totdeauna înlăturate de la mesele noastre. Toate încercările lui Gorică de a i se încuviința să-și poftască o prietenă-două fuseseră zadarnice. Pantazi s-ar fi învoit bucuros, dar Pașadia rămăsese neînduplecat. Ne mărgineam să aruncăm scurte priviri cotoiești cocoanelor de la mesele vecine cari, cam de obicei, ne răspundeau și ele cu ochiade șirete.

Cu căutătura-i tulbure și posomorâtă, Pașadia dezbrăca o durdulie ovreică, așezată în fața lui, ceva mai departe. Mă întovărășii și eu la această creștinească faptă, știind că nu supăram întru nimic pe marele meu prieten. Conștientă de minunata ei frumusețe răsăriteană în deplină înflorire, albă și mată ca un chip de ceară în care ochii de catifea ardeau cu o flacără rece între genele de mătase, ea rămânea nemișcată, nepăsătoare, în trufia fără margini a stirpei alese, așa ca străbunele ei când erau târâte, despoiate, în târgurile de robi, sau trase, mai târziu, pe scripetele lui Torquemada¹. Stând picior peste picior rochia i se ridicase până la genunchi lăsând să i se vadă, pale, prin străvezimea ciorapilor negri, pulpele strunguite fără cusur. Când se hotări să și le acopere, fu fără grabă și fără să roșească.

¹ *Thomas de Torquemada* (1420—1490), mare inchizitor al Spaniei, celebru prin cruzimea lui și metodele diabolice de tortură folosite.

Pirgu pisa cu nerușinare o negustoreasă cu fața aprinsă sub suliman, înfoiată și înzorzonată. Zâmbindu-i galeș, cu ochii pe jumătate închiși, el ridica paharul, sorbea cu gingășie, apoi își lungea buzele cu poftă. Singur Pantazi nu se uita la nimeni. Visătoare ca totdeauna, privirea i se pierdea aiurea, blândă și tristă. El făcu semn să mai vie șampanie.

Dar Pirgu se-ntrecea cu gluma. Făcând din paharul golit ochian, cu cealaltă mână trimetea sărutări trupești negustoresei care se prăpădea de răs. Pașadia îl sfătui să se astâmpere să nu dea de belea.

— Frumos ți-ar sta, îl întrebă el, să te vezi luat pe sus și dat afară?

Pirgu îl privi cu desprețuitoare milă.

— Mă crezi, pesemne, că sunt ca dumneata, să fiu dat afară cu una cu două, terchea-berchea, haimana? Cine nu mă cunoaște aici și oriunde, cine nu mă iubește, unde nu sunt la mine acasă? Ca să-și dovedească spusele, se ridică și trecu la masa negustoresei căreia-i pupă mâna și-i vorbi la ureche, dete o raită și pe la alte mese, oprindu-se mai mult la aceea a frumoasei ovreice.

— M-a întrebat Rașelica, ne zise întorcându-se, cum un om așa fin ca mine, fecior de boier, pot să mă adun cu oameni atât de ordinari? Era furioasă. Am rugat-o să nu ia în seamă; unul, i-am spus, e un biet bătrân stricat, a fost pe vremuri ceva de capul lui, dar acum s-a zaharisit; celălalt e un copil.

Pașadia înghiți și tăcu. Îi urmai pilda. Nu-mi ascunsei admirarea de câtă lume cunoștea Pirgu.

Lume de tot soiul și de toată teapa, lume multă, toată lumea. Pe cine nu cunoștea într-adevăr, unde nu pătrunseser? În zăvorâtele case ale negustorimei sperioase și spe-

riate, în ferecata cetățuie a ovreimei îmbuibate de belșug, în șubredele cuiburi ale râiei ciocoiști, pretutindeni, Gorică era primit cu brațele deschise, deși nu totdeauna pe ușa din față. Rămâne de mirare cum nu insuflează nicăieri scârbă și teamă, cum nimeni nu voia să vadă că în potaia aceea mărunță ce se țara și se gudura rânjind, pisma ținea deșteaptă și asmuța fără încetare, împotriva tuturilor, o fiară spurcată și capie, pornită pe vrăjmășie, pe vătămare, pe rău, părând a sluji soartei de unealtă de dezalcătuire și de nimicire. Mârșăvia nu se sfia de altfel să și-o mărturisească, făcându-și fală din isprăvi pentru cari legea ar fi trebuit să prevadă pușcăria sau balamucul.

De școlar, își ducea prietenii la femei bolnave. Pentru asemenea lucruri se bucura de o închipuire drăcească nescată. Din ațâțarea la desfrâu, căruia își închinase trupul și sufletul, își făcuse un apostolat. Iscusit în samsarlăcuri și pezevenglăcuri, fusese faurul ruinei câtorva feciori de bani gata și al căderii mai multor femei; mulțumită lui, nume cunoscute se mânjiseră de necinste. Rar se petrecea murdărie în care să nu fi fost amestecat și dânsul, și adesea numai dintr-o crudă și fără sațiu poftă de a-și bate joc, pentru care nu se da înapoi de la nimic: iscodirea, defăimarea, bârfeala, zăzania, pâra, amenințarea cu darea în vileag a tainei încredințate sau smulse, răvașele neiscălite — toate îi păreau deopotrivă de bune, fiecare după cerință. Se năștea întrebarea ce ar fi trebuit dar să mai facă Gogu Pirgu ca să treacă drept băiat rău?

Măgulit că-l admirasem, nu trebui să-l rog de două ori ca să istorisească pățania cea din urmă a doamnei Mursă. Fu însă întrerupt de plecarea Rașelichii. Cu pași mlădioși, ea se îndreptă spre masa noastră ca să-și ia mantaua din cuierul vecin. Pirgu sări s-o ajute. Era cum nu se poate

mai bine Rașelica și de minime potrivită; trezita asemănare a femeii cu floarea — o floare neagră de tropice, plină de otravă și de miere — o deștepta fără voie mireasma caldă ce se răspândea, amețitor de pătimașă, la fiecare din mișcările ei. De aproape însă, fără ca frumusețea ei să-și piardă din strălucire, dânsa avea ceva respingător, în ea se simțea, mai mult decât în alte femei, Eva, străina, dușmana neîmpăcată și veșnică, împrăștiitoare de ispită și de moarte. Privirea ei liniștită, aplecându-se asupra colțului nostru, avu o scăpărare aspră ciocnindu-se de a lui Pașadia.

O urma un fel de țingău adus din spate și cam deșelat, cu ochi încercănați și sticloși, cu obrajii aprinși de o roșeață nesănătoasă. O tuse seacă îl chinuia fără răgaz. În zâmbetul cu care își luă rămas bun de la Pirgu, fu parcă durerea unei despărțiri pentru totdeauna.

— E Mișu, ne șopti Pirgu. E pe dric, ne lasă. L-a dat gata și p-ăsta; doi bărbați în trei ani, bașca de ce-a mai forfecat pe de-alături. Halal să-i fie, strașnică muiere, pe onoarea mea! Și către Pașadia: Ei, și dumneata ai vrea să te arunci, crezi că te țin meșii? Spune, să știu, să-ți fac vorba, intră chiar în vederile mele.

În loc să răspundă, Pașadia își sorbi paharul până la picătura cea din urmă.

— La adică, de ce te-ai codi? stărui Pirgu, tot îți sună coliva. Parcă nu știe lumea că de mult, numai în miambal¹ și-n magiun îți mai stă nădejdea? Te vezi pe drojdii, caută să mori încai fericit...

¹ Sucul unei plante ierbacee, cunoscută sub numele de lemn-dulce (*Glicyrrhiza echinata*); coagulat și turnat în formă de bastonașe era folosit ca medicament în diverse afecțiuni.

Estimp, o vie mișcare se iscase în tot birtul. Mulți se sculară de la masă, năpustindu-se spre ieșire. Se auzeau trâmbițări, treceau pompierii. Băiatul care ne slujise ne spuse că nu fusese mai nimic: se aprinsese un coș lângă biserica Curtea-veche, dar fusese stins înainte să sosească tulumbele. Unii dintre meseni fiind stăpânii sau chiriașii caselor din partea locului, fiecare își pierduse sărita, la gândul că s-ar fi putut întinde și la el focul, atât de amenințător în acele uliți strâmte, cu clădiri lipite una de alta.

Se deschise vorba despre Curtea-veche căreia fără biserica cu turlă verde ce-i poartă numele i-ar fi pierit până și amintirea. Cu priceperea-i cunoscută, Pașadia ne înșiră cam tot ce se știa despre acele locuințe ale vechilor domnitori. Nimic de seamă pe cât părea. Ca întreg târgul, Curtea fusese arsă și rezidită de numeroase ori și trebuie să fi acoperit o arie întinsă, rămășițe de temelii boltite găsiindu-se în întreagă mahalaua, de pildă sub birtul unde ne aflam. Cum fusese Curtea era lesne de închipuit, semănând în mare cu mănăstirile, cu trupuri de clădiri multe, pentru a putea sălășlui toată liota și țigănia, fără întocmire, fără stil, cu nade, umpluturi și cârpeli, vrednică să slujească, în urâțenia ei, de decor ticăloșiei unei tagme stăpânitoare plămădită din toate lepădăturile venetice și din belșug altoită cu sânge țigănesc.

Îl întrebai dacă nu în nestatornicia domniilor și în teama de năvăliri trebuie căutată pricina că nu s-a durat și la noi măreț și trainic ca în Apus? Plăcerea nobilă de a zidi nu a lipsit unora din voievozi; Brâncoveanu bunăoară ridicase pe întinsele lui moșii curți bogate. Îmi răspunse că nu; iubirea de frumos fiind unul din privilegiile popoarelor de stirpe înaltă și printre acestea nu putea fi prenumărat

și al nostru care n-a dat civilizației nimic. Îl cășună apoi pe Brâncoveanu și, smulgându-i cuca domnească, scufa de prinț, al sfintei-împărății, cununa de comite maghiar și lanțul sfântului Andrei al Rusiei, în câteva trăsuri ni-l zugrăvi ca pe un bulibașă mehenghi, vânzător și slugarnic — un suflet de rob. Că se molipsise și dânsul de frigurile de a clădi, sădi și împodobi ce au bântuit la puternicii timpului său era adevărat, dar de la nenorocitul acesta atât de bogat și care a domnit atunci când tumultoasa înflorire a barocului era în toi ce-a rămas? Ce lasă după el: stâlpii de la Hurez, pridvorul de la Mogoșoaia, Potlogii, ce?... — și cu asemenea marda¹ opăcită și pocălțită îndrăznim să ne mai lăudăm? Ar trebui să se isprăvească odată pentru totdeauna cu istoriile astea că e mai mare rușinea!

Ieșirea aceasta nu ne surprinse. Pașadia, privind și judecând cu o neînduplecată asprime tot ce era românesc, mergea adesea cu înverșunarea până la a fi de rea-credință. Ura ce mocnea într-însul neadormită, se învolta și se învolbura atunci vajnică, uriașă, încingându-l ca un jărat, avântându-l ca un talaz. Cum nu i se putea tăgădui nici partea lui de dreptate, găsii de prisos să mă ridic ca să apăr acel trecut, vedeniei căruia pana mea datora o minunată tâmplă de icoane ce migălisem în tinerețe cu o osârdie aproape cucernică. Nu fu nici nevoie deoarece Pașadia, singur, reveni întrucâtva asupra severei sale păreri.

— E ciudat totuși, mărturisi el, deși ca artă le găsesc mai prejos chiar decât amintirea lor istorică, vestigiilor acestea umile nu le pot contesta deosebitul fermec. În fața

¹ *Mardă*, rămășiță dintr-o marfă care nu mai poate fi vândută, vechitură, lucru de lepădat.

celor mai neînsemnate, închipuirea mea prinde aripi, mă simt mișcat, mișcat adânc.

— Eu unul te înțeleg, îi zise Pirgu, pentru că și dumneata ești o ruină, o ruină venerabilă, nu însă din cele bine păstrate.

Se râse. În felul acesta petreceam noi. Cultul lui Comus¹ ne întrunea, cam de o lună aproape zilnic, la prânz sau la cină. Dar adevărata plăcere o aflam în vorbă, în taifasul ce îmbrățișa numai lucruri frumoase: călătoriile, artele, literele, istoria — istoria mai ales — plutind în seninătatea slăvilor academice, de unde îl prăbușea în noroi gluma lui Pirgu. Era întristător cum, în nepregătirea sa, acest vrăjmaș al slovei tipărite rămânea străin de ce se discuta. În Pantazi însă, Pașadia întâlnise o minte clară, un spirit înarmat și liber; un cuvânt mă temeam a nu pierde din luminosul lor schimb de vederi și de cunoștințe și faptul că mi-au rămas însemnările ce aveam grija să iau de ele, mă consolă, dacă nu mă și despăgubește, de toate pierderile de lucruri ce am suferit de la război încoace.

Spre marea mea părere de rău, în acea seară zaifetul trebuia să se spargă devreme; Pașadia pleca spre miezul nopții la munte.

— Voi aștepta cu nerăbdare, zise el, ziua întoarcerii, ca să ne revedem, la mine. Și către Pirgu: Aranjăm și un mic pocher, nu e așa? — mai înveți jocul.

Pe dată, Pirgu se aprinse de o mânie grozavă de care, ca să se ușureze, icni pe nerăsuflăte un potop de scârbe, trecând de la înjurăturile surugiești la ocările de precupeață și la blestemele de chivuță. Aflarăm că înainte de masă, la tripou, Pașadia, care-l juca pe Pirgu cu dușmănie,

¹ În mitologia greacă, zeul care prezida la ospete.

îl scuturase, într-o întâlnire uriașă, de toate paralele. Pirgu pierduse douăzeci și cinci de poli și mai rămăsese dator încă atât.

Ca să-l potolească, Pantazi îl întrebă dacă are nevoie de bani. Pirgu răspunse mândru că nu, ceea ce ne miră chiar după ce-l văzurăm scoțând, dintr-un plic, un teanc de sutari. Jucase toată noaptea, într-o casă particulară, la Arnoteni, drum-de-fier și se umpluse. Pașadia îi ceru datoria.

— Asta nu! zise Pirgu.

Pantazi plăti, împărțind bacșișuri grase băieților și lăutarilor. Plecarăm. Dar la ieșire, trăsura închisă care îl aștepta pe Pașadia în ulicioara îngustă din fața birtului nu putu să miște înainte din pricina unui ghem de oameni ce, în râsete și țipete, se rostogoli până lângă noi. În mijlocul învâlmășelii, urlând ca o fiară, o femeie se lupta cu trei vardiști țepeni ce abia puteau s-o dovedească. Pomenindu-ne cu ea aproape în brațe, tuspătru deterăm un pas înapoi.

Bătrână și veștejită, cu capul dezbrobodit și numai zdrențe toată, cu un picior desculț, ea părea, în turba-i cumplită, o făptură a iadului. Beată moartă, vărsase pe ea și o trecuse neputința, ceea ce umplea de o bucurie nebună droaia de derbedei și de femei pierdute ce-i făceau alai strigând: “Pena! Pena Corcodușa!”

Băgai de seamă că Pantazi tresări deodată și păli. Dar, la vederea noastră, Corcodușa fu cuprinsă de o furie oarbă. Ce ne fu dat să auzim ar fi făcut să se cutremure inima cea mai păgână. Pirgu însuși rămase cu gura căscată.

— Ascultă cu atenție și memorizează, îi șopti Pașadia, ai ocazia să-ți completezi educația de acasă.

Vardiștii îndepărtară bețiva. Pantazi intrase în vorbă cu o fetiță ce, zâmbind, își ațintise tot timpul asupra acelei

triste privești a nemerniciei omenesci uitătura vioaie și semeță, întrebând-o dacă știa cine era ticăloasa bătrână care acum se trântise în mijlocul podului, ca ursul, și nu mai voia să se scoale. — E Pena Corcodușa, răspunse fetița. S-a îmbătat iar. Când e trează e cumsecade, dar dacă se ciupește, face urât.

După ce-i strecură ceva în mână, Pantazi o mai descusu pe fată. Aflarăm că Pena trăia pe lângă Curtea-veche, sta la biserică la pangar¹, făcea treabă prin piață. Îndeletnicirea ei de căpetenie era să scalde morții. Fusese și la bala-muc mai demult.

Cu mare caznă vardistii izbutiseră să o ridice. Când se văzu în picioare și dete iar cu ochii de noi, se zbârli din nou, gata să reia de-a capul prietenoasa-i întâmpinare, fiind însă smucită se îneacă și glasul i se pierdu în bolboroseli.

— Crailor, ne mai strigă totuși. Crai de Curtea-veche.

Vorbise prin ea oare altcineva, de altădată — cine știe? Dar ca această zicere uitată, demult scoasă din întrebuințare, nimic pe lume nu cred să-i fi putut face lui Pantazi atâta plăcere. I se luminase fața, nu se mai sătura de a o rosti.

— E într-adevăr, recunosc Pașadia, o asociație de cuvinte din cele mai fericite; lasă pe jos “Curtenii calului de spiță”, cu aceeași însemnare, din vremea lui Ludovic al treisprezecelea. Are ceva ecvestru, mistic. Ar fi un minunat titlu pentru o carte.

— Nefericită Pena, murmură Pantazi cu melancolie, după un răstimp de tăcere, sărmană ființă, aș fi crezut eu să te mai întâlnesc? De câte nu-mi aduci aminte!

— Cum, o cunoști? întrebă mirat Pirgu.

¹ Masa pe care se vând lumânările la biserică.

— Da, e o istorie veche; o istorie de dragoste, și nu de toate zilele. Era pe vremea războiului din șaptezeci și șapte. Nu cred să fi pierit încă via amintire ce rușii au lăsat aici femeilor, femeilor de toată teapa. A fost o curată nebunie. Pe rogojină, ca sub pologul de horbotă, ploaia de ruble acoperea lacome Danae¹. În București, muscalii aflaseră o Capua². Coccoanele nu mai aveau ochi decât pentru ofițerii ruși. Dar acela după care turbaseră toate era Leuchtenberg-Beauharnais, frumosul Serghie, nepotul împăratului. Zadarnic însă așteptară să-i cadă batista. Căci întâmplarea îl aruncase, din întâia noapte, în brațele unei femei de rând și din brațele acesteia nu s-a mai putut desprinde. Era o fată de mahala, nu prea tânără, puțin căruntă la tâmple; o știam de la balurile mascate și de la grădinile de vară. Fermecul acestei ființe, de obicei posacă, mai mult ciudată decât frumoasă, îi sta în ochi, niște ochi mari verzi, verzi-tulburi, lături-de-pește cum le zice românul, genați și sprâncenați, cu privirea cam rătăcită. Să fi fost alții nurii ce țesură mreaja în care fu prinsă inima ducelui? — se poate; e netăgăduit însă că, împărțășită de amândoi deopotrivă, o pățimașă iubire se aprinse între floarea-de-maidan și Făt-frumosul în ființa căruia se resfrângeau, întrunite, strălucirile a două cununi împărătești. Rămăsese lucru hotărât ca, după război, Pena să-și urmeze domnul și stăpânul în Rusia. Leuchteberg s-a dus să moară ca un

¹ Personaj mitologic, mama lui Perseu — născut din legătura ei cu Jupiter; “ploaia de ruble” este folosită ca analogie la faptul că Jupiter s-a introdus sub forma unei ploii de aur în turnul de bronz unde Danae era ținută prizonieră de către tatăl ei, Acrisius, regele Argosului.

² Oraș în Italia, cucerit de Hannibal după un asediu îndelungat (216 î.e.n.); cartaginezii au fost acuzați că “s-au moleșit în deliciile din Capua”, locuțiune prin care se desemnează figurativ o perioadă de petreceri, de plăceri ce duc la moleșirea trupezască și morală.

cruciat în Balcani. I-am însoțit trupul până la Prut. În seara de 19 octombrie, șaptezeci și șapte, trenul mortuar, cu un vagon preschimbă în paraclis-arzător unde, între o risipă de făclii și de candelă, preoți în odăjdii și cavaleri-garzi în platoșe poleite privegheau racla ascunsă sub flori a eroului, a trecut prin București oprindu-se numai câteva clipe pentru a primi onorurile. Din mulțime se ridică un țipăt sfâșietor și o femeie căzu grămadă. Ați înțeles cine era. Când s-a deșteptat, a trebuit s-o lege.

Sunt de atunci treizeci și trei de ani.

Pantazi își scutură țigara. Trista istorie a Penei nu ne făcu nouă mai puțină plăcere decât lui neprețuita ei ocară. Pașadia își luă rămas bun și se urcă în caretă.

— Iepure și călătorie sprâncenată, îi strigă Pirgu.

Acum, Gorică se împleticea și i se încurca limba. Îi trebuia oarecare caznă ca să ne spuie că jucase ca un părinte; răposatul "Poche" în ființă n-ar fi jucat mai bine.

— Cu toate astea am intrat mesa, se văicări el, am intrat și nu pot afla mângâiere. Dar are să mi-o plătească, și scump, caiafa asta bătrână, am să-l curăț.

Se ținu de capul nostru să mergem cu el.

— Haideți domnilor, ne îmbie, haideți, nu vă duc eu la râu. Îl întrebaram unde?

— La Arnoteni, ne răspunse, adevărații Arnoteni.

Nu pentru întâia oară stăruia Pirgu să ne ducă acolo. Ca să ne scăpăm de el, îi făgăduirăm să-l însoțim oricând altă dată, oriunde, numai în acea seară nu. La podul Mogoșoaiei ne despărțirăm, Pirgu luând-o spre poștă, noi spre Sărindar. Noaptea era umedă și rece, ceața se făcea tot mai deasă. Mă gândeam tocmai cum să mă văd mai degrabă acasă, în pat, când Pantazi, după obiceiul lui, mă rugă să rămân cu el. Mai era chip să mă împotrivesc, de

hatârul lui ce nu eram în stare? Căci dacă de Paşadia aveam evlavie, de Pantazi aveam slăbiciune, una porneşte de la cap, cealaltă de la inimă, şi oricât s-ar ţine cineva, inima trece înaintea capului. Omul acesta ciudat îmi fusese drag şi înainte de a-l cunoaşte, într-însul mi se părea că găsisem un prieten de când lumea şi adesea, mai mult chiar, un alt eu-însumi.

CELE TREI HAGIALĂCURI

“C’est une belle chose, mon ami,
que les voyages...”¹

Diderot

Un prieten de când lumea, aşa-mi păruse, deşi înainte de anul acela — 1910 — nici nu-i bănuisem măcar fiinţa pe lume. Se ivise în Bucureşti cam odată cu întâile frunze. De atunci îl întâlнисem mereu şi pretutindeni.

De la început îmi făcuse plăcere să-l văd, cu timpul căutasem chiar prilejul. Sunt fiinţe cari prin câte ceva, uneori fără a şti ce anume, deşteaptă în noi o vie curiozitate, aţâţându-ne închipuirea să făurească asupra-le mici romane. M-am muştrat pentru slăbiciunea ce-am avut de asemenea fiinţe; nu destul de scump era s-o plătesc în păţania cu *sir* Aubrey de Vere? De data asta, peste curiozitate se altoia covârşitor un simţământ nou: o apropiere sufletească mergând până la înduioşare.

Să fi fost pentru că omul era aşa de fermecător de trist? Cu putinţă, la dânsul numai ochii spunând atâtea. Cam afundaţi sub bolta sprâncenelor şi de-un albastru rar,

¹ “*Ce lucru frumos, dragă prietene, sunt călătoriile...*” (fr.).

privirea lor, nespuse de dulce, părea a urmări înzăbrănită de nostalgie, amintirea unui vis. Ei întinereau straniu această făptură care nici altmintreli nu-și trăda vârsta, luminau fruntea senină, desăvârșeau înfățișarea nobilă ce-i întipărea mătăloarea a feței smede și trase, prelungită de o țacălie moale ca mătasea porumbului a cărei culoare o avea chiar. Cam aceeași era și culoarea îmbrăcăminteii ce purta de obicei, la dânsul moi, molatece, mlădioase fiind toate, și port, și mișcări, și grai. Era un obosit, un sfios sau un mare mândru. Totdeauna singur, el se strecura în viață aproape furișându-se, căutând a se pierde în gloată; era însă între aceasta și dânsul așa nepotrivire, că simplitatea sa dinafară, vădit voită pentru a trece nebăgat în seamă, atingea tocmai scopul dimpotrivă, ajungea să fie bătătoare la ochi și-i da un aer și mai străin.

Străin totuși nu era. A român nu semăna iarăși: prea vorbea frumos românește, la fel ca franțuzește, poate ceva mai cu greutate. Fusesem adesea vecini de masă, azi la unul din birturile de frunte, mâine pe prispa vreunei cărciumi. Mulțumire simțeam de câte ori îl aveam aproape, locul însă unde tristețea lui afla în mine un răsunset atât de adânc încât îl făcea să-mi pară un alt eu-însumi era Cișmegiul, Cișmegiul de atunci, singuratic și lăsat în sălbăticie.

Sub înalții copaci, în amurg, necunoscutul își plimba melancolia. El pășea grav, sprijinindu-se în bățul său de cireș, străbătea încet aleiele, fumând, oprindu-se uneori dus pe gânduri. Dar cari puteau fi ele ca, năpădindu-l, să-l miște până la lacrimi?

Se înstelase de mult când, fără grabă, visătorul se îndură în sfârșit să plece. Mergea să cineze. Spre miezul nopții se

înființa iar la vreun loc de băutură unde sta cât mai târziu, până la închidere. Mai zăbovea apoi pe uliți întru așteptarea zorilor.

Am spus că-l întâlneam peste tot. Într-atât mă deprinsesem cu el că o zi de se întâmpla să nu-l văd îi simțeam lipsa. Zărindu-l odată la gară, luând Aradul, m-a cuprins o părere de rău copilărească la gândul că ar fi plecat pentru totdeauna prietenul necunoscut, omul care privea cu ochi duioși cerul, copacii, florile, copiii...

L-aș fi uitat anevoie, amintirea fiindu-i strâns legată de Cișmegeiu căruia îi rămăsesem credincios chiar în timpul marilor ploi ce au căzut înainte de ivirea cometei din acea vară. În apriga înviorare a verdeții bete de umezeală și pustie cu desăvârșire, grădina dezvelea spre seară, când se însenina vremelnice, frumuseți nebănuite. Și în cea mai minunată dintre seri, avui pe podul cel mare al lacului plăcuta surprindere de a-mi regăsi amicul.

Rezemat de șubredul parmaclâc, el își ațintea privira asupra albei scânteieri a luceafărului răsărind. Văzându-mă cu o țigară aprinsă, veni să-mi ceară foc și focul acesta fu de ajuns ca să topească dintre noi orice gheață. Aflai că nici eu nu eram pentru dânsul un străin: ne întâlneam atât de des. Așteptase numai prilejul să-mi poată face cunoștința și mulțumea împrejurărilor că i-l dase tocmai în acea seară.

— În fața Frumosului, lămuri el, singurătatea devine apăsătoare și e o seară prea frumoasă, domnule, o seară de basm și de vis. Asemenea seri se întorc, zice-se; de demult, în taina lor le plăcea meșterilor cei vechi să întruchipeze unele legende sacre, rareori însă penelul celor mai iscusiți chiar a izbutit să le redea umbra limpede în toată albastra-i

străvezime. E seara izgonirii Agarei¹, seara fugii în Egipt. Pare că, fascinată, vremea însăși își conține mersul. Și în văzduhul fluid nici o adiere, în frunzișuri nici un murmur, pe luciul apei nici un fior...

Astăzi, după atâția ani, îmi pare că-l mai aud. Vorbea măsurat și rar, împrumutând spuselor cât de neînsemnate fermecul glasului său grav și cald pe care știa să-l mlădieze și să-l învăluie, să-l urce sau să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoțit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi resfrângea în ochi albastrul adânc și în întreagă făptura sa liniștea nesfârșită, nu m-am săturat să-l ascult toată noaptea. Dar, pentru câte avea de povestit, o singură noapte nu era de ajuns, așa că, despărțindu-ne, spre dimineață, am luat întâlnire pentru seara următoare când s-a petrecut la fel, și apoi iarăși și iar, fără întrerupere, în șir, aproape trei luni...

...din rarele plăcute ale vieții mele. Cu cât scădea ziua, ne întâlneam mai devreme, ne despărțeam mai târziu. Să nu mai fi fost zi de loc ca să fi rămas mereu împreună, rău nu mi-ar fi părut; cu dânsul nu mi s-ar fi urât o veșnicie. Ninic mai monoton totuși ca felul de a ne petrece timpul. Masa o prelungeam până spre miezul nopții, la vorbă pe care o urmam la aer liber, cutreierând, calmi peripateticieni, ulițe pustii prin mahalale necunoscute unde ne rătăceam adesea, uitam că ne aflăm în București. Uneori, la loc deschis, omul se oprea ca să privească îndelung cerul, din ce

¹ *Agar*, sclavă egipteană a biblicului patriarh, Avram, care a izgonit-o în pustiu împreună cu fiul ei Ismael; un inger i-a arătat Agarei un izvor ascuns astfel că a putut salva viața lui Ismael, care a devenit apoi părintele poporului arab.

în ce mai frumos către toamnă și căruia-i cunoștea toate stelele. Când era vreme rea, mergeam la el acasă.

Locuia pe liniștita stradă a Modei, la catul al doilea al unei clădiri ce aparținea regelui Carol, la o franțuzoaică bătrână care-i închiriasse două încăperi, bogat mobilate în gustul greoi de acum cincizeci de ani, un salon în față și o odaie de dormit în fund, despărțite printr-un geamlâc înalt. La belșugul de abanos și de mahon, de mătăsării, de catifele și de oglinzi — acestea de toată frumusețea, fără ramă și cât peretele — iubirea de flori a chiriașului, împinsă la patimă, adăoga o nebunească risipă de trandafiri și de tiparoase ce, împreună cu lumânările pe cari le găseam aprinse, în cele două candelabre de argint cu câte cinci ramuri, oricând am fi venit, puneau locuinței pecetea unui lux ales, alcătuiind oaspelui meu un cadru în așa armonie cu ființa sa că, amintirea mea, dintr-însul nu-l pot desprinde.

Dar încântarea începuse: omul vorbea...

Povestirea unduia agale, împletind în bogata-i ghirlandă nobile flori culese din literatura tuturilor popoarelor. Stăpân pe meșteșugul de a zugrăvi cu vorba, el găsea cu usurință mijlocul de a însemna, și încă într-un grai a cărui deprindere o pierduse, până și cele mai alunecoase și mai nehotărâte înfățișări ale firii, ale vremii, ale depărtării, așa că amăgirea era întotdeauna deplină. Ca în puterea unei vrăji, cu dânsul am făcut în închipuire lungi călătorii, călătorii cum nu-mi fusese dat nici să visez... omul vorbea. Înaintea ochilor mei, aievea, se desfășura fermecătoare trâmba de vedenii.

Străjuiau pe înălțimi ruine semețe în falduri de iederă, zăceau cotropite de veninoasă verdeață surpături de cetăți. Palate părăsite ațipeau în păragina grădinilor unde zeități

de piatră, în veșmânt de mușchi, privesc zâmbind cum vântul toamnei spulberă troiene ruginii de frunze, grădinile cu fântâni unde apele nu mai joacă. Beteala lunii pline se revărsa peste vechi orașele adormite; palpăiau pe mlaștini vâpăi zglobii. Puhoiul de lumini poleia noroiul metropolelor uriașe aprinzând deasupra-le ceața cu un pojar. De funinginea și de mucegaiul lor fugeam însă repede; la zare neaua piscurilor sângera în amurg. Și plecam să cunoaștem ameteala aprigă a culmilor, lăsam în urma noastră înflorește poiene, urcam prin brădet, adulmecați de șoapta pâraielor resfirate sub ferigi, urcam, beți de aerul tare, mai sus, tot mai sus. La picioarele noastre, între costișe pleșuve și dâmburi încomate de codri stufoși, văile se așterneau de-a lungul albiei șerpuite a râurilor ce se pierdeau departe, în aburul câmpiilor grase. Un lung freamăt se înălța ca o rugăciune. În pacea singurătății nemărginite, priveam în slavă rotirea vulturilor deasupra negrelor prăpăstii, iar noaptea ne simțeam mai aproape de stele. Dar curând începea să viscolească și să geruie și coboram către miazăzi, în ținuturile cu dulci nume unde toamna lăncezește până în primăvară, unde totul, suferința, moartea chiar, înveșmântă chipul voluptății. Mireasma florilor de oleandru se așternea amară deasupra lacurilor triste ce oglindă albe turla între funebri chiparoși. Peregrini cucernici mergeam să ne închinăm Frumosului în cetățile liniștii și ale uitării, le cutreieram ulițele în clină și piețele ierboase, veneram în vechi palate și biserici capodopere auguste, ne pătrundeam de suflul Trecutului contemplându-i vestigiile sublime. Corabia aluneca încet între țărmurile lăudate ale mărilor elene și latine; stâlpii capiștii în ruină răsăreau din crângul de dafini. O grecoaică ne zâmbea dintr-un pridvor perdeluit de iasomie, ne tocmeam cu

neguțatori armeni și jidovi prin bazare, beam cu marinarii vin dulce în tractire afumate unde jucau femei din buric. Ne amețea forfoteala pestriță din schelele scăldate în soare cu legănarea molcomă a catartelor, ne fermeca lina tăcere din cimitirele turcești, albul răsfaț al orașelor răsăritene tolănite ca niște cadâne la umbra cedrilor trufași, lăsam să ne fure vraja albastră a Mediteranei până când copleșiți de toropeala cerului său de smalt și innăbușiți de vântul Libiei, ieșeam la ocean. Spre miazănoapte, din jocurile umezelii cu lumina, se isca pentru văzul uimit o nesfârșită desfătare. Razele piezișe daureau viu burhaiul¹, destrămau tortul brumelor în toate fețele curcubeului și erau, la fel niciodată, împurpurări grele în asfințit, apoase străvezimi viorii și sure în serile lungi de vară, feerica strălucire a zorilor boreale deasupra nămeților de ghețari. Ne înturnam apoi spre tropice, trăiam cu săditorii visul galeș al Floridei și al ostroavelor Antile, pătrundeam, pe urma “vânătorilor de orchidee”, în verdea întunecime a selbelor Amazonului scăpărând de zboruri de papagali. Nimic nu scăpa cercetării noastre lacome, descopeream guri de rai pierdute pe întinsul oceanului pașnic unde, sub constelații noi, încrucisam îndelung, ne îndrumam spre țările mirodeniilor, spre leagănul civilizațiilor străvechi, sărbătoream ivirea primăverii la Ise², ne scufundam în tainica pierzanie a nopților chinezești și indiene, ne înfiora aromeala serilor pe apă la Bangkok. Vântul fierbinte alinta lin clopoței argintii ai pagodelor, înclina foile late de plibani. Uitam de Europa, din ea tot ce admirasem ne părea acum atât de

¹ *Burhai*, ceață rară care se ridică după ploaie.

² Templu al zeiței japoneze Amaterasu, încarnarea soarelui în religia shintoistă.

pipernicit și de șters. Și purcedam mereu, în căutare de zări mai adânci, de păduri mai bătrâne, de grădini mai înflorite, de ruine mai mărețe; mulțumire nu mai aflam decât atunci când frumusețea sau ciudățenia făcea să ne credem pe tărâmul visului; oricare ar fi fost însă minunăția datorită jucăriei firei sau trudei omenеști, mult nu ne reținea și porneam iarăși, străbăteam sumbre meleaguri și răpoase singurătăți, ocoleam jalea pustietăților sterpe, groaza smârcurilor fetide ca să ne întoarcem cât mai repede la mare.

Marea...

Lucie ca o baltă, oglindind, la adăpostul toartelor coastei, pirozeaua tăriei și mărgăritarul norilor, florie ca o pajiște sau scânteind ca o mișună de licurici, searbădă și domoală sau vie, verde și vajnică, avântându-se spumegând spre cerul căruia îi e fiică, de ea vorbea cu păgânească evlavie, pomenindu-i doar numele, glasul i se pogora tremurător ca și cum ar fi mărturisit o taină sau îngânat o rugă. Pentru slăvirea ei, uriașa putere în mișcare a rotundului, matca a tot ce viază neîncătușată și neprihănită, i se părea că graiul omenesc nu e îndeajuns vrednic și că înșiși poeții cei mai cu renume încumetându-se a o cânta pāliseră. La dânsa îi era gândul, ca într-o scoică, ea răsuna în inima lui fără sfârșit, într-însa, care fusese patima întregii lui vieți, dorea să-și afle și mormântul...

...tăcea acum cu privirea pierdută în gol. De la un ceas, simțeam cum ceva greu mă apăsa pe piept, îmi strângea tâmplele. Omul acesta deprins cu vântul iute de la larg, cu mirosul salubru de vâsc marin, avea groază de ferestrele deschise și trăia într-un aer închegat, împăclit de fum, zaharisit de miresme grele. Târziu, flăcările lumânărilor

încremeneau țepene și, din când în când, se auzea scuturându-se cu un foșnet înnăbușit câte un trandafir.

Nu era singura lui ciudățenie. Mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie am scris-o. Avea același fel neprețuit de a ține descrierile de călătorii cu amănunte istorice rare; și el ținuse să întrebe fiecare colț de țărâm sau de apă la ce fusese în trecut martor, îmbinând pretutindeni priveliștea de azi cu vedenia de odinioară. Îi plăcuse să viseze în fața stâncii de pe care Sapho¹ se aruncase în valuri, a țărmului unde se înălțase rugul lui Pompei². Ici fu răpusă frumoasa Ines³, colo muri închis regele nebun. Dar pe când vastele peisagii ce *sir* Aubrey zugrăvea dintr-un cuvânt erau pustii de suflare omenească, ca după un potop, în ale noului prieten se îmbulzea, în pitorești veșminte, o lume întreagă: șeici și pașale, emiri și hani, rajahi și mandarini, preoți și călugări de toate legile și tagmele, zodiasii, pustnici, vrăjitori, vraci, căpetenii de seminții sălbatice cărora le fusese oaspe sau tovarăș de petrecere și vânătoare și trebuie să le fi intrat în voie și să le fi fost pe plac la fel ca numeroșilor săi prieteni din Europa, așa cum știa să se arate, liniștit, blajin, îngăduitor, fără fudulie și prejudecăți de rând, de o curtenie binevoitoare, nesilită, ce trăda în el un boier mare în înțelesul înalt al cuvântului, unul din păstrătorii cei din urmă a

¹ Poetă lirică greacă (sec.VII-VI î.e.n.); s-a sinucis aruncându-se în mare de pe o stâncă înaltă a insulei Leuca.

² *Cneius Pompei*, general și om politic roman; după cearta cu Cezar și înfrângerea suferită la Pharsalos (48 î.e.n.), încercând să se refugieze în Egipt, a fost asasinat din ordinul lui Ptolemeu al XII-lea, într-o barcă, aproape de țărm.

³ *Ines de Castro*, favorita infantelui Don Pedro al Portugaliei, asasinată (în 1335) la Coimbra, din ordinul regelui Alfons al IV-lea.

ceea ce “vechiul regim” avea mai simpatic și mai ademenitor. Și nu mă întrebam atât cine era acel domn Pantazi — așa părea că-l chema — omul pătimaș după Frumos și adăpat la izvorul tuturilor cunoștințelor, care citea în original pe Cervantes și pe Camoëns¹ și vorbea cu cerșetorii țigănește, cavalerul Sfântului-George al Rusiei, cât mă ciuda pricina tristeții acelui răsfățat al soartei, taina acelei line melancolii ce-i adumbrea așa romantic ființa și se oglindea nesfârșită în privescările atâtor ceruri, atâtor mări și limane. Cu încetul, la evocarea lor se deșteptase în mine un suflet nou, un suflet de nomad cu nostalgii sfâșietoare, mă încindea dorul de ducă, mă înfrigura ispita plecărilor spre necunoscut, fermecul îndepărtatelor pribegiri și, la gândul că aş rămâne până la capăt robul unui petec de pământ, osândit a mă frământa și istovi fără mulțumire într-un ocol restrâns, sufeream cumplit, mă simțeam abătut până la deznădejde. Asemenea acelei suliți măiestre ce singură avea darul să tămăduiască rănile ce făcuse, numai istorisirile ciudatului prieten îmi mai puteau alina răul, mulțumită lor mă pierdeam în lumea visărilor ca-ntr-o beție, beție de felul celor de mac sau de cânepă, ațâțând închipuirea deopotrivă și urmate de treziri nu mai puțin amare.

Legasem dar iarăși prieteșug cu un necunoscut, prieteșug la toartă, eram toată vremea împreună, casa lui mi-era deschisă la orice oră, ajunsesem să stau mai mult la el decât la mine. De la venirea toamnei ieșea mai rar, era tare friguros, dacă era urât afară nu desfăcea perdelele

¹ *Luiz de Camoëns* (sau *Camões*) (1524 — 1580), poet portughez; în opera sa principală, poemul epic *Lusiadele* (1572), descrie descoperirile navigatorilor portughezi în frunte cu Vasco da Gama și episoade din istoria țării sale, între care și povestea tragică a frumoasei Ines de Castro.

ziua întreagă și sta cu luminile aprinse. Vorbea cu dor atunci de vila, ce, undeva sub un cer cald, îl aștepta la marginea mării, într-un noian de verdeață și de flori. Florile, cât le iubea! La dânsul se scuturaseră cei din urmă trandafiri de București și pentru că tufănicile ce le luaseră locul nu miros, mănunchiuri de ciubuce de vanilie își zvântau aroma în largi cupe. Te îmbiau, de pe măsuțe, zaharicale, poame, băuturi dulci. Omul trăia într-o nepăsare fără țârmurire, nu se sinchisea de nimeni și de nimic; afundat în perne, fuma și povestea numai, iar povestirile-i noi totdeauna erau urmate de acele lungi căderi pe gânduri când îi lăcrămau ochii. Și afară de mine nu-i cunoșteam alt oaspe.

Or, cam o lună înainte de seara de la care porcede istoria de față, la birtul franțuzesc unde domnului Pantazi i se păstra cu sfințenie masa, în colțul cel mai adăpostit, era la ceasul cinei zarvă mare. Ce anume prilejise, în strâmta încăpere, gălăgioasa adunare a tot ce Bucureștii avea mai moțat, nu țin minte, știu numai că repede sătul de a privi acea lume anostă și deșartă mă hotărâsem tocmai să-mi aplec nasul în taler când avu loc o intrare ce merita într-adevăr să nu fie trecută cu vederea. O clipă mi se năzări că, folosindu-se de învălmășeala unei cirezi tâmpe de malaci, se strecuraseră într-un țarc două fiare hămesite.

Era una din acele împerecheri strânse, datorite de obicei vițiului, așa strânse că de la un timp nu se mai pot închipui singuri cei ce le alcătuiesc. De bună seamă tot vițiul trebuia s-o fi innădit și pe aceasta, căci altceva ce ar fi putut apropia doi oameni atât de deosebiți? Unul în vârstă, cănit și ferchezuit la deznădejde, purta pe un trup înțepenit, dar zvelt încă, un cap cum veacul nostru nu-și

mai dă cazna să plăsmuiască și părea chiar întors din vremuri de altădată acel chip aprig ale cărui trăsuri semețe purtau pecetea răzvrătirii și a urii. Celălalt, mai tânăr mult, coclit însă și buhav, care legăna pe niște picioare subțiri arcuite în afară o burtică ascuțită, oglindea pe fața-i rânjitoare și botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, își rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochisorii vioi și refecați sclipind de vicleană răutate. În tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar alătura de domnul cel trufaș făcea să-i reiasă și mai respingătoare mutra obraznică de marțafoi.

— Dumneata nici apă la gârlă nu găsești, bombăni el așa ca să-l auzim noi, tot eu, tot PIRGU sireacul! Strânse familiar mâna lui Pantazi, și ocrotitor pe a mea și se așeză la masa noastră fără a mai cere voie. Însoțitorul său nu luă însă loc decât poftit și după înfățișările de rigoare pe cari le făcui cu atât mai mare plăcere cu cât de mult doream o apropiere între aceste două ființe. Pașadia și Pantazi, așa menite să se înțeleagă și să se prețuiască.

Ținurăm deschis localul până la ziuă. PIRGU plecă și se întoarse de mai multe ori, din ce în ce mai beat. Ca să-i dovedească lui Pantazi, pe care din “nene” nu-l scotea, cât îl iubea, îl tot săruta mereu.

— Nu mă mai lăsați să-l pup, fraților, ne rugă, că-l trimit la Govora.

— Bufon abject, îl muștră Pașadia, vezi să nu te trimitem noi la Mărcuța!

Ar fi fost drept atunci să mergem cu el acolo și noi ceilalți trei și să nu ni se mai dea drumul. Ca să fim împreună, Pantazi și cu mine nu urmarăm oare în viața lui de

noapte pe Paşadia care, la rândul său, se lăsa călăuzit orbeşte de Pirgu? Mi se dezvălui astfel o lume nebănuită, cu blestemăţii la cari, de n-aş fi fost în fiinţă martor şi le-aş fi auzit de la altcineva, le-aş fi crezut că ţin de tărâmul născocirii. Bucureştii rămăseseră credincios vechei sale datini de stricăciune; la fiecă pas ne aminteam că suntem la porţile Răsăritului. Şi totuşi, desfrâul mă uimi mai puţin decât descreierarea ce domnea în toate rândurile; mărturisesc că nu mă aşteptam să văd dospind ţicneli atât de numeroase şi de felurite, să întâlnesc atâta nebunime slobodă. Cum nu-mi fu dat să găsesc mai pe nimeni la care, mai curând sau mai târziu, să nu se dea pe faţă vreo meteahnă, pe care, pe neaşteptate, să nu-l aud aiurind, la sfârşit pierdând nădejdea să cunosc, în carne şi oase, făptura omenească pe deplin teafără la minte. Numărul cazurilor interesante rămânea însă restrâns şi, printre ele, vrednic de cercetare într-adevăr nu-l socotii decât pe al lui Paşadia.

Am pomenit de felul cum marele meu prieten pusese cu vreo cincisprezece ani înainte capăt lungii lupte în vâlmăşagul căreia îl aruncase mohorâta lui zodie şi cum se îngropase de viu. De atunci tot ce făcea era aşa nesăbuit şi fără de noimă, că nu se putea să nu dai dreptate obşteştii păreri care-l decretase nebun. Omul acesta care, în ura bolnavă ce nutrea împotriva ţării româneşti, jurase că se va înstrăina pentru totdeauna îndată ce mijloace cât de slabe îi vor îngădui-o, când se înavuţise, şi aşa cum poate nici nu trăsesse nădejde, nu numai că nu-i mai trecuse hotarele, dar se statornicise tocmai în Bucureşti, în oraşul blestemat, plin de atâtea amintiri amare. Din bătrânele case ale Zincăi Mamonoaia, cumpărate la mezat, el îşi făcuse, meremetisindu-le de-a-ntregul şi îngrămădind înăuntru tot felul de scumpătăţi rare, o somptuoasă sihăstrie unde trăia pe

picior mare, boierește. Cum trăia însă era o halima: ca la el la nimeni. El care de cincisprezece ani ținea bucătar și sofragiu, nu lua masa decât seara și atunci la birt și, tot de atâta vreme, nu se culcase acasă, în pat, niciodată. Slugile sale ce, la dorință, se iveau și piereau, ca niște stafii, mute, el nu le suferea să stea cu dânsul sub același acoperiș; ele huzureau într-o locuință deosebită unde puiseră și-și pripășiseră neamuri sau cunoștințe de cari stăpânul habar n-avea și a rămas de pomină cum acesta văzând într-o zi, pe geam, că de la el din curte se scoate un cosciug n-a ținut să știe cine fusese mortul. Să stau să-i înșir toate ciudățeniile de soiul acesta ar fi să nu mai isprăvesc; mă voi mărgini dar să mă agăț numai de cea mai uimitoare: Pașadia trăia cu schimbul două vieți.

De dimineață până seara el nu se mișca de acasă, nu se ridica de la masa de lucru dintre cărți și hârtii, citea, scria fără răgaz. În timpul acesta nici nu fuma, sorbea câte puțin numai dintr-o ceașcă de cafea fără zahăr și tare. Mergeam din când în când să-l văd și era de atâtea ori pentru mine o sărbătoare. Ce ființă aleasă, câtă deosebire între dânsul și ceilalți, ce prăpastie! De vulgaritatea consfințită de obiceiul pământului, nici umbră la el, nici urmă — nimic balcanic, nimic țigănesc; pășindu-i pragul treceai granița, dădeai de civilizație. Acolo era sălașul desfătărilor grave ale duhului. Cum era atunci cu puțință ca omul de carte și de Curte care ar fi făcut podoaba zilelor de la Weimar, să se fi învoit a împărtăși de seara până dimineața dezmățarea unui Pirgu, ca apuseanul subțire în gusturi și lingav să guste pastrama și turburelul, schembeaua și prăștina, ca vechiul vienez pierdut în vraja visului mozartian să asculte geamparalele și bidineaua¹? Îi ațipea estimp oare voința,

¹ Joc popular, îndeosebi țigănesc, lansat de spoitorese (chivute).

era cumva victima fără răspundere a vreunei sminteli stranie? Eu unul am crezut că da și mă îndoiesc ca o altă talmăcire să fi părut mai firească oricui ar fi știut ce îngrozitoare clironomie împovăra în privința aceasta pe Pașadia.

Se împlinise cam un veac de când cel dintâi cu acest nume, la care se adăogase porecla de Măgureanu, după o moșioară de danie domnească, fugind de undeva, de prin părțile turcești, ca să scape de ispășirea unui îndoit omor, se aciuiase în Valahia și ajunsese armaș mare. O tristă faimă supraviețuise omului pătat de sânge ce nu fusese văzut râzând niciodată. La veneticul acesta necunoscut, despre care se zvonise că nu-și destăinuia obârșia pentru că ar fi fost prea joasă, se învederau tocmai dimpotrivă, trupește și sufletește, semnele unei înalte stirpe în cădere: portul semeț și înfățișarea nobilă, trufia, cerbicia și cruzimea, lenea, sila de viață, setea de răzbunare și puterea de ură, semne ce trecu urmașilor săi cari, de nu s-ar fi prigonit între dânșii, dezbinați toată vremea, ar fi putut încă dura o casă puternică și vestită. Credința că țara românească le-a fost neprielnică nu era lipsită de temei, cu toate că și suceala firii lor pătimase și îndărătnice, bântuită de învrăjbire nu numai vitregia împrejurărilor i-a împiedicat să ajungă la treapta pentru care-i meneau prețioasele daruri ale minții. Ei se arătaseră lacomi de învățătură, plăcuți la vorbă și meșteri în condei, isteți și destoinici, dar fără șir în ce făceau, cu trăsneli toți și cu toane, purtând fiecare în sine plodul propriei sale pierderi și pieiri și, stând cineva să cugete la soarta Pașadeștilor-Măgureni, ar zice că asupra neamului lor apăsa o neagră afurisenie care-l mâna fără înduplecare spre stingere, supunându-l mai înainte la

încercările cele mai grele ale restriştei. Dezrădăcinată și răsădită în pământ străin, bătrâna tulpină bătută de vijelie își scuturase jalnic cele din urmă frunze. Armașul schingiuit și ucigaș se prăpădise de timpuriu, otrăvit, zice-se, chiar de ai săi, al doilea, serdarul, vânător posac, își petrecuse mai toată viața în Vlăsia și, învinuit de tâlhărie la drumul mare și de batere de bani calpi, pierise pentru totdeauna fără a i se mai auzi de nume, iar fiul său, părintele prietenului meu, părinte nevrednic și dușman, cartofor, crai și bețiv, măcinase mai multe rânduri de moșteniri și murise în furiile nebuniei. La fel sfârșise, tânăr, și vărul său, poetul, iar dintre fete, singura care avusese parte de cununii își aprinsese de la lumânare părul în noaptea nunții și arsese de vie. Femeile ce slujiseră de matcă — greaca ursuză și sanchie, clocindu-și cu gura încheștată lungă dambă între hârdaiele de neramzi¹ și de gazii², sârba haină și dârjă care, pe patul morții, scuijase grijană în barba popii și-și dase sufletul blestemându-și copiii, brașoveanca zăcașă și fățarnică roasă de schiros³ și de pismă — înveniseră mai mult acel sânge bolnav, îi sporiseră funesta zestre de racile și de beteșuguri, dar ascuțiseră totdeodată și deșteptăciunea celor născuți dintr-însul, acea steapă deșteptăciune, nesănătoasă și ea poate, care atinsese o așa înaltă stepenă de agerime la vlăstarul cel din urmă. În acesta, sufletele celor dinainte ai săi cuibau neîmpăcate, licărind în sumbra-i privire, rânjind în zâmbetu-i sinistru, ele-i stânjeniseră înălțarea, îl împiedicaseră să apună cu fală, zăticnindu-i minunata cumpănire a însușirilor și numai el știa de câte ori fusese nevoit să-și încordeze împo-

¹ *Neramzi* (sau *naramzi*), varietate de portocali.

² Varietate de citrice, numite astfel după orașul palestinian Gaza.

³ Tumoare malignă.

triva-le toată stăpânirea de sine, într-o luptă mai istovitoare decât aceea cu vrăjmașii dinafară și din care nu ieșise biruitor deopotrivă până la sfârșit. Într-o zi, ziua hotărârii celei mari, le lăsase să-și reia din drepturi o parte, ridicase singur zăgazul și se prăvălise în desfrâu adânc, până la fund dar, și mă simt dator s-o spun iarăși, degradarea nu-l înfierase o singură clipă căci, dacă seara patriciul cobora în Suburra¹, el nu-și schimba portul, nici nu-și lepăda însemnele, rămânând tot așa măreț în vițiu ca și în virtute. Se petrecea însă atunci într-însul ceva nefiresc: treptat ființa lui cădea într-o amortăală așa stranie, că acela pe care Pirgu îl târa, fără împotrivire, după dânsul, nu arăta a fi Pașadia el-însuși, ci numai trupul său, în care singură privirea urma să trăiască, din ce în ce mai posomorâtă și mai tulbure, destăinuind parcă o suferință lăuntrică sfâșietoare. Ar fi stat astfel, fumând țigară după țigară, sorbind pahar după pahar, fără a rosti un cuvânt, noaptea întregă. Cunoșteam mijlocul de a-l rechema la viață; deodată omul se înviora, ochii i se înseninau, un trist surâs îi lumina rece fața stinsă. Adusesem vorba de ceva din vremuri de odioasă, de demult. Știam că vedenia trecutului, în care se cufunda cu patimă, era singurul lucru în stare să-l miște, de trecut vorbea cu o reculegere mistică; eresul că sufletul său umbros și vechi ar mai fi avut cândva și alte întrupări fiind singura amăgire ce-și îngăduia, singura înduioșare și singura mângâiere. Și așa de puternică era la dânsul acea vedenie că pe dată ne-o împărtășea și nouă — lui Pantazi și mie. Începea atunci, nu mai puțin fermecătoare, o nouă călătorie, călătoria în veacurile apuse. Ne regăseam de obicei în acela, scump nouă și nostalgic între toate, care fu al optsprezecelea.

¹ Cartier popular, cu numeroase taverne, în Roma antică.

Eram trei odrasle de dinasty cu nume slăvite, tustrei cavaleri-călugări din tagma Sfântului Ioan de la Ierusalim, ziși de Malta, purtând cu fală pe piept crucea de smalt alb și încununatul trofeu spânzurate de panglica de cânăvă negru. Răsărisem în amurgul Craiului-Soare, părinții iezuiți ne crescuseră și ne înarmase Villena¹. Tineri de tot, într-o caravană, scufundasem pe furtună niște tartane barbarești; mai târziu vitejiserăm pe uscat pentru izbânda florilor de crin²: fusesem la Kehl cu Berwick³ și cu Coigny⁴ la Guastala, după cari isprăvi luaserăm rămas bun de la viața ostășească și, dornici de a vedea și de a cunoaște, plecasem, treime nedespărțită, în neconținut colind, pe urmele lui Peterborough⁵. Curteni de viță, de la un capăt al Europei la altul, nu fu Curte să rămâie de noi necercetată, tocurile noastre roșii sunară pe scările tutulora, oglinzile fiecăreia ne resfrânseseră chipurile înțepate și zâmbetele nepătrunse; de-a rândul cutreierăm Curte după Curte; bine primiți și bine priviți pretutindeni eram oaspeții Mărilor, Sfințiilor și Luminățiilor toate, ai Domnitorilor mari, de mijloc și mărunți, ai Prințeselor-starițe, ai Prinților-egumeni și ai Prinților-episcopi; la Belem și la Granja, la Favorita și la

¹ Oraș în Spania, în provincia Valencia.

² Florile de crin erau, în heraldică, emblema regalității; îndeosebi, Franța purta denumirea "Regatul crinilor" (*Le royaume des lis*). Din secolul al XVII-lea, Cavalerii de Malta și-au adăugat patru flori de crin la crucea în opt colțuri a Ordinului (v. Mateiu I. Caragiale, *În chestia unei aberații*, ed. de față, pag. 223-231).

³ *Jacques de Berwick* (1670-1734), general francez, fiu natural al regelui Jacob al II-lea al Angliei; a condus armatele franceze în bătăliile de la Rin împotriva Germaniei, la Kehl și la Philippsburg, unde a murit.

⁴ *Franquetot de Coigny* (1670-1759), mareșal al Franței, învingătorul armatelor germane la Guastalla (1734).

⁵ *Charles Peterborough* (1658-1735), general și om politic englez.

Caserta, la Versailles, la Chantilly și la Sceaux, la Windsor, la Amalienborg, la Nymphenburg și la Herrenhausen, la Schimbrunn și la Sans-souci, la Haga-pe-Maelar, la Ermitage și la Peterhof cunoscurăm “dulceața traiului”¹. În sărbătoare neîntreruptă de zi și noapte, am petrecut cum nu se mai petrecuse și nu se va mai petrece, ne-am înfruptat cu nesaț din toate desfătărilor simțurilor și ale minții căci, deși lipsit de măreție, fu veacul binecuvântat, veacul cel din urmă al bunului plac și al bunului gust, pe scurt veacul francez și mai presus de orice veacul voluptății, când până și în biserici heruvimilor le luaseră locul Cupidonii, când, lăncezind de dor, inimile fură

¹ Localități și palate de reședință ale unor curți europene. *La Belem*, lângă Lisabona, se află o mănăstire care adăpostește mormintele regilor Portugaliei; la *Granja* se găsește palatul de vară al regilor Spaniei, construit de Filip al V-lea lângă Segovia; *Favorita*: numele mai multor palate de petrecere situate la Mantua în Italia, la Rastatt în Baden, la Viena — aici este vorba, probabil, de castelul în stil rococo de la Ludwigsburg al casei domnitoare din Württemberg; *Caserta*: oraș în sudul Italiei, unde se afla un palat de vară al regilor Neapolelui și celor două Sicilii; *Versailles*: reședință a regilor Franței, lângă Paris, în mijlocul unui parc impunător; *Chantilly*: localitate la nord de Paris, unde se află un celebru castel medieval renovat de Ludovic al XIV-lea; *Sceaux*: localitate la 10 km sud de Paris, cu un castel construit de Colbert, unde se ținea un salon literar; *Windsor*: castel construit de Eduard al III-lea, pe Tamisa, și care până astăzi constituie una dintre reședințele regilor Angliei; *Amalienborg*: palatul regal din Copenhaga; *Nymphenburg*: castel și parc al regilor Bavariei, situat în nord-vestul orașului München; *Herrenhausen*: castel al Guelfilor, cu parc și teatru în aer liber, lângă Hanovra; *Schönbrunn*: castel de vară al împăraților Austriei, lângă Viena, cu un imens parc amenajat în stilul celui de la Versailles; *Sans-souci*: reședință favorită a lui Frederic cel Mare, lângă Potsdam, apoi palat de vară al regilor Prusiei; *Haga-pe-Maelar*: oraș în Olanda, cu un somptuos palat regal construit în 1644; *Ermitage*: palat construit de Ecaterina a II-a la Petersburg, azi muzeu de artă; *Peterhof*: localitate întemeiată de Petru cel Mare, în 1711, la golful Kronstadt, cu un palat celebru.

aduse prinos toate zeului legat la ochi și noi cari am văzut pe mult-iubitul târându-se la picioarele marchizei¹, pe filozoful² de la Postdam scâncind după Kayserlinck și pe Semiramida³ moscovită smulgându-și părul la moartea lui Lanskoi, noi înșine nu scăparăm dulcea molimi — “era atât de frumos seara sub castanii înalți” — privind însă în femeie și un mijloc nu numai un țel, cum politica ne ispitise, adesea făcurăm din alcovuri punte și pentru ca totul să ne izbutească viețuirăm în însoțirea celor Aleși și slujirăm pe Cârmitori. Amestecați din umbră în toate urzelile și uneltirile, fără noi nu se fereca nici desfereca nimic; prin lingușiri și daruri cumpăram țittoarele regești și ibovnicii împărătești, dregătorilor le eram sfetnici și călăuze, lucram după împrejurări la înălțarea sau la răsturnarea lor, îndeplineam însărcinări de tot soiul: întovărășeam pe Belle-Isle⁴ la Frankfurt pentru alegerea Împăratului, plecam cu Richelieu⁵ în pețit la Dresda, tocmeam la Paris pânze de Watteau⁶ pentru marele Frederic, duceam diamanticele Elisavetei Petrovna⁷ să se șlefuiască la Amsterdam, po-

¹ Este vorba de regele Ludovic al XV-lea (1710-1774), supranumit *le Bien-Aimé* și de Antoinette Poisson (1721—1764), marchiză de Pompadour, care a exercitat asupra lui o mare influență.

² *Regele Frederic al II-lea cel Mare al Prusiei* (1712—1786), autor al unor studii (*Antimachiavel* ș. a.); era supranumit “filozoful de la Potsdam” sau “filozoful de la Sans-souci”.

³ *Ecaterina a II-a a Rusiei* (1729—1796), supranumită “Semiramida Nordului”.

⁴ *Charles Louis Auguste Fouquet de Belle Isle* (1684—1761), mareșal al Franței sub Ludovic al XV-lea.

⁵ *Armand de Richelieu* (1696—1788), mareșal al Franței, renumit pentru viața lui frivolă; strănepot al cardinalului Richelieu.)

⁶ *Antoine Watteau* (1684—1721), pictor francez din perioada rococo.

⁷ *Elisabeta Petrovna* (1709—1762), împărăteasă a Rusiei, fiica lui Petru cel Mare și a Ecaterinei I.

runceam la Malines horbote pentru Brühl¹ și acestea toate nu pentru vânarea de avuție sau de mărire, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mișcare. Hoinari nepocăiți, veșnic pe drumuri, pătimași de curiozitate și din ce în ce mai ahtiați după plăceri, ne-am răspândit cu frenezie sufletele în depănarea celei mai înflorite vremi din câte se cunoscuse, ne-am împărtășit din toate harurile ei și din toate rătăcirile. Și noi am fost nebuni după muzică, ne-am războit pentru Rameau² și pentru Glück³ și asemenea celor trei Crai ne-am închinat copilului care avea să fie Mozart⁴; și noi am avut slăbiciune de aventurieri: Neuhof⁵, Bonneval⁶, Cantacuzen⁷,

¹ *Heinrich von Brühl* (1700—1763), politician german celebru prin intrigile sale și viața luxoasă pe care o ducea.

² *Jean-Philippe Rameau* (1683—1764), compozitor francez, inovator al principiilor armoniei.

³ *Christoph Willibald Glück* (1714—1784), compozitor german, inovator al operei.

⁴ *W. A. Mozart* (1756—1791), a dat concerte de la vârsta de 7 ani, într-un turneu întreprins cu tatăl său, Leopold Mozart, în vestul Germaniei, Olanda, Paris și Londra.

⁵ *Theodor von Neuhof* (1686-1756), aventurier, în 1736 a reușit să devină rege al Corsicei sub numele de Theodor I, fiind alungat în 1738 de trupe genoveze și franceze.

⁶ *Claude-Alexandre de Bonneval* (1675-1747), general francez, a avut o viață aventuroasă, fiind, pe rând, în serviciul Franței, apoi al Austriei, în sfârșit al Turciei, unde sultanul Ahmed al III-lea l-a înălțat la rangul de pașă.

⁷ *Cantacuzen* (*Cantacuzène*) — ortografia franceză pentru Cantacuzino; vechea ramură bizantină a familiei, refugiată după căderea Constantinopolului (1453) în Occident, a dat numeroși negustori, cărturari dar și aventurieri. O altă ramură a dat, după cum se știe, domni ai Țării Românești (Șerban, Ștefan) și Moldovei (Dimitrie). Dat fiind frecvențele aluzii la împărăteasa Ecaterina a II-a făcute în acest capitol, s-ar putea să fie vorba de Mihail Cantacuzino, fost ban al Craiovei, care părăsește țara în 1776; ajunge în Rusia unde împărăteasa îi conferă gradul de general și unde scrie, în 1787, *Genealogia familiei Cantacuzinilor*.

Tarakhanova¹, ducesa de Kingston², cavalerul d'Eon³, Zanovici⁴, Trenck⁵ s-au bucurat în ascuns sau pe față de sprijinul nostru, pe Casanova⁶, bătrân și matofit l-am aciolat pe lângă Waldstein la Dux; și pe noi ne-a atras ce părea suprafiresc: oglinda lui Saint-Germain⁷, carafa lui

¹ *Isabella Tarakhanova* (1755—1777), fiica nelegitimă a țarinei Elisabeta Petrovna cu feldmareșalul Razumovski, pretendentă la tronul Poloniei; arestată în Italia la cererea Ecaterinei a II-a evadează din închisoarea Vereia, și cu ajutorul prințului Stanislav Radziwill (1734—1790), se pregătește să vină în Polonia. Este ademenită la St. Petersburg de contele Aleksandr Orlov (asasinul țarului Petru al III-lea) și moare înecat în închisoare, în timpul inundațiilor din 1777.

² *Elisabeth Chudleigh, dusesă de Kingston* (1720—1788), celebră aventurieră, soția lordului Bristol, apoi a ducelui de Kingston, amanta regelui George al II-lea al Angliei și a regelui Frederic cel Mare al Prusiei; e judecată și condamnată pentru bigamie.

³ *Charles de Beaumont d'Eon* (1728—1810), aventurier francez, agent politic-diplomatic la diferite curți europene; a apărut, îmbrăcat ca femeie, la curtea din St. Petersburg, devenind “doamnă de lectură” a împărătesei Elisabeta.

⁴ *Stefan Zanovici* sau *Zanowitch* (1751—1785), aventurier de origine albaneză, a încercat să treacă drept țarul Petru al III-lea; în Polonia își spunea Castrioto de Albania; în războiul austro-olandez, sub numele Stepan Hannibal, a oferit Statelor Generale o imaginară armată de muntenegreni, pentru care a încasat 80 000 florini; recunoscut la Habsburg, a fost arestat. S-a sinucis tăindu-și venele.

⁵ *Friedrich von der Trenck* (1726-1794), ofițer de ordonanță al lui Frederic cel Mare, arestat și ținut într-o lungă captivitate din pricina unor intrigă amoroase cu Amalie, sora regelui; mai târziu apare la Paris și este executat pe eșafod ca agent al unor puteri străine.

⁶ Vezi nota 2 de la p. 26.

⁷ *Contele de Saint-Germain* (1710-1780), unul dintre marii aventurieri ai vremii lui, era cunoscut sub diverse nume: marchiz de la Bel-lamare, Aymar, Surmont, contele Welldone; se dădea drept alchimist, fabricant de pietre prețioase, constructor de oglinzi fermecate și, izbutind să cucerească favoarea marchizei de Pompadour, a devenit chiar agent diplomatic al guvernului francez.

Cagliostro¹, hârdăul lui Mesmer², bazaconiile lui Swedenborg³ și ale lui Schrepfner⁴ aflau la noi, cari nu mai credeam în nimic, crezare. Și tot cu luare aminte urmăream lucrările lui Scheele⁵ și ale lui Lavoisier⁶. Cu încetul legasem prietenie cu mai toți aceia al căror nume istoria nu se poate scuti să-l însemneze, ne trimiteam răvașe, ne abăteam întotdeauna din cale ca să dăm câte o raită pe la Montbard⁷

¹ *Giuseppe Balsamo, conte de Cagliostro* (1743—1795), a colindat marile orașe europene organizând ședințe de spiritism; la Londra a înființat o organizație francmasonică, iar la Paris a reușit să câștige favoarea cardinalului Rohan; implicat în celebra “Afaceră a colierului” (1785), din care a ieșit compromisă însăși regina Maria Antoaneta, este arestat și expulzat din Franța în 1786; trei ani mai târziu, la Roma, este condamnat la moarte sub acuzația de erezie, iar în 1791 papa Pius al VI-lea îi comută pedeapsa în închisoare pe viață. “Carafa lui Cagliostro” este o referire la misteriosul elixir al vieții pe care l-ar fi descoperit aventurierul.

² *Franz Anton Mesmer* (1734—1815), medic, creatorul teoriei despre magnetismul animalic; mesmerismul preconiza crearea “somnului magnetic”, prin urmare hipnotizarea, ca mijloc de vindecare a unor boli. Lucrarea lui Mesmer, apărută în 1779, a stârnit oarecare senzație, hipnotismul fiind încă foarte puțin cunoscut.

³ *Emmanuel von Swedenborg* (1688—1772), naturalist și mistic suedez; în 1734, la Londra, a avut o “viziune mistică” în care a găsit bazele unei noi religii, expusă mai ales în lucrarea lui teozofică *Vera christiana religio*.

⁴ *Johann Georg Schrepfner* (sau *Schrepfer*) (1730—1774), aventurier german, șarlatan, fondatorul unei asociații secrete.

⁵ *Karl Wilhelm Scheele* (1742—1786), chimist suedez, a descoperit oxigenul, hidrogenul, clorul și manganul, de asemenea glicerina și acizii arsenic, oxalic, tartric și prusic.

⁶ *Antoine Lavoisier* (1743—1794), chimist francez, unul dintre creatorii chimiei moderne; a arătat pentru prima oară importanța oxigenului în procesul de ardere.

⁷ Localitate în Franța, pe canalul Bourgogne, în apropierea căruia se află castelul unde trăia și lucra marele naturalist Buffon (1707—1788).

sau pe la Ferney¹, prelungeam încântătoare popasuri la Hoditz² în Arcadia lui sileziană de la Rosswalde, spoream alaiul Împărătesei în Taurida³, ne desfrânam în nebunia carnavalului la Veneția și, tot între măști, în cealaltă Veneție de la miazănoapte, în brațele noastre cădea Regele împușcat de Ankarstroem⁴. Era scris ca cel mai frumos dintre veacuri să asfințească în sânge și când, după câteva luni, vedeam trecând în par, între fulgerări de cușme frigiene, capul doamnei de Lamballe⁵, înțelegând că timpul nostru trecuse și că, în curând, avea să stârvească și să cadă pradă nimicirii tot ce ne fusese pe lume drag, ne acopeream fețele și pieream pentru totdeauna.

— Ia mai lăsați, nene, ciubucile astea, ne întrerupea sstisist Pirgu, să mai vorbim și de muieri.

Știam atunci că nici gâlceava nu era departe. Pașadia îi tăgăduia lui Pirgu în ce privește sexul gingaș orice fel de pricepere. Nu cu mai puțină tărie, la rândul său, Pirgu susținea că în materie de dame Pașadia era nul. Să fi judecat după

¹ *Ferney*, localitate în departamentul Ain, unde Voltaire a locuit și a lucrat vreme de 20 de ani (1758—1778).

² *Albert Joseph von Hoditz* (1706—1778), general și prieten al lui Frederic cel Mare; organiza pe domeniul lui din Rosswalde reprezentații teatrale și pastorale. (Cu puțin timp înainte de a muri, Mateiu I. Caragiale intenționa să scrie o monografie *Hoditz*, după cum reiese din însemnările lui de pe o agendă din 1935.)

³ Gubernie în Rusia veche (Crimeea), cu capitala la Simferopol.

⁴ La 16 martie 1793, regele Gustav al III-lea al Suediei, care se afla la un bal mascat, a fost rănit de un foc de armă tras de Ankarstroem (Ankarstroem); a murit două săptămâni mai târziu de pe urma răniilor căpătate.

⁵ *Marie Thèrese-Louise, prințesă de Lamballe* (1749—1792), doamnă de onoare și prietenă a Mariei Antoaneta; a fost condamnată de tribunalul revoluționar și executată în septembrie 1792.

femeile pe care Pirgu i le aducea lui Pașadia, oricine ar fi fost de părerea acestuia din urmă: numai otrăvuri, rable de pripas, trezitură și răsufletură — o adevărată jale. Dar pentru ce atunci Pașadia care, cu banii ce-l țineau, ar fi putut să-și plătească tot ce era mai trufanda pe piață se mulțumea cu ele lăsând să-și bată așa neomenos joc de el Pirgu căruia numai gustul nu-i lipsea. Vechi copoi, Gorică dibuia, pe la mahala, fete vrednice să slujească de izvod de frumusețe, le momea cu vedenia unei vieți ușoare și bogate, le sprijinea întâi pași pe poteca vițiului cu părintească grijă și, ca un adevărat părinte, nici nu se atingea de ele. Cu totul altceva îi plăcea lui. Simțurile sale, ce arătau respingere tocmai de ce e venust și pur, nu se mai deșteptau decât la beție și atunci îi trebuiau femei schiloade, știrbe, cocoșate sau borțoase și mai ales peste măsură de grase și de trupeșe, huidume și namile rupând cântarul la Sfântul Gheorghe, geamale, baldăre, balcâze. Iar de greșeniile la cari se deda cu ele, vorbea atât de zdrențaros încât ar fi făcut să se rușineze, dacă l-ar fi înțeles, porcii, chiar și maimuțele.

— Nu scuipați, rânjea el, că-i pierе gustul. Ce vreți dacă am boală, dambla?

Abia se potoleau lucrurile că, din chiar senin, izbucnea al doilea rând de ceartă. Pentru nimic, Pașadia n-ar fi scăpat prilejul de a ponegri ce era românesc. Pantazi îi lua întotdeauna parte, dar fără pornire; la unul era înverșunarea împotriva unei ființe iubite care-l trădase, la celălalt numai disprețul față de o rudă săracă. În scimb, Pirgu ajungea să se mire el singur cât era de patriot și nu pot să uit cum, mergând odată să-l iau de la o adunare de cioclovine îmbrăcate toate în port național, dar fără a vorbi una boabă românește, m-am crucit și eu, ca de altă aia, când

l-am văzut, dulce păstoraș al Carpaților, cu cavatul în brâu, învârtind o bătută zuralie cu teozoafa Papura Jilava. Decât să-și audă terfelită biata țărișoară, mai bine se lipsea de toate, se scula și ne părăsea, pentru scurtă vreme însă, deoarece se întorcea întotdeauna și niciodată singur. Însoțitorii și-i dejuga, fără să mai ceară încuviințare, de-a dreptul la masa noastră, la care, în chipul acesta, în mai puțin de o lună, am văzut perindându-se tot ce Bucureștii avea mai năbădăios, mai zănatic, mai teșmenit și defăimat — jegul, lepra și trănjii societății. Pierdut, ca de obicei, în aburoasa-i visare, Pantazi nici nu-i băga în seamă, era de mirare numai cum Pașadia, omul atât de țâfnos, nu-i respingea, ba dimpotrivă: îi cinstea, le întindea chiar mâna și, după oarecari întrebări ce le puneă unora cu meșteșug, trăda a nu fi fost tocmai așa străin de ce se petrecea pe lume cum își da aerul. Se făcea foc însă de câte ori, cântând: “Ah, după militari, infanteriști, tunari”... Pirlu ne aducea de subțioară pe Poponel.

Se făcuse cunoscut sub această poreclă unul din edecurile ministerului trebilor din afară, băiat de mare viitor, arătând, ca mulți alții din breasla lui, o aplecare deosebită pentru anumite metode dosnice ale unei școale foarte discutate. Lamsdorf¹, Eulenburg², Mestschersky îi erau părinți sufletești și de asemenea nășii Poponel se arătase vrednic. Cum, pe vremea aceea, orașul nu era încă năpădit de

¹ *Vladimir Lamsdorf* (1841—1907), diplomat rus. În 1878 l-a însoțit pe Gorceakov la Congresul de la Berlin, iar între 1901—1906 a fost ministru de externe.

² *Philipp von Eulenburg* (1847—1921), diplomat german, ambasador la Viena, prieten personal al împăratului Wilhelm al II-lea; publicistul Maximilian Harden l-a acuzat, în cadrul unei polemici celebre, de homosexualism.

numeroși icioglani¹ de meserie, Poponel trecea drept ceva rar. În făptura sa, care de altmintreli în ce privește drăgălășia nu lăsa decât de dorit, sălășluia, mistuit de toate flăcările Sodomei, un suflet de femeie, sufletul uneia din acele slujnici împruțite ce dau târcoale seara cazărmilor. Mai mult nu voi stărui asupra-i; ca să-l descriu ar trebui să-mi înting pana în puroi și în mocirlă și, la această îndeletnicire nu mi-aș pângări numai pana, dar aș spurca mocirla, chiar și puroiul. Și totuși, nu a lui era vina: așa era de la Dumnezeu. La apropierea diplomatului, Pașadia recădea în umbra-i toropeală și-l aștepta să plece ca să-i facă lui Pirgu imputări amare.

— Până când, îi răspundea acesta, cu asemenea prejudecăți trezite, până când? De ce atâta prigoană? Nu cumva ai pofti să-ți faci dumitale curte? Nu? — atunci ce ai cu el? Dumneata nu ții muscal cu luna? — lasă-l și pe el să-și ia turc cu luna. Dumitale îți cere cineva socoteală că umbli după marcoave, după șteofe? — el de ce să nu umble după juni, după crai?

— Bine, stăruia Pașadia, dar pentru ce le face așa pe dădaca?

— Păi altfel, lămurea Pirgu, nu fac nici ei pe doica.

Era dat în Paște, dat dracului. A! să fi voit el, cu darul de a zeflemisi grosolan și ieftin, cu lipsa lui de carte și de ideal înalt și cu amănunțita lui cunoaștere a lumii de mardeiași, de codoși și de șmecheri, de teleleici, de târfe și de țate, a năravurilor și a felului lor de a vorbi, fără multă bătaie de cap, Pirgu ar fi ajuns să fie numărat printre scriitorii de frunte ai neamului, i s-ar fi zis “maestrul”,

¹ *Icioglan*, paj, copil de casă la sultani și la unii domni români; aici e luat în sensul argotic de pederast.

și-ar fi arvunit statui și funeralii naționale. Ce mai “schițe” i-ar fi tras, maica ta Doamne! de la el să fi auzit dandanale de mahala și de alegeri. Mai cuminte poate, dânsul se mulțumea a le pune la cale, a trage sforile și în aceasta rămânea neîntrecut. Așa cum sucea el treburile, cum le învărtă, cum îi prostea și-i zăpăcea de la mic la mare, scoțându-se pe el basma curată, era o minune; un târg întreg îl juca giurgiuna¹ și noi înșine nu am făcut tustrei oare parte din Vicleimul ale cărui păpuși le arunca una într-alta, le smucea, le surchidea, fără să se sinchisească dacă i se întâmpla să le ciobească sau să le sfarme. Mai primejdioasă javră și mai murdară nu se putea găsi, dar nici mai bună călăuză pentru călătoria a treia ce făceam aproape în fiecare seară, călătorie în viața care se viețuiește, nu în aceea care se visează. De câte ori totuși nu m-am crezut în plin vis.

Abia se isprăvea masa, că lui Pirgu i se și făcea de ducă. Îi era omului sete. Se găseau pe atunci, slavă Domnului, și nu scumpe, vinuri de Bordeaux și de Bourgogne să fi făcut cinste unui ospăț regesc. Lui Gorică nu-i erau însă pe plac, el vrea un vin mai ușor, vin indigen, vin de grădină, descoperea el câte unul grozav și ne căra, prin cine știe ce fund de mahala, să ne cătrănească cu vreo poșircă mucegăită și tulbure. Adevărat lup de mare, Pantazi bea ce-i da de gură, mai lesne chiar decât Pașadia care nu băutura căuta, ci larmă, lumină, lume. De acolo plecam să încercăm alt vinaț; și-aducea el aminte de niște ravac nebun, la prispa înaltă, sau de niște sânge-de-iepure, să dai cu căciula-n câini. Între două cârciumi, luam o cafea la

¹ *A juca giurgiuna*, a înșela, a amăgi, a-și bate joc.

Proțăpeasca sau la Pepi Șmaroț și mai stam de vorbă cu fetele la un pahar, cât rostuia Pirgu pentru Pașadia sau altcineva vreo întâlnire pe a doua zi. Ne suiam uneori nițel la “club”, unde Pașadia ținea câteva lovituri la drum-de-fier, din picioare, la iuțeală; aceasta însă rar, femeilor și cărților fiindu-le hărăzite ceasurile dinaintea cinei. La popasul al treilea începea cheful cu temei, pe răpunere. În jurul nostru foiau și forfoteau sinistre jivinele strejinopti ale orașului. Cu ele Gorică se simțea la largul său, își da drumul. Ca argintul-viu, el aluneca de la masă la masă, stârnea hohote de râs, mulțumită lui chiolhanul prindea chiag și se înfierbânta; el spunea lăutarilor ce să cânte, le da de băut, se pupa cu ei în gură, apoi îi lua la înjurături și la palme. De altfel, cam de obicei, spre dimineață se lăsa cu bătaie. Străini de tãmbălăul care se umfla sălbatic, Pantazi și Pașadia-și urmau în tăcere visarea ca și cum s-ar fi aflat la mii de poște departe, ceea ce părea că le-o tulbură era tocmai liniștea. Și ceva ciudat iarăși, când se întâmpla să nu vie Pirgu — avea de moșit vreo poliță cu maimuță, sau se încurca la dardăr cu Mehtupciu — atunci chiar dacă mergeam pe unde fusesem cu dânsul, moțăiam cu paharele dinainte, tot ce vedeam rămânea șters și fără viață, acelei lumi de noapte însuflețitor fiindu-i numai el, el, întruparea vie a însuși sufletului spurcat și scârnav al Bucureștilor. De aceea îl urmam fără vorbă; cu dânsul am târbăcit, pe lapoviță și pe zloată, clisa ulițelor fără caldarâm și fără nume de pe la margini, prin funduri de maidane pline de gunoai și de mortăciuni, am intrat pe brânci aproape, în zăpușala chițimiilor scunde, cu pământ pe jos și spoite tot așa proaspăt ca țigăncile ce, în flenderițe roșii sau galbene și desculțe, legate numai cu o vipușcă de cârpă sub genunchi, se dădeau acolo parlagiilor și mățarilor pe o băncuță,

o cinzeacă de trăscau sau un pac de mahorcă. Și cu toate că nu mergeam în familii, am izbutit să coborâm și mai jos... Adăstam apoi în piață, la ciorba de burtă, până în revărsatul zorilor.

Zorile...

... Pașadia se oțerea, se scutura ca după un vis urât. Mă feream să mă uit atunci la chipul său încleștat, să-i întâlnesc privirea tulbure a cărei groază nimic n-ar putea-o spune. Tot astfel, cu inima strânsă, trebuie să se fi întors în grabă, de teama să nu fie prins de lumina zilei pe drum, străbunul ucigaș. Ne despărțeam în sfârșit, ducându-ne fiecare leșurile: Pașadia și Pantazi de-a dreptul acasă, eu la baia de aburi, Pirgu la moașă să-l tragă cu oțet de trandafiri și cu opodeldoc. Deșuchieturile lui, oricari ar fi fost, ajunseră să pară la dânsul așa firești că, în Jarcaleți, unde sta cu părinții, pe mahalagiii vecinași nu-i mai cuprindea mira-rea când îl vedeau întorcându-se dimineața cu două flașnete cântând fiecare altceva, cu ursul, cu călușarii sau cu paparudele, pe saca, pe targă sau cu dricul.

Dar trista viață de petrecere în care ne îngălasem avu cel puțin o urmare fericită. În scurt timp, o nobilă amicitie legă pe Pantazi de Pașadia. Sufletește, cred că mai vărtos decât cunostințele și curtenia îi apropiase tristețea, deși a unuia era albastră și lină ca acele seri ce se întorc, zice-se de demult, iar a celuilalt o neagră și nețărmită gheenă. Cum Pantazi lua mai totdeauna pe seama lui cheltuiala de noapte, și într-așa fel că nu încăpea din partea lui Pașadia împotrivire, acesta se hotărî să-l ospăteze la rândul său, dar nu la birt, ci la el acasă. Se scoaseră pentru întâia oară din dulapuri și lăzi pânzeturile de masă de Olanda, farfuriile

și cleștarurile de Boemia, argintăria suflată cu aur. Sofrageria fu bogat înflorită cu trandafiri galbeni ce căpătau străvezimi de ceară în galeșa lumină chihlimbărie a acelei dulcegi zile de toamnă, cea din urmă frumoasă a anului. Mă simțeam așa departe de București și mi se părea că acel prânz însemna sărbătorirea reîntoarcerii lui Pașadia dintr-o lungă pribegie, a lepădării lui de Pirgu.

Deși poftit, acesta nu venise. După masă, trecuserăm într-o încăpere de cel mai prețios rococo vienez, îmbrăcată toată, pereți și mobile, în mătase șofranie cu poleieli de argint întruchipând flori de nufăr, salonul lui Kaunitz¹ cum îl numeau, deoarece era împodobit de un fastuos portret al cancelarului-principe în manta Lânei-de-aur și ticluit întocmai după una din odăile de primire a vechiului său Gartenpalast din Mariahilf. Pașadia era menit să trăiască în acel decor aristocratic atât de potrivit cu ființa și cu sufletul său, la dânsul cărturarul și cugetătorul fiind altoiți pe un ciocoi borât căruia, când i se întâmpla să se afle ca atunci cu vreunul din semenii lui, în măsură să-l priceapă, își da pe față toată râia. Mut de uimire, Pantazi nu se mai sătura să-i admire nobila demnitate a ținutei, severa stăpânire asupra mișcărilor și vorbirei, amărăciunea aceluia viu sarcasm ce geruia sclipitor, mai rece decât omătul, mai tăios decât oțelul, mai înveninat decât omagul și încă nu mă domiresc cum și le putuse însuși, căci dacă adevărat e că, trebuindu-i veacuri ca să se plămădească, datina rămâne apanagiul exclusiv al sângelui, de unde acel strop albastru foarte pur care, respingând prihana corcelilor, înflorea în ființa lui pe neașteptate atât de semet; ce tainică

¹ *Wenzel Anton Kounitz* (1711—1794), diplomat, cancelar al Austriei; palatul său (Gartenpalast) se afla pe Mariahilferstrasse.

înrudire îl lega de acei slăviți dregători mari din trecut, de chipurile cărora îi plăcea să se înconjoare și de ale căror îndărătnicii, apucături și gusturi era așa îmbâcsit, că ei înșiși de ar fi fost rechemați la viață, s-ar fi recunoscut mai degrabă într-insul decât în propriii lor urmași? Atunci am înțeles însă pentru ce i se strigase “raca”¹, mi-am dat seama cât de monstruos trebuise să fi părut și de străin dezrobiților și feciorilor de lele ce se năpustiseră toți asupra-i ca să-l sfâșie și să-l nimicească.

Și, în vreme ce seara pogora, iar convorbirea lăncezise, fără voie îmi trecea prin minte tot ce auzisem despre Pașadia. Pe socoteala lui se trâncănise atâta! Brusca lui trecere de la sărăcia lucie la avuție înfierbânta încă, după atâția ani, închipuirile: ba că era în slujba unei puteri străine, ba că pentru a nu da în vileag lucruri de mare gravitate i se plătea scump tăcerea — de altfel, în afară de acele case în care băgase la bani cu nemiluita nu i se cunoștea nici un soi de avere sub soare, nici izvor de câștig și doar căpetenie de tâlhari sau calpuzan nu era ca bunicu-său, ori de, mai știi minune. Se spunea iarăși că tocmai de la serdar i se trăgea procopseala. Ajuns în adânci bătrânețe, mult bogat și singur, acesta, simțind că i se apropie sfârșitul, își chemase nepotul la dânsul, în țara îndepărtată unde trăia cu nume schimbat și-l lăsase moștenitor. E drept că din încălcita cronică a vieții prietenului meu lipseau file, fuseseră ani întregi când se dase afund, nu-l mai zărise nimeni, îl crezuse lumea mort. Misterul în care-i plăcuse întotdeauna să se învăluie făcuse să iasă un alt rând de zvonuri; bunăoară se scornise că în zăvorăta sa locuință,

¹ Exclamație de origină ebraică, exprimând disprețul și blestemul, întâlnită în *Evangelia* lui Matei, v. 22.

împresurată de grădini, el ținea ascunsă, ori închisă, o femeie, o femeie nu în toate mințile; uneori noaptea, se auzeau venind din partea locului țipete. Un fapt divers — sinuciderea în împrejurări ciudate a unui cunoscut personaj bucareștean, a cărui soție întreținea, se zice, legături vinovate cu Pașadia — dase bârfelii înverșunate prilej să-și atingă culmea: se murmurase că, prins asupra faptului și încolțit, acesta nu se codise să adaoge la lanțul de nelegiuiri al neamului său o însângerată verigă. Asemenea istorii chiar de ar fi fost țesute în gherghef de adevăr nu m-ar fi interesat prea mult; mie ce-mi zgândărea curiozitatea era altceva, tocmai ceea ce scăpase tutulor celorlalți din vedere. Destul de des, Pașadia spunea că pleacă pentru câteva zile la munte, dar care era acel tainic Horeb¹, de unde se întorcea cu puteri proaspete, nu știa, nici nu se întreba nimeni. Ar fi fost firesc să presupun că făptura oțelită care săptămâni întregi din douăzeci și patru de ceasuri dormea cel mult câte două și nici acelea în pat, mergea să caute în aerul balsamic al înălțimilor și în singurătatea lor adâncă pacea și odihna și mi-aș fi mărginit presupunerea la atât, dacă demult, fiind copil, n-aș fi auzit, la mătușa mea, de la o cocoană bătrână, cam rubedenie cu Pașadia, că acesta avea, în răstimpuri, furii, “pandalii” groaznice, dar că, simțindu-le când îi vin, se-nchidea el singur înainte și sta ascuns până-i treceau. Între aceste lucruri se făcuse în capul meu o legătură la care nu mă puteam gândi fără să nu mă cutremur.

Ieșind de acolo cu Pantazi, găsii pentru întâia oară ciudat că despre acestălalt, omul care-mi păruse un prieten de

¹ Munte în peninsula Sinai; legenda biblică spune că Moise a primit aici cele zece porunci.

când lumea și uneori chiar un alt eu-însumi, nu știam încă nici cum îl chema adevărat: în țifrul încununat ce se vedea pe unele din lucrurile sale, lipsea tocmai slova începătoare a numelui sub care era cunoscut. Nemulțumit eram însă departe de a fi; la plăcerea de a mă bucura de prietenia a două ființe atât de unice fiecare, s-adăoga aceea, pentru mine neprețuită, de a mă afla între două taine ce puse, ca două oglinzi, față-n față, s-adânceau fără sfârșit. Măntrebam numai dacă din ele avea să mi se dezvăluie vreodată ceva?

SPOVEDANII

“...sage citoyen du vaste univers”.¹

La Fontaine

Pirgu o luase dar spre Poștă, noi spre Sărindar. Ceața se făcea tot mai deasă, umezeala mai pătrunzătoare. Intrarăm în localul cel mai apropiat, la Durieu, în dosul Băncii Naționale și ne aleserăm în fund masa, în colțul cel mai ferit. Dar, în acea seară, prietenul nu era în apele lui: nu povestea, nu bea, nu fuma. Ofta doar întruna și se ștergea la ochi. După ciudata bucurie ce nici cu un ceas înainte îi făcuse nu mai puțin ciudata ocară a Penei, el căzuse într-o întristare deopotrivă ciudată. Atât de terciuit nu-l mai văzusem până atunci. Îl pândeam discret, știind că în asemenea clipe ușurare se află în destăinuire, simțeam că așa ceva nu era departe. Și nu mă-nșelam: îndată ce se reculese puțin, cu glas șovăitor el începu:

¹ “...ințelept cetățean al vastului univers” (fr.).

—Îți sunt dator o lămurire, amicul meu. Nu știu cum ți s-a părut că până acum nu ți-am spus cine sunt dar, te rog, iartă-mă; nu a fost într-adins. De dragul dumitale care mi-ai arătat atâta prietenie, am voit, din capul locului, să-mi calc hotărârea de a rămâne “incognito” timpul cât voi fi silit să zăbovesc pe aici și dacă nu am făcut-o încă, e numai fiindcă a lipsit prilejul. Aveam de povestit atâtea altele! Cu dumneata mi-a plăcut să retrăiesc treizeci de ani de călătorii, tot cu dumneata, de nu te plictisește, îmi voi retrăi astă-seară copilăria și întâia tinerețe.

Pentru aceasta ne vom întoarce în București, deoarece de felul meu sunt bucureștean; lumina zilei am văzut-o pe Podul-de-pământ, în casele părintești din fața Viișoarei. De viță sunt însă străin, — și aici, întremându-se deodată, glasul i se polei parcă de trufie.

...sunt grec, urmă el, și nobil, mediteranean; cei mai vechi străbuni ce-mi cunosc erau, în suta a șaisprezecea, tâlhari de apă, oameni liberi și cutezători, vânturând după pradă mările în lung și-n larg, de la Iaffa la Baleare, de la Ragusa la Tripoli. Din Zuani cel roșu, prin doi din fiii săi, purced cele două ramuri ale neamului. Că la obârșie am fi barbari, cum s-a străduit să mă convingă când i-am fost oaspe în palatul său din Catania, capul ramurii siciliene, zisă cu pardosul, fiindcă la vechea noastră stemă: — pe scut sprijinit de monoceri înlănțuiți, în câmp albastru lebăda de argint, luîndu-și zborul cu gâtul străpuns de o săgeată purpurie — a adăogat, în cinstea unei înrudiri ilustre, în câmp de aur cu chenar de sângeap un pardos negru; că am fi fost normanzi, se prea poate, de vreme ce toți până la cei din urmă doi, el și cu mine, am păstrat ca însemne trainice de stirpe părul roșcat și ochi albaștri, dar netăgăduit rămâne numai că mă trag din corăbieri și e singura mea deșertăciune,

căci dacă strămoșii ar fi pe alese, cum se cam obișnuiește la casele mari, pe cel dintâi l-aș voi tot corăbier; mi-ar plăcea să cobor din acel Thamus¹ căruia odinioară, în pustietatea unei seri pe valuri, un glas tainic i-a poruncit să meargă să vestească moartea Marelui Pan. Încolo, nu mă fălesc cu nimic, nici chiar cu sângele vărsat sub flamurile Eteriei de ai mei, cei din ramura cu lebăda, ce de la Candia a trecut prin Fanar în Rusia și-n țările românești.

Dacă nu sunt însă eu mândru de neamul meu, el trebuie să fie de mine. Mai frumos nu se putea să sfârșească. Înșușirile lui de mărinimie și de avânt, duhul de jertfă, imboldul firesc către ce e măreț, precum și acel anume lipici ce l-a ajutat să prindă și să se înalțe pretutindeni unde l-a purtat soarta, se îmbină la mine toate în așa desăvârșită armonie, mulțumită cred faptului că în vinele mele nu se învrăjbește sânge deosebit: părinții mei erau rude de aproape, veri primari. Cam de aceeași vârstă și orfani amândoi, fuseseră crescuți împreună și între dânșii înflorise de timpuriu o idilă pe care, în pofida prejudecății, o consfințiseră prin căsătorie.

Am fost copil unic. Asupra capului meu se resfrângea via lor iubire, ei priveau cu duioșie oglindindu-se în ființa mea contopite sufletele lor gemene, mă împresurau de mii de îngrijiri. Nici laptele ce l-am supt n-a fost străin. Binecuvântat fie cerul că mi-a hărăzit o pruncie fericită. La ea de câte ori mă gândesc mi se înfățișează, fâlfâind în văzduhul senin al unei dimineți de primăvară, zboruri albe de porumbei. E cea mai îndepărtată din amintirile mele. Și e totdeodată un simbol.

¹ *Thamus* (*Thamuz* sau *Tammus*) — divinitate babiloniană.

Dar copilul atât de alintat nu era vesel; sufletul meu a fost întotdeauna împăienjinat de acea ușoară melancolie a firilor prea simțitoare, așa simțitoare că până și mângâierile le fac să sufere, până și plăcerea le rănește. Cu cât înainte de a-l citi pe Lucrețiu¹ îmi dasem seama că din izvorârea voluptății răzbate ceva amar care se ascunde înăbușitor în însăși mireasma florilor.

Nu-mi închipui să se afle mulți oameni pe cari viața și vârsta să-i fi schimbat atât de puțin cât pe mine. Până la moarte voi rămâne același: un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat și tainic. Eram foarte mic când, uitând de joacă, mă furișam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngâna cu glas slab, alături, un cântec, același, parcă o aud: “O pasăre-n arbor, râu de plăcere, eu vin a plânge a mea durere”... și apoi suspina cu caturi, îndelung. De la un timp, nu s-a mai auzit cântecul... Pe inserate, îmi plăcea să mă așez cu Osman, dulăul, pe prispă și să privesc cum răsar stelele.

Din întâii ani ai vieții mele, acum când m-am întors în locurile unde i-am petrecut, și poate ca semn al ivirii bătrâneții, amintirile de soiul acesta se deșteaptă tot mai vii, ating uneori chiar nălucirea. Mi s-a întâmplat, în Cișmegiu, să mă revăd aievea, copil, așa cum eram acum o jumătate de veac, când sub aceiași copaci mă purta de mână mama Sia.

Alături de părinții mei, în inima mea își are locul mama Sia, buna noastră mama Sia, femeia de încredere care i-a dădăcit și crescut pe dâșii ca și pe mine. Era privită ca o rudă, se șoptea că era chiar, simbrie nu primea, sta cu noi

¹ *Lucrețiu* (95 — cca. 53 î.e.n.), poet latin; a scris versuri pline de vigoare, pătrunse de filozofia lui Epicur.

la masă și ne chema pe nume, bombănea și socrea pe toți din casă, unde stăpână de fapt era dânsa; mama nu știa de nimic.

Mama era o păpușă, păpușa cea mai dragălașă, cea mai dulce. De frumusețea ei mersese vestea; s-o fi văzut despletindu-și bogatul păr ca mierea arsă și să fi întâlnit adâncă privire a ochilor ei albaștri cu sprâncene negre, ai fi zis că una din acele albe Magdalene zugrăvite în zilele cele mai galeșe ale decăderii școalei italienești pogorâse însuflețită din cadrulă. Deși am iubit-o până la idolatrie, tot mi se pare că n-am iubit-o destul și la gândul acesta mă cuprinde remușcarea. O cântare ce se stinge, o floare ce se scutură, o stea ce cade mi-aduc de dânsa negreșit aminte și atunci icoana ei se adumbrește de fermecul celor pieriți înainte de vreme așa duios că nu o pot întrezări decât prin lacrimi.

La tata am ținut altfel; simțimântul ce s-a încheșat cu încetul pentru dânsul a purces de la judecată, întemeiat de admirare. În coconașul sclivisit, cu mâini de femeie care la Paris trecuse drept englez, după înfățișare și felul de a purta, se dezvăluiseră virtuți rare, un caracter. Învățătura lui și ocrotirea domnitorului Alexandru Ioan, la care se bucura de mare trecere, îl făcuseră să fie numit de-a dreptul la Curtea de Apel și repede înaintat la Înalta Curte. Fusesse apoi deputat. Secularizarea averilor mănăstirești și împrumietărirea țaranilor i se datoresc în mare parte lui. A fost cel mai tânăr dacă nu și cel mai de seamă dintre acei câțiva bărbați cu vază ce, după răsturnarea lui Vodă-Cuza, s-au retras din viața politică pentru totdeauna. Eram băiat răsărit când, într-o zi după-amiazi, au venit la noi doi boieri necunoscuți și au stat închiși cu dânsul în salon mai bine de un ceas. Înainte de plecare, tata i-a lăsat nișel singuri și a trecut în iatac la mama, apoi s-a întors ca să

ducă pe neașteptații mosafiri până în uliță, la trăsură. Seara am aflat că tata ceruse și învoirea mamei ca să nu primească să fie ministru.

De altfel, de teama ca liniștea ce domnea în cuibul nostru să nu fi fost cătuși de puțin tulburată, tata nu lua nici o hotărâre fără să n-o fi întrebat și pe mama, lucru care-și avea, firește, și neajunsurile lui. Din pricina ei, deși în belșug, trăiam mai prejos de puterile noastre mult, viața ce duceam nu era, după cum s-ar fi căzut, boierească și de vreo schimbare cât de ușoară în ale ei, mama avea groază. Niciodată dânsa n-a voit să se miște din București; să fi mers și ea la țară, la vie, la băi — ferit-a sfântul — și trebuie să fi avut hazul lor călătoriile acelea cu chervanul la Borsec sau la Zaizon. Până și de acasă se urnea greu. Cine ar fi crezut că tocmai dintr-însa era ursit să nască omul care avea să ocolească pământul de mai multe ori!

Biată mama, câte avea! Era friguroasă cum nu se mai poate, pe căldură pătimea, soarele să n-o fi atins ori vântul, lumina îi făcea rău, întunericul o apăsa, la zgomotul cel mai ușor tresărea speriată. Dacă vedea sânge, leșina. În petreceri — și era atât de sărbătorită — nu afla decât oboseală. Prietene de seama ei nu ținea să aibă; în schimb, la noi s-aduna zilnic un guraliv sobor: cocoșnețe de mahala ușarnice, puțind a sărăcie, preotese, moașe, dulcețărese, femei de rând meștere să dea cu cărțile sau să citească în cafea. Cheful ei era să se îmbrace țărănește, cu vâlnic și maramă, să-și atârne la gât mărgean ori lefti¹ și mărturisea cinstit că lăutarii îi plăceau mai mult decât opera italianească. “Anicuța trage a prost”, avea obiceiul să spună

¹ *Left* (*lefti* sau *lefturi*), monedă de aur sau de argint, din care se făceau salbe.

despre mama tușă Smaranda. Și când, la moartea acesteia ne-au rămas casele cele mari cu paraclis de la Cișmeaua Roșie¹, tot mama a fost care n-a voit să ne mutăm în ele, zicând că pe Podul-de-pământ, sau de pastramă, după porecla veche, era mai frumos. Avea poate dreptate: între Sfântul Constantin și Sfântul Elefterie, de la Giafer la Pricopoaia, acolo unde azi stăpânește paragina, se ținea grădină de grădină, numai pomi roditori, liliac, bolte de viță. Mușețelul și nalba năpădeau curțile, pretutindeni leandri, rodii, lămâiță, la ferestre se înghesuiau ghivecele de garoafe, de mușcate, de cerceluși, de indrușaim, de șiboi. Iar dincolo peste gărlă, închizând zarea, se împânzea, scăldat în verdeață, dealul Cotrocenilor!

Prietenul se opri aci, zâmbind, își aprinse cu tabiet țigara, porunci cafele, vin. Și reluă numaidecât firul povestirii.

—...Într-un salon viu luminat, cocoane în malacov, încărcate de scule, boieri cu favoriți sau cu imperiale, la grumazul cărora scânteie briliantele Nișanului, se apleacă adânc ca să sărute mâna unei bătrâne îmbrăcată în verde, o bătrână puțintică la trup și uscățivă, cu păr cănit morcoviu, cu ochi spălăciți albaștri. Are însă aerul atât de măreț: ea stă dreaptă, capul îl ține sus, căutătura-i e semeață, vorba răspicată și poruncitoare. De șapte ani de când s-a întors din cea din urmă călătorie la Baden-bis, ea nu mai iese din casă și, pentru că singurătatea îi e urâtă iar somnul rar, în fiecare seară, dupămasa de douăsprezece tacâmuri, are până târziu sindrofie.

¹ Numele unei fântâni și al unei mahalale din Bucureștii veacului al XIX-lea, situate pe Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei) la întretăierea cu actuala str. Nuferilor.

Cu dânsa avea să piară una din rămășițele întârziate ale lumii de odinioară, ea apucase încă vremurile bune: în 1871, când a răposat, mergea pe optzeci și opt de ani și era de șaptezeci și doi văduvă, după o scurtă căsnicie cu un beizadea grec, un copilandru găman¹ care se îndopase cu coacăze și avusese încurcătură de mațe. De atunci nu voise să se mai mărite și-și petrecuse o bună parte din acea lungă viață “înăuntru”, peste tot printre ce era mai strălucit în nobile. Credincioasă prejudecăților acesteia până la habotnicie, ea ar fi făcut pe oricine să-i ierte îngâmfarea îndată ce ar fi auzit-o vorbind; darul ce avea în privința aceasta fiind mai uimitor decât însăși ținerea ei de minte; ca să spună un mărunțiș, un fleac de nimic, avea felul său anume; când povestea, citea parcă dintr-o carte frumoasă. De altmintreli o stană de bun simț, un munte, nici eresuri la dânsa, nici ciudățenii, deoarece nu pe socoteala ei trebuia pusă aceea singură de a nu se fi îmbrăcat niciodată altfel decât în verde, nici purtat alt soi de piatră scumpă afară de smarande. Cu timpul, verdele se întunecase, se ascunsese sub un înveliș de horbotă neagră și numai când au culcat-o în sicriu, au mai gătit-o, după a sa dorință, cu rochia de lastră nerămzie pe care o purtase ca mireasă.

Odihnească în pace! Din recunoștința ce-i păstrez, mi-am făcut lege; osebit de însemnata ei stare, ea mi-a lăsat acea comoară sfântă care e datina, ființa mea lăuntrică toată e făureala ei, numai a ei; dăscălindu-mă întru cele înalte, ea a deșteptat în mine vechile năzuințe. De la dânsa am învățat că fac și eu parte din aceia cărora le e de la Dumnezeu dat să poruncească, cei ce prin avuție și faimă se înalță deasupra muritorilor de rând. Iar ananghia clipelor

¹ Lacom la mâncare, mîncăcios.

hotărâtoare de mai târziu ale vieții mele, am înfruntat-o numai cu ajutorul amintirii ei; în frigurile îndoelii și ale obidei, vedenia Luminăției sale mi-a răsărit întotdeauna înainte, mult senină, în veșmânt verde, scânteind din cap până-n picioare de pietre verzi.

Eram zilnic adus după-amiazi la dânsa. Acolo stam de față la dichiseala ei ce se prelungea până seara. Estimp istorisea. Protipendada a trei sferturi de veac o cunoscuse în ființă, văzuse de mai multe ori pe Napoleon I, care odată-i vorbise, fusese cu tatăl ei la Viena în vremea Congresului¹, danșase cu împăratul Alexandru și cu Metternich, primise în Italia omagiile lui Chateaubriand și ale lui Byron. Ca să nu piardă pensia de general-maior a caimacaului, ce din porunca Împăratului Nicolae i-a fost slujită și ei toată viața, de la 1830 nu mai călcase în Franța pe care, de când cu războiul nelegiuit, cum îl numea, din Crimeia, o ura de moarte. Totuși, după grecească, bineînțeleș, limba de care se slujea mai cu drag era franțuzească, o franțuzească de veche Curte, cuprinzătoare și înțepată, mirosind a pergamută și a mosc. Când însă i se întâmpla să pomenească de ceva din trecutul neamului nostru, o da pe românește și atunci povestirea se lumina mistic; dânsa găsea întovărășiri sublimе de cuvinte ca să spună lunga încumetare împotriva păgânului cotropitor, nepregetata mucenie, evlavia învingând asprul drum. Cu ce suflu vorbea de trădările celor doi mari dragomani și de crunta-le ispășire, de celelalte capete, opt la număr, retezate de iatagan în mai puțin de o sută de ani, de fuga în Rusia, de

¹ La Congresul de la Viena (1814—1815), s-a trecut la reorganizarea Europei, după înfrângerea lui Napoleon; între altele, s-a constituit sfânta Alianță cuprinzând Austria, Prusia și Rusia.

ațățarea a două războaie și de stârnirea Eteriei. Ca istoriile acestea nimic n-avea darul să mă încante; plăcerea cu care le ascultam, tot mai vie, și-atingea culmea când venea rândul amintirilor din îndepărtata ei copilărie, atât de îndepărtată și de înflorită, petrecută numai în desfătări și-n răsfățuri. Bătrâna pe care o vedeam în oglindă, spiluindu-se între lumânările devreme aprinse, fusese una din cele trei nestimate pentru cari sângeraseră atâtea inimi. Și priveam, visând, cadra în care erau înfățișate, ținându-se după mijloc, tinere, bălane, cu ochi albaștri și sprâncene negre, tustrele: Bălașa, Zamfira și Smaranda. Botezându-le astfel, mama lor, căminăreasa Păuna, o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce-i alesese de nașă, legând-o cu jurământ ca toată viața alta să nu poarte și să se îmbrace numai în culoarea acelei pietre. Ai zice că e dintr-un basm, nu e așa? — și nu e, într-adevăr, decât un amănunt din minunatul basm al acelei Domnițe a alintărilor care fu străbunica. Ți-l voi povesti odată de-a-ntregul și vei afla atunci, poate cu mirare, că gusturile subțiri și deșărtăciunile mărunte, iubirea de flori și de miresme, de scumpătăți, podoabe și odoare, pofta de huzur și de risipă ne vin de pe partea românească, prin dânsa, nu cum s-ar crede, de la greci. Tot de la ea și frumusețea. Curiozitatea de a ști de la cine am moștenit deosebitele înclinări ale firii mele m-a impus a cerceta cum era aceea a strămoșilor, dar în afară de ce apucasem să prind de la bătrâna mătușă, mărturiile fiind rare, n-am descoperit mare lucru, așa că n-am putut da de urma celei mai ciudate: e vorba de neînvinsa slăbiciune ce am de țigani — ai băgat fără îndoială de seamă cât mă înduioșează amărâta lor soartă, cu ce drag stau la sfat cu dânsii în graiul lor desprețuit? L-am învățat de mic, la cuine, de la moș Stan piftierul, unchiaș aproape orb, rămas

după dezrobire, până la moarte, în curtea noastră unde se și născuse. Cu vederea, pierduse și somnul și, iarna-vara, ziua-noaptea sta cu luleaua în gură la vatră. I-era mare foc de mine; când se întâmpla să am fierbințeală — mă deocheam lesne și se speria lumea din casă — mi-l aduc aminte cum mă lua în brațe și mă legăna plângând. Deopotrivă prietenoase îmi surăd din trecut, cu dinți albi, și alte chipuri de țigani și de țigănci; cu o țigancă am gustat întâia oară dragostea, o țigancă de la zid. Purta floare roșie la ureche și umbla dantând. Aveam șaisprezece ani. Era pe vremea salcâmului, seara, după ploaie. I-am dat un galben și am uitat s-o întreb cum o cheamă. Și n-am mai întâlnit-o.

Îmi înșiră, în chipul acesta, cu privire la una sau la alta, felurite istorii. Reieșea din ele că primise o creștere cum nu se putea mai îngrijită și că învățase temeinic sub luminata priveghere a tatălui său care plănuiise să-l trimeată să urmeze vreo școală înaltă la Paris, dar cocoana Anicuța, sprijinită de Sia, se împotrivise. De altfel nici el nu se împacă bucuros cu gândul unei despărțiri de acei părinți atât de iubitori, ce se purtau cu dânsul ca un frate și o soră mai mare, cum arătau de la o vreme chiar ca înfățișare. Ar fi dus dar cu ei împreună acea viață retrasă și tihnită înainte, până cine știe când, dacă în 1877, puțin după ce el împlinise douăzeci de ani, nu izbucnea războiul. Îi dau aici iarăși cuvântul.

— Mersei să-i aduc tatei la cunoștință hotărârea mea de a pleca negreșit la oaste, hotărâre de la care nimic pe lume n-ar fi fost în stare să mă abată. Marele Alexandru Nicolae-vici, Cezarul pravoslavnic, trăsese sabia împotriva vrăjmașului de moșie, și din clipa aceea pentru mine, viu

sau mort, loc de cinste nu mai putea fi decât acolo unde fâlfâiau steagurile Împărăției Sfinte de Răsărit. Tata mă întrebă cu spaimă ce avea să zică mama? — și te las să-ți închipui uimirea lui când îi spusei că dânsa, la care fusese mai înainte, îmi dase voie. Ce s-a petrecut atunci într-însa rămâne o enigmă. Și minunea — căci altfel cum aş putea-o numi — nu se mărgini la atât. Deodată o coană foarte mare se deşteptă în păpusă. Deschise casa de la Cişmeaua Roşie și o prefăcu în spital pentru răniți, în totul după cum o tăia pe ea capul și arătând atâta pricepere că parcă până atunci numai cu asta se îndeletnicise. La rândul său, tata primi o însărcinare pe lângă principele Gorceakoff¹, între neamul căruia și al nostru fuseseră legături de prietenie. În nodai și eu una, mai înaltă, ce se consfinți în focul luptei — vă povestii mai adineaori ceva de Serghie de Leuchtenberg. Să fi trăit... Cu moartea lui, la care am fost martor, începea pentru mine un dureros șir de încercări. Întorcându-mă acasă, aflăm că mama nu mai era. Ca ai dânsei toți, ea nu înțelese să se cruțe. Greu răcită în cumplita iarnă a războiului, nu voise să se îngrijească și, într-o încordare semeață, își făcuse tânjind boala pe picioare. Departe de soț și de copil, își dase istovită sufletul în brațele mamei Sia, fără o cărtire, fără o lacrimă, senină până la sfârșit. Viteji cărora ea le alinase chinurile au dus-o, plângând, pe umerii lor la groapă. Grozăviile războiului mă pregătiseră să pot îndura această lovitură care, în schimb însă, îl nimicea pe tata; adesea mai puțin am suferit s-o știu pe ea moartă decât să-l văd

¹ *Alexandr Gorceakov* (1798—1883), diplomat și politician rus, ambasador al Rusiei la Stuttgart și Viena, apoi ministru de externe (1856); adversar al lui Bismarck și partizan al panslavismului.

pe dânsul viu. Sărmanul nu mai era de recunoscut, slab și gârbov cum ajunsese, cu plete cărunte încălcite și cu barbă, cu unghii netăiate și negre, murdar, soios... O deznădejde sfâșietoare se oglindea în ochii lui sticloși ce-i trădau, chiar dacă nu vorbea, rătăcirea minții. Jalea lui casnică nu-l făcuse să uite de mahnirea ce-i pricinuisese pierderea Basarabiei; de nu prindeam de veste la timp, apuca să trimită înapoi cordonul Sfintei Ana, al cincilea din cele șase cu cari a fost cinstită casa noastră. Am înțeles din capul locului că nu-mi rămânea decât să mă resemnez: omul era osândit. Nu se mai hrănea, nu dormea, bea întruna la țuică și fuma fără încetare. A mai dus-o așa câteva luni și a mers să-și ia locul de veci lângă mama. Curând apoi culcam la picioarele lor și pe mama Sia și rămâneam singur pe lume.

Mi-a trebuit vreme să mă reculeg. Aproape nu mă mișcam de acasă, târziu am început să fac plimbări călare afară din oraș. Cu prilejul acesta, am băgat de seamă că la pod, la "Marmizon", îmi ieșea mai totdeauna înainte o fată foarte frumoasă. De la un timp, mi-era un fel de grijă că n-aveam s-o întâlnesc și dacă se întâmpla așa mi-era ciudă. Pe nesimțite, plăcerea ce de la început îmi făcuse să o văd a ajuns o nevoie și era din ce în ce mai amestecată cu duioșie; ziua, noaptea, chipul ei îmi răsărea în tot ceasul înaintea ochilor, nu mă puteam gândi la dansa fără să nu mă tulbur, iar când mă aflam în fața ei mă cuprindea o sfială până atunci necunoscută, care m-a împiedicat îndelung să-i vorbesc. Ce-mi părea ciudat în toată istoria asta nu era că mă îndrăgostisem — îmi venise și mie rândul — dar că mă îndrăgostisem tocmai de fata cu pricina, deoarece, de la fire, nu simt atragere decât pentru femeile oacheșe, cât mai oacheșe, și dansa era bălană și albă până la serbezime,

așa că nu trebuie să te mire, amice, dacă am să-ți spun că, deși am iubit-o cu patimă, nici o clipă făptura ei, chiar având-o aproape, n-a așteptat într-a mea o bănuială măcar de poftă trupească; cea ce a făcut ca tainicul meu simțimânt de iubire să se închege a fost numai mila. Când am văzut-o pe Wanda, așa o chema, mărturisindu-mi plângând traiul ei chinuit de vitregia nevestei a doua a lui tată-său, un polonez, bețiv se înțelege, care o ducea de azi pe mâine cu prăsila lui din ce bruma agonisea cârpind haine și curățind pete, și am aflat că umblau s-o vândă, cum făcuseră și cu o soră a ei mai mare, pentru ca s-o scap m-am hotărât să trec peste prejudecăți și s-o ridic până la mine. Știam ce valvă urma să stârneasce fapta mea, o știam prea bine, dar nu de judecata celor vii mi-era teamă, ci de a celor morți, cărora nu deopotrivă mă puteam scuti să le dau socoteală și erau nopți înfrigurate de nesomn când îi vedeam aieva, înșirați ca în vechile icoane grecești pe fund de aur roșu și țepeni în caftanele lor de sarasir, pe acei trufași arhonți purtându-și în mâini capetele tăiete, iar privirile lor neînduplecate întorcându-se cu scârbă de la mine, vânzătorul. Să dau înapoi n-aveam însă tăria și mă lăsam târât în voia soartei. Anul cernit era pe sfârșite, puțin mă mai despărțea de ziua logodnei, poruncisem chiar inelele.

Or, în dimineața când le aduceam de la giuvaiergiu cu numele noastre săpate, găsii la poartă, pe laviță — stam încă pe Podul-de-pământ, calea Plevnei, cum i se schimbă numele — pe cocoana Elenca a sameșului, una din cele mai de ispravă mahalagioaice prietene cu mama; mă aștepta să-mi spuie ceva. Avui o presimțire... Am poftit-o în casă. A jelit-o întâi pe cocoana Anicuța, dar îndată ce lacrimile i-au dat răgaz, s-a ridicat cu strășnicie împotriva a ce pusesem la cale, zicând că aș fi săvârșit mare păcat

chiar dacă Wanda ar fi fost o fată cinstită, necum o târătură care se întinsese cu toți derbedeii și trecuse pe la doftor și pe la moașă. Rămăsei încremenit.

— De nu crezi, maică, adăogă ea, stai o dată noaptea la pândă după unsprezece să vezi singur cum își bagă hândră-lăul pe fereastră. Să ți-l spun și cine e: Fane al văduvei, zugravul, ăla care cântă cu armonica.

Mi se puse atunci un junghi la inimă, urechile porniră să-mi vâjâie și se-nvărti casa cu mine. Eram rănit de moarte. Cum însă, oricât de zguduitoare ar fi împrejurările, nu-mi pierd sărita, judecai și atunci rece. Că înainte s-o fi cunoscut, lipsită cum era de pază și de creștere și înconjurată de pilde și de îndemnuri rele, greșise, era sângeros pentru mine, nu însă de mirare, dar ca să-și bată în așa hal joc de obrazul meu, și cu cine, în ajunul logodnei, asta covârșea orice măsură și nu puteam să i-o iert. Și mi-am adus aminte că punând mama odată să-mi ghicească norocul, îmi dase că de toate fericirile am să am în viață parte, numai de dragoste nu. Am mulțumit cocoanei Elenca și i-am spus să fie pe pace. Când, după obicei, la ceasul prânzului a venit Wanda, m-a găsit îmbrăcat de drum, strângând curelele geamantanului. Am născocit că trebuia să plec degrabă pentru câteva zile la țară. În tot timpul mesei, am scrutat-o pe furis; afară de blândețe și de nevinovăție, pe chipul și-n privirea ei nu se citea nimic. Am cunoscut atunci chinul sfredelitor între toate, al îndoielii, mai ales că-mi părea și cu totul de necrezut ca ființa aceasta să nesocotească atât de nebunește cel mai de pismuit noroc ce una de teapa ei ar fi putut visa. Am plecat împreună cu trăsura, pe dânsa am lăsat-o la ea acasă, iar eu am ieșit pe drumul Cotrocenilor, am ocolit jurîmprejur orașul și pe la înserate m-am întors pe la Capu-podului la Cișmeaua Roșie. Am intrat în paraclisul

demult părăsit, unde nu mai călcasem din copilărie, am aprins un muc de făclie rămas din alte vremuri și, cerând mijlocirea duhului domniței Smaranda pe lângă Cel-de-sus, m-am cufundat în rugăciune.

Harul ceresc nu întârzie să se reverse asupra-mi, la razele sale înțelesei că tot ce se întâmpla era spre izbăvirea mea, care sta numai în înșelăciunea Wandei sau în grabnica ei pieire. Dumnezeu nu îngăduia ca stema casei noastre, ce de la 1812 se răsfața sub cununa de comite pe pieptul vulturului cu două capete rusesc, să fie prihănită. Și îngânai: “Nu nouă, Doamne, ci numelui tău veșnică fie-i slava!” Și unde m-a apucat, de ce era să făptuiesc, o groază!... Am plecat de acolo împăcat cu soarta, redobândit. Gândurilor fioroase ce pritocisem tot drumul le luaseră loc teama și dorința ca Sămeșoaia să nu fi mințit și când, peste două ceasuri, am avut dovada vie a trădării, în însăși durerea mea am aflat ușurare. Acum, că ființa în care intrasem visul de iubire al tinereții mele era pentru mine pierdută, mi-am zis că nu-mi mai rămânea decât s-o dau uitării.

Dar nu mi-a fost cu puțință. Nici astăzi, după treizeci de ani, dragostea mea pentru dânsa nu s-a stins, depărtarea și timpul au făcut-o însă mistică: nu pe Wanda însăși o mai iubesc, nu făptura ei care, dacă mai e pe lume, e schimbată, ofilită, îmbătrânită, ci amintirea, nespuse de duioasă și de dulce. Iar la femeile ce s-au perindat de atunci în viața mea, ceea ce am iubit a fost numai vreo asemănare cu dânsa: la unele am regăsit părul ei galben sau ochii verzui, la altele tristețea surâsului, legănarea mersului ori melodia glasului ce mă fermeca atât... Iată pentru ce deunăzi i-am dat dreptate lui Pașadia, când spunea că în amor nu vede decât fetișism. Da, fetișism, fetișism...

Dete din umeri și lepădă țigarea căreia, de liniștit ce povestise, îi rămăsese scrumul întreg. Ceru poame, un vin mai vârtos, alt rând de cafele. Și gustând, și sorbind, urmă.

— Ca să mă amețesc, mă aruncau în vâltoarea vieții de petrecere, și cu așa avânt că am speriat cu desfrâul și cu risipa Bucureștii. Vreme de un an, la Cișmeaua Roșie, unde mă mutasem, chefurile până la ziua albă s-au ținut lanț. Din ce era mai stricat, îmi făcusem o numeroasă curte: când plecam la vânătoare sau dam câte o raită pe la mănăstiri era cu un alai de cel puțin douăzeci de trăsuri încărcate cu vârf, bașca feciorii cu merindele și taraful meu de lăutari. E drept că n-a fost o singură dată ceva, cât de neînsemnat, care să fi lăsat de dorit, se întrecea o lume să-mi facă voile și să mă desfete; se mergea adesea cu zelul chiar prea departe: era de ajuns să spun peste zi că-mi place o femeie ca seara s-o găsesc la mine în așternut. Erau bărbați cari mi-aduceau nevestele și frați surorile. Dar mă ținea tare scump și, ca să fac față la atâta cheltuială, după ce-am bătut la papuc ce moștenisem bani gheață, am făcut datorii peste datorii. Cum dam de fund, nenea Scarlat, zis “Ibric”, un ticălos de boier bătrân, samsar, geambaș și mai ales altceva, îmi făcea numaidecât rost de împrumut cu dobânzi sălbatice. Mă încurcam din ce în ce mai rău; când venea câștiul, arenzile și chiriile mi se plăteau cu propriile mele polițe pe cari eram nevoit firește să le primesc. Atunci iscăleam altele și așa am iscălit mereu, uneori fără să mă uit ce, până când, trimițându-l într-o dimineață pe nenea Scarlat după parale, mi-a adus răspunsul că înțarcase bălaia și că în curând trebuia să mă răfuiesc de toate socotelile. Și mă povățuia, rânjind, să vând mai bine de bunăvoie ce aveam decât să las să mă vânză cu toba; îmi găsea el cumpărător. Îl poftii ca deocamdată să-mi caute, și fără

zăbavă, ceva zimți: era în ajunul zilei mele de naștere și țineam, într-un anume scop, s-o prăznuiesc în lege. Îi încredințai câteva din sculele domniței Smaranda, niște paftale, să le puie amanet.

— Am avut, zise el, întorcându-se cu bani buni, mare noroc; un sfert de ceas de întârziam, rămâneam cu buza umflată, pleca prietenul din București.

N-am întrebat nici de data asta cine era acel tainic cămătar; ce mă mai privea? L-am însărcinat pe nenea Scarlet cu pregătirile și poftirile pentru a doua zi, iar eu m-am închis în salonul “Nestimatelor”, unde până seara am ars hârtii de familie. Am cinat la “Hugues”, singur, apoi am luat-o rara pe uliți. Nu pot uita acea aburoasă și rece noapte de april, parcă bătută cu smântână de luna plină și ușor îmbălsămată de zarzării înfloriți, noapte care pentru mine avea să fie cea din urmă. Să nu-ți închipui că voiam să mă prăpădesc fiindcă îmi pierdusem averea; era dimpotrivă: risipisem tot pentru că, demult încă, mă hotărâsem s-o sfârșesc cu viața de care eram sătul; priveliștea ei mi-adâncise înăscuta tristețe, în plăcerile ei aflasem numai dezamăgire și dezgust. Și ca să pier dintre cei vii, alesesem ziua în care îplineam douăzeci și trei de ani. Aveam să plec din mijlocul petrecerii și să nu mă mai întorc; nimeni n-avea să descopere ce se făcuse cu mine, taina pieirii mele avea să rămâie în veci nepătrunsă — luasem toate măsurile. Până în zori, dulci vedenii din anii copilăriei mi-au răsărit înainte, înduioșându-mă, dar fără să mă și tulbure; seninătatea cu care cei din sângele meu au știut să întâmpine moartea nu m-a părăsit cătuși de puțin nici pe mine. Când, liniștit, m-am întors acasă, am găsit o fițuică, sosită seara târziu, prin care eram chemat să mă înfățișez negreșit la amiazi la tribunal. Era pentru a mi se aduce la cunoștință că, în ajun, fusese omorât unchiul meu Iorgu.

Deși îi veneam nepot de veri primari, nu-l cunoșteam nici din vedere. Căsătoria nepotrivită din care se născuse și, în urmă, alte neînțelegeri îl îndepărtaseră pe tatăl său și pe dânsul pentru totdeauna de celelalte rude. La fireasca lui dușmănie față de ele, dușmănie înveninată de neputința de a le vătăma întru ceva, se răspunsese cu un despreț adânc pe care astăzi nu mă mai învoiesc a-l împărtăși. Era un om! În loc să se mulțumească a trândăvi coconește cu ce descurcase din moștenirea părintească, se inhămasese de timpuriu la o grea muncă, ținuse în arendă moșii, bălți, vămile, ocnele, poșta, făcuse negoț întins de cherestea și de lână, ridicase han în București și schelă la Dunăre și norocul îi răsplătise cu îmbelșugare îndrăzneala și hărnicia. Războiul, în vremea căruia de fapt fusese marele proviantmaistru al oștilor, făcuse dintr-însul cel mai bogat om din țară, ceea ce nu-l împiedica să dea sume de batjocură, un galben-doi, cu camătă pe amanet la nevoiași. În lupta pentru înavuțire nu se îngăima cu alegerea mijloacelor. De curând, câștigase astfel cu cărcota și cu mita veche judecată ce avea cu dârjii moșneni de la Toroipanu pe Neajlov pentru partea lor de moșie și plecase să facă măsurătoarea. Când intrase în pădurea din vecinătate, pe unde trece drumul, se pomenise deodată înconjurat de numeroși țărani înarmați și oprit. Se ridicase atunci în picioare și scosese două pistoale, dar, înainte să apuce să tragă, fusese înșfăcat, răstignit pe scara trăsorii și răpus într-un chip fioros.

Eram poftit să fiu de față la ruperea pecetilor, puse de cu seară la posomorâta lui locuință din Mântuleasa. Nu mi-aș fi închipuit să poată cineva, oricât de zgârcit, trăi într-o asemenea sărăcie. Am stat nepăsător cât a ținut cercetarea, afară de o clipă de vie uimire când s-a deschis nămi-la de dulap de fier, și nu din pricina comorilor dintr-însul,

ci pentru că printre ele zărisem paftalele ce i le dasem în ajun lui nenea Scarlat să le zălogească. Ieșiră apoi la iveală și polițele mele toate; un teanc gros. Ei, ce să-ți spun mai mult? — au scotocit și au scorbolit peste tot, au puricat fiecare petec de hârtie; de diată însă nici urmă, așa că, la ceasul tocmai pe care îl sorocisem să fie acela al sfârșitului meu, mă vedeam pus, ca ruda cea mai de aproape a ucisului, în stăpânirea uriașei sale averi.

De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atât de neașteptată cât de fericită, la început, mai mult decât mine s-au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că dase iar Nan de găvan. Grabnică le-a fost însă dezamăgirea și amară. S-ar fi zis că de la unchiul necunoscut o dată cu starea moștenisem și ceva din apucături. Curând am închis casa de la Cișmeaua Roșie și m-am mutat în Mântuleasa, cai, trăsuri, câini de preț, am desfăcut tot, slugilor de prisos le-am dat drumul, de prieteni m-am cotorosit, petrecerilor le-am pus cruce. Și n-am mai zăbovit pe aici o zi mai mult decât mi-a trebuit ca să-mi rostuiesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna.

Fiindcă, de hotărârea de a pieri m-am răzgândit pe deplin, am schimbat numai felul, alegând în locul morții îndepărtarea. Chiar altmintreli, cu vremea, aș fi isprăvit tot prin a mă înstrăina, aici ce mai rămânea să mă ispitească? Măririle poate? Dar în țara unde tata nu voise să fie ministru și străbunicul să fie domn, ce mai puteam eu râvni? Și apoi, libertatea nu mi-aș fi jertfit-o nici pentru ca să port steaua împăratului în gvardie. De acum, stăpâni aveau să-mi fie numai fantasia și capriciul. Altfel ar fi însemnat să mă arăt nevrednic de atâta noroc.

Am și avut; cu carul. Să vezi. Mai îmi rămăsese de stat în București o noapte. Înainte să mă culc voind să-mi iau

dintr-un scrin pașaportul, când am dat să trag sertarul unde îl pusesem, acesta, fiind prea plin, s-a înțepenit. A trebuit un ceas să-l smucesc și să-l zgâlțâi ca să-i dau de hac și atunci altă bucurie: năzdrăvanul de pașaport, cum era deasupra, căzuse după sertare, iar sertarele nu ieșeau de tot din rafturi. Mi-a venit să fac scrinul țândări cu toporul, doar din slăbiciunea ce am de vechituri — era un “Empire” de mahon de toată urâtenia — l-am cruțat, mulțumindu-mă să-i desprind o scândură din jos. Mi-am găsit pașaportul și nu singur. Se mai afla acolo, mototolit, un plic mare galben cu cinci peceti de ceară neagră. Pe el sta scris: “*Testamentul*”, cu *u* scurt, “*meu*”.

Străbătut de un fior neîncercat până atunci, m-am uitat jurîmprejur, deși știam bine că eram singur în casă. Afară, după obloane, răpăia ploaia de octomvrie. Am desfăcut plicul și, cu răsufierea tăiată, am citit voința cea din urmă a unchiului: întreaga sa avere mișcătoare și nemișcătoare o lăsa Eforiei spitalicești. Am privit cu groază cumplită unealtă care, căzută în alte mâini decât ale mele, ar fi fost pentru mine ucigătoare, am privit astfel până și cenușa în care s-a prefăcut după câteva clipe. Că nu a fost drept ce am săvârșit, se poate, socoteală nu am de dat însă decât Celui veșnic care, după cum spunea mătușa Smaranda, pentru păcatele noastre are cumpănă deosebită și înșeală la cântar. Și nu roșesc că m-au făcut să tremur câteva rânduri scrise, pe mine care nu mai știu de câte ori am privit fără a clinti Moartea în față; nu, pentru că de data asta era vorba de averea mea și pe lume altceva nu am sacru, pentru mine averea e totul, eu o pun mai presus de cinste, de sănătate, de viață chiar și dacă în acea noapte, la amintirea căreia mă tulbur încă, ar fi fost nevoie să făptuiesc ceva mai grav decât să nimicesc o zdreanță de

hârtie, ei bine, așa cum mă vezi, crede-mă, nu aş fi pregetat... Nu eram un sărac cu duhul!

Ar fi fost și păcat să las să-mi scape din mâini acele bogății; fără ele stirpea nu s-ar mai fi înturnat, înainte de a asfinți, la adevărata ei menire, singura firească, aceea de a trăi liberă pe valuri. Am convingerea că nobila întrebuințare ce le-am dat a răscumpărat, mai cu prisosință decât ar fi făcut cea hotărâtă de unchi, nelegiuirile cu prețul cărora el le dobândise. În treizeci de ani de periple¹, am plutit mai mult poate decât laolaltă toți corăbierii străbuni și adesea i-am simțit bucurându-se întru mine care le-am purtat praporul cu lebadă săgetată pe mări de dânsii nici măcar bănuite, pe toate mările...

Făcu semn chelnerului, care începuse a ne da târcoale, să vie la plată. Localul se deșertase. Ieșirăm și noi. Afară se limpezise și era frig.

—Da, amice, zise el, după ce făcurăm câțiva pași, averea! Să nu fi fost grija ei, nu m-aș mai fi întors eu pe aici. Zurbaua din nouăsute șapte m-a pus pe gânduri și, ca să nu fiu întruna cu inima sărită că-mi pierd moșiile, m-am hotărât, în sfârșit, anul ăsta, primăvara, să vin să le vând, să le vând chiar în pagubă. Mi s-au dat însă prețuri nebunești și de cine-ți închipui? — de țărani! Mi-a fost scris să mă mai procopsească o dată oamenii ăștea; nu, adevărat îți spun, nu știi ce de ispravă sunt și de cuvânt dar și câtă deosebire între cei pe care i-am văzut în copilăria mea la Cișmeua Roșie, târându-se câinește la scară, jos, în fața mătușei Smaranda, orbiți parcă de razele măririi ei și copiii lor, frunțașii de azi, înfipti, privindu-mă și vorbindu-mi de la om la om. Și m-a mirat iarăși de unde atâta

¹ *Periplu*, călătorie pe mare.

bănet pe obștiile lor ca să poată cumpăra treizeci și opt de mii de pogoane de câmp ca nimica. Am socotit că tot așa lesne avea să meargă și cu vânzarea clădirilor din București, m-am înșelat însă amarnic; pentru cea mai ponosită, o biată prăvălioară pe la Bărăție, de opt luni mă poartă cu vorba niște părliți de negustorași; nici când mi-am pus păcura pe acțiuni la Amsterdam — păcura care mi-aduce peste trei sferturi din venit — n-a fost atâta tocmeală. Au înțeles pe semne că sunt zorit să plec.

Cu tot fermecul atâtor amintiri scumpe, șederea în orașul acesta mi-a părut din ceasul sosirii un surghiun și așa-mi pare oriunde mă aflu pe uscat, cu pământul mă împacă numai patima florilor, singura pe care dorul de mare n-a putut-o înăbuși în mine. Ca străbunica Păuna, care a adus pentru întâia oară în Valahia mai multe soiuri și le sădea la Pajera cu pogoanele, sunt și eu nebun după flori; pentru orchideele mele, nu pentru mine — eu le sunt doar oaspe — am cumpărat “quintă” manuelină ce, pe țărmul Oceanului, într-un colț lusitanian de rai, a adăpostit odinioară iubiri regești. În jilăveala îmbălsămată și caldă a serelor ei uriașe, cu stupi de albine și ape vii, mă odihnesc visând între două pribegiri; la poalele grădinilor ei atârdate, mă voi îmbarca îndată ce voi simți că mi se apropie sfârșitul pentru călătoria cea din urmă...

... Dar de ce or fi închis peste tot, să fie așa târziu? Și, privind cerul scânteietor de noiembrie: Da, e foarte târziu; vânătorul cu arme de aur, Orion, apune de frica Scorpiei ce se cațără pe pragul Răsăritului. Zorile sunt însă departe, e vreme să ne suim la mine să mai bem.

Am plecat din strada Modei când se aprindeau felinarele, cam buimăcit de ce mai aflasem.

Ținând să înlătore cât mai mult puțința de a fi recunoscut în București, unde voia să fie singur cu amintirile lui și nestânjenit în mișcări,*** încercase, înainte de a se întoarce, să-și scimbe înfățișarea. Lăsându-și plete, mustăți, barbă și ticluindu-și un port simplu și șters, el izbutise așa bine că, după un an aproape, tot i se mai întâmpla să se întrebe, zărindu-se pe neașteptate în oglindă, dacă era într-adevăr el. Un alt om luase ființă și curând avu și nume: prin localuri i se zicea conu Pantazi, ceea ce-l făcea să presupună că era luat în noul său avatar drept un “Sosie” ce se chema astfel și cu care se mira cum de nu i se întâmplase încă să se întâlnească.

Și-mi arătase fotografiat adevăratul său chip, ras, cu tâmplele tunse, cu barbeți scurți — gentleman desăvârșit în ținută elegantă de bord. L-am privit cu nepăsare, căci nu acesta-mi păruse un prieten de când lumea și chiar un alt eu-însuși, ci celălalt, despre care știam acum, și nu fără oarecare melancolie, că nu era decât un deghizament vremelnic, menit a fi peste puțin lepădat pentru totdeauna.

Teama că în urma acestei dezamăgiri prietenia noastră să nu-și piardă cumva din fermec fu tot așa deșartă ca nădejdea de a mă întoarce devreme acasă. O săptămână nu mă întorsei chiar deloc. Mă mutai la Pantazi — îl voi numi tot astfel — care, văzând că afară se pusese pe ninsoare cu viscol, se claustră în vătuita sa locuință unde făcu noapte. Nici nu era nevoie de ieșit; gazda îi învățase toate tabieturile, se da peste cap ca să-l mulțumească. Paturile — mie mi se pregătise unul în salon — erau tot timpul desfăcute, masa pusă, candelabrele aprinse. Sobele duduiau. În piroteala lungilor vegheri, spovedania vieții sale de înțelept cetățean al universului se depăna nesilită, întreagă. Dintr-însa se deslușea singura puțință a tristeții ce mă ciuda la el atât de mult: omul fusese prea fericit.

Nimic mai odihnitor ca felul acela de trai, nici mai dulce. Nu ne gândeam însă să-l schimbăm nici unul, deși vremea rea contenise, când, într-o dimineață — știam după ciocolata ce ni se slujise cu puțin înainte — gazda veni, îmbufnată și roșie, să-i spuie lui Pantazi că-l caută un domn, un domn care înjura grozav, cu un câine. Fusese cu dânsa de o mojiție nemaipomenită. Pantazi mă rugă să văd eu cine putea fi, iar el și cu franțuzoaica ridicară perdelele și stinseră lumânările.

O dată cu ziua, târând după el un mopsuleț zgribulit într-un valtrap roșu, intră Pirgu. Aflarăm că Pașadia, care se întorsese în ajun, umblase după noi din local în local toată noaptea și-l însărcinase pe dânsul să ne poftască, dacă ne dă de urmă, din partea lui, la prânz. Pantazi primi fără codire. L-întrebai pe Gore ce era cu însoțitorul lui care mârâia la Pantazi și începuse să latre.

— E al lui Haralambescu, mă luminează el, are Tinculina Gaiduri o cățelușă în dârdoră, tot “Carlin”, fată mare, și i-l duc. M-am făcut codoș de câini.

Noapțile ce petrecurăm de rândul acesta cu Pașadia fură astâmpărate, demne: Pirgu nu ne mai cinstea cu prezența lui decât rar, în treacăt, și atunci vorbea numai politică. — Liberalii, ne pisa el, își luau catrafusele; până la anul nou, 1911, cel mai târziu, adică peste trei săptămâni, conservatorii veneau la putere, boierii — Take era curățat. Și-și da un aer grav, potrivit cu înalta slujbă în care zicea că are să fie pus de apropiatul viitor guvern.

Cu toate că-l știam lacom peste măsură, în stare să rămă în scârnă după un gologan, am înțeles din capul locului că nu leafa era adevărata lui țintă, dar ce anume râvnea, n-aș fi bănuț dacă, în ziua de Moș Ajun, la o țuicăreală mai

prelungită în doi — “doza pentru adulți” — nu mi-ar fi spus el singur.

Încă demult plănuia să se însoare, pentru căpătuială, bineînțeles, fusese însă sictirit de câte ori încercase; chiar de se întâmplase uneori să-i placă fetei, nu se învoiseră, în ruptul capului, părinții și ostracismul acesta nu trebuia pus, cugeta el, decât pe seama faptului că n-avea “carieră”, altmintreli ce-i lipsea ca să ferească o soție, frumos și tânăr, “manierat” și cult, cum pretindea a fi? Dar, în fața chezășiei unui ministru că scumpul său șef de cabinet este băiat serios și de viitor, un ministru gata să-l cunune, ar mai fi încăput vreo împotrivire? Odată numit, avea să meargă la sigur, și se vedea “barosan”, “gagiu”, cu cotoare, palat de casă în București, vie pe rod la Valea Mieilor, moșie nu mai știu unde, zestre nu glumă, bez un singur cumnat cu un singur plămân. Și cânta: “și-are mă, și-are mă!” Îl întrerupsei ca să-l întreb dacă se gândise și la cele două paraferne¹ ce puteau veni în urmă: copiii și coarnele?

— Dumneata să fii sănătos, îmi răspunse el liniștit, a avut frageda și de una și de alta grijă dinainte. Paraferne de astea se trec cu vederea, nu vin la masă.

Mă îmfundase. Îi cerui să-mi spuie cine avea să-i facă rost de numire?

— Pașa, îmi șopti el tainic, la ureche, deși eram singuri.

— Îl crezi că poate!?

— Oho! Nici nu-ți închipui ce fudulii are țapul ăla bătrân, să vrea numai să le mai puie o dată pe taler, atunci să vezi comedie.

¹ *Parafernă*, bun al soției care nu face parte din dotă și de care poate dispune singură.

— Dar de ce nu vrea? încercai eu să-l descos. Drept răspuns, Gorică fluieră scurt de două ori, bătăind două degete lângă tâmplă. Apoi plecă, mai mult de-a-ndăratelea. Și-mi făcu de la ușă semnul lui Harpocrat¹.

Într-una din serile dintre Crăciun și Anul nou, mă aflam pe Calea Victoriei, unde domnea o însuflețire neobișnuită. Vânzătorii de ziare își desfăceau teancurile din fugă, zbierând cât îi ținea gura: “Demisia guvernului”. În dreptul grădinii palatului, auzii că mă cheamă cineva dintr-o birjă cu coșul ridicat. Era Pirgu.

— Doctore, îmi zise, du-te numaidecât la Pașadia și spune-i să lase tot la o parte și să meargă negreșit, astăseară chiar, cât mai iute, să vorbească în daravera mea, să strângă șurubul, dar negreșit.

Îl întrebai de ce nu se duce el singur?

— N-am timp, mă lămuri, sunt ocupat cu înmormântarea: a murit Mișu; trebuie să-i dau nemângâiatei vâduve o mână de ajutor; în ceasurile grele s-arată prietenia. Acuma vin de la cimitirul ovreiesc și alerg la jurnal. A! e dihonie mare pentru case; Faibiș, Nachmansohn bătrânul, era mofluz, le-a făcut pe un loc cumpărat pe numele răposatei balabuste, mama lui Mișu; și-a băgat toată averea în ele. Ei, și s-a curățat: Mișu le lasă Rașelichii, în regulă — o crezi proastă? — și bărbatul dintâi, Penchas, ce-a avut, tot ei i-a lăsat; s-o vezi în doliu, diavolița, pică, pică! Parșivă muiere, *mon cher*, pe onoarea mea! Mișu trăgea să moară și noi în odaia de alături... *tu comprends?*² — lipitoare nu altceva, m-a dăulat. Du-te numaidecât, până

¹ Zeul tăcerii la greci, reprezentat ca un copil care își sugă degetul.

² Pricepi? (Fr.)

nu iese baceaua, hoasca, contez, nu e așa? Și porunci birjarului, înjurându-l, să mâne. Vino poimăine la cimitir, îmi mai strigă cu capul afară, depărtându-se, iau cuvântul.

*

“Profundum est cor super omnia —
et homo est — et quis cognoscet eum?”¹

Jer. XVII, 9

Înarmat cu îndrăzneala ce ai când mergi să ceri pentru altul, peste un sfert de ceas sunam la Pașadia.

Era acasă: în curte, mai în fund, licăreau felinarele unui cupeu.

De data asta, nu fui introdus ca de obicei de-a dreptul în odaia de lucru; bătrânul fecior care-mi deschisese și mă ușurase de palton și de pălărie, mă rugă să aștept. La intrarea mea, vestibulul era luminat numai de flacăra câtorva buturugi ce ardeau voios în largul cămin; pâlăia ei însuflețea straniu vechile pânze de pe pereți, dezvelind într-însele, zguduitoare, ca pe niște ferestre deschise asupra trecutului, priveliști dintr-o lume de mucenici și de patimi. Rezemați în suliți, sutași de ai lui Domițian sau de ai lui Decie² și călăreți ai pustiului, pe sirepi sălbatici, sorbeau cu voluptate cruda agonie a fecioarelor răstignite și a copilandrilor săgetați sub goana sumbră a norilor deasupra mohorâtelor frunzișuri. Eram la Pașadia. În acele cadre văzui simbolul chinurilor sale sufletești.

¹ “*Adânc este sufletul mai presus de orice — tot așa și omul — cine-l poate cunoaște*” (lat.).

² *Domițian* (81—96) și *Decie* sau *Decius* (249-251), împărați romani celebri prin cruzimea lor.

Policandrul se aprinse, înniindu-se în oglinzi. Peste puțin, feciorul se întorcea să-mi spuie că eram poftit sus.

Urcai pentru întâia oară scara străjuită de sfincși baroci și fui purtat prin niște încăperi și mai ticsite de lucruri de preț decât cele de la catul de jos, având aerul de muzeu, nu de locuință. La pragul celei din urmă, mă oprii surprins câteva clipe.

Fără îndoială că nu pentru a merge la casa de întâlnire, nici la tripou, se îmbrăcase Pașadia în frac, își pusese lentă, cruci, stele. Aceasta nu era nimic însă pe lângă schimbarea ce găsii, după ce mă apropiai și vorbirăm, în însăși făptura sa: părea întinerit, din mișcări și de pe față îi pierise orice urmă de oboseală, ochii îi luceau vii, până și glasul îi suna altfel, limpede, metalic. Îmi veni dar greu să-l cred când mă asigură că de mult nu-și aducea aminte să fi fost atât de plictisit.

Căzuse peste dânsul o pacoste cu totul de neprevăzut. Un înalt personagiu austriac care mergea cu soția sa în Egipt, trecând prin București, se oprise trei zile. Îndată ce sosise, căutase să-l vadă pe Pașadia cu care fusese în școală și nu-l mai slăbiseră, nici el, nici ea, toată vremea; pe dânsa trebuise să o însoțească la "Furnica", să aleagă împreună bluze românești. Și ținuseră ca Pașadia să nu lipsească de la marele prânz ce legația da, în acea seară, în cinstea lor.

Îi urai, în gând, din suflet, să aibă de asemenea plictiseli parte cât mai des. Mă întrebai totdeodată dacă, știind că avea să re trăiască o oră-două viața pentru care fusese menit, adevărata sa viață, nu cumva era tulburat adânc, nu încolțea oare într-însul, târzie căința că renunțase la ea? Și-l scrutați pe furiș. Închis și rece, el rămâne nepătruns, dar, netăgăduit, în întreaga sa ființă, ceva vechi și mult nobil își tânguia sfârșitul.

Îi spusei că în locul lui m-aș fi simțit măgulit, mișcat chiar; oamenii se purtaseră cu dânsul cum nu se putea mai frumos, îi daseră dovadă temeinică de prietenie.

— Te înșeli, îmi zise, dacă au făcut-o e numai de interes. Călătoria aceasta maschează o importantă misiune politică. De trei ani, în Balcani mocnește focul; cancelariile lucrează de zor. Și-au adus aminte până și de mine... Nu, crede-mă, degeaba se face numai rău, bine sau măcar plăcere niciodată.

Fiindcă venise vorba de prietenie și de făcut bine, socotii momentul potrivit să-i spun ce mă adusese la dânsul. Zâmbi.

— Oi fi eu nebun, cum zice lumea, dar chiar așa ca să-l fac om pe Pirgu, nu!

Îl auzisem totuși, în timpul din urmă, și nu o singură dată, făgăduindu-i solemn nedespărțitului său Gore tot sprijinul, risipindu-i temerile de nereușită.

— Nu numai, adăogă el, că n-am stăruit pentru numirea lui, dar am avut speciala grijă s-o împiedec; nu e întâia oară că-l lucrez astfel; crezi că șnapan cum e, n-ar fi parvenit până acum și el, nu l-ai fi văzut ce șef de cabinet, prefect, secretar general, deputat; nu s-ar fi și însurat bine dacă n-aș fi fost eu să mă pun de-a curmezișul? E desigur tot ce am făcut mai drept în viață, mai cinstit; să fi procedat altmintreli, ar fi fost imoral. Și deosebit de aceasta, lăsându-l să se ridice l-aș pierde, m-ar părăsi și mi-ar veni tare greu să mă lipsesc de serviciile sale.

Din nenorocire. Ca să pot vâna fără caznă și fără a mă mânji în mlaștinele vițiului, trebuie să mă întovărășesc cu această hienă, s-o hrănesc, să-i sufer puturoșia. Ce te îndeamnă însă pe dumneata să-l frecventezi pe Pirgu? — haz cred că nu faci de trivialitatea lui stupidă. De mult țin

să-ți atrag atenția să te ferești de el; e mai primejdios decât îți închipui; e în stare de orice, nu e dintre aceia pe cari lașitatea îi împiedică de a merge până la crimă. Are mai mult de una pe conștiință. Ia seama: împotriva dumitale e foarte pornit, neputându-ți însă face deocamdată ceva mai grav, se mulțumește să te acopere de bale; o noapte întreagă a stat deunăzi cu Poponel să te batjocorească, da, cu Poponel, căruia, de câte ori are mica sa afacere de moravuri, sari să-i iei apărarea cu aceeași naivitate cu care ai alergat astă-seară la mine pentru Pirgu.

Am avut de altfel neplăcerea să constat culpabila slăbiciune ce ai de tot ce poartă stigmatele declasării, de tot ce e tarat, ratat, epavă și nu ți-aș găsi scuză nici când aș ști că e numai pentru a face studii, a lua “schițe”, fiindcă ar însemna atunci să plătești o marfă mult prea vilă¹ afară din cale scump.

Boema, odioasa, imunda Boemă ucide și adesea nu numai la figurat.

Cum țin la dumneata mai mult decât la prietenia dumitale, nu m-am temut că ai să te superi pe mine și mi-am permis acest blam indiscret pe care îl estind asupra întregului fel de trai ce ai adoptat în timpul din urmă. Îl retrag însă, gata de a face amendă onorabilă, dacă mă asiguri că ești mulțumit, că după momentele de uitare de sine nu simți în dumneata gemând demnitatea rănită?

Știi, urmă el, fără să aștepte să-i răspund, știi ce precară, ce penibilă a fost existența mea lungă vreme, recunoști că aș fi avut tot dreptul să mă cred “mamzer”²-ul din

¹ Vil, ordinar, josnic.

² Om cu mintea ageră, călit în lupta cu greutățile, care se impune celorlalți prin experiența acumulată.

Talmud. Știi cum ani și ani — *grande mortalis aevi spatium*¹ — m-am zbatut în vid pentru neant. Ei bine, acelei vremi de încordare și de zbucium, de privații, de umilințe, îi am nostalgia:... eram mulțumit. Îndată însă ce persecuția a încetat și m-am pomenit ajuns deodată la o situație la care de mult renunșasem să mai sper, a început neîmpăcarea.

Eram departe de a fi un romantic și totuși amorul meu propriu a suferit văzând că ceea ce treizeci de ani de viață austeră și probă, treizeci de ani de sacrificii, de studiu și de laboare nu fuseseră în stare să facă, au făcut câteva nopți petrecute cu atotputernica soție a unui președinte de consiliu. Curând ajunsei apoi la convingerea că ameițitorul meu succes nu era decât o cursă perfidă pe care soarta mi-o întinsese ca să-mi arate până unde îi poate merge ironia. Tot ce râvnisem până în ajun cu ardoare: putere, parale, distincții, nu numai că, odată dobândite, nu-mi procurau nici o satisfacție, dar mă indispuneau, mă iritau, tămâierile îmi păreau ofense, însăși voluptatea răzbunării o găseam fadă. Pentru mine alternativa era deci simplă: trebuia să am ori energia de a sta pe poziție ferm până la fine — și, înșelându-mă singur, să consimt astfel ca falimentul moral al vieții mele să fie și fraudulos — ori eleganța de a-mi suna retragerea. Eleganța aceasta am avut-o. Și, cum ce mai îmi rămânea de viețuit avea să fie fără nădejde și fără țel, am socotit că era de prisos să mai alung geniul rău care, din întâia mea tinerețe, venea întotdeauna să mă ispitească în faptul serii.

S-au mirat cei ce mă cunoșteau că nu m-am expatriat. Ți-aduci aminte de istoria italianului care venind la Paris,

¹ *Timpul îndelungat al unei vieți de om* (expresie prin care Tacit, în *Viața lui Agricola* desemnează anii domniei lui Domițian).

în timpul lui Ludovic al patrusprezecelea, a fost pe loc întemnițat la Bastilia și uitat acolo treizeci și cinci de ani. Când, în întâiele zile ale Regenței, a fost în sfârșit cercetat și, dovedindu-i-se deplina nevinovăție, i s-a spus că i se redă libertatea, nenorocitul a întrebat cu tristețe ce să mai facă cu ea și a cerut să fie lăsat în închisoare. Ca dânsul am fost și eu, sunt poate reîncarnarea lui. Ce aş fi căutat aiurea? din ce e pe lume nu mă interesează și nu-mi face plăcere nimic, absolut nimic, chiar cu ce mi-a fost atât de drag, studiu, artă, lectură, scris, dacă mă mai îndeletnicesc e numai ca să ucid timpul; la drept vorbind, pot zice, fără a face stil, că nu trăiesc; e mult de când așteptând să i se deschidă, sufletul meu ațipește pe prispa sălașelor Morții. Adăstarea e pe sfârșite. Va veni apoi, adâncă, uitarea...

— Uitarea, exclamai eu, în nici un caz. Opera pe care o desăvârșești de peste treizeci de ani, ieșind la lumină, îți va hărăzi nemurirea.

—Nu! O dată cu mine va pieri și ea. Când voi fi închis de veci ochii, o mână credincioasă va nimici tot ce se află aici scris. Ai văzut că în cabinetul meu de lucru dulapurile sunt ferecate în zid și au perdele. E pentru ca să nu se vadă că nu au fund: sunt deschise pe o galerie. Înainte ca prin față să se pună sigilii sau să se deschidă, pe din dos, nevăzută, mâna își va face datoria.

Mă înfiorai, știind că nu era om care să glumească. Erau osândite dar să piară necunoscute lucrări ce ar fi făcut admirația veacurilor, lucrări pentru scrierea cărora regăsise pana cardinalului de Retz¹ și cerneala lui

¹ *Paul de Gondi, cardinal de Retz* (1613 — 1679), om politic și scriitor francez, autorul unei povestiri despre “Conjurația lui Fiesco” și al unor interesante *Memorii*, scrise într-un stil colorat, pe alocuri frivol.

Saint-Simon¹, file vrednice de Tacit². Și mă cuprinse o părere de rău sfâșietoate.

— Crescut de copil în străinătate, reluă el, nu aveam de unde ști că aici suntem la porțile Răsăritului, unde scara valorilor morale e cu totul răsturnată, unde nu se ia în serios nimic. Cu o încăpățănare ce nu pledează în favoarea inteligenței mele, dar pe care nu o regret, căci, dacă ar fi să reîncep, aș face la fel, nu am consimțit să mă asimilez, să mă adaptez, deși învățasem că “*si Romae vivis, romano vivite more*”³. Am fost firește deci privit ca un străin, mi-am făcut dușmană toată lumea. Cu scârbă a trebuit să dau o luptă pentru care nu eram făcut. Văzând că era greu să mă distrugă cu “zeflemeaua” — mușcam eu mai veninos — s-a urzit în jurul a ce începusem să public complotul tăcerii. Dându-mi seama că singurul mijloc de a mă răzbuna era să nu las în urma mea nimic de care să se folosească și să se bucure alții, cum sunt lipsit de vanități subalterne, am considerat acel complot ca binevenit și am aderat la el eu-însuși. “Patrie ingrată, nu vei avea oasele mele”, a pus Scipio Africanul⁴ să i se scrie pe mormânt. Oasele, eu le las, rodul creierului meu însă, cugetarea, nu!

Se uită parcă îngrijorat la ceasornic. Mă ridicai să plec.

— Mai șezi puțin, stărui, ieșim împreună, mă însoțești până acolo. Și cu glas surd: E mai sigur.

¹ *Louis de Rouvroy, duce de Saint-Simon* (1675—1755), scriitor francez, nobil la curtea lui Ludovic al XIV-lea, pe care a descris-o în *Memorii* redactate într-un stil original, plin de imaginație.

² *Tacit* (cca. 55—120 e.n.), istoric latin, autorul *Analelor* și *Dialogului oratorilor*, scrise într-un stil viguros și concis.

³ “Dacă trăiești la Roma, atunci trăiește ca romanii” (lat.).

⁴ *Scipio Africanul* (234—183 î.e.n.), învingătorul lui Hanibal la Zama (202 î.e.n.); acuzat de deturnare de fonduri publice, a murit în exil, la Literne.

Străbătui iar șiragul de saloane unde, între toate florile afară de cele firești, dăinuia, ca îmbălsămat, cu Olimpul său sulimenit și pastora sa dulceagă, veacul galant. Dar, în cel mai împodobit din ele, contrastând viu cu minunile de gingășie ce se aflau acolo, răsărea posomorât, din umbra unui colț, chipul unui om de o stirpe cu totul alta decât a acelora, bărbați și femei, ce-și surâdeau viclean sau galeș din cadre. Mă rețin. Asemănarea sa cu Pașadia era așa desăvârșită că s-ar fi zis că era chiar acesta, mai tânăr numai, costumat în urâtul port boieresc de acum o sută de ani.

— E străbunicul meu, zise Pașadia. Fiind din familie singurul pentru care am simpatie nu i-am ars, ca celorlalți, portretul. Fu un Bergami. Mândrețea lui, aureolată de prestigiul ce înveșmântă în ochii femeilor pe aceia cari au ucis, îl făcu să treacă de la coada butcei domniței Ralu la dânsa în pat. Primi drept plată Măgura și topuzul armășiei. Cum vezi dar surceaua n-a sărit departe de trunchi și cred că și starea sa sufletească trebuie să fi fost cam la fel cu a mea pentru ca el, în floarea vârstei, să se fi lăsat, cu știrea lui, să fie otrăvit.

Portretul acesta e unul din puținele lucruri de aici ce-mi aparțin, restul e tot cu chirie.

Coborâram încet scara, vorbind. Jos așteptau doi feciori și Iancu Mitan, credinciosul casei. De după uși priveau curioase alte slugi. Cupeul porni repede și curând ajunserăm în strada Vienei.

— Dacă îl întâlnești pe Pirgu, îmi recomandă el la despărțire, spune-i că am făcut cum am crezut mai bine și că în noaptea asta plec... la munte.

ASFINȚITUL CRAILOR

“Vous pénétrerez dans les familles, nous pénétrons des intérieurs domestiques, nous ferons du drame bourgeois, des grandes et des petites breketches.”¹

*Monselet*²

Spre primăvară plecările acestea fură din ce în ce mai dese, șederile mai lungi.

Îndată ce se întorcea, Pașadia ne poftea la prânz. Presupunând că era cu puțință să aibă de vorbit cu Pantazi, cu care pe zi ce trecea se lega mai strâns, și lucrări ce-i priveau numai pe dânșii, luasem obiceiul ca, după cafea numaidecât, să-i las un ceas două singuri, cum făcea Pîrgu.

Plecam odată cu acesta, nu însă fără a avea grijă să mă informez, înainte de a ajunge la poartă, încotro voia s-o apuce, pentru ca s-o iau în partea dimpotrivă. Mă întrebă odată unde mă duceam. Îi spusei că la Academie.

— Nu știam, zise, că s-a redeschis și mă mir cum de n-am aflat și eu. Au să se arză iar, să vezi. Biliardul a căzut de la modă; un “trei-benți”, un “pul-secret” nu mai joacă decât alunarii și e păcat: erau jocuri drăguțe.

Se agață să vie și el. Îl lămurii că nu de Academia de biliard era vorba, ci de Academia Română. Se interesă ce căutam acolo și fu sincer dezamăgit când mă auzi că mergeam să citesc. Mă dojeni.

¹ “Veți fi invitați în căminele familiilor, vom descrie interioare domestice, vom face dramă burgheză, vom clădi ziduri de apărare mari și mici” (fr.).

² *Charles Monselet* (1825—1888), scriitor și gastronom francez, autorul unui *Almanah al gurmanzilor*.

— Nu te mai lași, nene, odată de prostii? Până când? Ce-ți faci capul ciulama cu atâta citanie, vrei să ajungi în doaga lui Pașadia? Ori crezi că dacă ai să știi ca el cine l-a moșit pe Mahomet sau cum îl chema pe ăl care a scos întâi crucea la Bobotează e mare scofală? – Nimic; cu astea te usuci. Adevărata știință e alta: știința vieții de care habar n-ai; aia nu se învâța din cărți.

Se vorbea astăzi, înainte să vii, că te-ai apucat să scrii un roman de moravuri bucureștene și m-am ținut să nu pufnesc de răs. Ba nu zău; dumneata și moravuri bucureștene! Chinezești poate, pentru că în chestia asta ești chinez; cum ai să cunoști moravurile, când nu cunoști pe nimeni; mergi undeva, vezi pe cineva? Afară numai dacă ai de gând să ne descrii pe noi, pe Pașa, pe mine, pe Panta; cu altcineva nu știu să ai a face; ... a! da, Poponel, amicul. Ei, dacă ai merge în case, în familii, s-ar schimba treaba, ai vedea câte subiecte ai găsi, ce tipuri! Știu eu un loc.

Îi luai înainte:

— La Arnoteni, adevărații Arnoteni.

Înlătură cu un gest orice îndoială. Și, confidențial:

— Iese și șperț, e joc mare până dimineața, ducem, se înțelege, și harțabalele; ei cu punga, noi pe de-a lături, doftorii cei fără de arginți.

Slujindu-i, pentru a nu mai știam câtă oară, făgăduiala cu care mă scăpam de plicticoasa stăruință ce de șase luni puneam ca să mă atragă în acea casă deochiată, pentru nimic n-aș fi crezut că foarte curând, cu prilejul unei alte mese la Pașadia, el avea să-și ajungă mulțumită tocmai mie scopul. Rău însă dacă mi-a părut în urmă de ceva, a fost numai pentru că nu l-am ajutat să și-l aducă la îndeplinire mai devreme.

Cam sătul de la un timp de savantlăcuri, simțeam nevoia să petrec, să râd. Și așa cum m-a făcut atunci, de la amiazi până seara târziu, Gorică, l-a răscumpărat față de mine de toate păcatele. Parcă înnebunise; de mai multe ori Pașadia voi să-l dea afară. Nu mi se mai întâmplase să văd la el o asemenea năbădăioasă veselie, deschisă și bufă în draci, veselie străină de firea lui și totuși nesilită, al cărei rost ne lăsă să-l întrevădem abia spre sfârșit, în trecut: murise tată-său.

Condoleanțele ce Pantazi și cu mine ne grăbirăm a-i prezenta, le reteză scurt, rugându-ne să fim serioși.

— Aș înțelege, concedă, să mă compătimiți că nu m-a scăpat Dumnezeu de pacoste mai devreme.

Ei, să fi crăpat Sumbasacu Pirgu cu zece-doisprezece ani înainte, să-i fi lăsat de atunci cele douăzeci de mii de lei ce se cuveneau fiecăruia din cei opt copii rămași din șaptesprezece câți fuseseră, credeam noi că ar fi ajuns Gore ceea ce era: nemțoaică la hodorogi? Ce om ar fi fost! Avocatul cel mai strălucit, gloria baroului român... El l-ar fi apărat pe Pașadia învinuit de atentat la pudoare și l-ar fi scăpat dovedind că e neputincios. Avocat și profesor la Universitate. S-ar fi îndeletnicit, în ore pierdute, și cu literatura, ar fi biciuit moravurile, ar fi comis piese — piese proaste bineînțeles, istorice — și însăila lungi dialoguri între personajii din veacuri deosebite, juca rolurile de forță, se bălăbănea, sforăia, mugea. Și s-ar fi mărginit numai la atâta? — nu! Purtător de cuvânt al revendicărilor democratice cele mai sfinte, ar fi cerut în Sfatul Țării împărțirea moșiilor la țărani și votul obștesc. Și, pe loc, un discurs, nu mai găunos nici mai sec decât cele ce se îmbăloșau puturoase sub cupola din dealul Mitropoliei, fu gata. Distins cum era, ar fi intrat și în diplomație; ce,

parcă pentru asta musai ar fi trebuit să aibă și el curiozități ca Poponel și, la urma urmei, de ce nu: nu-l avea pe Pașadia la îndemână? Dar visul său dulce fusese viața la țară, patriarhală; s-ar fi pus pe plugărie sănătoasă, și-ar fi lucrat podgoria...

— De minune, îi zisei, dar acum, că te-ai văzut moștenitor fericit, de ce ai de gând să te apuci?

— Am să mă fac nene, răspunse, în Crucea-de-piatră, să am și eu țățaca mea și cadănele mele și pitpalacul meu, și am să mă aleg episcop la biserică; mai încolo, la bătrânețe, am să mă călugăresc chiar, pe onoarea mea! Și se vedea, cuvios întru Domnul monah Gherasim, Ghideon sau Gherontie, protopsalt la schitul lui Darvari din Icoană, pomenindu-se că zice când îi vine rândul la citire: “contra” sau “passe-parole” și ca să ne dea o dovadă de chemarea sa pentru viața schimnicească, bălmăji pe nas, popește, aproape trei sferturi de ceas un deșănțat amestec de cântări bisericesti și de cântece de lume: “Primăvară dulce” cu “Din cireș până-n cireș”, “Hristos a înviat” cu “*Ma parole d’honneur mon cher*”, “Pre Domnul să-l laudăm” cu “*I haram bam ba*”. Pantazi râdea cu lacrimi, Pașadia se resemnase. Dar deodată Gore amuți, holbă sperioși ochii și, ridicând mâna dreaptă cu arătătorul în sus la ureche, rămase ca împietrit. Pantazi îi ceru să spuie ce era.

— Cum, nu auziți? zise... “trâmbița răsună, tricolorul s-a-nălțat”. Și, cu deznădejde, urlând: “Dați-mi, dați-mi arma mie, vreau să mor în bătălie, nu ca sclavul în sclavie, dați-mi, dați-mi calul meu!”, își încălecă scaunul și dete să se avânte, dar se împiedică de covor și căzu peste o răcitoare, fără a-și face însă vreun rău, căci se sculă numaidecât, sprinten, și, ușor de parcă nu atingea podelele, ne arătă cum avea să joace peste Carpați, între Tisa și Nistru, hora

cea mare, hora unirii tuturilor românilor, și chiuia și se fleorțăia: “ti cu floli la pălălie, ti cu floli la pălălie, uite-așa, uite-așa, hăi, hăi, hăi, hăi!” Pieri apoi, ca peste puțin să se întoarcă, cu nădragii în vine și cu cămașa afară, abătut, mult trist: se gândise că nici în ziua aceea — din ale vieții sale cea mai ferice, când la zarea unui Viitor foarte apropiat dar, vai! nu și al lui Pașadia, toate îi surâdeau așa trandafirii — nici atunci măcar, noi n-aveam să-i facem cheful să mergem cu dânsul la Arnoteni, adevărații Arnoteni. Și de ce? — parcă nu știam că nicăieri ca acolo nu se petrecea mai drăguț: un joc ușor, un maus, un drum-de-fier, un pocher, unde găseai întotdeauna? — la Arnoteni; o băutură ușoară, un șpriț, un coniac, o marghilomană, unde? — la Arnoteni; o blândă copilă, după pofta inimii, ușoară, ei, unde? — tot la Arnoteni și numai la Arnoteni, singurii adevărați, binecuvântat neam boieresc, împodobit de toate virtuțile creștine. La drept vorbind, Maiorică era un maimuțoi, dar cocoana Elvira, ce matroană! și fetele, niște cotoșmane, niște armăsăroaice. A! dacă nu voiam, era numai ca să lovim în el, să-l jignim, și nu era frumos din partea noastră, nu se cădea să ne purtăm așa cu un frate. Se obidi. Și, sumețându-și cămașa ca să-și acopere fața, plânse cu amar.

Chiar sincer să fi fost, și oarecât era, n-ar fi meritat compătimire. Dacă nu-și atingea ieftena țintă, vina era numai a lui: cum știa că noaptea, când eram cu Pașadia, îl urmam tustrei oriunde, orbește, ce i-ar fi fost mai lesne decât să ne ducă acolo fără să ne mai întrebe de vrem ori ba și fără să ne spuie dinainte? Poate îi dase prin cap, era de la mintea omului, dar se temuse. Noi la Arnoteni ajunsesem, în urma neclintitei noastre împotriviri de a călca în acel locaș de joc și de întâlnire; să-i pară ceva atât

de grav, de cu neputință, încât se crezu jucăria unei amăgiri când văzu că-mi fu destul să arunc atunci o vorbă la întâmplare: “ce ar fi să ne abatem astă-seară pe la adevărații Arnoteni?” pentru ca Pantazi să zică: “de ce nu?”, iar Pașadia că acolo sau aiurea îi era tot una. De mirare că de bucurie Gorică nu înnebuni de-a binelea; îl apucară curate năvăliri, scâncea, se tăvălea pe jos, se da tumba și trebui să-l amenințăm că nu mai mergem, ca să renunțe la hotărârea de a face drumul călare pe unul din caii de la cupeu.

Că nu știu cum îi zicea străzii unde stăteau Arnotenii, nu trebuie să pară ciudat: timp de o lună cât am fost de la ei nelipsit, nu mi s-a întâmplat nici să intru nici să ies decât prin fundul fără uluci al curții care răspundea pe cheul drept al Dâmboviței, ceva mai în sus de Mihai-vodă. Era mai aproape și nu mă vedea nimeni.

Păstrez de întâia mea vizită o amintire neplăcută. Am trăit atunci un ceas de răfuială cu mine însumi în care singur mi-am deplâns încanalierea. Doamne, cu ce lume m-am adunat în acea seară, strângerea a ce mâini a trebuit să îndur! Amară, muștrarea de odinioară a lui Pașadia îmi răsuna, neiertătoare, în urechi. Seară tristă, chiar dacă n-ar fi fost decât plictiseala; lui Pirgu îi pierise tot hazul, făcea acum pe “directorul”, înjgheba mesele de joc, trăgea locurile. Pe Pașadia îl băgă într-un pocher, pe Pantazi într-un drum-de-fier, amândoi cu câte o femeie la dreapta și la stânga. În tăcerea ce se făcu înainte de prima lovitură, din odăile neluminate ce dădeau în largă încăpere din mijloc se auziră șoapte, râsete înfundate, un suspin.

Socotii momentul potrivit s-o șterg englezește; tot n-aveau să mă mai prindă a doua oară. Mă credeam scăpat

când, în ușă, mă pomenii față în față cu “sufletul maichii”, cocoana Masinca Drânceanu.

— Fugi ca să nu mă conduci pe mine acasă, îmi zise, întinzându-mi mânușița înmănușată cu palma în sus ca să i-o pot săruta în ochiul rămas gol deasupra încheieturii. Nu mă mai iubești...

— Vă dau voie, coniuța mea, o întrerupsei, să mă credeți capabil de toate nelegiuirile, de asta însă nu! Și nu era din parte-mi o măgulire deșartă; s-ar fi putut oare să nu te înnebunești după ea? — și nu de frumoasă ce rămăsese în pofida vârstei pe care o înșela după cum își înșelase cei doi bărbați cu cununie și nu mai știa câți fără, dar pentru că avea un “vino-încoace” căruia nu era chip să te împotrivești și dichisurile toate, și tabieturile, și ochiadele. Mă răzgândii firește de plecare și fui martor la o primire neobișnuit de călduroasă chiar pentru țara românească. Stăpâna casei și fetele amândouă se năpustiră pe noua-sosită întrecându-se care mai de care s-o îmbrățișeze și s-o pupe. O întrebau totdeodată, nu pe rând și fără a-i da răgaz să răspundă, cum petrecuse la Nizza de unde se întorsese de curând, o pipăiau, o puricau, se țineau de dânsa să ia ceva. Cam de silă, “sufletul maichii” se hotărî pentru o cafea și căzu la învoială pentru un “Cointreau”. Refuză însă să intre a patra la un maus și se așeză cu mine la o măsuță în fața unei oglinzi în care se putea vedea tot ce se petrecea în salonul vecin unde se juca.

Ținu să știe de ce mă grăbisem să plec — vreun “*rendez-vous?*”. Nu-i tăinuii adevărul. Recunosc că aveam în parte dreptate: parcă ea se simțea bine alături de Frosa Bojogescu sau de Gore Pirgu; dar ce voiam? — așa e peste tot unde se joacă și se trăiește de pe urma jocului. Mai trebuia să ții însă socoteală de asta când aveam în schimb fericirea de a-i cunoaște pe Arnoteni?

Nu vorbea bineînțeleas de Maiorică: Maiorică era așa dobitoc! Totuși avea și el ceva: o tărie pe care, oricum, nu se putea să n-o admiri. Sărac-lipit, dator-vândut, respins de neamuri cari de mult nu mai voiau să știe de el, ocolit de lumea cumsecade, hulit și arătat cu degetul, el rămânea netulburat, își păstra înfumurarea, ifosele, țâfna. Nepăsător de tot ce nu-l atingea chiar pe dânsul, în ființa lui, de soție și de fete nu se sinchisea câtuși de puțin; le-ar fi văzut pierind sub ochii lui, fără să clintească, ar fi purtat bucuros mânuși croite din pielea lor. Ca vrednice odrasle, fetele n-ar fi pregetat nici ele să-și facă gentulițe dintr-a lui, trainic toval argăsit gata. În schimb nevastă-sa se prăpădea încă după el, îl iubea cu dor de jertfă, îl slugărea ca o roabă, dându-i îngrijiri peste îngrijiri — o! unele scârboase — îl oblojea, îl sclivisea, deși știa bine că “maiorelul” ei, cum îi zicea, mergea la alte femei, femei nu tocmai din lumea mare, de la cari se întorcea fără lețcaie și uneori mototolit, zgâriat și cu vânătăi. Așa i se întâmplase pesemne chiar în ziua aceea: nu juca, făcea zâmbre și-și tot frichinea un ochi deasupra căruia se întrevedea un cucui zdravăn. Îl priveam în oglinda aplecată, stârpitură bătoasă dând târcoale meselor de joc cu umbletul său țăcănit, săltându-se din călcăie și înălțându-și deasupra umerilor chibiților scăfârliă scofălcită și smochinită de țigan bătrân, îl priveam, căutându-i zadarnic vreo urmă de asemănare cu ofițerașul încârlionțat dintr-o fotografie îngălbenită de pe mășuță, frumușel și firav așa cum era pe vremea când îl trecuse pe răboj cu însemnarea “*piccolo ma simpatico*”¹ frizerul Coriolan. Hotărât, nesimțirea îi pria tot atât de puțin lui cât o seca pe durdulia sa jumătate amorul. Încă

¹ Mic dar simpatic” (it.).

tânăra la față, învoaltă și spelbă, ea își plimba voioasă printre mosafiri maldărul de carne fleșcăită, legănându-și sânii căzuți și coapsele dolofane, glumea, râdea, avea pentru fiecare o vorbă și un zâmbet. Mi se păruse totuși că se întrezărea la dânsa o mâhnire ascunsă pe care mă grăbii să o pun pe socoteala necredinței soțului și a desfrâului fetelor. Masinca nu mă lăsă să mă înșel: Elvira nu fusese străină de căderea fiicelor sale; cât despre partea infidelității, cu toată dragostea, nu se lăsa nici ea mai pe jos, era întotdeauna “*en carte*” cu Maiorică, îi da chiar puncte înainte. Dacă era nemulțumită, pricina trebuia căutată aiurea. La Arnoteni, în casă, se întâmpla să fie zile fără pâine, fără ceartă însă nu, și, să se fi mărginit numai la atâta, nu ar fi fost nimic, dar fetele se încăierau și se păruiau în lege, aruncau una într-alta cu ce le venea la îndemână, se zgâriau, se mușcau, își rupeau ce aveau pe ele și apoi tăbărau pe mama lor amândouă, o snopeau în bătai. La țipetele ei săreau vecinii sau trecătorii s-o scape. – Dar Maio-rică? ... – Maiorică, “pârciul” — așa-l porecliseră ele — nu se băga, sta departe, numai dacă vedea că se îngroașe gluma da fuga afară și cu glasul lui fonfăit chema “mpoliția”. Era pățit săracul: odată, de 10 mai, când se îmbrăcase și el militărește să meargă la paradă, s-a pomenit decorat de sus până jos cu niște chiftele marinate. Timp de un an cât Arnotenii stătuseră la dânsa cu chirie — cu chirie vorba venea — Masinca nu avusese nevoie să mai meargă la teatru și adesea nu știuse ce trebuise, să răză ori să plângă?! A! fetele erau ceva nemaipomenit, ceva de spaimă.

Cea mare mai ales, Mima. Una care se grăbise să facă să se vorbească de dânsa. Avea numai cincisprezece ani când, la Galați, unde tată-său era în garnizoană, sucise în același timp capul a doi tineri, niște guguștiuci amândoi. Tot

punându-le iubirea la încercare, unuia, copil de oameni avuți și singur la părinți, i-a cerut să fure de la mama lui niște giuvaiericele, pe celălalt, casier la un toptangiu, l-a împins la cheltuieli peste puterile lui și, ghiceam, dobitocul băgase mâna în teighea. Lucrurile n-au întârziat să se dea pe față și băiatul de familie, de rușine, și-a zburat creierii, iar băiatul de prăvălie a înfundat un an pușcăria. Această istorie avuse urmări triste numai pentru alții, astfel bietul Maiorică își văzuse în sfârșit retezat slabul fir ce-l mai ținea în oștire; vinovata rămânea mândră de isprava ei și cu tot dreptul de a fi mulțumită, deoarece îi datora în cea mai mare parte căutarea ce avea la bărbați, de la cari însă nu știa să tragă foloase, izbutind numai a-și face de cap, nu a se și căpătui. Binevoitoarele încercări ale Masinchii de a o îndruma fuseseră zadarnice: Mima nu era de școala păstorii care aruncă mărul și apoi fuge să se pituleze după sălcii, școala străveche și pururi nouă a cochetăriei; pentru dânsa fermecul vălurilor ce cad, ucigător de încet, unul câte unul toate, afară de cel din urmă, lucrătura în foi de viță și acele mici jocuri de ațătare și de ispitire, atât de răsuflăte și totuși nedând niciodată greș, erau numai mofturi și fasoane de curcă beată. Bătăioasă și pornită, i-era destul să vadă un bărbat ca să necheze și să-i sară de gât și, când i se întâmpla să dea peste vreunul mai tare de îngeri care să nu fugă speriat, dacă era om întreg, n-avea de ce să se mai apropie de ea și a doua oară. Și Masinca găsea lesne mijlocul de a-mi destăinui în felul cel mai cuviincios, cum, printr-o crudă batjocură a soartei, fata aceasta mare și bine făcută, chiar cam din topor, nu era femeie desăvârșită: un oarecare cusur de croială din naștere înlătura la dânsa puțința împreunării sănătoase și depline și tălmăcea poate pătimașa ei aplecare la legături

împotriva firei ce o făceau să-și piarză și puțina judecată de care se bucura; când avea cârlig la vreuna, nu-și cruța nici neajunsuri, nici umilințe, ba ceva mai mult: ea, atât de zgârcită, nu se da în lături de la cheltuială, o plimba cu muscalul, îi cumpăra ciorapi de matase, sticle de parfum; cu Rașelica Nachmansohn tocase vara trecută, într-o lună, patru mii de lei, bani șterpeliți de la unul Haralambescu când adormise la ea beat. Mărturisea ea singură; să-i fi vorbit de rușine, te-ar fi întrebat cu ce se mănâncă; seara se dezbrăca într-adins cu perdelele ridicate și popii, când venea cu botezul, îi ieșea înainte în pielea goală. Ei, dar ce mai vorbă; așa cum era, cu toate cusururile, rea de gură, rea de muscă, rea de plată, pălăvatică și haihuie, spunându-le și făcându-le toate pe dos și de-a-ndăratele și, mai înainte de orice, primejdioasă, în stare să te bage în belea, Mima avea hazul ei, era simpatică, ceea ce nu se putea zice și despre soră-sa mai mică, Tita, care, tembelă și toantă pe cât era ea de dezghețată și de vioaie, în afară de destrăbălare, de minciuni și de răutate nu avea comun cu dânsa decât murdăria — ah! era greu de închipuit și mai greu de spus în ce hal erau: la un anume timp, pe călduri mai ales, nu te puteai apropia de ele de miros; mânjeau locul unde stăteau. Dintr-o boală din copilărie, Tita rămăsese cam înapoiată și un început timpuriu de surzenie îi oțetise și mai mult firea vrăjmașă și posacă; de sălcie ce era ajunsese să fie ocolită și unii jucători se plâneau că le face ursuzlăc. Și, deși nici ei nu i se întâmpla să zică vreunui mușteriu: “nu”! își da poalele peste cap numai la întuneric; pe față, în lume, avea o purtare aproape aleasă, pe care, desigur, n-o învățase de la vistavoii ce le crescuseră; niciodată n-ai fi văzut-o întinzându-se sau zbenguindu-se, nici auzit-o vorbind porcării și înjurând ca pe cealaltă. Dar unde

neasemănarea mergea așa departe că atingea marginile prăpăstiei între două stirpe era la înfățișare și la chip. Lătăreață, lăbărțată și lapoșă, vădit supusă la o apropiată îngrășare, Mima era cârnă, cu ochi verzui mici sub sprâncenile drepte îmbinate și cu fruntea mâncată de un păr castaniu nesupus și stufos, pe când Tita, mărunță și șuie, cu încheieturi gingaș strunguite la mâini și picioare mici, purta înfipt între umerii înguști un cap de citoreasă din veacul fanariot, cu ochii căprui și codați, cu nas corioat și lung, cu buze subțiri și tivite. Aveau totuși ceva la fel: glasul, a cărui frumusețe mă izbise. De un alt timbru al fiecărea, deopotrivă însă fluid și limpede, cântând cuvintele, el evoca un lin murmur de ape îngânat cu șoapta vântului în frunzișuri și poate că fermecul lui nu a fost străin de mila cu care am ascultat acele triste lucruri. Odată mai mult aveam în carne și oase dovada de ce greu păcat se încarcă, în becisnicia lor, vechile neamuri căzute, nehotărându-se a se stârpi, cu dinadinsul, ele singure pe calea malthusiană. Câte umilințe și câtă durere nu și-ar putea astfel cruța.

Ca duioșie, plecarea “sufletului maichii” nu avu nimic de pismuit venirei. Cu lacrimi în ochi, maioreasa mă asigură că așa o prietenă a doua nu găseai în viață. Îmi veni să-i spun că ar fi fost și de prisos. Dar când Masinca fu dincolo de prag și eu încă înăuntru, cineva mă trase pe la spate de mâncă. Era Mima. Arătându-mi ștregărește tovarășa de drum, făcu repede cu degetul cel mijlociu un gest mult prea elocvent și o tuli înapoi într-un hohot de râs.

Ieșind în curte, putui să constat că la Arnoteni până și casa unde stăteau părea deșuceată. Unui vechi trup de clădire pătrat și cu un singur rând i se înnădise mai târziu,

în dos, pieziș, o coadă deșirată și îngustă cu două caturi, rămasă netencuită și fără geamuri la șubredul pridvor care o încingea sus de la un capăt la altul și da într-un soi de turn de scânduri cărpit cu tinichele ce adăpostea scara. Dărăpănătura aceasta, care ziua ar fi trecut nebăgată în seamă, dobândea, în bătaia lunii, ceva tainic și mă oprisem tocmai s-o privesc când tresării deodată înfiorat. Se auzea de acolo, prelungindu-se lugubru în urlet, un lătrat ce nu semăna a fi de câine.

— Au adus-o iar pe bătrâna — zise Masinca, — mama maiorului.

Săraca, nu se mai îndura s-o ia Dumnezeu. Nici nu se mai știa de când își pierduse mințile. Și s-o fi lăsat barem în pace, să n-o tot fi vânturat de colo până colo. Fata ei, bogata prințesă Canta, din Moldova, sora vitregă cu maiorul, când o da în seama acestuia, de care se lepădase întotdeauna, când i-o lua; de ce? — rămânea de ghicit; parcă prințesa era vreo zdravănă la cap cu muzicanții ei. Maiorică atâta aștepta: să se pomenească cu maică-sa peșcheș, ar fi dat și acatiste și nu că îi era dor — el nici nu o cunoscuse — dar îi mai picau câteva luni ceva parale — plătea prințesa — și nenorocita nu era o povară: locul nu-l încurca și nu trebuia păzită, pentru că nu făcea nici un rău, adică nu făcea nimic, nu scotea o vorbă, nu se mișca, sta ghemuită ca o momâie în fundul patului, într-un colț; numai în nopțile cu lună, chiar dacă perdelele erau lăsate, se da jos, umbla de-a bușele și lătra cum o auzisem. Și să fi dat mult să nu o vezi... o iazmă.

Mai trăia dar, uitată, vestita Sultana Negoianu; ca într-o altă întrupare, iscată de vreun blestem, fusese osândită să-și supraviețuiască falnica amazonă ce, în puțini ani,

izbutise, și nu era pe atunci tocmai lesne, să înspăimânte cu luxuria principatele încă neunite. Îi cunoșteam trecutul, mă îmbiase a-l cerceta enigma tulburătorului ei surâs din portrete — furtunosul trecut ce făcuse de grea ocară numele marelui neam din care rămăsese singura și cea din urmă — îl cercetasem parcă aș fi știut că avea să-mi vie prilejul să-l scriu. Ea fusese crescută la Geneva și la Paris de unde se întorsese în țară la vârsta de șaisprezece ani cu mode și apucături ce uimiseră și făcuseră să se murmure. Impunătoarea sa zestre hotărâse pe marele vornic Barbu Arnoteanu să închidă asupra-le ochii și să-i ceară mâna. Fu o căsnicie zbuciumată și scurtă; lăuză încă după un băiat care avea să fie Maiorică, dânsa fugise cu un oarecine în Moldova unde, precum Bucureștii, o admirase și Iașii, unduind neobosită în baluri sau trecând semeață în goana calului urmată de un stol de adoratori. Ca să-și înduplece soțul părăsit să consimtă la despărțenie, îi dăruise două moșii și se măritase apoi cu fostul mare logofăt Iordachi Canta, cneaz rus și candidat nefericit la domnia Moldovei; unire și mai puțin menită să dăinuiască: traiul cu un sot zuliar și cărpănos în sălbatica singurătate a palatului de la Pandina, pierdut între codri bătrâni pe malul Prutului, nu putea avea nimic încântător pentru zvăpăiata Sultana care, îndată după venirea pe lume a unei fete, Pulcheria, plecase, pe furiș și fără gând de întoarcere, înapoi la București. Cu prețul a două alte moșii se văzuse iarăși de capul ei pe care, de atunci, nu mai voise să-l lege. Și trăise. Tot atât de darnică de trupul cât de avutul ei, ca în furia mistuitoare a unei turbe, făcuse să se dea în el iama, împărătește, și tot și încă nesătulă și-l spurcase până și cu dulăii. Mă mărginesc la a însemna potriveala dintre această

patimă și de altmintreli nu prea rara ei nebunie ce nu întârziase să izbucnească. Într-o dimineață de toamnă din 1857, fusese găsită rătăcind despletită și despoiată la Herăstrău, pe malul lacului. A! da, eram silit să recunosc: spunându-mi că dacă voiam subiect de roman să fi mers la adevărații Arnoteni, Pirgu nu mă amăgise.

Fu cel dintâi pe care îl întâlnii după acea seară. Pe bulevard, în fața Eforiei, îmi aținea calea. Își întinsese mâinile lipite una peste alta, amândouă cu dosul palmei în sus, mișcând încet policarii rămași în afară.

— La mai mare, solzoșia ta, se închină cu temenele, al nostru ești. Umbli să-ți lași lapții cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiță la Masinca, o luași pe coarda razachie, cu sacâz dulce, ușor. Ce pramatie; faci pe cocoșu, cotoi mare dumneata. Ei, dar ai de învățat încă multe; ești junic; ca să le fii pe plac maimuțelor trebuie să fii porc, și cu șoricul gros. Și mai ales nu târnosi mangalul că te usuci; de ți-a mirosit cumva a pagubă, împinge măgarul mai departe; știi vorba: malac să fie, că broaște... Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbecește, ca până de iarnă să te văz crap îmblănit.

— Asta, îi zisei, e drept mulțumire că te-am făcut să-ți vezi visul cu ochii, mergând la Arnoteni.

— După ce m-ai purtat șase luni cu zăhărelul. Și dacă ați mers, de partea cui a fost câștigul, a mea ori a dumnea-voastră? Slavă Domnului, ai plecat cu damă și căzăturile s-au umplut; Pantazi, de când l-a făcut mă-sa nu s-a văzut cu atâția bani. Dar n-are a face; fiecare cu norocul lui și al dumitale e mai grozav decât toate, îți pune Dumnezeu mâna în cap.

Nepăsarea cu care îl ascultam nu îl descurajă:

— E cineva care te place lucru mare, cineva nu de nasul dumitale. Ce a văzut la dumneata, dracul știe. Vrea cu orice preț să-i fac vorba.

Nu fui curios. Îl asigurai numai că nu țineam de loc să sporesc cu unul numărul intelectualilor ce abuzau de gentilețea doctorului Nicu.

— A! rânji, degeaba te păzești, de aia nu scapi. Cade când nu te aștepți, pe drum de seară, cu scârbă în casă, la așternut. Nu trebuie să se îplinească oare scripturile: “și se va pogori în chip de papagal”?

De ce te-ai speria însă prostește? După chibzuita mea părere e chiar mai bine să-l ai cât mai devreme; te-ai căutat cinstit, adio grijă: nu se ia de două ori. Și-ți dai drumul. Ai să-mi spui de ailaltă, știu, dar e leac; și iar așa să te jinduiеști pentru toate nimicurile de tot ce e mai dulce pe lume, cu ce te mai alegi din viață?

— Ai toată dreptatea, recunoscui. La revedere.

— Ce te zorești așa; te-așteaptă Masinca?

— Mai târziu; acum caut pe Pașadia și pe Pantazi.

Nu mințeam: de trei zile se făcuseră nevăzuți. De Pașadia nu mă mira, plecase poate la munte; dar Pantazi?

— Păi, dacă vrei să-i găsești, zise Gore, hai cu mine.

— Unde?

— Ei bravo, mai întrebi? la Arnoteni, adevărații Arnoteni.

Surprinzător îmi păru nu lucrul în sine ci amănuntul că acela care ținuse și încă morțiș să se întoarcă acolo fusese Pantazi. Ce îl putuse oare atrage? De joc nici nu mai încăpea vorba; nu era jucător și să fi fost chiar, ce ar fi însemnat acel joc păduchios pentru uriașele sale mijloace? Femeile?

— Dar în nouă luni de când, împrietenindu-ne, trăisem așa aproape unul de altul, nu-i cunoscusem nici o legătură, vreun capriciu cât de trecător — așa că, venind odată vorba despre acele păpuși ce, zice-se, ar ține loc corăbierilor de neveste în îndelungatele călătorii, cum mă asigurase că această scârboasă rătăcire nu era un basm: se găseau gata sau se făceau pe poruncea; cu asemănarea voită, cele luate în Olanda, scumpe, tinzând la plămuirea desăvârșită a făpturii firești; fără voie mă gândisem că și dânsul ascundea poate, în vreunul din încăpătoarele cufere îngră-mădite în odaia-i de culcare, una care să fi întrucipat leită pe necredincioasa și neuitata sa Wanda. Și dacă nici femeile, atunci altceva ce îl făcea să lase la dânsul să se veștejească în singurătate întâiele flori de București? A rămas pentru mine necunoscută momeală în care fatalitatea s-a îmbrăcat în împrejurarea aceasta ca să-și atingă țelul.

Întrucât mă privește trebuie să-i fiu recunoscător. O viață lungă nu mi-ar fi ajuns întreagă pentru a pătrunde sufletul omenesc în toată ticăloșia de care e în stare, așa că cele cinci săptămâni trăite la Arnoteni. Deschisă vriaște oricând, oricui, casa lor, contopire de ospătărie și de han, de tripou, de bordel și de balamuc, era locul de întâlnire al lumii deocheaților și deșucheților timpului: jucătorii și cheflii de meserie, desdrumații, poticniții și căzuții, curățații rămași în vânt, chinuiții de pofta traiului fără muncă și mai presus de putere, gata de orice ca să și-o satisfacă, cei cu mijloace nemărturisite sau necurate, cei fără de căpătâi și cei afară din rândul oamenilor, unii foști în pușcărie, alții pe cale să intre, și apoi femeile, mai respingătoare încă: bătrâne mucigăite la masa verde, somnoroase și arțăgoase, cu mâinile tremurând pe bani și pe

cărți, tinere desmăritate cel puțin o dată și de timpuriu borșite de avorturi și de boale, la pândă după vânat și ferindu-se de chiul și, între ei și ele, de tot felul și schimbătoare întovărășiri și nade, dezbinări și dușmăanii. O pâclă râncedă de vițiu apăsa veștejitoare asupra mizeriei decorului — tot ce se vedea acolo, la lumina lipicoasă, cernută prin fustele crețe de hârtie trandafirie de la lămpi, nu numai că era urât și de soiul cel mai prost, dar ieșit de soare, pătat de igrasie, prăfuit și afumat, mâncat de cari sau de molii, șchiop sau schilod, ciobit, rupt sau desperechiat — și mizeria aceasta îl strepezea pe Pașadia și-l zbârlea mai mult chiar decât maiorul care, cum îl prindea, îl smintea cu genealogia Arnotenilor, calpă mai sus de Brâncoveanu, printre slugile căruia cel dintâi dovedit istoricește se numărase înainte de a fi boierit. Bietul Maiorică până și în aceasta se arăta tâmpit, căci, dacă ținea să se laude cu neamurile, i-ar fi fost atât de lesne cu acela al mamei lui, mare într-adevăr și, pentru Valahia, străvechi, suindu-și spița craiovească fără frântură și fără tăgadă până la mijlocul viacului al cincisprezecelea, din mare-ban în mare-ban și numai cu încusciri de voievozi. Un tâmpit desigur, dar nobil: el, care fără risipa părinților săi ar fi stăpânit, lingușit și răsfățat atâtea averi și ar fi fost, firește, cel puțin general-aghiotant regesc și vicepreședinte la Jockey și care, vai! ajunsese ce era, nu avea un cuvânt de părere de rău, de cârtire sau de pismă, purtând — căci era exclus să n-o simtă — ascunsă, jalea casei sale și respingând cu același dispreț obraznic și batjocura, și compătimirea. Încolo, bun cu cei mici și milos, totuși nu chiar așa ca soția lui care, poloneză și de herb mândru — Leliwa — nu putea privi cu ochi uscați nici o suferință, gata todeauna să-și ia

bucata de la gură sau haina de pe dânsa ca s-o dea. Hotărât, punându-le în cumpănă bunele și relele, nici unul dintr-înșii nu-și merita soarta.

Am mers de la început la Arnoteni cu sfială, găsind că mi se da o însemnătate prea nepotrivită cu cheltuiala la care aș fi putut face față. Bănuiala că aceasta se datora vreunei mincuni scornite pe socoteala mea de Pirgu se adeveri: spusese că Pașadia și Pantazi țineau la mine lucru mare, unul fiindu-mi unchi, celălalt naș. Cum nu m-ar fi primit dar cu brațele deschise ai casei toți și nu m-ar fi alintat care mai de care — de când cu venirea noastră nu începuse să se reverse acolo o șuviță din Pactol?¹ De data asta, maiorul nici nu băgase de seamă că mamă-sa îi fusese iarăși luată și pornită la Moldova. Nu știu cum am făcut de n-am apucat s-o văd și eu și mi-a părut rău. Păgubaș nu rămâneam totuși. Mai era acolo o altă ființă deopotrivă ciudată, cu toată vârsta-i fragedă.

O fetiță care îmi reamintea vrejurile spelbe și lungi de țelină crescute în nisip la întuneric, o fetiță mută. Mută fiindcă era surdă? — dar atunci avea un alt simț înlocuitor al auzului deoarece se neliniștea la cel mai ușor zgomot, întorcându-se întrebătoare spre locul de unde venea. Semăna uimitor cu acea mică dar deșirată prințesă de Prusia care, întruchipată în ceară, zâmbește din dulapul ei de geamuri, de după o ușă la Monbijou²; același chip bătrâncios și searbăd, aceleași trăsături ascuțite, aceiași ochi răi.

¹ Râu în Lydia, despre care legenda spune că purta firicele de aur, de când regele Midias — a cărui atingere transforma tot în aur — se scaldase în el; figurativ, prin Pactol se desemnează un izvor de bogăție.

² Numele unui castel de petrecere din Berlin.

Singuratică, nedeprinsă cu oamenii, fugea dacă voiai s-o atingi și se ascundea. Întrebându-l pe Pirgu ce era cu ea, mi-a spus că, în felul lui Lot¹ pesemne, Maiorică o făcuse cu una din fete la beție. Fără a merge cu presupunerea așa departe, îmi dase și mie în gând că era cu puțință să se fi aflat câtăva vreme sub același acoperiș strănepoata cu străbunica. Nu mult după luarea bătrânei nu s-a mai văzut nici fetița.

Preaosebita stimă de care mă bucuram la Arnoteni nu mă scutea de dajdia în natură către Mina; de aceea întrebuițam și eu tot soiul de tertipuri, unele cusute cu ață albă, ca să capăt păsuiri. Într-o după-amiazi, întâmplându-se să rămânem singuri, ea și cu mine, am crezut că mi se îmfundase.

M-a poftit la ea în odaie, unde, ca și cum ar fi fost să se îmbăieze, se despoie de tot puținul ce avea pe dânsa. Mă așteptai să mă puie să fac la fel, dar se mărgini să mă întrebe, în treacăt, dacă o găseam bine. Și, cu îndemănare, iute, își răsuci părul, se potrivi, nițel alb ici, ceva roșu colo, se îmbracă din cap până-n picioare. Nu-mi venea să cred că șlampăta lăiață de adineaori era aceeași cu pupuica spilcuită pe care o duceam peste un sfert de ceas la braț pe stradă. Așa era: acasă, în tricou soios de-a dreptul pe piele, cu fusta zdrențuită într-un peș și fără ciorapi în papuci de păslă, și când ieșea în oraș — rar — frumos gătită, puțin cam băiețește, cu mânuși întotdeauna proaspete, cu pantofi de lac neatinși pe ciorapul bine tras și numai în trăsura, trăsura cea mai bună ce se putea găsi.

¹ Nepotul lui Avram, tatăl amoniților și moabiților; pentru păcatul comis, soția lui a fost prescimbata în statuie de sare.

Cu mine o luă însă pe jos, încet, cu ochiuri vădite, vorbind, vorbind numai ea, descusut și deslănat, sărind de la una la alta, încurcându-le pe toate, nespunând nimic. Ajunserăm astfel până în fața casei lui Pașadia ce, în amurg, părea luminată fantastic pe dinăuntru. O privi îndelung, se interesă de împărțeala ei în amănunțime, de mobile, de slugi, punându-mi o sumă de întrebări al căror rost nu-l pricepei decât după ce veni la cea din urmă, aceea uluitoare: credeam eu că avea să-mi fie mătușă? Pusese ochii pe Pașadia, era omul care îi trebuia ei, voia să-l ia de bărbat...

— să fi fost prieteni atunci, ca pe urmă, i-aș fi spus neted să-și ia gândul. Îl cunoșteam pe Pașadia după cum ajunsesem a-l cunoaște și pe Pantazi; într-unul cuvântul cel din urmă îl avea un snob feroce, înzăuat în prejudecățile cele mai copilărești, iar în celălalt se da pe față, la trebuință, un om de afaceri tot așa mehenghi ca unchiul cămătar și contracciu și un procedurist nu mai puțin de temut ca învățatul său părinte. Nu, o dată cu capul, Pașadia nu s-ar fi învoit a face un atare pas și apoi, deosebit de aceasta, Mima nu-i plăcea, o găsea plicticoasă, obositoare, el avea simpatie pentru Tita a cărei fire se potrivea cu a lui: nu semăna și dansa cu una din acele păsări de pradă dârje ce rănite de moarte, cu aripele frânte, își adună puterile cele din urmă ca să se mai năpustească odată asupra dușmanului biruitor? Am împărtășit și eu câtva părerea lui Pașadia despre Mima, curând am găsit-o însă nedreaptă; era o bolnavă firește, o rătăcită mai murdară, mai rea, mai primejdioasă poate chiar decât cum o încondeiase Masinca, plăcută totuși și apro-piată, ispititoare și dulce ca păcatul însuși, mlădioasă și vie ca văpaia și ca unda. Aci abătută la

deznădejde, aci de cea mai nebunească veselie, când o credeai mai stălcită, deodată, pe neașteptate, pâlpaia într-însa, înălțător, ceva mult semeț și liber; schimbăcioasă chiar la înfățișare: uneori ruptă de la șale, gălbejită, cu ochii tăiați și stinși și numaidecât apoi dreaptă, rumenă și fragedă, cu buzele umede, cu privirea înrouată, arătând la fiecare dată alta și până și nenorocita sa meteahnă îi da un fermec mai mult, dânsa rămânând pururi dorită și niciodată posedată, asemenea acelor aburoase zâne, fiice ale văzduhului și ele apelor, ce nu puteau fi îmbrățișate de muritori. A nu! prea scump nu plătiseră cei doi nemernici, unul cu cinstea și altul cu viața, fericirea de a o cunoaște...

...și cerea stăruitor sprijinul meu ca să-și ducă scopul la îndeplinire.

Îi făgăduii să-mi dau toată osteneala, dar o prevenii totodată că acela care avea asupra lui Pașadia înrâurirea hotărâtoare nu eram eu, ci Pirgu. O văzui strâmbând din nas sub rețeaua albastră cu bobite. Știam că între dânsa și Gore fusese ceva din care mulțumit de celălalt nu rămăsese nici unul. În față se arătau prietenii cei mai buni, când se vedeau ea îi juca înainte cântându-i: “nenea Gore om frumos și călare și pe jos” și el, cu mâna pe piept, numai în ploconeli, chemând-o: “Domniță, Măria-ta, Luminăție”, îi spunea că se așterne la picioarele ei covor și i se vinde rob cu zapis ca la osmanlâi; în spate ea din pușlama și din pezevenghi nu-l scotea, dorindu-i să ajungă la balamuc sau la ocnă, iar el o înjura cu foc, făcând-o putoare, paparudă, paceaură, și se ruga la Dumnezeu să nu-l șontorogască de picioare până nu va apuca să joace o dată măcar tontoroiiul pe mormântul ei.

— Ei, încheie Mima, la urma urmei, dacă trebuie, am să mă iau bine și cu Pirgu.

I-ar fi fost deocamdată greu pentru că Gore nu mai da pe la Arnoteni. Își limpezise în chipul cel mai fericit partea de moștenire, vânzând-o cu un preț aproape îndoit decât spera unui cumnat, și aceasta adusese în viața lui o schimbare adâncă. Intrase în anul maimuțelor, ceea ce se cam putea spune și despre mine care, de unde mai înainte îl ocoleam cu grijă, ajunsese să mă țiiu după el.

Era teatru. Cum ne întâlneam, făceam pe grăbitul. Mă întreba încotro și unde, și răspunsul era întotdeauna același: “La Arnoteni, adevărații Arnoteni”.

Se supăra: “O ții așa ca gaia mațu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. *Vous devenez agazant avec vos Arnoteano*; mai dă-i... *Voyons, il faut ktre sùrieux*”¹. În afară de înjurăturile românești neaoșe a căror deprindere îi rămăsese scumpă, nu mai vorbea decât franțuzește și cât mai tare, ca să-l audă toată lumea. Pe stradă, când vedeam că se apropie vreo cocoană, eu o ștergeam pe partea cealaltă; dacă o și cunoșteam, intram prin ganguri, prin curți. Iar el, făcându-i loc să treacă, striga cât îi lua gura: “*Regardez, mon cher, quelle jolie femme, comme elle est jolie, elle est jolie comme tout!*”² După ce se îndepărta cocoana, veneam îndărăt. Mă primea indignat: “*Mais, mon pauvre ami, ne soyez pas idiot; vous ktes bkte comme vos pieds!*”³ Mă lăsa și el și o lua înainte, crăcănându-se, după câțiva

¹ “Ai devenit agasant cu Arnoteni tăi... trebuie să fii serios” (fr.).

² “Privește, dragul meu, ce femeie frumoasă, ce frumoasă e, e mai frumoasă ca orice!” (Fr.)

³ “Dar sărmane prietene, nu fi idiot: ești prost ca ciubotele din picioare!” (Fr.)

pași se oprea, își punea monoclul, se făcea că măsoară din vârful bastonului ceva sus pe case, apoi se întorcea către mine, pufuind și dând din umeri: “*Mais voyons, voyons*”¹. Urma o nelipsită raită prin prăvălii, ca să tocmească mobile pentru casa ce avea de gând să-și clădească în stil românesc, și pe la târgul păduchilor, după icoane; le aduna pe toate câte le găsea; în câteva zile un perete al odăiței de hotel unde se mutase, pe Calea Victoriei, se acoperise de sus până jos de preciste scâlciate și de sfinți sfrijiți, între alții un Sfânt Haralambie de neuitat, măsliniu, fioros și cu ciurma în lanțuri, sub picioare. Dar aceasta nu era nimic pe lângă altceva care, dacă aș fi ținut la dânsul, ar fi trebuit să mă îngrijoreze, ceva de necrezut și totuși: Pirgu cumpăra cărți. Întâlnindu-l odată cu patru volume frumușel legate la subțioară, e lesne de închipuit capul meu când am citit pe scoarțe numele Montaigne².

— Ce ți-a venit, am exclamat, să iei pe Montaigne?!

— Ei, îmi zise, cu un zâmbet înduioșat, oricum, Montaigne e drăguț, are părțile lui. În felul acesta își da părerea în toate discuțiile dintre noii săi prieteni, avocați cu renume sau profesori universitari, oameni în urcare și de viitor; pe cei vechi de breasla lui nu-i mai băga în seamă, se făcea că nici nu-i cunoaște și era pentru mine o neasemuită petrecere să merg în localul unde, spre miezul nopții, Pirgu lua o fină gustare, fiindcă, veniți într-adins jur împrejur la mese, toți stricații, toate lichelele Bucureștilor stăteau ciorchină.

¹ Expresie în franceză, cu sensul “*Liniștește-te*”.

² *Michel de Montaigne* (1533—1592), filozof și moralist francez, autorul unor *Eseuri* în care se dovedește a fi admirator al lui Socrate și Caton.

— Cine o fi ăla, frate? se întrebau unii pe alții.

—E englez, își răspundeau, puteți să-l și înjurați, nu înțelege. Și-l înjurau, și de la ușă și de după stâlpi și de sub mese se auzea stringându-se: “Gore, Gorică!” Dar el, nepăsător, ca și cum nu de dânsul ar fi fost vorba, mânca și bea și aprindea țigări scumpe cu atâta mai mare poftă cu cât adesea era din paralele lor. Deși se învârtise de cărți de intrare la două cluburi mari, Pirgu mergea zilnic la tri-poul său de baștină ca să se grozăvească cu banii — îi ținea toți la el — și să se dea la Pașadia cu care era certat, să-l ia de sus. Tot hârțuindu-se astfel, se întâmplă ca acesta să-i câștige odată o sumă bunicică. În loc să plece frumos să-și găsească scumpii amici, viitori miniștri, ca să-i audă vorbind despre Bergson¹ și despre conferința de la Haga², Pirgu se încăpățină să-și scoată paguba. Întărâtat de răceala tăioasă a lui Pașadia, de rânjetele și de mârâielile usturătoare ale celor pe cari îi jicnise, se tulbură, jucă brambura și pierdu, pierdu tot — o avere. Înainte de zori, Pașadia, care luase grosul, se retrăgea, lăsându-l în seama tinichelelor să-l scuture și de fărâmituri. Când, mai întors pe dos decât înseși buzunarele sale, intră dimineața acasă, îl cășună pe Sfântul Haralambie pe care, învinuindu-l că i-a făcut ursuzluc, îl smulse din cui și-l aruncă pe fereastră în curtea dinăuntru a hotelului. Dacă s-a crezut cumva că s-a mai înfăptuit în veacul nostru păcătos minunea unei icoane căzute din cer, nu știu, se întâmplă însă alta la care

¹ *Henri Bergson* (1859—1941) filozof francez; a primit premiul Nobel în 1927.

² La Haga, în Olanda, s-au ținut două conferințe internaționale: prima, convocată la cererea țarului, în 1899, a doua în 1907. La ambele conferințe au fost respinse propunerile de înființare a unor comisii de arbitraj în problemele internaționale.

mărturisesc că nu mă așteptam, mi-a fost chiar ciudă; nu mi-aș fi închipuit ca un calic ca dânsul să aibă droturi așa mlădioase și tari. Nu mai târziu de seara următoare, împăcat cu Pașadia dacă nu și cu soarta și senin, Gore se înființa iarăși, gata de luptă, la Arnoteni.

Mergând într-o zi acolo cu Pantazi, către amiazi, dădeam de o tânără, nouă necunoscută, care, cu un picior gol pe un scaun, dregea, cântând încet, un ciorap. La intrarea noastră, ridicând capul, roși până în albul ochilor. Văzui atunci pe Pantazi, palid ca un mort, ducându-și mâna la inimă: “Doamne, îl auzii șoptind, cum îi seamănă!”

Făceam astfel cunoștința “duduii” Ilinca Arnoteanu. Știam că mai era o fată, cea mai mică, pe care o luase din leagăn să o crească o soră a maioresei, de la Piatra-Neamț, văduvă cu dare de mână și fără copii. Cei șaisprezece ani ai Ilincăi se depănaseră alintați în pacea aceluia romantic ținut cu zări tainice ce trebuise să le fi amintit bunilor cavaleri de la cari i se trage numirea, dulcea lor Suabie. Porecla de “nemțoaică” ce Mima îi dase acestei surori “noi” i se potrivea nu numai din pricina locului de unde venea, dar și a înfățișării. Blajinul soare moldovenesc îi cruțase poleiala stinsă a cositelor și albeața sîdefie a pielii, aproape nefirești amândouă; goală, cred că s-ar fi văzut luminoasă în întuneric. Părinții erau cum nu se putea mai mândri de dânsa; Elvira nu înceta să-i tot laude frumusețea și Maiorică sânguința; nesilită, neîndemnată măcar, Ilinca fusese întotdeauna premianta întâia și se pregătea să treacă două clase într-un an — nu degeaba purta ea numele acelei înțelepte și învățate domnițe, străbună după Negoieni, fiica lui Petrașcu-Vodă și apoi cine nu știa că pana unui Arnoteanu, Enache al doilea, însemnase începutul renașterii lite-

relor române? Sta într-adevăr ziua întreagă cu nasul în carte, tolănită și ascunzându-și cu grijă picioarele ca și cum i-ar fi fost rușine că erau așa mici. Lipsită de vioiciunea vârstei sale, îi era silă de râs și de glumă, și în căutarea ei severă, care-i înăsprea trăsurile copilărești încă ale feței, se citea neîngăduință pentru cele ce vedea petrecându-se în juru-i.

Primisem s-o ajut să-și revadă câteva “materii” la cari se credea mai slabă. Între timp, mai vorbind și de una-alta, m-a uimit cât de cuminte cap avea, ce sănătos judeca și limpede. Spunându-i odată ce rar e să găsești pe cineva care să învețe ca dânsa numai de plăcere, îmi observă că ea învăța cu plăcere, dar de nevoie, ca să aibă o meserie. Cum, dar nu avea să fie bogată? se știa doar că era singura moștenitoare a mătușii sale care, mulțumită unei pensii grase, adăoga în fiecare an la capete aproape tot frumosul ei venit. Chiar așa, dar averea, pe lângă că se poate pierde, nu e o piedică la o meserie; dimpotrivă. — Cu numele ei? — De ce nu? a lucra nu e o rușine; munca înobilează. Tocmai, cu numele ei avea să-i stea și mai bine “belferiță” — asta voia să se facă — avea să fie mai prețuită și mai respectată; respectată: lucrul la care ținea mai mult ca la orice. Numele ei, știa bine ce-i se datora și ce-i datora; prestigiul lui, viu încă, i se revelase înainte de a-l cunoaște. La un examen, un inspector țăntoș, mirat de răspunsurile micuței “eleve” Arnoteanu Ilinca, întrebase dacă nu era cumva din neamul “istoric” al Arnotenilor și aflând că da, îi zisese “duduie” și găsisse pentru dânsa cuvinte măgulitoare, dând-o de pildă; și când mergea cu mătușa ei la doamna Elena Cuza, care le era vecină, de ce aceasta ținea întotdeauna s-o așeze lângă dânsa, la locul de cinste? — pentru că era o “adevărată” Arnoteancă. Da, marele nume

de dregători, de cărturari și de ctitori, ea avea să-l poarte cu demnitate; destul se întrecuseră să-l păteze surorile ei. A! acele surori, le găsea de jelit, firește, dar mila ce-i făceau nu o împiedica de a le osândi cu asprime; de ce nu se stăpîniseră și ele ca dînsa, de ce nu luptaseră împotriva firei? Și aflam că, în ciuda răcelii ei fade dinafară — un lapte de păsăre la gheață — sângele încins al bunicăi vorbise de timpuriu și într-însa; avusese aprinderi ale simțurilor groaznice, cunoscuse chinul nopților crude când biata ei carne se răsucise toată sfârâind de dor, fusese bolnavă, crezuse că înnebunește, dar preferase orice necinstei. Găsind pesemne că mersese prea departe cu destăinuirea, schimbă cu stîngăcie vorba și mă întrebă dacă credeam că avea să treacă amîndouă examenele. Cu liniștea mea de zile mari îi răspunsei că nici unul. Înainte de cel dintâi avea să fie măritată și înainte de al doilea plecată din țară.

Lucrul se hotărâse. În clipa cînd, zărind-o, Pantazi fusese atât de viu izbit de asemănarea ei cu Wanda de odinioară, vechea lui patimă se redeșteptase. Îndrăgostirea aceasta, unică în felul ei, nu fu treptată, cu încolțit și dat în pîrg; ea izbucni dintr-o dată pîrdalnică, pustitoare și Pantazi nici nu încearcă măcar să i se împotrivească, se lăsă să meargă cât mai adînc, până la fund, găsind o voluptate în a se ațâța și suferi. Tot timpul se gîndea la dînsa, vorbea numai de dînsa, mă ruga să-i vorbesc de dînsa, orice, rău chiar, dar să fie de dînsa. Și bea. Deși nu mai mult ca de obicei — ar fi fost și greu — acum se îmbăta tun și turtă; a trebuit de vreo două ori să-l sui în cărcă la el acasă. Noaptea, târziu, mergea cu mine să dea târcoale, pe furiș, casei Arnotenilor, se apropia tremurînd de fereastra odăii unde-i dormea preaiubita. Ce avea de gînd a-i spune acesteia, lucruri minunate și bine aduse,

adesea înduioșătoare, mi le spunea mie; pe dânsa o ocolea, când se afla în fața ei se fâstăcea, îngâna ceva neînțeles și fugea, fiindu-i frică și s-o privească. Cum însă taina lui nu mi-o încredințase decât mie, în învălmășeala sporindă de la Arnoteni, lucrul trecea nebăgat de seamă. Și fără îndoială nici n-ar fi mers mai departe dacă, îndemnat de prietenia cea mai curată pentru amândoi și convins că le fac cel mai mare bine, nu mi-aș fi pus eu în cap să-i unesc prin căsătorie.

Într-o seară, pe trezie, cum se pornise iar să-mi îndruge cât de mult o iubește, i-am spus verde că mă îndoiam. I se părea numai; să fi fost adevărat, era până atunci măcar logodit. Ce aștepta să se dea pe față și să-i ceară deschis mâna? Găseam că nu știa să-și prețuiască norocul de a fi întâlnit din nou întrupat peste mai bine de treizeci de ani visul său de iubire, și de data asta desăvârșit, într-o ființă de aceeași teapă cu dânsul. Da, dacă ar fi fost ceva serios, o clipă nu s-ar fi codit să-și pună avuțiile toate la picioarele acestei fermecătoare copile ce răsărise în amurgul lui clară ca luna nouă în acela al soarelui. Și s-ar fi gândit, mai înainte de orice, că Ilinca putea să fie, și în curând chiar, a altuia; cu frumusețea, numele și starea ei ar fi rămas parcă multă vreme nemăritată? Auzind acestea, Pantazi, care până atunci mă ascultase ca prostit, mărghinindu-se a mă îngâna uneori, papagalicește, tresări deodată, se reculese. Făcusem să-i zbârnăie în suflet coarda geloziei, deșteptasem simțământul adânc omenesc că e mai puțin dureros să nu ai ceva decât să-l aibă altul, femeia mai ales. Pricina Ilincăi era astfel câștigată; a doua zi avui de susținut față de dânsa pe a lui. Dădui asupra prietenului pe larg, cinstit, toate lămuririle, numărâi toate avantajile ce ar fi urmat să rezulte pentru dânsa și ai săi din măritișul

pe care veneam să i-l propun. Mă ascultă cu răceala ei obișnuită dar nu-mi ceru timp de gândit și-mi declară că dacă, în ce privea bogăția lui, spusele mele erau numai pe jumătate adevărate, ea era gata să primească. Consimțământul părinților și al mătușii fiind ca și căpătat, nu mai era primejdie de nici o piedică; mă înșelam numai crezând că lucrurile aveau să se petreacă în liniște, fără bucluc, socoteam ca și cum n-ar mai fi fost și Pirgu.

De când se întorsese la Arnoteni parcă dase în el strechia. Se ducea, venea, intra și ieșea pe toate ușile, s-ar fi zis că nu era unul singur. Ponții îi aducea acum cu ridicata, pe căprării. Și prinsese mare dragoste de Maiorică pe care nu-l mai slăbea, îl giugiulea, îl pupa, îi băga limba în gură. Pe înserate plecau împreună și se întorceau spre miezul nopții tot asemenea, din ce în ce mai voioși. Nouă nu ne mai vorbea decât de Maiorică, îl admira; nici nu ne închipuiam noi ce crai era: scosese din minți o fetișcană numai de cincisprezece ani, o bombonică — fată mare — și-l îndemna pe Pantazi, care apleca ochii și schimba fețe-fețe, să nu se lase mai pe jos că doar nu-l iertase Dumnezeu ca pe Pașadia. Curând Maiorică avu de ispășit usturător acea lesnicioasă cucerire și tot Gore, care i-o rostuiuse pe de-a-ntregul, îl incredință îngrijirilor doctorului Nicu.

Dar ca ticăloșie ce mai însemna aceasta pe lângă ce se pusese la cale în taină, la fel ca măritișul Ilincăi și în același timp. Îl aflai chiar de la Pirgu, la o spumă de drojdioară, în gura pieței, într-o dimineață după chef. Aiura el ori își bătea joc de mine? — deoarece asemenea lucruri credeam până atunci că se petreceau numai în foiletoanele-fascicole; uitam că suntem la porțile Răsăritului. Considerând femeia ca o simplă marfă și doar atât, văzuse în Ilinca una

de preț și se pusese pe treabă, împrejurările fiind de partea lui. Cu toate paralele, multe, ce de la venirea noastră se vânturaseră în casă la Arnoteni, aceștia, pătimiși de risipă, erau și mai strâmtorați ca înainte, strâmtorați grozav, pe când Pașadia, pe care norocul nu-l mai părăsea la joc o clipă, nu mai știa ce să facă cu banii. Pirgu socotise că din îmbinarea acestor stări de lucruri putea trage foloase mari și, cu dibăcia lui codoșească, izbutise să convingă pe Elvira să-și vândă fata, iar pe Pașadia s-o cumpere, pe un preț monstruos ca fapta însăși și din care avea să ia el partea leului. Acum dam eu de rost plimbării ce se hotărâse să facem, în curând, la mănăstirile din împrejurimile orașului; la una din ele, de maici, unde aveam să fim găzduiți noaptea, Ilinca, amețită, avea să fie lăsată fără apărare pradă lui Pașadia. Ca să zădărnicesc înfăptuirea nemernicului plan era, o dată ce știam de el, o jucărie și voiam să fac în așa fel ca totul să rămâie îngropat în tăcere și uitare, cum s-ar fi și întâmplat dacă, îndată după ce ne despărțisem, Pirgu, întâlnind pe Pantazi, nu i s-ar fi spovedit și acestuia ca mie. Am fost recunoscător împrejurărilor cari au făcut să nu fiu de față la ceea ce urmă peste câteva ceasuri. La Arnoteni, înainte de masa de la prânz, la care Pașadia fusese tocmai poftit de Pantazi, din salon, unde aceștia rămaseră singuri la aperitiv, se auziră deodată răcnete, bușeli, bufneli, zgomot de lucruri răsturnate și de sticlă ce se sparge și cred că se poate închipui fără caznă mutrele făcute de aceia ce alergând acolo văzură pe Pașadia și pe Pantazi încăibărați în chelfăneala cea mai deznădăjduită, trăgându-și palme, pumni, picioare, rostogolindu-se pe jos, când unul deasupra, când celălalt. Și Pantazi fu omul cel mai ciufulit și mai hărtănit ce vreodată ceru, cum făcu el atunci, mâna unei fete, chiar nu adevărată Arnoteancă.

Mă încunoștiință de acestea toate, aiurit încă, Pirgu, după ce promisem de la cei doi luptători câte un răvășel; fiecare mă ruga ca, în vederea unei răfuieli cu celălalt pe calea armelor, să-i slujesc de martor și să-i găsec un al doilea. Îmi fu mai ușor decât aș fi crezut să împiedic ieșirea pe teren. Stiam frica ce, în ciuda ruperii lui de lume, Pașadia avea de părerea acesteia, așa că, înfățișându-i greaua atingere ce ar fi adus renumelui său de “monsieur” darea în vileag a dedesubtului acelei “afaceri”, care numai de “onoare” nu se putea numi, nu dădui greș, cum nu dete nici l inca cerând stăruitor, după povața mea, ca întâi dar de logodnă renunțarea la duel. Mai mult decât la plictiseala mea, mă gândisem că s-ar fi putut ca Pașadia să aibă mână nenorocită și să-i strice bieteii fetei tot rostul. Estimp, dânsa scrisese mătușii din Moldova să vie. În loc de una îi sosiră însă două.

Marea flamură albă și roșie fusese coborâtă de pe palatul de la Pandina. Cu tacâmul ei, cum spunea, de “dobi-toace curate” — un papagal, doi câini și trei pisici — și “necurate” — o slujnică franțuzoaică, un fecior italian, un bucătar țigan și doi muzicanți, unul ceh, altul neamț — prințesa Pulcheria plecase la București. Cu două zile înainte, Dospinescu, bătrânul său vechil golise patru odăi mari de hotel ca să le umple apoi cu calabalâcul ei de călătorie, luase cu chirie două “Bösendorfer”¹, tocmise un muscal de zi și unul de noapte.

Răsfățuri de cocoană mare. Se cuvenea să i se treacă însă cu vederea chiar altele mai vinovate pentru că era și o mare artistă. Salonul ei muzical de la Paris și mai ales luminatul sprijin ce găsiseră la dânsa ca începători mulți

¹ Marcă de pian.

dintre aceia, compozitori sau virtuoși, a căror faimă fusese netăgăduit consacrată în urmă, scăpase numele prințesei Canta de uitare, îl însemnase la loc de cinste în istoria muzicii din a doua jumătate a veacului trecut.

Era — aflam — prietena cea mai veche a lui Pantazi. În 1863, cneazul Canta, venind la București pentru niște pricini, fusese găzduit câteva luni cu fetița lui la domnița Smaranda, unde boierimea se îmbulzise ca să audă cântând la clavier pe mica Pulcherița. De aceeași etate cu***, trăiseră acolo ca o soră cu un frate și-i înduioșă pe amândoi amintirea acelei vremi, revăzându-se așa cum erau atunci: ea răsărită și negricioasă, îndrăzneată și înfiptă, el bălan și mărunț, sfios și plăpând. După plecarea lui din țară, dânsa rămăsese singura persoană din lumea mare de la noi cu care păstrase legături, își scriseseră, se întâlniseră la Milano, la Bayreuth, la Paris. Se simțise dar dator s-o vestească numaidecât că se hotărâse să-i ia nepoata de nevastă.

O întâmpinase la Milcov. Dânsa abia-l recunoscuse sub noua lui înfățișare și găsisese minunată istoria schimbării lui de nume. Și fu nerăbdătoare să cunoască pe Ilinca. Lunga întrevvedere a mătușii cu nepoata aduse ceva cu totul neașteptat: la despărțire, cucerită, prințesa, a cărei trecătoare căsnicie tot cu un Canta, dintr-o altă ramură, fusese stearpă, făgădui solemn Ilincăi că avea s-o înfieze.

Bucuria cu care primeam această știre mi-o strica în parte o alta. Ca să-i facă celeilalte mătuși pe plac, Ilinca se învoise să nu fie nunta în mai, luna Mariei, ceea ce înseamnă o întârziere de aproape trei săptămâni care-l nemulțumea viu pe Pantazi. De câtva timp acesta era tot pe gânduri, neliniștit, tulburat.

Într-o seară ținu să mâncăm la el acasă numai noi doi. Nu fu ca să-mi spuie ceva deosebit. Târziu, plecând

împreună, ne suirăm într-o birjă care părea că se afla întâmplător la colțul străzii, dar care-l aștepta; văzui că, fără să fie îndreptat, birjarul ne scoase, pe unde nu știu, afară din oraș. Eram obișnuit cu asemenea plimbări; în anul ce trecuse, se întâmplase adesea, către toamnă, să ieșim noaptea la câmp ca, de pe vreo movilă, să căutăm pe Fomalhaut¹ la dunga zării. Dar în acea noapte posomorâtă nu erau stele, nici lună, cerul era acoperit întreg și totuși se vedea aproape ca ziua, deosebeai tot, copacii păreau chiar luminați pe dinăuntru. La o cotitură, Pantazi porunci să oprească și mă pofti să cobor și să-l urmez. Mai departe se înălța, căscată toată și fără acoperiș, o ruină.

— Hanul dracului, zise Pantazi. Sunt numai aici în Ilfov mai multe, toate cu istoriile lor fioroase de tâlhari și de stafii; în asta am făcut odată un chef noaptea, la lumină de masalale.

Băgai de seamă că ne făcusem acum trei; ca din pământ se ivise o țigancă, o țigancă bătrână, în zdrențe. După câteva cuvinte schimbate cu Pantazi în țigănește, se lăsă pe vine și începu să vrăjească aruncând bobii pe un taler. Ascultându-i spusele, lui Pantazi fața i se făcuse ca de ceară iar ochii îi sticleau ca două mărgelile albastre. Când țigancă se ridică, el îi dete un ban de aur și plecarăm înapoi.

— E ciudat, murmură cu glas stins, din bobii nu se deslusește decât un semn de moarte.

Îmi ascunsei indignarea că un om ca dânsul să aibă asemenea eresuri prostesti. Și număram câte zile mai erau până la sfârșitul lunii. Pornisem să bag formele de cununie și avocatul prințesei da zor celor de înfiare. Nepăsarea

¹ Stea de prima mărime din constelația Peștilor.

crescândă ce Ilinca arăta de acestea toate ajunsese să mă supere tot așa ca felul său jicnitor de a se purta și vorbi, și cu străinii și cu ai săi, și o bănuiam că nu era sinceră când, cu zâmbetul bunicii din portrete, îmi spunea că, dacă nimic nu s-ar îndeplini, pentru ea n-ar însemna decât un an de școală pierdut și s-ar întoarce fără părere de rău de altceva la Piatra. Nu voise să primească de la Pantazi nici un giuvaier, zicând că ce putea fi pe lângă cele ale domniței Smaranda? Ceruse numai să-i cumpere un aparat de fotografie. Fu unealta de care soarta ei se sluji ca să se împlinească. Într-o dimineață, văzând în “faetonul” lăptăresei o fetiță, pare-se caraghios îmbrăcată, Ilincă pusese să i-o aducă s-o fotografieze. Abia sculată după scarlatină, fetița îi trecu boala. La început așa ușoară că se crezu că avea s-o facă pe picioare, izbucni deodată cu atâta putere încât cu toți doctorii din București și cel adus în mare grabă de la Viena, cu tot milionul făgăduit cui va scăpa-o, Ilinca se stinse.

În dimineața morții ei chiar, prin câteva cuvinte scrise, Pantazi mă rugă să văd eu de înmormântare. Nu știa că-mi cerea ceva mai presus de puterile mele. Îmi trebuia cineva să mă ajute și nu cunoșteam pe nimeni mai priceput ca Pirgu. Plecai deci să-l caut, dar nu fu treabă ușoară. Din Dușumea în Vitan, din Geagoga în Obor, schimbând birjă după birjă, i-am călcat de-a rândul și de mai multe ori toate culcușurile, fără a-i da de urmă. Din toți pe cari i-am întrebat despre el numai Haralambescu îl văzuse în ajun, seara, la Moși, beat ca un porc, cu o desculță borțoasă în luna a noua. Pe la două după prânz renunțai la căutare și mă hotărâi să-mi iau inima în dinți și să-mi îndeplinesc singur trista misie. Dar înainte, cum nu gustasem nimic de seara trecută și simțeam că mă ajungea oboseala, intrai

la Capșa să mă întremez cu o cafea și un kirsch¹. Când acolo de cine să dau cu ochii? — de Gore, de Gore Pirgu în ființă. Cătrănit și la față ca ficatul, înjura supărat.

— Credeam, îi zisei, ca după succesul de aseară să te găsesc mai mulțumit. Rânji larg:

— A fost “di granda”, era să fete pe mine, pe onoarea mea! Și, în vreme ce-mi sorbea cafeaua și kirsch-ul, îi spusei de ce era vorba. Nu fu nevoie să-l rog ca să ia totul asupra-și. Îi dădui mână liberă și nu avui de ce să mă căiesc. Ilinca fu prohodită domnește, ca împărătesele de la Bizanț când a treia zi, cea mai frumoasă de mai, o duserăm la lăcașul de veci cu toate florile de București. Ce mă izbi la acea înmormântare nu fu nici deznădejdea înveninată poate de remușcare a mătușii de la Piatra, nici jalea, desigur îndoită, a părinților ce odată cu copila pierdeau și cea din urmă nădejde de îmbunătățire a soartei, nici aerul nerușinat de mulțumire al surorilor cari o pismuiseră pe răposată și o urau după cum și dansa le disprețuise — ceea ce mă izbi și mă îngrijoră totdeodată fu lipsa lui Pantazi. Înainte ca Pirgu să-și fi sfârșit cuvântarea, mă întorsei în oraș, stăpânit din ce în ce mai mult de gândul că Pantazi își făcuse seama. Dar, trecând pe la ferestrele joase ale birtului franțuzesc, prin jaluzelele desfăcute, îl văzui la masa ce i se oprea de obicei în colțul cel mai adăpostit, mâncând și bând liniștit, cu poftă. Și de atunci nu mai călcă în casă la Arnoteni și nu mai pomeni de Ilinca niciodată ca și cum nici n-ar fi fost...

¹ *Kirsch* (*Kirschwasser*), rachiu de cireșe.

*

...de trei luni reluasem cu Pantazi traiul de anul trecut, mesele prelungite după miezul nopții, hoinărelile până dimineața prin mahalalele necunoscute, cu ulițe pustii. Frunzișurile sunau acum a toamnă și erau adânci ca nicio dată parcă, și grele, când s-ar fi zis că într-adevăr mersul vremii lăncezește, amurguri copleșitoare. Întâmplându-mi-se să adorm în puterea unuia, am avut un vis care a rămas cel mai frumos din întreaga mea viață.

Se făcea că la o curte veche, în paraclisul patimilor rele, cei trei Crai, mari egumeni ai tagmei prea senine, slujeau pentru cea din urmă oară vecernia, vecernie mută, vecernia de apoi. În lungile mante, cu paloșul la coapsă și cu crucea pe piept și afară de scarlatul tocurilor, înveșmântați, împanglicați și împănoșați numai în aur și verde, verde și aur, așteptam ca surghiunul nostru pe pământ să ia sfârșit. O lină cântare de clopoței ne vestea că harul dumnezeiesc se pogorâse asupra-ne; răscumpărați prin trufie aveam să ne redobândim înaltele locuri. Deasupra stranelor, scutarii nevăzuți coborâseră prapurile înstimate și una câte una se stinseseră cele șapte candelă de la altar. Și plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolți din ce în ce mai uriașe în gol. Înaintea noastră, în port bălțat de măscărîci, scâlămbăindu-se și schimonosindu-se, țopăia de-a-ndăratele, fluturând o năframă neagră, Pirgu. Și ne topeam în purpura asfințitului...

Eram sub impresia acestui vis când, intrând odată la cafenea, după noutăți, aflam că Pașadia murise. Sfârșitul lui avu răsunset, dar nu prin el însuși, ci pentru felul cum

se petrecuse. În timpul din urmă, Paşadia, care nu se mai vedea nicăieri, trăia cu Raşelica Nachmansohn. Era îndeobşte cunoscută frenezia crudă cu care aceasta se deda la o anume voluptate şi care îndreptăţea porecla de “lipitoare” ce-i dase Gorică. Înverşunându-se asupra prăzii voluntare, mult nu-i trebuise ca s-o dea gata; cu cel din urmă strop de vlagă bărbătească ţâşnise şi sângele şi inima încetase să mai bată. Vrednică de marea sa străbună Iudita, Raşelica nu-şi pierduse firea, îşi desprinsese părul din mâinele calde încă ale mortului, se îmbrăcase cu îngrijire şi netulburată se duse la comisarul de poliţie să ceară să ia măsuri pentru ridicarea leşului, ceea ce, cu încuviinţare de sus, se şi făcu, în tăcere — în împrejurarea aceasta scandalul n-ar fi fost oare de prisos? — aşa că, în revărsatul zorilor, ca de obicei, Paşadia se întorsese, pentru cea din urmă oară acasă. Am mers numaidecât acolo. Când m-am apropiat de locuinţa fără bucurie, deasupra copacilor din grădina fără flori se înălţa, în liniştea serii, un stâlp de fum. Mâna credincioasă îşi făcuse datoria; în haina lui, omul izbutise să săvârşească după moarte cea mai rafinată dintre negliuri. Am deplâns pieirea acelei opere măreţe dar nu şi pe a autorului. Paşadia s-a stins la zenit; veninul, veghea, viţiul îi mistuiseră trupul fără a-i vătăma câtuşi de puţin însă duhul care-şi păstrase până la sfârşit toată recea-i limpezime, scânteietor ca un luceafăr în cleştarul nopţilor de ger. Şi a mai avut norocul să moară înainte de a fi silit să îndure după război, din nou, la bătrâneţe, umilinţa sărăciei, înainte de a suferi, şi mai dureroasă poate, arsură dezamăgirii şi a dezminţirilor, de a vedea că nu el ci Pirgu avusese dreptate, de a-l vedea pe Pirgu însuşi de mai multe zeci de ori milionar, însurat cu zestre şi despărţit cu filodormă, pe Pirgu prefect, deputat, senator, ministru

plenipotențiar, prezidând o subcomisie de cooperare intelectuală la Liga Națiunilor și oferind colegilor săi străini veniți în România cu pantahuza sau în “anchetă” o somptuoasă și sibirită ospitalitate în castelul său istoric din Ardeal. Nu l-am văzut pe Pașadia mort; când am sosit eu se puneau peceti, iar rămășițele, potrivit voinței sale, îi fuseseră în pripă ridicate și pornite de Iancu Mitan undeva afară din București, poate la “munte”.

Pantazi, care-și vânduse în sfârșit și prăvălioara de la Bărăție, nu avea de ce să-și mai întârzie plecarea. În ajunul ei, am cinat împreună la birtul din Covaci. Nu departe de masa noastră, mai frumoasă și mai nepăsătoare ca oricând, Rașelica își înfățișa noul logodnic, un soi de brotac cu ochi boboși, bondoc și bont. Lăutarii nu uitară să cânte acel vals domol care era una din slăbiciunile lui Pantazi, valsul voluptuos și trist în legănarea căruia pâlpaia, nostalgică și sumbră fără sfârșit, o patimă așa sfâșietoare că însăși plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferință. De îndată ce coardele încăluzate porniseră să îngâne amara destăinuire, întreaga sală amuțise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioșii și dezamăgiri, rătăciri și chinuri, remușcări și căințe, cântarea înecată de dor se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie și zadarnică chemare.

Pantazi își șterse ochii umezi.

Am umblat cu dânsul, în sus și în jos, toată noaptea, pentru ca, spre dimineață, să nemerim tot în piața florilor, la Curtea-veche. Lângă împrejmuirea bisericii cu turla verde, licărea sfioasă o lumină slabă care ne atrase. Cineva o aprinsese la căpătâiul unei moarte ce zăcea cuviincioasă pe o rogojină. Să nu mi se fi spus, n-aș fi crezut că era

Pena Corcodușa; cum aș fi putut recunoaște în chipul ace-
la blajin cu trăsuri gingașe pe înspăimântătoarea furie de
anul trecut? În zâmbetul buzelor ei învinețite și în privi-
rea ochilor săi rămași deschiși era o duiosie extatică; fe-
meia care fusese nebună din iubire părea să fi murit ferici-
tă: poate că în acea scurtă clipă a sfârșitului, cuprinzătoare
de veșnicii, i se arătase aievea mândrul cavaler-gard, în
ființa căruia se răsfrângeau întrunite strălucirile a două
cununi împărătești. Seara însoțeam până la graniță pe un
gentleman ras și cu barbeți scurți, în ținută elegantă de
călătorie — un străin. Stam în vagonul restaurant la o
masă, față în față, și nu găseam să ne spunem unul altuia
nimic. Noaptea pogorâse repede. Și mi-am adus aminte de
acela care încetase să mai fie, de omul ce-mi păruse un
prieten de când lumea și adesea chiar un alt eu-însumi, de
Pantazi, când m-a întrebat ce s-ar putea să bem.

SUB PECETEA TAINEI

“Sphinx (Iconol.) monstre fabuleux
auquel les anciens donnaient ordinaire-
ment un visage de femme...”

*Dict. de la fable*¹

De când am apucat a ne prelungi șederile afară din București, el la Valea Rugului, eu la Sionu, el la crama unde a fost ucisă Sița Gârbu, eu la armanul unde a fost răpus Nicolache Schina, adică de vreo doi ani, nu mi se mai întâmplase până săptămâna trecută să-l întâlnesc pe Teodor***, veche cunoștință moștenită, conu Rache cum i se zicea îndeobște.

L-am găsit la “Carul cu bere”, în partea din stânga a localului, singur la o masă, în fund. Sta cu ochii aproape închiși; pentru cine n-ar fi știut că la dânsul ăsta era semnul că atunci cugeta adânc, ar fi crezut că ațipise. Înaintea lui se trezea, neînceptă, o halbă, alături de o carte proaspătă cu filele netăietate: cel din urmă roman detectiv franțuzesc.

Îi cerui, de cum luai loc lângă dânsul, așa cum mă pof-tise, părerea asupra scrierilor de acest soi, azi atât de răspândite. Îl știam hârșit în meserie; îmbătrânise în sluj-ba poliției, fiind fost mână dreaptă a câtorva din marii

¹ “Sfinx, monstru fabulos pe care cei din antichitate îl reprezentau cu chip de femeie...” Dicționarul de fabule (fr.).

prefecți de odinioară, de fardosele și de ifosele cărora se molipsise oarecum. Deschise un ochi ca să-mi spuie: “nu le leg”. Și, după un răstimp, desfăcând pleoapele și celuilalt: “le împrumut chiar”.

Însemna din parte-i, pentru o tipăritură, cea mai grea ocară și osândă. Lega, mai scump sau mai ieftin, după cum îi prețuia cuprinsul, orice carte cumpăra și nu o împrumuta nimănui, pentru nimic. Strânsese astfel, cam vreo două mii. În tovărășia lor și a samovarului, își petrecea, în sihăstria lui, la gura sobei, nopțile de iarnă.

Trecurăm la altele, vorbirăm de greutățile vieții, de “criză”, lucruri pe cari conu Rache le știa doar din auzite. Bogat de la naștere, fusese totdeauna mai presus de nevoi; deopotrivă înstărită soția lui, avut prin sine și mai avut prin căsătorie unicul lor fiu, inginerul petrolist, iar pe nepoțică, singură de asemeni la părinți, o mai așteptau și alte moșteniri. De altmintreli, cu toate că în timpul din urmă conu Rache suferise pagube simțitoare, rămânând cu mulți bani încurcați sau necăpătuiți, nu se plânse.

Era altceva care îl costa. Dintre vechile legături de breaslă, de sindrofie, de petrecere, bărbați și femei, cele ce mai supraviețuiseră se daseră aproape toate la fund, doborâte cari de beteșuguri cari de riună. Singură Masinca Drânceanu, rămăsese tânără, frumoasă, chiabură; deși cam de aceeași vârstă cu dânsul, ar fi putut trece drept fiica lui. Prânzise în ajun la dânsa, se înfruptase din toate noutățile, răscoliseră împreună prin atât de bogata tolbă de amintiri.

Cunoșteam slăbiciunea ce de-o jumătate de veac conu Rache avea de divina țăță. Aducea, chiar când nu prea venea, vorba despre dânsa și nu mai înceta cu laudele și cu

admirarea, la care știa că mă întovărășeam cu totul. Pornise dar să-mi spuie, fără să mă mai întrebe dacă n-o știam și eu, cum și era, isprava cea din urmă a ei, însurătoarea lui Valer Mamunciu, când deodată se întrerupse, apucându-mă de braț.

— Vezi, îmi zise, cu oarecare taină, femeia care a intrat acum, cu un pachet, și vine spre noi?

Femeia se oprise la a doua masă de la a noastră, și se așezase, după ce răspunsese la ploconeala lui conu Rache.

— O vezi, îmi mai șopti el, în vreme ce chelnerul, luând de la dânsa comanda, o ascundea de noi: să te uiți la ea bine.

Timp de peste un sfert de ceas, nu făcui altceva; nu cred să mai fi privit vreodată cu atâta stăriunță și mai cercetător o femeie, ceea ce-mi fu cu puțință fără să mă sfiesc, dansa fiind ocupată numai de ceea ce avea în pahar și pe taler. Dar cu cât o priveam mai mult, vedeam la ea mai puțin. Între două vârste, nici bătrână nici tânără, nici frumoasă nici urâtă, nici înaltă nici scundă, nici grasă nici slabă, la trăsuri potrivită și fără vreun semn anume, nu chiar la modă și nu demodată, nu avea nimic, dar nimic deosebit. Aș fi urmat să o privesc totuși dacă femeia ar fi zăbovit, îndată însă ce își isprăvi ultima bucată de crenvurșt și sorbi fundul halbei plăti, își luă pachetul și plecă înclinând spre noi ușor, fără a zâmbi, capul.

— Ei, ai văzut-o? mă întrebă conu Rache, care până atunci nu mai rostise nici un cuvânt. Asta e văduva lui Gogu Nicolau.

Gogu Nicolau?... Scotocii prin toate fundurile de sertare ale ținării mele de minte, fără a găsi nimic legat de acest nume. Cu atât mai puțin făcea el să se înfiripe cât de aburit măcar, de șters, vreun chip... Gogu Nicolau...

— Cât a stat dânsa, alături, parcă l-am văzut, în carne și oase, și pe el — la masa aia chiar se așezau când veneau împreună — da, parcă l-am văzut așa cum era: îndesat și mărunt, cu gâtul scurt și capul rotund lăsat pe ceafă, la față plin, cu nas și ochi mici, cu mustăcioara cânepie, tunsă...

Câțiva ani, cocoana Lina, așa o cheamă pe văduvă, a purtat o broșă cu fotografia lui, dar nu pe smalt; de hârtie, cu sticlă deasupra. Din ce în ce chipul a ieșit, până nu s-a mai deosebit deloc. Așa s-a întâmplat și cu amintirea lui. Afară de nevastă-sa și de mine, poate nu mai e nimeni ca să i-o păstreze.

Gogu Nicolau era șef de birou, la finanțe, la contabilitate. Împlinise în 98 treizeci și nouă de ani și era însurat, fără copii, cu femeia ce fu adineaori aici; mai tânără decât el cu vreo zece. Deși nepotriviți la fire: ea liniștită, tăcută, rece, el dezghețat, vorbăreț, prietenos, sau poate tocmai de aceea, se înțelegeau și trăiau bine împreună. Avea și cu ce: el, în afară de leafă, cotoare de treizeci de mii de lei, ea o pereche de case în Sfinții Apostoli, case gemene, sistem vagon, una în fața celeilalte, amândouă cu totul la fel, în afară de un singur lucru: curtea celei din stânga, pe care o locuiau proprietarii înbuca fundul celei din dreapta, închiriată unui becher bătrân pe o mie două sute de lei. Poate ce-l făcuse pe Gogu Nicolau să se însoare cu Elena Zaharescu fuseseră acele case, la cari cred că, în felul pisicesc, ținea mai mult decât la stăpâna lor, le da tot soiul de îngrijiri, nu se ducea nici nu se întorcea fără să se oprească să le mai arunce o privire. În afară de ceasurile de slijbă — era un harnic și priceput slujbaș — nu se mișca de acasă, unde găsea totdeauna ceva de meremetisit, de văpsit, de șters, de lustruit. Duminica și sărbătorile venea la bererie cu nevastă-sa, căreia îi plăceau crenvurștii și berea, iar seara nu ieșea, se culca devreme; vara numai, când mânca în

grădinița ce-și făcuse în fundul de curte rupt de la chiriaș, îi plăcea să întârzie cu țigara și cu un păhărel de poșircă, la lumina chioară a unui felinar de masă, în mirosul cotețelor și privăților de la vecini. Și tot vara, potrivit-se obșteștii dobitocii bucureștene de a se lipsi fiecare de rostul și binele de acasă pentru a merge să se strâmtoreze, să mucegăiască ori să degere pe scump la vreo sălbăticie de munte sau de băi, Gogu Nicolau mergea să-și petreacă luna de odihnă la Bușteni.

La Bușteni dar, în cea din urmă duminică a lui iunie din 98, a plecat dimineața cu trenul de plăcere să ia o odaie cu chirie la un țaran. A găsit ce-i trebuia și a dat patruzeci de lei arvună. A luat masa la birt "La Bucegi" unde s-a întâlnit cu Lică Ștefănescu, șef de birou la domenii, prieten de când erau amândoi copiiști și domeniile erau în aripa dreaptă a clădirii finanțelor. S-au mai plimbat, s-au mai cinstit până la trenul de seară în care s-au suit împreună ca să se întoarcă la București. La Câmpina, Gogu Nicolau a cumpărat două ciorchine de cireși legate pe bețișoare ca să le ducă acasă. Când au ajuns în Gara de Nord, pe înnoptate, au ieșit prin gangul din stânga, ca să ia, în dosul gării, tramvaiul roșu, de Luther, 12, să-i lase la Casa de Depuneri, de unde să meargă, tot împreună, pe jos, până acasă; erau aproape vecini: Lică sta în Apolodor. Când au ajuns la poartă, Gogu s-a răzgândit și s-a despărțit de tovarășul de drum, zicând că are de lăsat undeva o vorbă; pe urmă avea să ia tramvaiul albastru, 10, la Matache Măcelaru și să-i iasă poate lui Lică înainte; tramvaiul albastru trecea mult mai des decât cel roșu. Nu s-a întâmplat însă așa și Lică s-a întors singur. Acasă, cocoana Lina l-a așteptat pe Gogu cu ciorba de dovleci pe mașină până târziu, dar Gogu n-a venit și

n-a mai venit niciodatăși
nu s-a mai aflat despre el nimic

Dintre tainele ce am întâlnit în cei patruzeci și doi de ani de meserie, și sunt multe, e netăgăduit cea mai desăvârșită, cea mai adâncă. Ce a fost acea vorbă pe care a ținut să o lase, cui și unde? Toate întrebările ce s-au pus au rămas fără răspuns, toate presupunerile, neîndreptățite, toate cercetările, sterpe. O felie de oraș am luat-o sub plasă, am împănat-o cu agenți, am puricat casă cu casă, din pod până în pivniță, am descusut pe toată lumea, de la mic la mare, am surchidit mișuna bărbătească și femeiască a hanurilor, cărciumilor și cafenelelor din apropierea gării, doar o răsufila ceva. Dar nimic. În cărți de alde astea — și-mi arăta pe cea de pe masă — un sâmbure de cireasă e de ajuns pentru fratele detectiv ca să descurce toată treaba, în realitate nu e însă așa. Am încercat fără folos tot ce mi-a trecut prin minte; cel dintâi, la noi, am întrebuințat câini în poliție, am dat celor mai buni copoi ai prietenilor mei vânători să miroasă o rufă purtată de cel pierit ca să-i ia urma, am fost până și la vestita ghicitoare de la Cotroceni. Ei bine, mi-a spus c-âl vede cu un alt bărbat oacheș, merg împreună până la poartă. Apoi cărțile se închideau; așa cum a fost: de când, în poarta gării, Gogu Nicolau s-a despărțit de tovarășul său de drum, parcă l-a înghițit pământul sau s-a înălțat la cer. Și la taina aceasta, se adăogase pentru mine, mai ațățătoare, alta, aceea a nepăsării nevestei lui. Nenorocirea care a lovit-o — dacă pentru dânsa a însemnat nenorocire — a întâmpinat-o cu o seninătate aproape disprețuitoare, mergând până la nesimțire sau... știu eu ce să mai zic? — tulburată nu s-a arătat o singură clipă, o lacrimă, un suspin cât de ușor, un cât de slab semn de părere de rău măcar n-a surprins la dânsa nimeni, port cernit n-a îmbrăcat niciodată, viața ei n-a suferit nici o

schimbare: în duminica următoare aceleia în care soțul ei s-a dus și n-a mai venit, am văzut-o cu ochii mei, tot la masa de colo, singură, luându-și liniștită crenvurștii și berea, așa cum ai văzut-o și tu astăzi, pe când eu viața mi-o întorsesem pe dos, nu mai știam nici de casă, nici de masă, nici de odihnă, străduindu-mă să-l scot din pământ, din iarbă verde pe Gogu Nicolau și asta nu fără jertfe, de sănătate chiar; de vedeam doi vorbind mai pe șoptite bănuiam că e despre Gogu Nicolau și numele i-l auzeam fluturându-mi la urechi, noaptea mi se părea că-l zăresc trecând în tramvai, ori în trăsură, ori pe jos, furișându-se pe lângă ziduri sau uluci, în jacheta lui cu poale scurte și cu umbletul lui pripit, noaptea îl visam, și știi ce alandala sunt visele și câtă zăpăceală aduc în capul acelora cari, ca mine, cred în ele. Slăbisem, eram neliniștit, aveam tresăreli, nu puteam să ascult cu luare-aminte nimic dacă nu era despre Gogu Nicolau, când aveam de spus ceva, o încurcam, nu găseam cuvintele, mă făcusem posac, ursuz, lucru care, firește, a fost băgat de seamă de toată lumea, deci și de prefect. “Ce e cu tine Rache, m-a întrebat în felul său glumeț, într-o zi, mai lasă-te de Masinca, nu vezi în ce hal ai ajuns? Ori ții să-ți facem o coroană și să-i punem pe panglică: «Neuitatului nostru coleg. Funcționarii Prefecturii Poliției Capitalei.»” I-am răspuns foarte serios: “Nu e Masinca, excelență, e Gogu Nicolau”. L-am văzut atunci că se încruntă. “Ce Gogu Nicolau? Cum Gogu Nicolau?... ai înnebunit Rache? vino-ți în fire!”

L-am lămurit din fir până în ață. S-a înseninat, a zâmbit. “De ce nu mi-ai spus din capul locului, «mazetă», că nu ți-ai mai fi dat atâta caznă! Din moment ce s-a constatat că nu se dase la fund pentru că ar fi săvârșit ceva necinstit — bani nu mânua și la hârtiile ce avea de lucrat era înlăturată puțința de măsluire — mai făcea să-și bată cineva capul?”

A pierit — pace bună! Și, dând cu dispreț din umeri: Un șef de birou! Tu nu știai — și, într-adevăr, nu știam încă până atunci — că, în țările din apus, pier, în felul acesta, fără urmă, în fiecare an, mii și mii? Sunt unii cari, sub imboldul aceleiași porniri ca la unele dobitoace, fug de la casa lor, departe, și se ascund când simt că li se apropie sfârșitul.”

Îmi porunci să curm cercetările și până în câteva zile să fiu gata de plecare. Aveam, și în anul acela, să însoțesc pe vodă în călătorie în străinătate.

Au trecut de atunci atâția mari de ani, treizeci și doi. Estimp curiozitatea de a ști ce a fost cu Gogu Nicolau s-a stins. Să aflu, cred că nu m-ar mai interesa. Dar e alta care mi-a rămas, tot vie, și-mi va rămâne totdeauna: dacă femeia cu crenvurștii și cu berea nu știe ea ceva?

Conu Rache închise iar ochii.

“Sur les misères physiologiques
le secret ne sera pas toujours gardé.”¹

Alfred Dumaine

— A început să-mi placă să povestesc, murmură ca pentru dânsul numai. Semn de bătrânețe.

Ar fi fost, la vârsta lui, mergea pe șaptezeci și șapte de ani, al doilea după albeața strălucitoare a părului tuns scurt și a lungilor mustăți. Încolo, voinic și verde. Iar vioiciunea limpede a privirii îi întinerea și mai mult fața de om sănătos și trăit bine, trandafirie și netedă, precum îi fusese întreaga viață.

— În ce privește bătrânețea, glumii, s-ar cădea să cunoaștem și părerea cocoanei Masinca.

— Vezi, așa se scrie istoria. Alții, atâția, mulți, au fost cu folosul, eu cu ponosul. Află că între Masinca și mine n-a fost nimic și numai Dumnezeu știe cât am dorit; am întrebuințat toate mijloacele ca să ajung la aceea ce îmi părea țelul cel mai mare al vieții mele, cel din urmă, însă în zadar. I-am cerut mâna, e de atunci aproape o jumătate de veac, era după despărțenia ei de bărbatul dintâi, de Caegiu. “Rache dragă, mi-a spus, țin prea mult la tine ca să ți-o dau, ar fi păcat, zău, mi-e milă să te las și pe tine pe drumuri și cu inima zdrobită. Poate să-ți dau altceva, altădată...” Și n-a fost niciodată. De aceea am și rămas

¹ “Secretul mizeriei fiziologice nu este totdeauna păstrat” (fr).

prieteni, că tu știi: de la prietenie se întâmplă să se treacă la dragoste, dar după dragoste prietenie nu mai poate fi. Și, fără a-și stăpâni un suspin: Dacă n-a fost să fie!

Luă halba s-o ducă la gură.

— Las-o, coane Rache, să-ți aducă alta, asta e trezită.

— Cum sunt și eu și amintirile mele.

— Ei, așa cum sunt, să vrei dumneata să le scii!

— Sunt prea multe; n-aș mai avea vreme. Câte cărți ar trebui ca să le încapă pe toate: s-au adunat atâtea în atâția mari de ani! Multe și de tot soiul, frumoase și urâte, vesele și triste, mărețe și josnice, pipărate, scârboase, groaznice... zguduitoare...

— Ca aceea de la venirea împăratului Alexandru¹ al doilea în București, când vi s-a pus în vedere că, dacă se întâmplă ceva, răspundeți cu capul?

— Ți-a spus-o Daniel Zorilă; da, eram comisari amândoi, cei mai levenți și mai tineri, ne dase raionul palatului. Bietul Zorilă! cum am fost tovarăși de viață, s-ar fi putut să fim și de moarte. A fost mare hop de trecut atunci, ce dărdâieli pe noi, ce sudori, om pomeni-o! Dar, e alta întâmplarea la care m-am gândit când am zis zguduitoare.

— Știi tu, mă întrebă, după un răstimp de tăcere, la colț unde se taie Calea Moșilor cu bulevardul, pe dreapta, cum mergi spre Pache, e o cârciumă.

— Îi zicea: "La Niță".

— O cârciumă veche...

— Mai veche decât mine, în tot cazul, o știu de patruzeci de ani, acum vreo douăzeci, întâmplător, i-am fost de câteva ori chiar mușteriu.

¹ *Alexandru al II-lea* (1818–1881), împărat al Rusiei sub domnia căruia s-a efectuat reforma agrară (1861); în luna mai 1877 a fost la București împreună cu marele duce Nicolae, cu care prilej s-a dezbătut problema cooperării militare româno-ruse împotriva turcilor. A murit asasinat la Petersburg.

— Cârciuma asta are pe bulevard o curtică prin care se intră într-o săliță.

—...din care dai într-o odăiță...

—...cu o masă, scaune și o canapea de mușama...

—...șontoroagă, desfundată, scofălcită, care are și ea amintirile ei.

— Are, apăsă grav conu Rache. Și, în dosul cârciumei e un loc viran...

—...îngust, cu două fețe, una pe bulevard, alta pe Calea Moșilor, uneori cu uluci, alteori fără și întotdeauna plin de hârtii, de gunoaie, de mortăciuni.

— Îl știi va să zică?

— Dar cum nu, păcatele mele, coane Rache, numai în acești șapte ani din urmă de câte ori am fost osândit să-l văd; nu răspunde pe Calea Moșilor, în fața casei unde până primăvara asta a fost percepția noastră, a dumitale și a mea? E, dacă nu mă înșel, al epitropiei armenesti.

— Păi, era mahala armenescă acolo.

— Am apucat-o. Între cireșii înfloriți, se afundau sub acoperișuri grele de țiglă, vechi case cu pridvor, parcă pustii. Rar, la porțițe, ieșeau, sfioși, copii fără sânge în obraz, cu ochi mari și negri, sprâncenați și triști, să privească, așa cum făceam și eu, de la fereastra locuinței mătușei mele din capul străzii Vântului, amețitoarea mișcare de pe podul Târgului de afară. În fața cârciumii cu pricina, pe bulevard, era un fel de ruină care s-a dărâmat în urmă: hotelul Athena.

— Așa! Acum, încheie el, că suntem în deplină cunoștință a locurilor, să pășim la cele petrecute.

Mi s-a dat, într-o vară, însărcinarea de a însoți pe un atotputernic ministru în drumurile ce, cam o dată pe săptămână, avea de făcut la Sinaia. Am primit-o cu oare-

care sfială; se cunoștea firea artăgoasă și iute a acestui om greu de mulțumit și de împăcat. Și totuși nu fără plăcere; mi se da prilejul să-l cunosc mai de aproape și să văd de nu izbutesc să mă iau cu dânsul bine așa cum mă luasem și cu alții de treapta lui și mai de sus, pe cari îi avusesem de dădăcit. A mers mai lesne decât nădăjdusesem; după întâiul drum mi-a dat mâna — la vodă însuși ajunsesem la două degete —, după al doilea, mi-a dat trăsura lui să mă ducă acasă, după al treilea, m-a oprit la masă. Dar să nu crezi că pentru a-i intra în voie și a-i fi pe plac a trebuit să-mi dau vreo silință, să fac, ori să nu fac, ceva, într-adins sau anume. Avea groază de tutun; eu nu fumam nici înainte. Când toamna, o dată cu acele duceri-întoarceri a încetat și rostul meu pe lângă dânsul, m-a chemat să-mi spuie să vii să-l văd cât mai des și a dat, în fața mea, poruncă să fiu primit întotdeauna. — “*Mon cher*, mi-a șoptit șeful lui de cabinet, un băiat tare drăguț și de viață, *vous êtes pharamineux, ma parole*¹, ai imblânzit fiara”.

Avea ceva de fiară mare într-adevăr, de vier, de zimbru țeapăn și dârz, ușor de mâniat și oricând gata să se năpustească asupra vrăjmașului să-l sfâșie și să-l calce în picioare. Era un om dintr-o bucată, un luptător primejdios și aprig. Să cruțe nu știa, nici să ierte: “*adversus hostem aeterna auctoritas*”², rostea cel puțin o dată pe zi ca și: “nu mă tem de soarta lui Barbu Catargiu”³! Nițel să fi încercat un trimis străin să se îmbățoseze, că-i trântea, tare întotdeauna pe temeiul său de drept: “România nu e țară

¹ “Dragul meu, ești uluitor, pe cuvânt...” (fr.).

² În fața dușmanului (să ai) întotdeauna autoritate” (lat.).

³ *Barbu Catargi* (1807—1862), politician, conducător al Partidului conservator care a luat ființă în perioada Unirii Principatelor. Exponent al intereselor moșierimii, el a constituit primul guvern comun al Principatelor Unite în 1862. A murit asasinat în același an.

de capitulații”. Lui vodă însuși nu se codea să-i mârâie: “Sire, iau răspunderea, toată răspunderea”, cu acel glas adânc ce, la tribună, se umfla tunător și vajnic. Înțelege dar că, dacă era prețuit de mulți și temut de toți, iubit nu putea fi de nimeni și nici nu ținea, respingând cu uriașul dispreț ce însuflețea viu puternica sa făptură, până și prietenia.

Îți închipui că nu l-am lăsat să mă dorească, nici să mă uite. Îmi dasem seama că eram omul care îi trebuia. Curând a trecut asupra mea de fapt îndatoririle cele mai grele ale șefului său de cabinet. Noaptea, când îi plăcea să lucreze în liniștea bogatei sale biblioteci, cu perdelele lăsate, îi dam ajutor; îmi dicta, adesea până la ziua albă. Fără să se mai culce, se spăla, se primenea, se îmbrăca și mergea la minister, după-amiazi avea Camera, Senat, consiliu, primiri și seara o lua de-a capul, uneori săptămâni în șir.

Spre iarnă, așteptându-l odată, la dânsul, mi s-a spus că mă pofteste conaștea în salonul cel mic.

De naștere mai moțată decât soțul ei, mai bogată, nu frumoasă, dar zveltă, mlădioasă și dreaptă, cu portul semeț, avea fermecul deosebit al femeilor sterpe. O ființă de lux, făcută pentru găteală și podoabe și despre care nu se putea spune mai mult decât că era o cocoană mare. Demnitatea vieții sale o pusese la adăpost de bârfeli, iar de politică era cu totul străină.

Mă chemase să-mi dea niște butoni de manșetă —ăștia cari îi port — în semn de recunoștință că împărtășisem greua trudă a soțului ei și m-a întrebat dacă cred că guvernul mai stă mult? Dorea să cadă cât mai repede.

Înainte de sărbătorile Crăciunului, ministrul mi-a înmănat o hârtie cu care să trec a doua zi la casieria ministerului să încasez trei mii de lei. Am îndoit hârtia dea-

supra iscăliturii și am rupt-o, întinzându-i înapoi partea de sus și băgând-o pe cea de jos în buzunar.

— Domnule ministru, i-am zis, să mă iertați dacă nu vă păstrez decât iscălitura, dar mă socotesc destul de plătit de a lucra pe lângă excelența-voastră. Și apoi nu sunt fără avere: cu nevasta împreună avem, deosebit de leafa mea, venit vreo patruzeci de mii de lei și nu plătim chirie.

A sărit în sus.

— Cum, cu capul și cu cartea dumitale, să ai patruzeci de mii de lei pe an și casă și să mucezești în poliție? Dar e curată nebunie! Trebuie să faci politică cu mine, data viitoare când viu la putere vei fi deputat sau senator. S-a hotărât!

Dar, până atunci aveau să mai fie câțiva ani, așa că mi-am văzut înainte de treabă. Vremea a trecut și primăvara următoare era pe sfârșite.

Într-o seară ministrul a mers la un prânz de gală la legația Austriei, poate pentru întâia oară singur; soția lui era oprită să iasă; răcise. M-am dus și eu acasă devreme, dar nu m-am dezbrăcat să mă culc; deși obosit, nu-mi era somn; tot alungându-l nopți și nopți, mi-l speriasem. Am luat la întâmplare o carte: *L'histoire des Treize*¹ de Balzac.

Mă cufundasem în citire când, către miezul nopții, am auzit oprindu-se o trăsură la poartă și numaidecât apoi bătând cineva tare la ușă. Am ieșit și am recunoscut, în livrea lui cafenie, pe feciorul ministrului. Era la față ca varul.

— Conița, bălbâi el, vrea să vă vorbească. Uitați-vă vine!

¹ *Povestea celor treisprezece*, trilogie românească de Honore de Balzac (face parte din ciclul *Comedia umană*), în care se înfățișează activitatea nebuloasă a unei asociații secrete.

Gătită și sulemenită nu avea nimic schimbat. Tot așa fără grabă cum intrase, s-a așezat și a vorbit. În noaptea aceea am înțeles-o, mi-am dat seama că în amănunțita și migăloasa ei potriveală dinafară, se răsfrângea, făcută și prefăcută deopotrivă, ființa sa lăuntrică; altmintreli ce tărie de suflet ar fi trebuit să aibă ca, deloc mișcată, cum arăta, să poată povesti liniștită, rece, un lucru pe care eu auzindu-l, simțeam că-mi vine nebunie.

Cam cu un ceas înainte, ministrul ieșise de la legație și, ajutat de fecior, se urcase în trăsură lui, trăsură deschisă cu coșul lăsat, care plecase, la pasul cailor grei, pe strada Vienei, o luase apoi la dreapta pe Calea Victoriei și iar la dreapta pe strada Romană până acasă. Când a tras la scară, feciorul, care a sărit de pe capră să-și ajute stăpânul să coboare, a scos un țipăt: ministrul nu mai era în trăsură.

Fusese, mărturisea, vina ei că-l lăsase singur. Scăpase tocmai în acea seară din vedere să mi-l dea în seamă; știam desigur... vara trecută dânsa ceruse de la poliție pe cineva cât mai de încredere, mai serios, mai bine, să-l privegheze pe soțul ei de aproape și avusese norocul ca acela să fiu eu. Și acum, în grozava împrejurare prin care trecea, la mine alergase, în mine mai avea o slabă nădejde. Ah! să nu fi fost afurisita de politică, vechea lui racilă, ațipind stăvilită, ar fi rămas ascunsă. Lui i-ar fi trebuit odihnă, liniște, îngrijiri, nu acea ațățare neconținută, acel necurmat zbucium. Prea întinsă, coarda vătămată trebuise să plesnească.

Astea mi le spunea franțuzește; născută, crescută și trăită până la măritiș în străinătate, nu știa, ca atâtea altele din lumea ei, boabă românește. Tusea îi trunchea mereu vorba și batista, cu care cerca să și-o înnăbușe, o lua de la gură pătată de un roșu ce nu putea fi numai cel de buze. Iar chipul și privirea îi trădau, aspră, o neîndurată hotărâre.

Ne aflam, răspica dânsa, în fața unui fapt împlinit, tot ce mai rămânea era, dacă se putea, să nu fie dat în vileag și aceasta cu orice preț, chiar cu al vieții soțului său. Mă ruga să încerc eu să-l caut și dacă, printr-o minune, s-ar întâmpla să-l găesc, viu sau mort, să-l aduc numaidecât acasă, în cea mai mare taină. Când zicea să nu se afle, înțelegea numai de cei de “sus”, altfel era chiar nevoie de doi-trei “subalterni” zdraveni: dacă s-ar fi împotrivit cumva — știam cât era de vânjos — să nu fi pregetat a pune să-l încăluseze și să-l lege. Și-mi cerea să jur că voi face întocmai.

Mă dezmeticii după ce rămăsei singur. Să nu fi fost parfumul gras și greu ce lăsase în urma ei femeia care plecase, după ce-mi luase jurământul, aș fi crezut că visasem. Nu-mi închipuisem până atunci să pot fi vreodată supus la o atât de grea încercare. Că vezi, eu mai jurasem o dată, atunci când intrasem în slujbă și eram acum legat de două jurăminte potrivnice dintre cari pe unul trebuia să-l calc. Pentru vreun altul n-ar fi fost nimic mai ușor decât să meargă dimineața la ministereasă, liniștit, să-i spuie că-și dase, cum ar fi și fost firește, osteneala în zadar și apoi, făcând pe niznaiul, să-și vadă înainte de rosturi fără a se sinchisi. Eu însă, fecior, nepot și strănepot de hagi, hagi eu însumi — am făcut, știi, un Paște la Ierusalim — puteam oare așa ceva? Datoria mea ar fi fost să merg într-un suflet să-i aduc prefectului totul la cunoștință ca, la rândul lui, să se ducă și el, neîntârziat, la palat, să-l deștepte pe vodă și să-i raporteze — așa era pe vremea mea, nu știu cum o mai fi acuma cu boierii noi... Chibzuiala mi-a fost scurtă: a mai fi pregetat era de prisos; ca să rămân credincios unuia din jurăminte trebuia să mă dezleg de celălalt și nu aveam nici măcar putință să aleg. Am luat deci o foaie de hârtie și, stăpânindu-mi tremurul mâinii, mi-am scris

demisia. După ce am iscălit-o, mi s-a risipit tulburarea, m-am simțit ușurat. Am deschis fereastra să iasă parful care, îndulcindu-se, se făcuse mai pătrunzător și-mi da greață. Aerul de afară era jilav și lin. Plutind agale deasupra orașului adormit, se strecura în trecere un nor.

Trebuia acum să plec în cercetare. Se putea însă, mai mare nebunie — spune — unde s-o fi apucat, un om singur, încotro? Ei, în atare împrejurare — și conu Rache luase între două degete cartea de pe masă și o scutura — ce-ar fi făcut în locul meu detectivul cel mai năzdrăvan? S-ar fi plimbat și dânsul prin odaie până când, obosind, s-ar fi lăsat să cadă pe un scaun; poate că n-ar fi avut chiar ca mine fierbințeală: fără să fi pirotit, în capul meu, întâmplarea ministrului se împletea, la fel de prăpăstioasă, cu cele din *l'Histoire des Treize*.

Dar deodată tresării...

— Nene, nene! auzii la fereastră. Cunoscui glasul nepotului meu Petrică, bietul Petrică Ștefu, tu nu-l știi, care a fost la Galați, la Curte; s-a prăpădit tânăr încă, săracul, de inimă. L-am ținut la mine în casă, ca pe copilul meu, cât a fost în universitate și ca să aibă și el un ban-doi, ca băieții, îi făcusem rost de un loc de subcomisar.

— Hai, nene, lasă tot și vino numaidecât!

— Dar ce e?

— Hai, îți spun eu pe drum, hai numai odată, pentru Dumnezeu! Și-mi închise geamurile pe dinafară. Cum am ieșit, nu mai știu. Și am pornit-o amândoi pe Armenească, spre bulevard. Nici o birjă goală. Estimp, îmi povestea pripit, înecându-se.

Fusese la sindrofie, în Spătar, la o cocoană, Ana Melic, în casa aceea bătrânească. Plecând de acolo, însoțise o mosafiră până acasă, în Plantelor. Când s-a întors, a fost

oprit la colțul bulevardului de gardistul din post care i-a raportat că, trecând cu puțin înainte, ca să nu ocolească, în Calea Moșilor, prin locul viran de care fu vorba, dase peste o matahală de om bine îmbrăcat, întins cu fața în jos, pe un maldăr de gunoi. A încercat să-l scoale, l-a zgâlțâit, dar degeaba; trebuie să fi fost pilit numărul unu. S-a dus să-l vadă și Petrică. Faptul că avea pălărie înaltă nu l-a izbit, pe atunci purta “joben” toată lumea, toată ziua. Să-l trezească n-a izbutit nici Petrică, s-a mulțumit numai, ajutat de gardist, să-l întoarcă pe spate. I s-au tăiat atunci picioarele: latul piept al adormitului era brăzdat în veriu, peste cămașă, de o largă lentă¹ galbenă, iar pe frac străluceau una deasupra alteia două stele de argint.

—...ministrul! îngânai, apucându-mă de grilajul casei Stăncescu să nu cad. La lumina albăstruie a lămpilor Iablochhoff², mi-a spus pe urmă Petrică, parcă-mi luase pânza de pe obraz. Făcui o încordare deznădăjduită să-mi adun puterile ca să merg înainte, dar nu o găsii pe aceea de a mai rosti un cuvânt. Îți închipui groaza lui Petrică la gândul că s-ar fi putut să-mi vie și mie rău și să se vadă cu doi în cârcă.

Cu toată tinerețea lui, la zguduitoarea descoperire, el nu-și pierduse capul. Întâia lui grijă fusese să nu se afle. Încheiase pardesiul ministrului și-i ridicase gulerul și cum văzuse că în odăița de la cârciumă era întuneric, fiind, ca peste tot, binecunoscut în partea locului — era raionul lui

¹ Cordon de mătase sau panglică lată purtată în diagonală, peste piept, de către suverani, demnitari sau posesorii unor înalte distincții, îndeosebi la solemnități.

² *Lampă Iablochhoff* (grafie germană), după numele fizicianului rus Pavel Nicolaevici Iablocikov (1847—1894), inventatorul lămpii cu arc fără regulator și al bobinei de inducție etc.

— mersese la cârciumar, îi suflase la ureche că unui boier îi venise rău pe locul de alături și că voia să-l aducă în odăiță. Treaba nu fusese tocmai ușoară, deși român voinic, deprins să se umerească cu buțile, “jupânul” împreună cu gardistul, alt vlăjgan cât toate zilele, cu mare caznă și după multe opinteli, izbutiseră să-l care pe boier până înăuntru și să-l culce. Cârciumarul adusese o pernă și i-o pusese sub cap, iar Petrică, lăsându-l în paza gardistului, se repezise, negăsind birjă, în goană la mine, cu frica de a nu mă găsi acasă.

Ajunsesem în sfârșit.

În odăița joasă, cu lampa afumată, pe canapeaua aceea schiloadă, ministrul zăcea într-un somn greu, un fel de leșin întrerupt în răstimpuri de tresăriri și zvâcneli puternice. O spumă ușoară i se încheaga la colțul buzelor. Erau, în vecini, doctori cunoscuți mie, la colț dincolo, spițeria, dar n-aveam voie... singurul lucru ce trebuia să fac era ca, pe furiș, să-l aduc acasă.

...Se trezise, se scula. Spaima mea: să-l fi apucat, Doamne ferește, o furie, ca Samson¹ ar fi sfărâmat casa pe noi. Dar nimic. Așezat acum, sta liniștit. Mă cuprinse o milă adâncă. Cu chipul acela umilit, prostit, cu trăsăturile schimbate, nu-l recunoșteam, precum nici dânsul nu arăta să mă recunoască. Ochii, în cari eram învățat să văd scăpărând

¹ *Samson*, supranumit Hercule al iudeilor, unul dintre judecătorii Israelului. Legenda biblică narează că, aflându-se capturat de către filistenii, în urma trădării Dalilei (prin tăierea pletelor, în care rezida taina neasemuitei sale puteri), a fost dus într-un templu unde aceștia sărbătoreau pe zeul lor, Dagon. Samson, care, între timp, crescându-i părul, își redobândise forța herculeană, zguduie cele două coloane ce susțineau acoperișul templului, încât acesta s-a năruit îngropându-i, deopotrivă, sub ruinele sale pe prizonier și pe filistenii.

fulgere, se ținteau acum în gol, ca fierți, fălcile acelea puternice, împlinite de favoriți, erau căzute, larga bărbie îi tremura. Se lăsă fără împotrivire să-l ducem la o birjă căreia îi daseră drumul nuște cheflii. Mă suii și eu lângă dânsul, după ce singur ridicai coșul, iar Petrică se cocoță pe capră, lângă birjar. O luarăm prin mahala, pe la Popa Rusu, pe la Popa Chițu, la Făgădău, apoi pe Romană de-a lungul, drept, până la dânsul acasă. Spre altă uimire a mea, acolo, el se dete jos singur, intră și, fără a ne băga de seamă, nici pe mine, nici pe feciorul care ne deschisese îndată ce auzise intrând în curte o birjă — pe atunci nu erau cauciucuri — fără a ne băga dar de seamă, ca și cum n-am fi fost, străbătu antreul cu pași țepeni și se sui pe scară la catul al doilea unde era odaia sa de culcare.

Bogata locuință avea aerul lugubru al tuturilor încăperilor mari cu plante și cu oglinzi, slab luminate. Voui să mă retrag. Dar, din pervazul ușii salonașului, de după o perdea, mă chema ministereasa.

Nedezgătită, nedessulimenită, fără un zuluful clintit: aceeași. Îmi ceru să-i povestesc tot ce se întâmplase, pe larg, amănunțit, ascultând cu luare-aminte dar nu și mișcată. Mă întrebă apoi unde era Petrică. Îl lăsasem afară, zicându-i să mă aștepte în birjă, pe stradă, mai departe. Mă puse să-l chem. Îl adusei și i-l înfățișai. Îl întrebă ce putea face pentru el. Răspunsei eu în locul lui; în fața boieroaiței, Petrică, de soiul lui dezghețat și isteț, se fâsticise, puse ochii în pământ și-și învărtea pălăria ca prostul. Spusei că își luase în ianuarie, licența, numai cu bile albe, și țintea să intre în magistratură, dar ar fi dorit un loc la Galați unde îi erau așezați părinții, la casa lor. Se făcea tocmai zilele acelea o mișcare.

— Vei merge dumneata, îmi zise, chiar acum dimineața, la ministrul de justiție și-i vei spune, din partea mea, să facă decretul de numire al dumnealui, dar neapărat, chiar dacă locul ar fi făgăduit sau dat altuia.

Trase un sertar de unde scoase trei fișicuri și două hârtii de o mie și-l rugă pe Petrică să le primească. Să aibe de cărți și de haine mai ales. “Un magistrat, zise, trebuie să fie decent”. Și, privindu-l în ochi, adăogă: “discret”.

Când fu să plecăm, mă luă la o parte să mă previe să fiu față de soțul ei ca și cum nu s-ar fi întâmplat și n-aș fi știut nimic, pentru că nici dânsul nu avea să-și aducă nimic aminte.

Ieșind de acolo, îi spusei lui Petrică să meargă singur cu birja, eu voiam să mă întorc pe jos. Ținu să mă însoțească și făcurăm lungul drum până acasă, în Popa Rusu, în tăcere. Îmi lipsește măiestria de a reda starea mea sufletească de atunci, vălmășagul gândurilor ce mi-a viforit pustietor prin minte în acea noapte, noaptea cea mare, noaptea cea de pomină a vieții mele.

Nu m-am mai culcat. Am luat iar pe Balzac și niciodată nu m-am pătruns întru el atât de bine: nu trăisem și eu oare câteva ceasuri în plin Balzac?

Ar fi fost vrednică de pana lui istoria din acea noapte, istorie tenebroasă și stranie. Cum putuse un om atât de greoi, de trupeș, să sară din mersul oricât de încetinit al trăsării și încă fără ca vizitiul și feciorul să simtă, pe unde rătăcise, ce făcuse, ce i se întâmplase înainte să ajungă acolo unde fusese găsit? Și-ar fi închipuit cineva ca în omul acela, arătos și falnic, din huzur, croit după un tipar de uriaș, să mocnească o așa înspăimântătoare meteahnă? De câte ori mi-aduc aminte, îmi pare că mă aflu pe o margine de prăpastie, mă înfior, amuțesc.

Am mers de dimineață la Justiție pentru numirea lui Petrică — s-a făcut îndată, bineînțeles — de acolo la poliție. Am puricat toate rapoartele, i-am întrebat pe toți dacă noaptea nu se petrecuse nimic deosebit. — Nimic. — Așteptam pe prefect, când mă pomenii cu șeful de cabinet al ministrului dând buzna în birou la mine.

Venise să-mi aducă la cunoștință că “șefesa” îl chemase să-i dea poruncă să ne strecoare, pe mine și pe Petrică, într-un decret de decorații care pleca la semnat. Îl trimisese apoi la primul ministru să-i spuie că dorea să-l vadă cât mai degrabă. Primul ministru venise numaidecât și stase cu dânsa cam o jumătate de ceas. Se ținuse apoi, adunat în pripă, un consiliu de miniștri, în care se luase hotărârea neașteptată de a pleca de la guvern. Ministrul nostru lipsise de la consiliu; fiind bolnav, trebuia să stea câteva zile în casă. Deocamdată nu primea pe nimeni.

Vestea demisiei cabinetului se împrăștiase repede în tot orașul, laolaltă cu aceea a îmbolnăvirii ministrului fără a fi puse în legătură. Am mers după-amiazi la Cameră, cu o treabă a prefectului, am mers cam în silă: avea să-și dezvolte interpelarea asupra situației guvernului poate cea mai mârșavă dintre javrele cari au ajuns oameni mari la noi și din cele mai tăvălite, la tot prilejul, de ministrul meu. Se urcase la tribună și începuse să-și reverse balele asupra aceluia, firește, care, lipsă fiind, nu se putea apăra. Nu-mi făcea rău atât să-l aud cât să-l văd, beat de înverșunarea slugii ce poate lovi nepedepsită în stăpân, cu privirea chiondorășă și tulbure, rânjitor și zbârlit. De aceea, așezat în fundul sălii, îmi sprijinisem coatele pe pupitru și, cu fruntea pe mâinile împreunate, închisesem ochii, când, deodată, aprigă ca o grindă, se porni, vie, o răpăială de aplauze.

Visam, era oare cu putință?

...ministrul!...

Își luase pe banca ministerială locul lângă președintele de consiliu. Acesta încremenise. De mine ce să mai spun? Macbeth văzând arătarea lui Banco¹. La tribună, soitariul o sfeclise. Pierduse șirul, o încurca, loviturile ce voia să dea, greșind ținta, se întorceau împotriva lui însuși, stârnind haz și murmure. O întrerupere sângeroasă din partea ministrului fu hotărâtoare: stilcit, cabotinel, cu glas înecat, sfârșea într-o balmăjeală jalnică.

În tăcerea adâncă a adunării, străbătută de fiori, ministrul se ridicase să răspundă. Părea mai înalt, mai mare. Niciodată duhul său n-a strălucit mai deplin, mai viu, niciodată cugetarea lui gravă nu s-a întraripat așa puternic, nu s-a avântat atât de sus, ca în acea cuvântare nepregătită ce cuprindea crezul și testamentul său politic, cuvântare ce avea să-i fie cea din urmă.

De felul meu, nu vorbesc, nu-mi place; s-o fac, mi se întâmplă rar, atunci însă, vorbesc numai de ce știu, prin mine, văzut și pipăit, nu din auzite, după bănuiele sau presupuneri. Ce s-a petrecut dar cu ministrul mai departe nu știu, nici mai mult. Ca de obicei, la căderile de guvern — căci asupra demisiei nu s-a revenit — am avut cu una-alta, încoa și-ncolo, alergături de-ale slujbei, așa că abia seara, pe la nouă, am putut merge, și îți închipui cu ce frică, la ministru. Casa era cufundată în întuneric, porțile închise. Plecaseră, de zor, în străinătate.

¹ *Macbeth și Banco*, personaje ale tragediei shakespeareiene *Macbeth*. După ce l-a ucis pe regele Duncan, pentru a-i uzurpa tronul, Macbeth îl asasinează și pe Banco, deoarece vrăjitoarele îi prezisese că “va da naștere unor regi”. Obsedat de crimele sale, în timpul unui ospăț Macbeth are o halucinație: vede spectrul celei de a doua victime a sa (Banco) așezat în locul său la masă.

Peste puține zile, sosea de la Paris știrea că ministrul murise. Amănunte lipseau și nici nu s-au aflat vreodată.

Rămășițele i-au fost aduse în țară mai târziu, toamna. La strălucita paradă a înmormântării, cu a cărei orânduială și priveghere am fost însărcinat, atât de văduvă cât și de stăpânire, eu, s-a însoțit până și vremea: a fost ziua cea mai frumoasă din câte am apucat să văd, o zi mistică, sfântă. Limpezimea adâncă a văzduhului ei s-a răsfrânt pentru totdeauna în cugetul meu; cu acel trist prilej mi-a fost dat a pătrunde, în toată grozăvia lui amară, înțelesul cuvântului “deșertăciune”. Clipele de reculegere în fața aceluia sicriu pecetluit au cântărit pentru mine mai greu decât toate încercările și dinainte și de pe urmă; sufletește m-am simțit schimbat atunci cu totul ca și cum printr-o vrajă aș fi devenit un alt om.

Nu s-a știut până când a început slujba dacă văduva avea să fie de față. De când se întorsese, cam cu o săptămână înainte, nu primise pe nimeni: hotărârile și dorințele și le adusese la cunoștință prin scris — un scris ferm ce nu trăda slăbiciunea și sfârșeala de care auzisem vorbindu-se; câteva persoane, ce fuseseră în vagonul de dormit cu dânsa, o putuseră la sosire zări. Nu știu de ce aș fi voit să nu vie, și, atunci când l-am văzut pe Petrică — se repezise de la Galați într-un suflet și-mi fusese de cel mai mare ajutor — când l-am văzut luptând din greu să despice gloata ticsită din biserică și l-am auzit șoptind: “Văduva, domnilor, faceți loc, vă rog, văduva”, am înghețat. Tot timpul însă nu mi-am luat ochii de la dânsa.

Înaintase fără grabă, pășind ușor și respingând, cu o mișcare semeață a capului, perna ce i se așezase pentru ca, potrivit obiceiului, să îngenunche pe treptele catafalcului, își ridicase vâlul și rămăsese în picioare, dreaptă, cu fruntea

sus. Afară de marele doliu, foarte elegant și acela, nu avea nimic schimbat, tot dichisită, tot sulimenită, răspândind departe acel amețitor parfum gras și greu. Și, atât de înțepenită, în trufia vechiului său sânge de Bizanț, încât părea că, îmbălsămată, dânsa era moarta ce se prohodea între atâtea lumini și flori, și s-ar fi zis că era într-adevăr neînsuflețită, dacă mâna dreaptă, în care ținea o batistă, n-ar fi ridicat-o mereu, ca să o aducă nu la ochi, ci la gură, de unde o lua pătată de roșu. Și după ce roșea batista o schimba cu alta...

În aceeași seară, pleca înapoi, în străinătate, la Cannes, unde, înainte de sfârșitul anului, se stinse și dânsa. Acolo a ținut să și odihnească de veci.

Încrederea cu care m-a cinstit în timpul vieții sale, a dăinuit și după moarte. Pe mine m-a însărcinat cu aducerea la îndeplinire a ultimelor ei voințe. Nu l-a uitat nici pe Petrică; osebit de zece mii de lei i-a lăsat frumoasa bibliotecă de drept a soțului său. Iar mie, printre alte numeroase lucruri ale acestuia, tabloul ce-l înfățișează în mărime firească — unul din cele mai minunate ce a semnat ilustrul nostru Mirea¹. Dar nu singură această măiestrită întruchipare îmi întreține mereu vie nobila amintire a marelui ministru. Numele său fanariot, cu dânsul stins, îl găsesc tipărit foarte adesea și știu dinainte atunci că totdeauna trebuie să fie vorba de destoinicie, de cinste, de demnitate, de patriotism, de râvnă pentru obștescul bine și e de atâtea ori pentru mine o binefăcătoare mulțumire și mângâiere.

¹ *George Demetrescu Mirea* (1854—1934), pictor român, autor al unor vaste compoziții decorative, tablouri istorice și numeroase portrete.

— Cum vezi, încheie, după un răstimp de reculegere, soarta mea a fost să rămân tot timpul în poliție. N-o spun cu părere de rău: dimpotrivă.

— Ți-a fost așa dragă meseria asta, coane Rache?

— Cătuși de puțin.

Să te lămuresc; tot sunt pornit pe spovedanie. Am fost, de felul meu, ascultător și cuminte. Mă purtam frumos și învățam bine; mi-am luat licența în drept la Paris. Tata, care se bucura de mare trecere, la “roșii”¹, arvunise pentru mine întâiul loc vacant la tribunalul de Ilfov. Întorcându-mă spre țară, la Viena am lăsat drumul de fier ca să urmez călătoria pe Dunăre. Pe vapor s-a întâmplat să fie și boierul Manolache Melissiano, fruntaș politic și “viveur” renumit; venea de la Carlsbad. Înainte de Presburg a avut o criză de ficat groaznică. În lipsă de doctor, l-am îngrijit eu, l-am culcat, i-am pus cataplasme. Am crezut, la un moment, că se duce, până a doua zi s-a făcut însă bine. S-a bucurat mult când a aflat că sunt feciorul bunului său prieten Ruse, și-a petrecut tot timpul cu mine și am vorbit de multe și amestecate, franțuzește și nemțește.

În săptămâna ce a urmat, conu Manolache era numit prefect al poliției Capitalei. L-a chemat numaidecât pe tata care, ca niciodată, a venit la prânz cu un ceas mai târziu. Era aci voios, aci dus pe gânduri. După ce mă lăudase, lucru mare, conu Manolache îi ceruse să mă lase pe lângă dânsul, îi eram de mare trebuință, și atât stăruise încât tata nu i se putuse împotrivi. Să fi stat să mă împotrivesc eu? De altfel, spunea tata, avea să fie ceva trecător, scurt.

¹ Poreclă dată, în epocă, liberalilor.

Patruzeci și doi de ani. *Excusez du peu*.¹

S-a prăpădit apoi curând tata, lăsându-ma stăpân pe una din marile averi bucureștene ale timpului — venitul ce am mărturisit atunci ministrului nu era nici jumătate din cât se însuma într-adevăr; nu e bine să se știe cât ai. Firesc ar fi fost dar să schimb slujba, dacă țineam să fiu în slujbă și nu să trăiesc ca un fecior de bani gata, făcând cel mult politică, așa cum mi-a spus atunci ministrul, fără a ști că se face ecoul lumii întregi, a cărei nedumirire fusese sporită de faptul că, după ce rămăsesem în poliție, nu voiam nici să înaintez, de trei ori cedând locul unor colegi mai în etate ca, la retragere, să aibă pensie mai mare și de alte două ca să dau puțința unor numiri dinafară, politice. Ce m-au făcut să nu părăsesc neprevăzuta carieră au fost, oșebit de statornicia de care am dat dovadă în toate, oarecari stăruințe de sus ades reînnoite. Curând devenisem trebuincios, cu timpul indispensabil. Mulțumită averii, am izbutit să-mi înalț breasla: am fost polițistul diplomat, om de Curte și de lume, de lumea mare, de al cărei trai mi-a fost îngăduit astfel a mă împărtăși.

Ani și ani. O epocă.

Îi am nostalgia și când, la vie, în singurătatea lungilor nopți, o simt că mă copleșește, chem vrăjitorul. Cu peruca retezată pe frunte drept și pe nasul coroiat și gros cu ochelarii atârnați de panglica lată, îmi răsare, în frac și cipici cu fundă, Claymoor². Și-mi reînvie, aievea, o chermesă la

¹ (Ironic.) *Iertați, pentru numai atât*. (Fr.)

² Pseudonimul lui Mihai (Mișu) Văcărescu care făcea așa-zisa “Cronică mondenă” la ziarul de limba franceză, ce apărea la București *L'indépendance roumaine*.

Cotroceni, un bal la Sutz, o garden-party la mareșalul Filipescu, o zi de întâi Mai la Butculescu, o după-amiază la curse, șoseaua cu teii în floare în amurg. La recitirea uitatului “Carnet du High-Life”, amintirile se deapănă galeșe, înflorite, se îmbulzesc tot mai multe, când, deodată, mă tulbur și, cu inima strânsă, las să mi se spulbere frumosul vis. Într-o înșirare de toalete asfințite am găsit: “*Madame***, robe mousseline crkme, ũcharpe rose, chapeau Virot embaumũ de roses roses...*”¹.

Ca dintr-o ghirlandă de trandafiri trandafirii, răspândindu-le mireasma, se desprinde duiosul chip al aceleia ce-și plătea larg, și fără nici un soi de compromis, toate răsfăăturile luxului și toate alintările, eleganțele toate. Moartea soțului său, cu care făcea o pereche ideală, i-a sunat de timpuriu, însă, retragerea. Smulgându-se din vârtejul petrecerilor, și-a desfăcut minunea de casă și s-a mutat la Paris, ca să se devoteze acolo creșterii unicului său fiu. Ceva înainte de intrarea noastră în război, s-a întors cu dânsul, care trebuia să tragă sorțul. S-a întâmplat ca pe ea nici să n-o zăresc; pe băiat însă da: o mândrețe de tânăr. L-a secerat printre cei dintâi exantematicul. Giuvaiericalele ei, numeroase și bogate, au luat calea Moscovei, a fost apoi desproprietărită de cele două moșii, nu s-a apărut, și ce pământ i s-a mai lăsat l-a vândut când leul abia pornise să scadă. De atunci, n-am mai știut de dânsa nimic; parcă am auzit că plecase iarăși în străinătate.

Acum trei ani, spre iarnă, într-o seară de burniță rece, treceam pe strada Clemenței. De după un colț de casă, sfiindu-se, o femeie ieșea, întinzând mâna.

¹ “*Doamna***, rochie de muselină crem, eșarfă roz, pălărie Virot împodobită cu înmiresmați trandafiri trandafirii...*” (fr.).

.....
“*chepeau Virot embaumü de roses roses...*”
.....

— Ce-ar fi, îmi zise, după un apăsător răstimp de tăcere, dacă am lua astă-seară masa împreună? Și unde?

— La mine.

Îi conveni. Plăti slaba socoteală, lăsând bacșiș îndoitul ei, își luă cartea și plecarăm negrăbiți, agale. Se însera greoi. Peste orașul ce vuia innăbușit, se îmbăcsea turbure prăfăria încinsă. Trecând prin fața bisericii Zlătari, întâmplător deschisă, dar firav luminată și pustie, ținu să intrăm. Aprinse făclii, se închină la icoane, le sărută. Făcui și eu la fel, dacă n-ar fi fost decât pentru a mulțumi lui Dumnezeu că mă învrednicise să-l aud și eu odată pe Teodor*** povestind. Și literar pe deasupra, cu oglindiri de citiri alese, lucru cu totul neașteptat. Știam că ceea ce-l făcea să fie prețuit de prieteni nu era tocmai convorbirea lui care, mai mult ieftină, îndată ce se depărta de mărunțișurile de toate zilele sau de gluma ușoară, era prea frânată și drămuită. Iar de a rosti nume avea groază.

Era una din dovezile cumișteniei șirete ce avea în sângele lui gabrovenesc, de două ori strecurat prin sita Șcheiului. Afară de scrinteala cu Masinca, alta nu i se vădise și eu unul m-am îndoit și de aceea: să fi fost cu totul sinceră, ascuns cum era la fire, n-ar fi dat-o în vileag și apoi l-ar fi supus la altfel de jertfe decât trufandalele și muscalii ce pe vremuri obișnuia a-i trimite și cari ce puteau să-l coste, când, bineînțeles, îl costau ceva? Nu era mai puțin adevărat că, deși trezită de o jumătate de veac, tachineria cu “sufletul maichii” se potrivea, nu se potrivea, îi făcea totdeauna plăcere.

— Coane Rache, îl întrebai când ieșirăm în pridvorul bisericii, ai aprins și pentru Masinca o lumânare?

— Nu, pentru dânsa numai la “Cuțitul de Argint”.
— Va să zică ale Bucureștilor nu le-ai uitat?
— Ce folos, răspunse, nu fără oarecare poate sinceră melancolie, dacă au uitat ele de mine!
— Nu toate, îl îndreptai, ia privește. Rămășiță vie a orașului de odinioară, un bătrân muscal care-și ochise vechiul mușteriu, trăsese în fața bisericii.
Tolăniți pe pernele largei trăsuri, lin purtată în trap domol, străbăturăm câteva străzi, fără a ne mai spune un cuvânt. Potrivit datinei bucureștene de a nu se întoarce cineva acasă fără a trece pe la băcănie, conu Rache opri la una cu renume de pe bulevardul Brătianu. Mă rugă să mă cobor și eu. Zăbovi mai mult decât la biserică și se întoarse urmat de un pici încărcat de pachete.
— Merinde pentru la vie, coane Rache?
— Ba, pentru aici; poate să prinză bine, dacă facem noapte mare?

... cum se și întâmplă. Fu pentru ca să-mi dăruiască — mărgăritar negru fără preț și poate fără pereche din tainuitul său sipet — încă o istorie și aceasta mulțumită unei fericite inspirații ce mi-a venit atunci și pe care nu știu cum s-o bunecuvântează.

Ajunși la mine, trebuind să-mi las mosafirul singur ca să văd de masă, i-am pus înainte o veche lădiță plină de fotografii vechi — necropolă sau morgă între pereții căptușiți de mătase “Magenta” ai căreia odihnește ca îmbălsămată o întreagă lume apusă. Când, cam peste un sfert de ceas, m-am înapoiat în salon, mi-am găsit oaspele cufundat adânc în contemplarea a trei fotografii puse una lângă alta — un breelan de dame.

Fără a-și ridica de la ele ochii, îmi ceru să-i spun cine erau.

Una, cu aer de “*Quos ego*”¹... pe o cartă poștală într-o largă rochie infoiată și la gât cu un șirag de boabe de chihlimbar cât prunele, era bătrâna generăleasă P., tante Arethy, cum îi plăcea să i se zică.

Alta, o “Cabinet Mandy”², ar fi putut sluji tot așa de bine ca Anna Csillög de reclamă unei pomade sau unui leac împotriva căderii părului. Cu gingașul ei cap întors ca să privească peste umăr, Lena Ceptureanu își arăta din spate, despletită, uimitor de bogata ei coamă, din huzur revărsată până la călcâie.

Cine era însă Domnița de bal costumat care, într-o “cartă de vizită” de la Duschek³, părea a vrăji cu ochii pe jumătate închiși și zâmbind, trandafirul ce ținea în mână, nu știam nici eu, nici ai mei. Abia atunci mă gândii ce lesne mi-ar fi fost să aflu de la cocoana Anicuța L. ce fusese la același bal și dânsa, în poloneză.

— Nu se știe nici măcar de unde vine, cum a ajuns fotografia asta aici? întrebă conu Rache.

— Asta da, am cumpărat-o eu acum... nouăsprezece ani de la un ovrei bătrân care-și înșira sărăcia de marfă — calendare vechi, cărți cu haiduci, cheia viselor, epistolia căzută din cer și felurite poze — pe grilajul palatului Sutz.

Conu Rache tresări.

¹ “*Quos ego*...” (lat.) reticență devenită uzuală: sunt cuvintele rostite de Neptun mâniat pe vânturile dezlănțuite ale mării (*Eneida*, I, 135) și care exprimă, în subsidiar, o amenințare, o sfidare.

² O fotografie format “Cabinet Mandy” (ceva mai mare ca o carte poștală).

³ Atelier fotografic din București de la începutul secolului nostru.

— Țin minte, urmai, fiindcă e unul din rarele lucruri netrebuincioase ce am cumpărat în viața mea, n-am uitat nici cât m-a costat: o bănuță.

— Mi-e și rușine și frică să mărturisesc cât aș fi dat eu pe ea și aș da chiar. Vezi tu, fotografiile cocoanelor de la acel bal — cel mai izbutit poate de la Sutz — s-au pus în vânzare ale tutulora, afară de ale uneia singură care după ce încuviințase și dansa, s-a răzgândit, a mers la Duschek, a ridicat întreg teancul alor ei cu clișeu împreună și le-a nimicit pe loc — întreg, mai puțin una ce a pierit — cum? nu s-a știut, din atelier și nu i s-a mai dat de urmă... Iat-o.

Și, cu rugă în glas și-n privire, luând fotografia și punând-o în dreptul inimii: Ai să mi-o încredințezi, nu e așa, s-o reproduc?

— Ar fi o osteneală de prisos, coane Rache, ține-o ca amintire de la mine.

Uitând, în felul copiilor, să mai mulțumească, Teodor*** își luă darul și-l băgă cu grijă în despărțitura cu încheietoare a încăpătorului său portofel, iar pe acesta în buzunarul dinăuntru, dar nu în cel de la haină de unde-l scosese, ci în acela cu nasture al jiletcei.

Aș fi ținut să adaog că fotografia, ce nu mai era a mea, avea ceva ciudat. Chipul Domniței, dacă te uitai la el mai îndelung, pierdea din înfățișarea omenească, luând-o pe cea de pisică. Dar conu Rache închisese ochii. Și-i ținu astfel până când gongul ne vesti că eram sluiți.

Fu o masă în doi tăcută foarte. La cafea, mosafirul mă întrebă dacă bănuiam la ce cugetase tot timpul. Îi răspunsei firește că la Masinca.

— E drept, recunosc, dar numai în treacăt și în legătură cu altceva. Să nu mă fi făcut dansa să scap ieri trenul, nu

te întâlneam azi, așa că atât de râvnita cât de nemainădăjduita fotografie nu mai aveam prilejul s-o găsesc niciodată.

Totuși împăcarea nu e deplină. Mă va munci de acum gândul în ale cui mâini s-a aflat înainte să ajungă la ovrei. Acesta trebuie s-o fi dobândit pe nimic; se vede de pe cât a dat-o; și de curând: e cum nu se poate mai bine păstrată, la întuneric, în album, între filele unei cărți sau în cutie, e neofilită, cu cartonul nepătat și teafăr la colțuri. Cine, după ce-a dobândit-o pe furiș, a ținut-o astfel mai bine de treizeci de ani și de ce? Să fi fost el? — A trebuit să-și aibă enigma nu numai ființa și tot ce-a fost în legătură cu dânsa, dar până și icoana ei.

Din inimă îți mulțumesc și pentru dar și pentru masă, masă ce va rămâne, cred, cea din urmă de pomină la care m-am ospătat de când sunt. Ca într-un gherghef, între ea și alte trei de odinioară, se țes bogate, în otrăvite culori sumbre și-n aur mohorât, pe dedesubt însă și cu firul nevăzut, amintirile cele mai romantice și mai stranii din lungul meu trecut de polițist. Le-a fost dat să nu fie înmormântate și ele o dată cu mine.

“Je n’ai jamais voulu écrire rien
d’imaginaire.”¹

*Restif de la Bretonne*²

— Într-o zi, la amiazi, mă pregăteam tocmai să plec de la slujbă, când mi se aduse un răvășel de la gheșerăleasa P. Mă poftea foarte stăruitor să viu numaidecât și neapărat la dansa. Mi-am zis că de data asta n-a voit să se mai întoarcă Ivan.

Se deprinsese lumea de toată teapa ca, de câte ori se afla în încurcătură, să alerge la mine — pe câți nu i-am scăpat, și pe câte, de pagubă, de rușine, de necinste, de moarte chiar, așa cum mă vezi. Mi-am făcut biserică în cer, biserică de mușama. Cel mai ales însă, eram înghesuit de cocoane pentru fleacuri, istorii de slugi de obicei, așa cum era întotdeauna și aceea a gheșerălesei.

Avea un bucătar rus, Ivan. Deși rus și bucătar, Ivan nu bea, dar avea alta, dintr-un nimic îi sărea țandăra și atunci lăsa tot baltă și pleca. Gheșerăleasa, care, nu chiar pe nedrept, credea că bucătar ca el altul nu era, trimitea la mine să i-l aduc cu orice preț îndărăt; lucru ușor; Ivan, cum se supăra, așa-i și trecea. Mănam după el un ipistat în același

¹ “N-am voit niciodată să scriu ceva imaginar” (fr).

² *Nicolas Restif* (sau *Retif*) *de la Bretonne* (1734—1806), prodigious romancier francez supranumit și “Diogene literat”, autorul a numeroase romane de factură realistă.

loc, la niște muscali d-ăia cari fac turtă dulce, îl găsea la ceai și treaba era gata. Unde mergea tot așa strună cu femeile sau cu fetele când fugeau de acasă!

Ghenerăleasa sta atunci în Eldorado, unde se înfunda strada înainte să se taie bulevardul peste casele ei, alături de intrarea grajdului lui Alexandru M., văru-său. Cum am ajuns, m-am dus de-a dreptul la bucătărie. Mormăind o căzăcească, Ivan descânta ceva într-o tigaie. Nu pentru dânsul dar, luase cocoana Areta pana de Toledo, temuta ei pană, o știi, să scrie. L-am miruit pe Ivan cu o patacă și, strecurându-mă prin sumedenia de câini și de pisici, m-am suit la stăpâna casei.

Mă aștepta cu masa pusă. Erau numai două tacâmuri, unul pentru dânsa, altul pentru mine; ghegeneralul era la Cloșani.

...ce era? Se trezise de dimineață cu Lena Ceptureanu, prietena ei de inimă, voioasă peste poate, sărind și bătând din palme. Avea să-i împărtășească un secret mare: Ferdinand¹ al Bulgariei era amorezat nebun de dânsa! În fiecare sâmbătă trecea în România “incognito” cu un aghiotant și veneau împreună seara s-o viziteze. Prințul se pasionase de... vocea ei! Și amănuntele ce da, o făcuse pe ghenerăleasă să se înfioare.

Într-un salon cu lumina înăbușită, Lena singură cânta, iar Ferdinand cu însoțitorul o ascultau din încăperea vecină lăsată în întuneric. Mai mult nimic, convorbirea mărginindu-se, la venire și la plecare, când îi sărutau galant mâna, la câteva cuvinte.

Această desăvârșită istorie o pusese pe ghenerăleasă pe gânduri; nu era doar zi-ntâi de april. Ca Lena să fi băsnit

¹ *Ferdinand I* (1861—1948), principe din familia Saxa-Coburg, rege al Bulgariei (1908—1918).

se prea putea, i se cam întâmpla; dar dacă era adevărat ceea ce povestise, nu credeam și eu că primind în așa fel doi asemenea necunoscuți, biata femeie se expunea la o primejdie ce putea să fie nu numai aceea a furtului?

Ascunzându-mi tulburarea, i-am spus să fie pe pace: serios n-avea ce fi — de ale Lenei. Cugetam însă cu totul altfel.

Era vorba de doi inși, dintre care unul trebuia să fi semănat leit cu atât de popularul la noi, Nazone¹ ca să treacă drept acesta. Or, în amintirea mea, răsăriseră siniștri tot doi tovarăși de rele, unul dintr-înșii având leită aceea asemănare... Să fi fost unii și aceiași? Dacă da, așa cum nu m-am îndoit din capul locului, atunci avea tot dreptul gherăleasa să tremure pentru Lena: îi mai văzusem odată la treabă. Mă aflam iarăși la grea răspântie, mai grea ca oricând, fiind de astă dată în joc nu numai viața mea dar și a altora.

Ți-aduci aminte cu ce furie au bântuit în Apus, la sfârșitul veacului trecut și la începutul celui curgător, furturile de giuvaiericele. Făcându-le cronică, țata de Jean Lorrain² n-a trebuit să adauge mai nimic din închipuire. Știi de asemeni, poate, că aproape toate rămăneau nedescoperite. Și aceasta nu-l lăsa să doarmă pe prietenul meu *herr* Alois Hartmann.

Prieten și coleg. Cu deosebirea că el era polițist născut, iar eu făcut. Era o pildă vie de cât poate înșela înfățișarea. Cine ar fi crezut că omul acesta bălan și trandafiriu, greoi

¹ Poreclă a lui Ferdinand al Bulgariei.

² *Jean Lorrain, Paul Duval* (1855—1906), literat și gazetar francez, colaborator al mai multor jurnale pariziene; a publicat, sub pseudonimul de Raitif de la Bretonne, o serie de știri și comentarii care au stârnit valvă.

și cam molâu, dar arătos și așa chipeș că, deși se cam îngroșase la trup, la cincizeci de ani ar fi putut face pe Isus Christos la jocurile Patimei din Oberammergau¹, era, în ciuda aerului său blajin și a nevinovăției ochilor săi de “nu-mă-uita” cu vederea scurtă, un Javert². Un al doilea care să-și îndrăgească într-atât meseria, ponosita noastră meserie, n-am mai întâlnit. Găsind astfel că slujba de încredere ce avea la Hofburg nu-i da destul de robot, și-a pus în gând să încerce a desluși el ceva măcar din taina marilor hoții de diamanticele.

Mai degrabă decât mi-aș fi închipuit, stând o dată cu dânsul, așa cum obișnuiam când eram în trecere prin Viena, la “Drei Laufer” pe Kohlmarkt, mi-a spus că, mulțumită metodelor sale proprii, își atinsese țelul.

În cei doi ani din urmă petrecuse câte o lună, când mișuna era în noi, pe Riviera, unde tâlhăriile se țineau lanț. Nu-i trebuise mai mult ca să descopere că grosul celor de seamă îl făptuia o puternic alcătuită bandă, internațională poate, dar cuibând în Italia de miazăzi și care, potrivit străvechii datini a întovărășirilor de răufăcători de a-și lua un simbol și un nume, alesese stupul și întrebuița cu tâlc ascuns vorbe de ale albinăritului, pentru că asemenea unui roi de albine avea de căpetenie o femeie, căreia îi și ziceau “regina”.

Ei bine, cea mai mare dintre meștere, întâmplarea singură și numai întâmplarea — o recunoștea el cel dintâi — îl făcuse să-i dea acelei femei de urmă.

¹ Sat în Bavaria Superioară unde, începând din 1663, au loc așa zisele *Passionspiele* intrate în tradiția populară; ele constau din reprezentații dramatice redând patimile lui Cristos și-și trag originea din scenetele pascale ale evului mediu timpuriu.

² Personaj din *Mizerabilii* lui Victor Hugo, prototipul polițistului necruțător.

Și întorcându-și paharul golit cu fundul în sus, *herr* Hartmann mă încredința, cu un rânjet care-l schimba la față, urâțindu-l, că tot așa ca subț un pahar avea în curând să o ție; îi și întinsese cursa. L-am ascultat cu înfrigurare deoarece, la auzul unui cuvânt, îmi fulgerase prin minte o apropiere care, dacă era justă, mă băga la îndoita grijă să nu fie prinsă acea femeie, iar *herr* Hartmann să nu-și frângă gâtul. Dar puțință nu aveam nici pe dânsa s-o înștiințez — era de altfel moartă, da, nu aiurez, moartă — nici lui să-i pun în vedere cât de mare era în ceea ce întreprindea riscul profesional.

Către sfârșitul toamnei acelu an, *herr* Hartmann a mers la Abbazia, unde a tras la o pensiune într-o villa de pe țărmul mării. Seara, dupămasă a ieșit în grădină să-și fumeze țigara la aer. A fost găsit dimineața, spânzurat scurt și țeapăn, cu nod marinăresc, de scândura spatelui unei bănci. La ce-au dus cercetările, nu știu, dar zgomotul ce urma să se isce a fost și el repede sugrumat, cum de altfel era politic; victima fusese în slujba Curții, Curtea cea mai sătulă de scandal.

Teodor*** își coborî glasul ca să-mi spuie că nu-l ispitise să pață și el ca *herr* Hartmann. Și apoi nu era burlac ca dânsul, avea soție, copil. Dacă ar fi fost lovit în ființa lor? Fusese de altfel prevenit...

— Aveam, urmă, să mă mărginesc a o pune la adăpost pe Lena și pentru aceasta era deajuns să-i opresc pe acei mosafiri de noapte a mai călca o dată măcar la dânsa; multe sâmbete — sâmbetele ce-i purtau — n-aveau ei să stea s-o asculte cântând; ar fi dat fără doar și poate lovitura, lăsând în urma-le un cadavru. Chibzuiala mea fu scurtă; înainte de a ne scula de la îmbelșugatul și prelungitul prânz, planul meu de lucrătură era gata. Nimic mai simplu: când să dea

să intre acolo, cei doi ponți aveau să fie întâmpinați de alți doi de prea aleasă curtenie, dintre cari unul avea să înmâne celui ce semăna cu Ferdinand de Coburg o scrisoare, pof-tindu-l pe italienește a lua cât mai degrabă cunoștință de cuprinsul ei. Și avea să-l întrebe dacă avea nevoie de trăsură, oferindu-i-o pe a lui. Înțelege că scelerații n-ar mai fi încercat locul și te las să-ți închipui uimirea și ciuda, și, după ce aveau să citească scrisoarea alcătuită din litere tăiate din *Papagallo*, uluiala și spaima lor, văzând că era în București cineva care le cunoștea o veche crimă și, din umbră dar cu mărinimie, fără să se trădeze și fără a-i trăda, îi împiedica de a săvârși alta nouă. Era un plan minunat, care nu putea în nici un caz da greș. L-am schimbat totuși a doua zi de-a-ntregul.

Socotind că nu strica s-o iscodesc puțin și pe Lena, și aceasta fără întârziere — era vineri — m-am înființat devreme la șosea, unde știam că făcea zilnic o plimbare. N-a întârziat să vie, dar împotriva obiceiului ei luase cu dânsa pe cineva — o cocoană scăpătată, una Găleasca. Am urmărit-o de la distanță în sus și în jos cu muscalul meu, și când s-a oprit în dreptul bufetului să asculte *Valurile Dunării*, până să se odihnească caii, am oprit și eu, m-am dat jos și am mers la dânsa.

M-a întâmpinat surâzând și cu fermecătoarea ei ochiadă. Îi părea bine că putea să-mi mulțumească de intrările la tribună ce-i trimisesem de Zece Mai. Îi spusei că avea prilejul să mă îndatoreze și dânsa pe mine și-i cerui în acest scop o scurtă întrevvedere, dar nu mai târziu de a doua zi înainte de amiază. “Dar cum nu?” — și mă încredință că n-avea să doarmă toată noaptea de curiozitate.

Sâmbăta dar, la ora samsarilor și arendașilor, eram la dânsa. Mă aștepta, dar, ca un făcut, iarăși nu singură: la o masă, în fața unor cărți de dat întinse, nemișcată,

înlemnită, sta madam Iuli — Iuli de Berbely. O știi, una înaltă, numai pielea și osul, cu perucă galbenă și ochelari de aur, gătită sorcovă în culori țipătoare — nu se poate să n-o știi pe macabra brezaie, cu privire și umblet de lunatică, ce stârnea hazul trecătorilor de pe Calea Victoriei, de unde era nelipsită pe partea palatului.

— Nu, madam Iuli, îi spunea Lena cu însuflețire, sunt doi nu trei, numai doi.

Un zâmbet blajin învioră fața fără vârstă a Pythonissei¹ care cu un glas dulce de străină, slab dar limpede rosti:

—Cărțile nu mint.

Le strânse cu o mlădioasă îndemânare, le amestecă șoptind ceva parcă și după ce le dete Lenei să le taie, din câteva mișcări hotărâte le așternu din nou. În genunchi pe un scaun, cu coatele pe masă și cu bărbia în palmă, Lena aștepta.

— Cărțile dau la fel, zise madam Iuli. Și, arătând cu degetul: Da, întocmai în totul, pe drum de seară, în casă, tot trei cavaleri.

Răvăși cărțile și se ridică. Mai zăbovi numai cât îi trebuia ca să facă politicos și cu mine cunoștință și să-și ia rămas bun. Stăpâna casei o însoți.

Îmi împărtăși, la întoarcere, mirarea ei de cum madam Iuli, care da mai bine chiar decât cărturăresele de meserie, de data asta n-o nimerise. Ori nu citise bine, ori nu se supuseseră cărțile — cărțile au toane — altfel de unde scotea acea grozavă primejdie prin care zicea că Lena ar fi trecut și trecea încă...

Biata madam Iuli, și eu care, găsind-o acolo, o bănuisem că ar fi poate o codiță!

¹ *Pythonisse*, în antichitatea greacă femeie înzestrată cu darul profeției (după Pythia, preoteasa de la oracolul din Delfi). Prin extensiune, termenul era atribuit celor ce se îndeletniceau cu ghicitul viitorului.

— ...și, mai ales, urmă Lena, cum aveau să fie pe drum de seară trei cavaleri când nu erau decât doi.

— Dar cum, doi sunt va să zică? întrebai eu.

— Firește, doi, da, recunosc Lena.

Puteam doar s-o cos cu ață albă.

— Ei bine, mă înfipsei eu de-a dreptul, din pricina lor mă aflu eu aici.

Frumoșii ochi albaștri ai Lenei, rămaseră sticliți de uimire.

Fusese, o lămurii, înștiințată poliția că un foarte înalt personaj străin — cine nu se știa sau poate nu voise să mi se spuie — venea într-ascuns seara la dânsa și căzuse pe mine beleaua să veghez asupra lui cât mai de aproape dar totodată fără a fi simțit. De aceea venisem s-o rog să-mi înlesnească ea să duc la bun sfârșit această gingașă și plictoasă însărcinare.

— E de necrezut, zise ea, cum le aflați la poliție. Și, ai ghicit poate, mi-a trăsнит prin cap să mă ascund în canatul ușei după perdele cât va ține tainica vizită. Dacă Lena ar fi refuzat? De cum o rugai, Lena încuviință fără codire și făcând mare haz.

— Ai să-l cunoști numaidecât cine e...

Voi să mă reție și ea la masă, dar cu toată părerea de rău nu putui primi: mă așteptau la “Leul și cârnatul” Mielușică și baronul Flaimuc.

.....
Peste toată această pâclă roșie se lasă grea o perdea neagră. Dacă mai sunt pe lume, ce s-au făcut ea și el, nu știu și nu se va afla, cred, niciodată. Sunt lucruri ticluite să rămână pentru totdeauna — de veci — sub pecetea tainei.¹

¹ Manuscrisul se termină aici.

ARTICOLE, STUDII HERALDICE, ÎNSEMNĂRI, NOTE DE LECTURĂ

ÎN CHESTIA UNEI ABERAȚII¹

Puțin înainte de intrarea noastră în războiul mondial, ilustrul nostru neurolog, dl. prof. dr. Marinescu, depunând în calitate de martor într-un proces la Curtea de Apel din București, declara că România e țara anomaliilor. S-au petrecut de atunci lucruri ce îndreptățesc punerea întrebării dacă, evoluând și în sensul obiectului constatării marelui nostru savant, România nu tinde a deveni țara aberațiilor².

Cazurile au supraabundat. Cele mai multe au fost amplu discutate, unele au fost numai relevate, iar câteva au trecut neobservate cu totul. Printre acestea din urmă, în compartimentul diplomatic, figurează și crearea unei legații a Ordinului “suveran” de Malta în România. E curios cum nu s-a găsit nimeni să demasce această revoltătoare impostură.

¹ V. Perpessicius: Un extras din cronica teatrală a unei gazete figurează în chip de motto. El este în legătură cu reprezentarea piesei *Ploaia de aur* a d-lui Victor Eftimiu și sună: “Cum a crezut d-l Eftimiu că pot exista, în București, foști miniștri, sau ministeriabili, cari, aflați în casa unui escroc și șantagist, să ia în serios scena introducerii ambadorilor Manciuriei, Paraguayului sau... Guadalquivirului?”.

² V. Perpessicius: O însemnare laterală arată intenția ca rândurile de până acum să fi fost trecute la sfârșit.

Pentru a trata din punct de vedere strict de specialitate acest arid subiect, suntem nevoiți a face, și numai în scopul punerii în evidență al unui element indispensabil demonstrației noastre, o incursiune în istoria acestui Ordin pe care “Almanachul de Gotha” persistă a-l insera ca “suveran” în lista “Statelor”. O vom face cât mai pe scurt, cercetând numai o latură, tocmai aceea (care) lipsește din dicționare și din almanachuri, singura ce interesează pe diplomat. Va interesa poate și pe Onor. Minister regal român al afacerilor străine.

Denumirii oficiale de Ordin al Sfântului Ioan de la Ierusalim i s-a substituit aceea de Ordin de Malta, la care s-a adăugat calificativul de “suveran” cu scopul de a induce, în mod grosolan, în eroare pe ignari sau pe naivi. Termenul “suveran”, ca substantiv, înseamnă “domnitor”, ca adjectiv nu are această accepție decât aproape exclusiv la figurat, fiind sinonim cu “suprem”, “cel mai înalt, mai de sus”, “fără restricție”, și întrebuințarea lui ca atare, mai demult foarte frecventă, s-a restrâns la minimum, cu timpul. De pildă “Camera Conturilor” din Franța regală de sub vechiul-regim e o curte “suverană” fiindcă judecă în ultim resort, iar “Marele maestru de Franța”, primul-demnitar al Curții regale, numit în evul mediu “souverain maître de l’hôtel du roi”, pentru că la Curte el e peste tot și peste el nimeni, dar nu pentru că ar fi domnit una sau celălalt. Tot astfel suveran dar nu domnitor a fost și Ordinul de Malta. O dovedește însăși cronica lui.

Tagma călugărească romano-catolică, întemeiată puțin înainte de prima Cruciadă, în scopul de a adăposti pe pelerinii de aceeași confesie la locurile sfinte (Ordinul Ospitalului Sfântului Ion de la Ierusalim), se preface curând după cucerirea Palestinei de către creștini, în Ordin

militar, păstrând însă atât denumirea cât și caracterul monacal primitiv. (Celelalte două organizații similare înființate mai în urmă: “Cavalerii-templieri” și cei “teutonici” au de la început acest caracter mixt). În acest prim stadiu, Ordinul, departe de a constitui un stat în stat, funcționează ca și semenele sale, sub regimul celebrei “consuetudini a regatului Ierusalimului”.

Izgonit de recucerirea de către musulmani a Palestinei, Ordinul, după popasuri la Acra, și apoi în insula Cipru, trece în 1309 în insula Rodos. La 1522, turcii îl mătură și de acolo. În acest al doilea stadiu rămâne de stabilit pozitiv dacă, depinzând spiritual, în calitate de tagmă religioasă, de Sfântul-Scaun, Ordinul nu recunoștea temporar, implicit, cel puțin suzeranitatea papei asupra insulei ce stăpânea.

La 1530, Carol Quintul acordă Ordinului rămas fără sediu permanent, insulele Gozzo și Malta¹, dar numai în “feod”, adică le concedă, condiționat, posesia, fără a le dezmembra de patrimoniul coroanei Spaniei. Prin urmare, potrivit dreptului de movanță, insulele sunt inalienabile, confiscabile de către coroana suzerană și direct reversibile ei. În afară de omagiul solemn regulat prestat după severul uz, marele-maestru își confirmă anual vasalitatea, trimițând regelui o pereche de șoimi, și aceasta până la 1798 când Bonaparte ocupă insulele, expulzând din ele pe cavaleri. Deci în acest al treilea stadiu, Ordinul e vasal al Spaniei.

¹ Se vede ce regretabil anacronism face Eminescu pe Baiazet I Ilderim (+1409) să comită când afirmă că “s-au îmbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta” (*n. M. C.*). Textul eminescian corect: “S-a-mbrăcat...” etc. (*n.n.*)

Se pune chestiunea dacă, în această calitate, putea avea Ordinul reprezentanță diplomatică propriu-zisă? Pentru cine cunoaște rigiditatea mergând până la absurd, a vechiului regim, în această materie, îndoială nu mai încapă că nu. Că întâlnim, în Spania, un “însărcinat de afaceri” al Ordinului, acela chiar care prezintă șoimii și era împuternicit de marelemaestru a presta omagiul pentru dânsul și în locul lui, e adevărat, dar acela e un cavaler spaniol, tot astfel după cum, la sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea se găsește și în Franța, în aceeași calitate, un singur francez, bailul de Mesmes. Ordinul e reprezentat dar de agenți diplomatici inferiori acreditați pe lângă miniștrii Afacerilor Străine ai țărilor respective (Grimaldo și Torcy), și de evidentă relativitate, fiind de naționalitatea țării unde sunt acreditați, nu străini de ele, în felul consulilor onorari. De altfel, Saint-Simon, care a fost ambasador în Spania, contestă caracterul diplomatic al însărcinatului Ordinului în acea țară.

În rezumat dar: o organizație monacală catolică, după regula Sfântului Benedict care, în afară de caracterul militar suprapus și de condiționarea admiterii în sânul ei, de probe de nobleță, are întocmai ca și celelalte similare, simple sau cu același caracter mixt, o administrație interioară autonomă care depinde direct de Sf. Scaun, pe lângă care îi apără interesele cu titlul de “protector”, un cardinal, și având, ca și ele, un șef ales dintre mai marii săi, care fără altă superioritate poartă denumirea de “mare-maestru” în locul celei de “general”. Reiese din toate acestea dovada vreunei suveranități? Că a posedat în “feod” două insule spaniole? — dar atunci de ce nu se pretinde “domnitor” și ordinul “Jezuiților” care în “reducțiunile” (teritorii rezervate indigenilor) din Paraguay, țară aparținând deopotrivă Spaniei, au avut până după mijlocul veacului al XVIII-lea

un adevărat Stat? Ar putea produce legația Ordinului dovezi că până în 1798, marele-maestru a fost undeva considerat ca “domnitor” și s-a bucurat ca atare de tratamentul de cancelarie și de protocol aferent? Soția lui Ioan Sobieski, franceză de naștere, venind în Franța să urmeze o cură balneară, e prevenită să evite de a merge la Curte, deoarece fiind soția unui rege electiv nu ereditar, regina Franței nu i-ar da mâna. Și era doar o regină! Regelui Danemarcei, deși nu mai era de mult electiv, Franța îi refuză calificarea de “Majestate”, dându-i-o numai pe cea de “Alteță”. Cum ar fi fost atunci considerat și tratat marele-maestru de Malta care nu era decât un stareț electiv, a cărui inferioritate chiar față de cardinali e evidentă, de vreme ce unul din aceștia “proteja” Ordinul. Poate tocmai acesta e motivul pentru care marele-maestru nu se mișca din insulă. Și e de remarcat că, atunci ca și azi, Ordinul se agita, ridica pretenții, căuta să uzurpe în toate direcțiile, creând precedente, arogându-și superiorități sau singularități, firește, ridicule.

Acum, chiar dacă Ordinul ar fi fost domnitor până la 1798, de la acea dată, pierzându-și teritoriile, încetează de a mai fi. Confiscarea și scoaterea în vânzare a considerabilelor sale bunuri din Franța urmată (1802) de a celor din Spania, unde Ordinul trece (mai mult “pro-forma”, pentru a justifica măsura fiscală) la Coroană alături de celelalte naționale militare, îl slăbesc enorm. Tentativa de a-l răsădi în Rusia ortodoxă, dă greș. Caracterul militar, de mult atenuat, i-a dispărut cu totul. Lunga vacanță (1805-1879) a demnității de mare-maestru ar da impresia unei necroze a Ordinului, ceea ce nu răspunde realității. Și aceasta mulțumită felului pe atât de ingenios cât de simplu, cu care frații-profesi au știut să speculeze eterna vanitate omenească.

Deosebit de cadrele lor regulate și în afară de ele, tagmele monacale catolice afiliază persoane laice. Acestea nu sunt constrânse nici a trăi în comunitate, nici a purta costumul Ordinului, în care se îngroapă numai¹. E ceea ce se numește “terțiul-ordin” și la care celibatul e facultativ. Adoptând și el sistemul acesta, Ordinul a obținut un succes, la care celelalte nu au ajuns niciodată.

În epoca “eroică”, când cavalerii plecau în “caravană” (termenul consacrat), înlocuiau rasa neagră cu armura peste care purtau un veșmânt scurt de culoare roșie (cotte) pe care era cusută crucea albă cu patru ramuri și opt vârfuri ale Ordinului. Cam din veacul al XVII-lea cavalerii ce de fapt, monacal, nu mai păstrau decât celibatul și, la Curte, purtau costumul de apartament al modei curente, pentru ca să se știe că aparțin Ordinului, îi purtau crucea, dar nu mare și de pânză sau stofă, ci mică, de aur și smalț alb cu adaosul a patru flori de crin heraldic între ramuri, iar deasupra o coroană și un trofeu de care se lega la gât sau la piept cu o panglică de mătase undată neagră, ceea ce alcătuiește o preafrumoasă decorație ce ulterior a servit multor altora de model. În această cruciuliță a stat mântuirea Ordinului care la clasa regulată de cavaleri-călugări-profeși a adăogat o alta laică și mixtă de diferite grade, neavând comun cu profesiile decât portul frumoaselor însemne, la cari s-a adăogat pentru bărbați și o nu mai

¹ Aici figura următoarea digresiune la care autorul a renunțat: În Spania chiar fără a face astfel parte din cadrele exterioare ale unei tagme, era — nu știm dacă republica nu-l prohibă — obiceiul ca morții să fie înmormântați în rasa unui Ordin. Întru amintirea Sfântului Dominic care era un Guzman, toți membrii acestei familii se îngroapă în costum de dominican și nu e la cunoștința noastră dacă împărăteasa Eugenia, care era o Guzman în linie directă, nu a fost înmormântată tot astfel. Primo de Rivera...

puțin frumoasă uniformă. Amatorii n-au întârziat să se prezinte în număr mare, căci e firesc ca un nobil chibiț să aprecieze cu totul altfel, avantajul de a purta în circumstanțele solemne ale vieții, crucea de Malta pe o tunică roșie cu reveruri și pasemente negre, brodate în fir, bicorn și spadă, decât pe acela macabru de a fi înmormântat într-un deghizament de boaită. Această uniformă poate aduce chiar, într-unele împrejurări, remarcabile servicii. La funerariile regelui Ferdinand, fratele său principele Wilhelm a preferat, din motive de tact probabil, uniforma de bail onorar și mare-cruce de Malta, aceleia de ofițer superior al fostei armate imperiale germane, iar actualul principe domnitor din Lichtenstein, Stat fără armată, nemaiputând îmbrăca bătrâna sa uniformă de ambasador al Austro-Ungariei, ar fi trebuit, dacă n-ar fi avut-o pe cea de Malta, să figureze în portretul oficial, în haine civile și să renunțe de a purta însemnele reglementare (cu lanț) ale Ordinului “Toison d’Or”, afară numai dacă ar fi voit să îmbrace costumul de la 1429 al acestui ilustru Ordin. — Și cum admiterea în clasa onorară a Ordinului de Malta e tarifată, frații “receveurs” (finanții tagmei) au realizat încasări satisfăcătoare.

Paralel cu acest succes material, Ordinul a înregistrat un altul diplomatic. De unde, atunci când avea un stat, vasal dar totuși stat, trimetea însărcinați de afaceri, acum că a rămas fără o fărâcă de teritoriu și fără maremaestru, Ordinul are la Viena legăție cu trimis extraordinar și ministru plenipotențiar. Sub aparența de anomalie, această legăție e de fapt o activă agenție de legătură în plus cu Vaticanul, precum Ordinul însuși o anexă camuflată a Austriei. Nu știu dacă primul mare-maestru din seria nouă, Ceschi a Santa Croce era chiar supus austriac (așa ca un alt membru al familiei sale demnitar la Curtea din Viena

în asfințitul acesteia), era însă de sentimente, iar succesorul său, Thun-Hohenstein, era austriac sadea, legat de suveranul său, cel puțin prin jurământul de șambelan. Se înțelege dar că prăbușirea monarhiei habsburgice avea să însemneze și aceea a Ordinului, a cărui situație devenită și mai precară în urma transferului de proprietate din Cehoslovacia era cam aceeași cu a patriarhului grec-ortodox de la Ierusalim, după căderea regimului imperial din Rusia și aplicarea reformei agrare în Basarabia. Nu tot la fel a intervenit însă Providența în favoarea celor lezați; pe când bietul patriarh cu greu izbutește a-si mai plasa cu prețuri modice, din ce în ce mai reduse, dubioasa căvălărie, pentru Ordinul “suveran” s-a găsit un om, care i-a deschis larg perspectiva unei strălucite renașteri, insuflându-i un spirit nou. Deși pentru a desemna un atare pont, vocabularul la modă a consacrat termenul de “animator”, i-l preferăm totuși pe acela, neacademic, dar în speță infinit mai propriu de “combinagiu”.

Și de forță! Fiu al constructorului de faruri Michel, după o înrudire de Pierredon, Thierry Michel de Pierredon n-a generat; “bossa” paternă a afacerilor a moștenit-o întreagă. Cele trei faruri din blazonul său “eclerează”. Eclerând devine “camerier secret al papei”, eclerând iarăși la Vatican iese, din camera cu număr bine cunoscut, “comes romanus”, eclerând apoi la Curtea din Madrid se face “conde” după cum tot eclerând se învârtise de crucea de Malta. Nu e nici singurul, nici întâiul care cu aceleași mijloace a dobândit rezultate identice dar, pe când pentru alții asemenea titluri și distincții constituie un scop, la dânsul sunt numai un mijloc și în aceasta îi consistă superioritatea. Întreprinde opera de regenerare a Ordinului, la care a fost afiliat, adaptându-l la contingențele actuale, prin admiterea candidaților la clasa onorară fără condiții

de naștere și de confesie. Ar fi de rea-credință să se conteste atât ingeniozitatea concepției cât și energica și abila activitate de care dl. M. de Pierredon a dat dovada; realizările vorbesc. Dacă n-ar fi fost decât minunata expoziție a Ordinului de anii trecuți la Paris, demnă de a servi de model oricărei tentative similare. Dar după o lungă eclipsă, cavalerii în uniforme și mante, ai Ordinului până mai deunăzi prohibit, și-au reluat locul de onoare la ceremoniile religioase la cari patricipă oficialitatea, iar președintele Republicii Gaston Doumergue, protestant de confesie, primește însemnele de bail-onorar și mare-cruce din mâinile dlui de Pierredon. Tot d-sa le aduce și Suveranului României.

Precedentul exista: Regele Ferdinand făcuse Ordinului onoarea să accepte însemnele; Regele Carol I nu știm să le fi avut și nu e nici probabil. E de remarcat că mulți suverani au avut o preferință pentru acest Ordin; se citează chiar un caz ciudat. Suprimat în Anglia în timpul reformei religioase, Ordinul e din nou fundat la 1830 cu vechiul nume al "Ospitalului Sf. Ion de la Ierusalim" și în lista decorațiilor britanice figurează ca prima, fără a prejudicia totuși Ordinul suveran al Mării Britanii, "Jaretiera". Regele Eduard al VII-lea, mare cunoscător în decorații, afecționa așa mult acest ordin încât îi purta placa în miniatură brodată pe căptușeala tuturilor hainelor.

Ne permitem să credem că rău a făcut dl. de Pierredon, că uitând de circulara lui Talleyrand: "et surtout pas de zèle", nu s-a mărginit la atât, și a avut baroca idee de a înființa în România o legăție a Ordinului al cărui titular ar fi d-sa, iar consilier contele... de la Rochefoucauld. Și după câte s-au publicat în ziare, pare că ne găsim în fața unui fapt, dacă nu chiar îndeplinit, pe cale de a fi.

O CONTRIBUȚIE HERALDICĂ LA ISTORIA BRÂNCOVENILOR

Cum studiul de față îl scriem în românește, limba care nu are, în felul celor apusene, o terminologie heraldică proprie și precisă, consfințită de o întrebuințare străveche, socotim de trebuință a fixa din capul locului punctul de vedere căruia înțelegem să ne conformăm pentru a împlini această lipsă. Știm că idiomul nostru s-a pricopsit, și nu foarte de curînd, cu termeni heraldici proprii, suntem departe de a ni-i însuși, deoarece nu recunoaștem nimănui dreptul de a impune aplicarea unui înțeles special nou unor cuvinte vechi, cu atât mai mult că la această stranie inovație lexicală n-a prezidat nici inteligența, nici bunul simț. Așa, de pildă, scutului împărțit în două câmpuri egale orizontal (“coupi” în franțuzește, “getelit” în nemțește), heraldistul român i-a zis “tăiat”, iar celui la fel împărțit, dar vertical (“parti” în franțuzește, “gespalten” în nemțește) i-a zis “despicat”. De ce pentru unul a tradus din franțuzește și pentru altul din nemțește, care e criteriul, care rațiunea?¹

Credem că e de prisos a mai invoca vreo autoritate deosebită pentru a respinge o atare terminologie nu numai arbitrară și absurdă dar și perfect inutilă. Vom zice dar că scutul e împărțit în două orizontal sau vertical și vom amplifica după cerință perifriza explicativă pentru a nu scăpa din vedere nici un amănunt — heraldica ființând în cea mai mare parte a ei din amănunte. De altfel chiar în limbile cu termeni speciali, pentru descrierea desăvârșită

¹ Ștefan Grecianu mergea mai departe: din “sautoir” făcea “săltar”(?) iar termenii ce desemnează în româneasca neaoșă curentă culorile îi înlocuise prin alții arhaici desueți, de obârșie străină; roșului îi zicea “ghiulghiuliu”, albastrului “lăzuliu” (franțuzește “gueules”, “azur”). De la aceasta până la a întrebuința pentru scrierile heraldice alfabetul cirilic sau ortografia lui Heliad nu mai era decât un pas.

a unor steme alcătuite în afară de tipicul comun, concisiunea clasică e insuficientă și a o aplica riguros ar fi în dauna precizunii.

Mai rămâne de expus, înainte de a intra în materie, norma personală ce aplicăm la examinarea și analiza critică a oricărei steme.

O stemă poate fi alcătuită: dintr-un (1) scut (cu unul sau mai multe câmpuri, fiecare cu sau fără însemne) deasupra căruia e așezată o (2) coroană sau pălărie, uneori și un (3) coif, închis sau deschis dar cu gât și umeri, simplu sau încoronat ce poartă (uneori) în creștet o (4) figură (cimier, helmkleinod), de sub care se lasă, lăsând numai partea din față a coifului descoperită, fie (5) o bucată de stofă întreagă (capelină), fie (5a) fâșii de stofă crestate și pe margini involburate (lambrechini, lemnisce) (fie 5 și 5a împreună). Scutul poate fi ținut din amândouă părțile de (6) două figuri asemenea sau deosebite (ținători când sunt ființe omenești sau cu înfățișare omenească și susținători când sunt alte vietăți). Sub scut poate fi o (7) panglică purtând o zicere (deviză) iar deasupra lui o (8) alta purtând o altă zicere (legendă) sau foarte rar (9) un “strigăt de arme”. Toate aceste însemne pot fi adăpostite sub o (10) mantă de purpură, sau albastră în Franța, care se desfășoară din (11) pălăria de principe sau duce (coroană în Franța) sau de comite domnitor în Sf. Imperiu roman sau sub o mantă albastră ce se desfășoară din coroana ducală.

Deosebit de aceste însemne mai pot figura într-o stemă cele speciale, numeroase, ale diferitelor demnități (militare, de Curte sau bisericesti) sau ordine de cavalerie, exterioare toate, afară de cele ale Ordinului de Malta, ai cărui cavaleri efectivi (nu onorari), de toate gradele, poartă deosebit de crucea cu metaniile petrecute printre vârfulile altei cruci mari și un “chef” — inferior, zis al Religiei (în câmp roșu o cruce de argint).

Toate elementele ce alcătuiesc o stemă pot fi și de sine-stătătoare și purtate astfel, afară de capelină și lambrechini, ce rămân nedespărțite de coif, precum ținători și susținători, pălărie (respectiv coroană), de scut.

* * *

Împăratul Leopold I, în calitate de rege¹ al Ungariei, conferă — Laxenburg 19 mai 1688 — lui Constantin Brâncoveanu, boier valah, demnitatea ereditară de comite ungar cu transmisibilitate nelimitată și-i conferă armele următoare:

În câmp albastru, cu tărâmul verde, un călăreț înveșmântat și înarmat în felul roman, ținând în mâna dreaptă ridicat un gladiu de aur în care stă înfipt un cap de turc, iar în stânga dârlogii și călare pe un cal alb avântat în goană. Călărețul, calul și capul de turc sunt de culoare firească, veșmântul, armele și coiful călărețului de aur, pieptarul, penele coifului și încălțăminteaa călărețului purpurii, ceal-maua turcului albă cu fundul roșu. Deasupra scutului, cască de argint cu șase gratii de aur și cu chenarul de jos de același (metal) purtând în creștet vechea coroană (sau diademă) regească de sub care se desfășoară lambrechini² de aur și albaștri la dextra³, de argint și roșii la senestra⁴.

Descrierea acestei steme, așa cum e reprodusă în culori în lucrarea contelui Amudăie de Foras: “Les Bassaraba de Brancovan” (Geneve, 1848) nu e de prisos a fi completată în toate amănuntele.

¹ Ereditar din octombrie 1687.

² Lambrechini, lamechini, lemnice, fofeze.

³⁻⁴ Dextra e stânga, iar senestra dreapta scutului privit din față. În heraldică, acela care descrie sau enunță (blazonează) o stemă (crainicul) e presupus că o poartă pe propriul său piept.

Scutul e de formă ovală, încadrat într-un cartouche baroc de aur și câmpul său albastru ca și fundul roșu, oval iarăși, pe care e ținut, sunt înflorate de arabescuri subțiri de culoarea respectivă a fiecăruia în nuanță mai închisă. Călărețul, în “travesti”-ul roman de Opera al epocii colațiunii, își gravează anacronismul cu turcul, printr-o pereche de mustăți negre la fel cu cele ale victimei, iar armăsarul, cu totul și cu totul alb, atinge ușor tărâmul numai cu vârful copitelor dinapoi, picioarele dinainte bătând aerul. Deși roșul din scut, afară de acela al cealmalei e purpuriu, lambrechinii sunt roșu-deschis, iar coroana, bogat bătută în nestimate și pe cerc și pe flori, are bumbi de aur, nu de mărgăritare, la îmbinarea volutelor. O verde cunună împresoară fundul roșu al acestei înluminări heraldice de epocă decadentă, dar de largă factură artistică și în cele patru colțuri din afara ei, tot în cartușe sub vechea cunună regească deopotrivă, armele Ungariei, Boemiei, Dalmației și Croației, iar sus în mijloc, sub coroana împărătească, pe scut de aur mohorât acvila bicefală neagră pe piept cu stema Austriei: în câmp roșu fascea de argint¹. Aceste din urmă arme sunt cele personale ale împăratului, nu ale împărăției, scutul fiind împresurat de însemnele Ordinului “Toison d’Or”², al cărui mare-maestru fiind la

¹ Pentru un heraldist felul cum aceste însemne sunt înfățișate constituie un tezaur: centunenții (*lectură incertă*) lanțului fiind roșii nu albaștri, cum greșit s-a stabilit ulterior.

² E preferabil a nu se traduce “lâna de aur”. E: “ordo aurei velleris”, nu “aureae lanae”. Atât pentru denumirea cât și pentru cancelaria ordinului s-a întrebuintat invariabil de la fundație (terminologia) franceză. Iosef al II-lea scrie contelui Pallfy:...iar în I... capitol anunța Regelui Carol I moartea...(*nota nu e terminată*).

acea dată capul ramurei primogenite a casei de Austria, regele Spaniei; împăratul era simplu cavaler¹.

Înainte de a purcede la examinarea critică a acestei steme brâncovenești nu e de prisos a fixa norma călăuzitoare. Mulțumită superficialității de pregătire și a sărăciei de cunoștințe s-a acreditat, și ce e trist, nu numai la heraldiștii amatori, părerea că la o stemă, interesul se reduce exclusiv la conținutul scutului, tot ce e în afară fiind considerat ca “ornament”, adică accesoriu. Foarte îndelungate și stăruitoare cercetări în această varietate și amplă materie, mi-au format o părere absolut contrarie². O stemă trebuiește

¹ A decurs din aceasta o bazaconie heraldică greu de calibrat chiar ca atare. Cineva, neînțelegând rostul prezenței acelor arme ale țărilor “ereditare” în această înluminare și-a închipuit că au fost și ele concesionate în dreptă stăpânire și împărțind un scut prin două trăsuri verticale și una orizontală în 6 cartiere, în 5 din ele a plasat armele sus ziselor regale și pe ale împăratului, iar în cel rămas liber (al 5-lea în ordine, adică al 2-lea din rândul de jos) pe cele brâncovenești cu călărețul, schimbându-le smalțul câmpului din albastru în roșu. S-ar zice astfel că e un “penon d’alliances” arătând căsătorii de ale Brâncovenilor cu arhiducese de Austria, principese de Ungaria și Boemia sau că Brâncovenii domniseră în aceste țări sau aveau asupra-le pretenții. Această monstruoasă heraldică poate fi văzută sub o coroană închisă de un model impresionant pe vitraliile Bisericii Domnița Bălașa.

² Scutul cu însemne e cel din urmă venit pe lumea heraldică, abia pe la jumătatea veacului al XII-lea, când printr-o contagiune generală, contagiune atât de rapidă că nu i se poate stabili vreun focar, se răspândește în toată Europa și, printr-o coincidență stranie, tot atunci se ivește și în Japonia. Nici originea lui nu e militară; în Occident e cert că însemnele înainte de a figura pe scut, au alcătuit podoaba când nu însăși substanța veșmintelor de apartament: cacomul (hermine), singeap (vair), jder (sable, sabulum), fășii, șuvițe sau vipuști de blană și de stofă de fir, apoi termeni tehnici: cusut (cousu) și însălat (brochant) etc. Iar întrebuintarea lui inițială e pur sportivă. Mult înainte existaseră însă colorile și “cimier”-ul. Prin urmare, după cum toți heraldiștii sunt de acord a recunoaște colorile și “cimier”-ul fiind mai vechi sunt și mai “venerabile”. În Germania și uneori în Anglia, “cimier”-ul e principalul component al stemei. Această chestie o tratez pe larg într-un studiu ce prepar asupra stemelor țărilor românești, unde dovedesc că, printr-o întâmplare, acestea sunt din cele mai venerabile, la a Valahiei și a Moldovei, pasărea și capul de zimbru fiind “cimier”-e coborâte de pe coif în scut, unde s-au substituit altor însemne, iar la a Banatului, leul, “cimier” de asemenea, și-a păstrat chiar coroana coifului din care se ridică pentru a prinde steaua între gheare.

considerată în totalitatea ei, fiecare din componenții ce o alcătuiesc constituind, până la proba contrarie, parte integrantă, iar importanța acestora poate varia de la caz la caz¹.

Aplicarea acestui principiu nu poate decât folosi studiului oricărei steme, chiar celei brâncovenești de la 1688. Din punct de vedere heraldic, acesteia interesul i se limitează strict însă la costumul figurei principale, singurul element care îi imprimă ceva deosebit. Încolo, în câmp aproape invariabil albastru, pe un cal rar altfel decât alb, și în port național, cel mai adesea verde, cu căciulă cu pene (excepțional cu pălărie rotundă) călărețul este în Ungaria, la mica nobilime (indiferent maghiară sau română, excepțional însă la cea săsească, de ex. familia v. Rittern) tipul clasic de stemă, formând foarte ample serii. Variațiile consistă uneori la smalțul câmpului sau al veșmântului, la culoarea calului ce trebuie socotită întotdeauna firească,

¹ Străvechea casă de dinastii Hohenlohe poartă în câmp de argint doi leoparzi negri unul deasupra celuilalt. După regula heraldică, lambrechinii ar trebui să fie de argint și negri, deci culorile alb și negru. Sunt însă de argint și roșu, pentru că vechile culori ale casei sunt alb și roșu, culorile Franconiei, de unde își trag obârșia și unde păstrează de totdeauna importante posesii teritoriale. *Wied* (Wied-Runkel), din care ultima Doamnă și prima regină a României, poartă în câmp de aur un păun cu coada destinsă de culoare firească. Culorile antice ale casei sunt roșu și galben și se găsesc în veșmântul de aur și roșu al celor doi îngeri ce țin scutul (tenants). Lusignan din Poitou purta un scut în fâșii de argint și albastre pe deasupra cărora s-a însăilat mai târziu un leu roșu, iar în "cimier" pe străbuna legendară zâna Melusina (la mère-lusigne) ieșind despoiată până la mijloc și despletită, dintr-un hârdău în apa căruia se oglindește ca să se pieptene (aceiași "cimier" îl avea numai familia cu aceeași origină Saint-Gelais). Iar Carretto-Millesimo, principi italieni, poartă în afară de scut, dedesubtul acestuia carul antic la care sunt înhămați doi lei, calul și leii de aur. La Hohenlohe dar, componentul principal îl formează lambrechinii, la Wied țitorii, la Lusignan "cimier"-ul și la Carretto o figură exterioară, fără *nici o relație* cu scutul.

la arme (sabia dreaptă ariană, sau cea curbă turanică, ori sulița, cu sau fără cap de turc, buzduganul, pușca lungă zisă terseniană etc). Acest brav călăreț își complică uneori existența și cu alte instrumente, muzicale de pildă (la familia române trâmbițașul ține o trâmbiță din care iese un cap de om: arme grăitoare); în alte scuturi e înfățișat încălecând cu un picior în scară sau străpungându-și inamicul precum i se întâmplă și să fie însoțit de un câine fidel. E firesc a presupune că în acest fel de steme, figura principală reprezintă pe însuși impetrantul, după cum în patenta unui alt român, cu nume predestinat: Viteaz, aceasta se precizează chiar. În ce privește capul de turc, figurând înfipt în vârful unei săbii ținută numai de un braț (dextro chire sau senestro chire) la aceeași mică nobilime e iarăși de întrebuințare frecventă.

Rezumând dar, aceste arme brâncovenești sunt de caracter pur maghiar, corespunzătoare dependenței titlului căruia sunt aferente și ilustrând motivul colațiunii: partea luată de ascendenții impetrantului la luptele împotriva turcilor. Afirmăția din scrisorile patente că acele arme sunt cele antice ale Brâncovenilor și că e doar o colațiune nouă ce este astfel confirmată în posesia și uzagiul lor, trebuie privită ca o deșartă formulă de cancelarie, nu ca expresia unei realități, așa cum naiv o ia de bună, de Foras. Ceva mai mult: dacă în această împrejurare impetrantul a uzat de dreptul său de alegere n-a putut să indice decât un om armat, fără cal și fără cap de turc: cum se va arăta mai departe.

Ca tocmai prudentul Brâncoveanu, vasal turc, să fi cerut o stemă atât de manifest subversivă și ofensatoare față de nația suzerană e cu totul exclus, ea n-ar fi putut fi arborată ostentatoriu și apertamente, așa cum cere regula și e

un exemplu unic de arme osândite, din motive politice, la clandestinitate, iar clandestinitatea e incompatibilă cu însăși noțiunea de heraldică. Ne aflăm dar în prezența unei “gaffe” de cancelarie, de care e, poate, în parte, culpabil și Brâncoveanu și se va vedea cum, ulterior, a fost reparată. Să terminăm mai întâi cu ceilalți componenți ai stemei, cei din afară: casca, coroana și lambrechinii.

Însoțirea de metal cu smalt a acestora din urmă e justă: aur și albastru la dextra (metalul părții de veșmânt și a armelor figurii principale au smaltul câmpului); argint și roșu la senestra (metalul corespunzător culoarei firești, albe, a figurii secundare și smaltul părții secundare de veșmânt a figurii principale). Casca poate fi trecută cu vederea, portul ei nefiind codificat în heraldica germană; de model sau de metal diferit, închisă sau deschisă, poate fi așezată de față, întoarsă sau de profil după stilul și poziția scutului, pentru estetica stemei sau când sunt în număr pentru simetrie. Dacă în aceste arme găsim vechea coroană sau diademă regească, argumentează de Foras, e pentru a dovedi mai cu tărie obârșia suverană a Brâncovenilor și conchide că, aflându-se în posesia vechei coroane deschise, aceștea o pot arbora pe cea modernă închisă. De Foras ignorează că mult înainte de 1688 vechea coroană regească fusese depreciată și degradată, căzând din întrebuințarea curentă, numeroși țărani români, în serii, au dobândit pentru vitejia și credința lor de la principii Transilvaniei arme în cari “*supra scutum galea* (uneori “*clausa*”, alteori “*aperta*”) *quem contegit diadema regium*” etc. Acum, din faptul că de Foras reproduce numai armele din 19. V. 1688 și le dă ca pe cele de principe al Sf. I. R., se deduce logic că în colațiunea acestui din urmă titlu fusese fără arme (sunt și alte asemenea exemple) căci dacă

s-ar fi conferit, natural ar fi fost să le reproducă de preferință pe aceste din urmă, cărora nu le-ar fi putut lipsi în nici un caz manta și pălăria de principe. De Foras pretinde că i s-a comunicat în original diploma din 30. I. 1695, pe pergament, scrisă cu litere de aur (?), investită cu sigiliul major imperial în cutie de aramă (vrea să zică probabil alamă), semnată și contrasemnată, “präsentant enfin la plus haute authenticité”. E foarte suspect. Ce e o diplomă în original? O simplă *expediție*, o copie conformă cu originalul scrisorilor patente, o copie în exemplar de lux, semnată și contrasemnată “manu propria” și investită cu marele sigiliu de Stat. Distrugerea sau pierderea deci a unei asemenea expediții e doar o pagubă a unui obiect de artă, originalul existând împreună cu tot dosarul colațiunii în arhiva respectivă care putea elibera o nouă expediție, nesemnată și contrasemnată însă “manu propria” și fără sigiliu major. Originalele diplomelor brâncovenești nu mai există. De soarta celei din 19. V. 1688 nu se știe mai nimic, de aceeași din 30. I. 1695 despre care de Foras pretinde că a avut-o în mână¹, Ionescu-Gion în a sa *Istorie a Bucureștilor* dă, după Athanasie Comnen Ipsilant, prețioasa informație că Brâncoveanu o păstra în ascunzătorile de la Colțea, unde găsind-o Stolnicul Cantacuzino a trimis-o sultanului Achmet. Ce a avut de Foras, a fost o copie a celor din urmă scrisori patente semnate de Împăratul Leopold și contrasemnate de cancelarul-conte Hartig, al cărui text îl și reproduce, din nenorocire, fragmentar și prin cari se conferă atât lui C. Brâncoveanu (senior) cât și fiului său întâi născut Constantin (junior) titlul de pr. al Sf. I. în primogenitură

¹ Actualul principe Brâncoveanu nu o posedă sau poate arhiva sa de familie nu e bine inventariată.

cu predicatul de Brankovan și calificarea de Illustrissimus, dilectionis et consanguinei nostri charissimi. Dacă de F. ar fi avut originalul sau o copie completă a acestor scrisori patente ar fi văzut că odată cu acest titlu și calificări s-au conferit celor 2 impetranți și armele următoare:

— Un scut sferticat în cruce dreaptă. În I-ul cartier, în câmp de argint deasupra a trei munți verzi acvila neagră cu aripile destinse, armată (cu ghiare) de aur, încununată de același (metal), purtând în plisc o cruce de același, în ghiara dextră o altă cruce a Patimei de același, iar în senestra o sabie cu mâner de același, în al II-lea în câmp roșu o fasce de argint, în al III-lea în câmp albastru un “chevron” de argint însoțit dedesubt de o stea cu șase raze de același și în al IV-lea în câmp tăiat orizontal în două părți egale, un turn (cu poartă boltită și deasupra acesteia o fereastră pătrată) cu trei metereze, în vârf un pom (rotund) verde. La dextra turnului mergând pe linia ce desparte câmpul în două, un om de-a-ntregul înarmat (de toutes pièces) cu platoșă și coif ținând în mâna dreaptă un sceptru, în vârf cu o floare heraldică de crin cu totul de aur. Suportți: doi leoparzi leonați de aur, cel din dextra ținând o spadă de argint cu mâner de aur, cel din senestra un sceptru de același din urmă metal. Mantă și pălărie de principe al Sf. I.

O asemenea rectificare integrală de arme ale aceluiași impetrant chiar la un interval așa scurt nu trebuie să pară curioasă. Cazul e departe de a fi unic. Oricum, iată-le însă evaporate armele “antice” de familie și înlocuite prin altele, nu unitare; în cari dacă al II-lea cartier (Austria), fiind armele donatorului, nu prezintă nici un fel de interes, celelalte trei oferă un larg câmp de studiu și analiză, alcătuind fiecare subiectul unei importante chestiuni de heraldică.

E util a pune aici prealabil complexa și delicata chestie a însăși heraldicei românești. Când într-o limbă, pentru o singură noțiune avem patru vii și vechi termeni populari: unul de obârșie latină (stemă), unul germanic (marcă) și două slave (pajeră și herb), se poate oare concepe că aplicarea lor era limitată exclusiv la armele de țară, neexistând și altele? Și e admisibil ca primii voievozi să fi avut arme de structură și factură occidentală, foarte regulate și complete, iar tovarășii lor de arme și curtenii nu? Prezumția e puternică dar în sprijinul ei nu se găsește nici cea mai slabă dovadă și e iarăși greu de explicat o dispariție în bloc fără urmă, deoarece prin convulsiunile și vicisitudinile acelor veacuri de fier nu au trecut numai țările românești — și aiurea, heraldica nu numai că a dăinuit dar a înflorit chiar mai puternic. Aplicând aici principiul că în caz de dubiu, prezumția joacă în favoarea pârâtului, suntem de acord că heraldica a existat dar cu o grabnică și totală soluție de continuitate, iarăși unică. A pretinde acum că, în cele cam patru veacuri de carență, ea ar fi subsistat în stare de letargie larvată, că adică în unele familii, printre alte datine s-ar fi păstrat și aceea a unor figuri sau însemne proprii, fără a mai fi fost reproduse și întrebuințate, desuete prin urmare, e o supoziție foarte sugestivă, căreia în aceste arme brâncovenești i se găsește un început de teme. Prudența cu care heraldistul se cuvine să procedeze în lucrările sale, e mai de rigoare pentru armele românești decât pentru oricari altele, suspiciunea fiind totdeauna profitabilă, speciosul și falaciosul întâmpinându-te la fiecare pas. De altfel materia e atât de inconsistentă și de precară încât poate fi îmbrățișată pentru Valahia, aproape în întregime în critica acestor trei cartiere ale armelor brâncovenești.

Acvila heraldică neagră cu aripile destinse e netăgăduit stema metamorfozată a Valahiei, crucea din plisc înlătură îndoiala. Că i s-au adăugat încă o cruce și o spadă în ghiare, că sboară deasupra a trei munți sunt intemperanțe de penel, familiare personalului artistic al Cancelariilor. Se impune aici chestiunea armelor Valahiei, a corbului și a acvilei. O voi trata, în mod sumar, aci, deoarece formează subiectul unei alte lucrări de cadru mai amplu și tratată mai științific, ce am în pregătire. E de altfel o chestiune mai puțin complexă decât ar părea, dacă la studiul ei se aplică metoda pozitivă elementară.

Primii voievozi au avut arme de casă: scutul (triunghiular aplecat, a la fenktre) împărțit vertical în 2 câmpuri egale, I-ul (la dextra) fasciat (de roșu și argint?) de 8 bucăți (Ungaria?), al II-lea (la senestra) sadea (roșu?). Coiful închis de profil (heaume, helm), în "cimier" o acvilă de înfățișare firească cu capul întors; capelină. Culorile după regulă ar fi roșu și alb. Până la o dovadă contrarie fasciatul sunt arme de concesie ale suzeranului, iar câmpul roșu sadea (sau deplin) era în unele țări occidentale, ca Aquitania, însemnul de mare feudatar; în Germania, mai târziu, un cartier roșu deplin indică posesia și exercițiul drepturilor regaliene. Scutul are uneori augmentări, de cari mă voi ocupa, ca de întreagă această chestiune, aiurea, mărginindu-mă aici numai la identificarea pasărei de pradă din "cimier" și la succesivele ei avatare. Inițial e o răpitoare de zi (are ochii pe lăturile capului), masivă, cu plisc gros coroiat și cu capul întors. În zoologie răpitoarele diurne sunt numeroase, în heraldică ele se reduc la trei: acvila, șoimul și eretele. Aceste două din urmă — nobilele păsări de vânatoare — sunt înfățișate în felul lor firesc și, cu capul și pliscul mic și cu totul excepțional altfel decât cu

scufița cu moț de pene, la picioare cu curelușe și clopoței, și ades așezate pe bățul lor din șoimărie. Prezența lor în steme e infim de redusă față de a acvilei; figura care, ca număr, împarte cu leul, întâiul loc în heraldică, emblema imperialității însăși, probabil, explică Erasm, pentru că această zburătoare e rapace, feroce, vorace, nesociabilă și sordidă. În heraldică, acvila e înfățișată în două feluri, într-unul, formând marea majoritate, e o figură convențională, stilizată și schematizată la extrem, în celălalt e reproducerea fapturii adevărate, care nu se specifică însă decât atunci când e de profil și fixează un soare. Acvila neagră a casei genoveze Doria e cea convențională în armele de principii ai Sf. Împărăției, de Borriglia, pe vechile palate din Genova e însă cea firească. Acvila de pe mormântul casei Visconti, reprodusă după aceea a Legiunilor romane, a servit la rândul ei de model celei napoleoniene. Iar acvila de profil cu capul întors, așa cum e în "cimier"-ul voievodal este la fel ca cea de pe reversul augustalei de aur a împăratului Friederich (1230).

Aceste arme ale primilor voievozi, așa clasice și pure, dăinuiesc puțin, ceea ce constituie o enigmă. Luându-se în considerare cultul exacerbat până la fetișism al evului-mediu pentru tot ce e heraldic nu se poate concepe un abandon; logic nu s-ar putea deduce decât că o atare dispariție de arme a marcat dispariția unei dinastii. Și în locul lor (îmi lipsește data certă) apare în sigiliul țării ceea ce s-a denumit "noua plantație": un grup alcătuit din două figuri omenești, în picioare, încoronate, un bărbat și o femeie și între ele un copac lunguiet, poate un plop. Progresiv denaturate în modul cel mai deplorabil de daltă barbară a meșterilor-pecetari, amputate de toate membrele, luând aparența de mogâldețe sau momâi încoronate,

redobândind în treacăt înfățișarea omenească și sexul și îmbrăcând varii deghizamente (niciodată, însă, cu caracter sacru sau sacerdotal), aceste două figuri au o lungă existență și dispariția lor coincide cu aceea a domniilor pământene.¹ Această alcătuire de 3 figuri, 2 umane și una vegetală, a avut o întrebuintare pur sfragistică, fiind absolut lipsită de caracter heraldic. Că ulterior, în ultima epocă a existenței ei a fost și ea închisă în scut, a fost din simplă inadvertență plastică și aceasta numai pe sigiliu (pecetea gospod) încolo nu se întâlnește nicăieri, nici în stemele din cele trei gravuri cu portrete de domnitori (unul al lui Matei Basarab, celelalte două ale lui Brâncoveanu), unde corbul singur figurează, nici pe pietre de mormânt, nici pe odoare bisericești, nici pe prapure sau steaguri, acestea purtând țesute sau zugrăvite pe icoane (steagul lui Șerban Cantacuzino), fie cum descrie Spontoni², ca pe stindardul cel mare (la bannière carrée) adevărata stemă a țării (stema însăși, figurile nemaifiind închise în scut): stindardul de damasc alb cu corbul pe un ienuper (ginetro, genivre) verde, în cioc cu o îndoită cruce roșie (vermiglia)

¹ În pecetea lui Șerban Cantacuzino s-a eliminat copacul care e înlocuit printr-un scut cu corbul, căruia cele două figuri îi devin țiuoare (tenants). În cea a lui Brâncoveanu, grupul reappare în complet.

² La articolul "retourné", în accepția heraldică a acestui termen, se citează armele familiei Corvinilor. L'Aigle (?) de Corvin: D'or au corbeau de sable contourné, la tte retourné tenant au bec une croix patriarcale de gueules, confundându-se armele Valahiei cu ale Corvinilor, după cum heraldiștii francezi au luat adesea armele casei Batory drept ale Ardealului. Printr-una din acele coincidențe de cari heraldistul nu se lasă impresionat, un corb tot întors și cu capul reintors, dar în câmp roșu, ținând în plisc o rămurică de stejar cu 5 frunze verzi și așezat pe o altă cracă mai mare e stema obscurei familii, poate mechlebergeră, cu începuturi foarte recente și modeste, Böhren, care puțin mai târziu, cu numele Biron, dă Curlandei doi duci suverani.

“insegna ad impressa antichissima di Vallachia”. Dar ce e acest corb, de când există, de unde provine? Chestiunea trebuie pusă formal, aci atingându-se punctul nevralgic al istoriei stemei Valahiei, la a Moldovei nefiind nici dubiu, nici confuzie. Nu pretind a o fi rezolvată, expun numai și coordonez datele de cari va trebui să se servească oricine ar lucra la acest fine.

Vechile arme voievodale au dispărut, dar nu în întregime. Componentul lor cel mai vechi, acvila din “cimier” subsistă. Desprinsă de pe coif și degenerată tot de meșterul pecetar, ea se aciuează modestă în pecetea gospod, fâlfâie la început deasupra copacului și se așază apoi treptat în vârful lui. La cele trei figuri s-a adăugat dar a patra. În jurul acesteia se desinează un scut care uneori le cuprinde pe tuspătru. Că este bătrâna acvilă o dovedește particularitatea capului întors. La această particularitate se adăogă o alta: acvila se așază în poziție contrarie, adică în loc să fie cu coada spre dreapta pecetei, e cu coada spre stânga acesteia. Avem dar acvila întoarsă și cu capul reîntors (heraldic: *contourné*, la *tkte retournée*). O explicație plausibilă măcar a acestei noi suceli nu există. La o dată ce rămâne de precizat dar care nu e tocmai așa “antichissima” cum afirmă Spontoni, acestei sburătoare, ce printr-un processus plastic își pierduse caracterul de acvilă, fără a-și modifica însă poziția, i se substituie corbul Corvinilor de la Huniad.

Nu vechi acesta. Data la care Ladislau Postumul conferă lui Ioan Corvin arme e precisă: 1 februar 1453. Că această substituie s-a efectuat o dovedește frecvența prezență a inelului din pliscul corbului corvinian în acela al corbului Valahiei, laolaltă cu crucea. Acum, de ce substituție și nu pur și simplu adopție a înseși armelor Corvinilor? Pentru că în acestea corbul are poziția lui heraldică obișnuită, de profil cu pliscul la dextra și coada la

senestra, așa cum se vede în basorelieful colorat¹ din Biserica Neagră din Brașov, datând de sub domnia lui Mateiaș Corvinul și comemorând o vizită a acestuia.²

Și substituirea nu s-a oprit numai la sburătoare, ea s-a întins la întregul grup din sigiliu, care a fost utilizat în modul cel mai ingenios ca să illustreze legenda Corvinilor și a stemei lor. E această legendă³ anterioară colației armelor pe cari le explică? Nu se știe, cum nu se poate garanta nici originalitatea ei, corbul cu inel în plisc aflându-se și în alte steme.

Dovezi concrete abundă. În pecetea lui Gr. Ghica (1674) momăile redobândesc aspect uman, au coroane închise și portul contimporan, dar cea de bărbat din dreapta copacului ține un arc și săgeată, un topuz sau sabie. Iar în altă pecete, tot a unui Ghica, în locul grupului de figuri țepene e înfățișată chiar scena săgetării, care e și mai perfect și mai artistic redată sub portretul lui Constantin Mavrocordat din stampa lui Schmidt, unde sub cele două steme a Moldovei și a Valahiei întrunite în același câmp de aur al unui scut obez, se vede clar, la stânga femeia cu brațele

¹ Zugrăvit din nou recent, culorile au fost riguros respectate, așa cum le-am văzut acum 30 de ani.

² O altă remarcabilă reprezentare a armelor acestui rege, sculptate în stil gotic "flamboyant" sunt (*sic*) încastrate în zidul primăriei orașului Goerlitz din Silezia.

³ Un rege al Ungariei vânând în Ardeal are relații cu o femeie (româncă). Aceasta rămâne însărcinată. La despărțirea de dânsa, regele îi spune că dacă naște băiat să i-l aducă îndată ce se face mare la Curte și ca să fie primită și s-o recunoască îi dă inelul lui. Naște băiat; se face mare. Femeia pleacă cu dânsul spre cetatea Regelui. În cale, oprindu-se la un râu să-și spele rufele, ea își scoate inelul și-l pune pe piatră. Un corb îl fură și zboară cu el în vârful unui copac. Femeia e în culmea deznădejdiei, băiatul însă, întrepid, ia arcul și săgetează pasărea hoată. El va fi străbunul Corvinilor de la Huniad. Legenda are și un tâlc adânc politic. Corvinii stabileau astfel o legătură strălucită cu dinastia arpadiană, care, ca nici una alta, a dat bisericii romane doi sfinți și o sfântă.

ridicate la cer și la dreapta băiatul cu arcul în mână și în vârful copacului pasărea străpunsă de săgeată, lăsând să cază inelul.

Acvila din stema brâncovenească e neagră în câmp de argint. Aceleași sunt și văpselile din stema Valahiei? Am zis văpseli și nu smalțuri într-adins. Acest din urmă termen în accepție de culoare heraldică e în cazul de față foarte relativ. Câmpul a fost când alb (argint), când galben (aur), când albastru și, din inadvertență desigur, chiar roșu uneori, iar corbul a fost de culoare firească, un negru heraldic. În favoarea câmpului alb pledează stindardul descris de Spontoni, sub ultimii fanarioți e chiar de argint¹ și când sub domniile pământene din veacul trecut corbul cedează loc unui vultur brun tot de culoare firească, câmpul e tot de argint². Câmpul albastru e acela al scutului Corviniilor, în stema Valahiei poate fi numai asimilat cu azurul heraldic, de nuanță sumbră, de fapt fiind simpla culoare a cerului, “coeruleum” zis, așa cum inițial a fost în aproape toate stemele maghiare. De altfel din punct de vedere estetic corbul de culoare firească cu pliscul și picioarele poleite, îmbucând crucea roșie se însuflețește mai viu pe albastru și tot pe albastru se desprind mai luminoase soarele de aur și luna de argint ce aproape niciodată nu lipsesc din stemă. Importanța lor covârșește însăși pe a corbului, pentru a evita însă repetiția, li se rezervă critica cu prilejul citării unei pseudosteme brâncovenești. Chestiunea crucei

¹ Bogătașul Constantin de Bellio (Belu), omul de afaceri al lui Ion Caragea-Vodă, fiind creat baron austriac (diploma originală la Academie), în cartierul al III-lea al armelor ce obține cu acea ocazie, poartă, absolut “sine causa” stema Valahiei în câmp de argint. Bellio, nepotul egumenului de la Colle (*incert*) Daniil Zighno, era macedonean, originar de la Pella. Nepoții acestuia sunt creați succesiv baroni austrieci.

² Tot “sine causa”, corbul figurează în armele de principe al Sf. Imperiu, ale lui D. Cantemir, în câmp roșu.

din plisc, element parazit, de natură pur simbolică, a servit totuși a identifica pozitiv, în acvila din cartierul I, prima remetamorfoză heraldică a corbului Valahiei.

Nu tot așa de ușor se poate explica armele din al III-lea cartier, asupra cărora planează un mister ce-și așteaptă elucidarea. “Chevron”-ul, piesă onorabilă de clasa a doua, inexistent (când nu e importatie) în țările orientale și în Spania, sporadic întrebuințat în Italia și Germania se întâlnește foarte des în Anglia și e extrem de răspândit în Franța, e piesa prin excelență franceză; drept, aplecat sau răsturnat, retezat, ciuntit sau frânt, undat, crestat sau dințat pe margini, cu brațele rotunjite, singur sau două îmbinate sau încârligate, însoțit de diverse figuri, cel mai ades de 3, 2 sus și 1 jos, la fel toate sau nu, încărcat sau încărcându-le, el ocupă în armorialul Franței numeroase pagini. Asupra simbolurilor ce i se atribuie că reprezintă, păreri sunt relative; în heraldică simbolul când nu e istoric dovedit e totdeauna astfel.

Se pune dar întrebarea care e proveniența și care rostul acestei piese în armele brâncovenești. Să fie una din acele improvizări de cancelarie, denumite “Gnadenzeichen” (probă de grație din partea donatorului) slujind de umplutură sau a fost desemnată de însuși impetrantul care a făcut desigur de data asta, uz de dreptul său de alegere? Căci “chevron”-ul și steaua cu 6 raze — atât de norocoasă stea — tot în câmp albastru sunt armele unei alte familii olteneste, a Bibeștilor, cu singura diferență a metalului “chevron”-ului și stelei, de aur în loc de argint. Dacă a fost voluntară sau fortuită¹, rămâne de cercetat (și e foarte greu), cert e că în

¹ Adesea stemelor le variaza intenționat sau întâmplător smalțurile. În România, de pildă, familia Mano are arme din veacul al XVIII-lea — în câmp roșu o mână (appaumie) de culoare firească, încărcată (în palmă) de un ochi de om. (Recepție din veacul al XVIII-lea și de la 1832). Marele vornic Iancu Mano o poartă în câmp albastru și cu adausul a 3 stele de argint, “en chef”.

pecetea de ceară cât și în cea tipărită a domnitorului Barbu Dim. Știrbey (nu am nici una de a fratelui acestuia G. Dim. Bibescu) atât “chevron”-ul cât și steaua sunt de argint, metalul original (dacă ar fi de aur ar fi și ele punctate cum vizibilă e fascea din mijloc a tricolorului român din stemă). Și apoi, pe cât știu, culorile familiei Bibescu sunt alb și albastru, nu galben și albastru și nu e cazul ca la Hohenlohe sau la Wied să fi avut culori de casă anterioare armelor, independente de acestea și diferite. În macabra polemică asupra identificării osemintelor de la Biserica Sf. Gheorghe-nou, dl. Em. Hagi-Mosco a protestat împotriva faptului că la pecetluirea acestor presupuse rămășițe ale domnitorului decapitat s-a[u] întrebuințat panglici cu culorile naționale în loc de cele brâncovenești, alb și albastru, (culori heraldice, “Hausfarben”, nu de livrea, cred). Dat fiind că nici Brâncovenilor nu li se pot presupune culori mai vechi decât stema, ele nu pot fi decât ale armelor cu “chevron”-ul și steaua și nicidecum ale celor de comite ungur (albastru și galben, cum am demonstrat mai sus). Rămâne dar stabilit că trecând peste un element dubios (metalul pieselor), atât armele cât și culorile Brâncovenilor Brâncoveni cât și ale Bibeștilor și Bibeștilor-Știrbey sunt identice¹.

Să fie unele și aceleași (*sic*)? Pozitiv e numai că le găsim la Brâncoveni în stema de Reichsfürst din 30.I.1695 și la Bibești în veacul al XIX-lea ca arme de familie, și în această calitate

¹ Faptul că la Brâncoveni aceste arme figurează în al III-lea cartier, adică nu sunt principale, nu e concludent, mai toate colațiile de arme ale Sf.I. din acea epocă și din veacul următor lasă din punct de vedere heraldic mult de dorit, în ele armele originare cad pe plan secund sau ultim, primul cartier sau scutul “sur le tout” fiind ocupate de “Gnadenzeichen” sau de arme noi.

de două ori în armele țării¹. Alt material deocamdată lipsește. Că această identitate ar dovedi o origină comună, vreo veche înrudire, mai directă, mai apropiată decât cea istoric cunoscută între aceste două neamuri oltenești nu-mi aparține nici măcar s-o sugerez, asemenea chestiuni nefiind de domeniul heraldic, în care înțeleg a mă confina strict. Nu poate fi nici trecută cu vederea potrivirea dintre filiația legendară ce dă Bibeștilor ca străbun un cavaler francez și caracterul eminent francez al acestor clare arme: d'azur au chevron d'argent (alias or) accompagnă en pointe d'une îtoile de six rais du mkme².

¹ În tinerețea mea, exista la Muzeul de Antichități de pe Bulevardul Academiei o piatră mare cu armele destul de mutilate ale Bibeștilor.

² Adesea istoria dovedește origini stranii, precum se constată că răsădirea unei familii în țară străină e aproape totdeauna prielnică. În întâia jumătate a veacului al XVII-lea, capul uneia din ramurile străvechii case Torelli di Montechiarugolo, Giuseppe Salinguerra deposedat de feodele sale de [cătire] Odoardo Farnese, ducele de Parma, emigrează în Polonia unde se căsătorește cu fiica seniorului de la Poniatowo, de arme Ciolek. Coborătorii săi, toți mari demnitari ai Coroanei, iar unul, Stanislas al III-lea, cel din urmă rege al Poloniei, poartă numele Poniatowski, păstrând însă stema de obârșie, căreia astronomii îi fac suprema cinstă de a o strămuta printre astre: între acvilă și șarpe străluce "taurul lui Poniatowski". (În veacul trecut descendenții s-au stabilit iarăși administratori și intelectuali distinși, cu înrudiri înalte, în Italia). Aretin, baroni bavarezi, italieni de origină s-ar zice, ca poetul. Cătuși de puțin. Cunegonda Sobieska, soția electorului Max. Emm. II de Bavaria aduce din Veneția la München, un copil orfan de bun neam armenesc, Ohanes-Cristof, fiul lui Bagdasar Harutiun, îl crește și căpătuiește. Tot din Veneția dar băștinaș, e Stechinelli, zis apoi, fără temeii dar cu scop, Capello, "der Betteltrieb aus Venedig", un fel de Lazaryl de Tormès, de Figaro, străbunul conților S. I. de Wickenburg. Se observă că rasa italiană e de sevă mai puternică, reușește și prosperează pretutindeni, principii austriaci, supuși prusieni Lynar, purced din toscanul Guerrini, unicul duce irlandez de Leinster, după neam Fitz-Gerald se trage tot dintr-un italian Odone Geradini. Răsadul străin prinde și el în Italia și prezintă cazul cel mai curios: sub Carol al II-lea al Spaniei, cardinalul arhiepiscop al Neapolului, Cautelmo-Stuart a dovedit efectiv, cu acte din cele 4 etape ale peregrinării: Anglia, Normandia, Provența și Neapol, că descinde în linie masculină directă din Caucaim, fiul Regelui Duncan, victima lui Machbeth, fiind mai apropiați dar de vechea tulpină scoțiană decât congenerii lor Stuartii, ulterior suverani în Scoția și în Regatele Unite.

JURNAL

1927

București, 28 noiembrie 1927

M-am hotărât să iau note asupra a ceea ce mi se întâmplă, asupra a ceea ce văd și aud, asupra a ceea ce se petrece. Încep să o fac pentru a treia oară; cele de față se vor deosebi de cele de dinainte prin lipsa oricărei preocupări literare. Relatez aici și consemnez lucruri la care am luat parte sau doar am asistat, și numai pe cele care m-au interesat.

Scriu aceste note numai pentru mine.

1928

București — 15 aprilie 1928: Rânduindu-mi puțin treburile, m-am gândit că ar trebui să profit de haosul, de debandada și de confuzia ce constituiesc veritabila regență a României, spre a intra în cariera diplomatică.

Niciodată împrejurările nu-mi păruseră mai favorabile. În cabinetul actual, la Justiție, Stelian Popescu, căruia, cu aproape cinci ani în urmă, i-am procurat o splendidă călătorie, gratis, în Suedia; la Muncă, doctorul Lupu, căruia i-am fost, acum nouă ani, șef de presă (la Interne); la Afacerile Externe, vechiul meu prieten Titulescu.

Îl văzusem de mai multe ori pe Stelian Popescu, l-aș fi putut vedea, de asemenea, cu ușurință, pe doctorul Lupu, fratele său Costache numărându-se printre prietenii mei; numai Titulescu îmi scăpa. La 2 ianuarie ale acestui an o ștersese la San-Remo, ca să-și termine acolo convalescența. Două săptămâni mai târziu, în aceeași zi și oră (21, 40) plecam, la rândul meu, spre a-l întâlni.

La 17 ianuarie, am străbătut pe o vreme splendidă întinsele câmpii ale Banatului și ale Jugoslaviei. O vastă și seniorială reședință, toată împrejmuțată cu ziduri, la Zenta, seniorială. În amurg, cer cu nori bucălați; norii strălumiți se colorează într-un roșu viu, de vitraliu. În dimineața de 18, apropiindu-ne de Triest, din cauza probabil a terasamentului defectuos, vagonul de dormit, în ciuda stabilității lui, se zdruncina cu atâta violență, încât puțin a lipsit să fiu azvârlit pe pereți și m-am simțit rău. Când însă inginerul Gambară, tovarășul meu de compartiment, m-a chemat pe culoar ca să-mi arate Miramare, de admirație am uitat totul. Nu îmi închipuiam castelul într-atâta armonie cu frumusețea mării, nici marea așa de frumoasă. De cristal și de moar verde, strălimpede până la fund, cu câteva corăbii cu pânze de culoarea mandarinei, frumoasă de neuitat. La 8 și cinci (ora Europei Centrale) soseam la Triest. Gambară a dispus să ni se depună bagajele și am plecat să dăm o raită prin oraș.

Sunt lucruri laudate și slăvite ce ni se par, și cât de mult, câteodată, mai prejos de faima lor, și de asemenea altele ce ne par cu mult mai presus de reputația lor modestă. Pentru mine, Triest se rânduiește în această ultimă categorie. Am înțeles de ce Fouché a rămas să moară aici. Surghiunul la Triest, cu milioane, ar fi poate visul. Gambară mi-a oferit cafea cu lapte (de-a dreptul proastă) la

vechiul *Cafù Specchi*. Ne-am dus apoi la agenția de Wagonlit unde am reținut o cușetă jos, pentru 27 ianuarie. Între timp am avut fericirea să văd, din port, dincolo de golf, la orizont, Alpii acoperiți de zăpadă scânteind de soare. Parcă erau uriașe maldăre de trandafiri. În pofida vântului puternic, nițică promenadă plăcută: frumoase magazine de lux, edificii încă și mai frumoase, având pecetea vieneză amplă și fătoasă, în ansamblu ca și în detalii; am văzut la o bancă, o zăbrea de fereastră ce era mai degrabă giuvaer decât feronerie. Două fântâni, una veche, de barocul cel mai grotesc, în piața primăriei, o alta modernă, foarte decorativă, în cea a clădirii poștei. Biserica Sfântului Anton, copie a Pantheonului, întrece de departe în perspectiva țipătoare a canalului întretăiat de poduri, o biserică urâtă de cult grecesc.

La 10 și 50 plecare din Triest. După Miramare, Duino; proptit de un turn vechi, castelul n-are decât masă, și împrejurimile sale șistoase, foarte de curând plantate, sunt prea aride. Macaralele șantierului de la Monfalcone slujesc peisajul. Un râu de un verde încă mai intens decât cel al mării se varsă într-însa. Se pare că e Timavo sau Poika, curs de apă subteran care străbate grotele de la Postumia (Adelsberg).

Mențiune într-adevăr meritată a prânzului în vagonul-restaurant; bucate alese, curățenie desăvârșită. Timpul se luminează. În țara venetă soarele strălucește molcom, se lucrează la câmp, se curăță pomii fructiferi. Resturi de tranșee, culuoare, mici cupole de ciment stăruie pretutindeni, urătenii întristătoare. Întorcându-mă în compartiment constat dispariția cheii de la valijoară, singurul meu bagaj. La Mestre schimb trenul și mă despart foarte cordial de Gambara, care își va continua drumul către Parma. Ne

mărturisisem unul altuia teama de a nu avea un tovarăș de compartiment dezagreabil. Gambară este un om avizat și instruit, grav și gentil, de o excelență ținută și cu cele mai bune maniere de om de lume. E de multă vreme stabilit în România și căsătorit cu o româncă.

București — 16 aprilie 1928: Era o vreme foarte frumoasă la Mestre. Îmi făcea impresia unei blânde după-amiezi de Paști. De la Mestre la Padova, ținutul este foarte romantic din pricina vegetației; vile scăldate în verdeață, parcuri, alei misterioase pierzându-se în cursuri de apă (Brenta și canalele sale, brațe sau afluenți). De la Padova la Vicenza, peisajul se lărgeste; munți (Euganeeni) la orizont. Mă consolez să ating în treacăt numai atâtea orașe celebre, făgăduindu-mi să le vizitez temeinic și cu de-amănuntul la primul prilej apropiat, mai cu seamă că o zi (cel mult două) poate ajunge pentru fiecare. De la Vicenza la Verona, nobil ținut, m-a fermecat la San-Martino Buonalbergo vila Musella, pe o înălțime, într-o mulțime de chiparoși bătrâni. Soarele în asfințit incendia fantastic dalele grădinii de iarnă. Aproape, în vecinătate, o altă vilă asemănătoare.

În calma și melancolica periferie a Veronei, la Somma campagna. Somma e o vilă frumoasă, destul de aproape de calea ferată (pe stânga). E tot ce se poate închipui mai frumos ca locuință rustică la șes: zugrăvită în întregime în roșu și portocaliu, cu obloane verzi, acel verde viu italian, acid, cu spaliere pictate, ca și cum ar fi fost naturale, pe ziduri, ațipită într-o grădină simplă cu câțiva brazii negri bătrâni, pe care un drum privat, străjuit de gard viu, o leagă de drumul mare. Dar nu suntem decât în luna ianuarie, ziua scade curând și repede și se face, spre marea mea părere de rău, noapte, mult înainte de a sosi (20 și 20) la Milano.

Cină în vagonul-restaurant, inferioară prânzului. Noapte proastă la *Albergo d'Italia*, veche clădire din piața gării la Milano, pe care Gambară mi-o recomandase, noapte proastă agravată de neputința de a mă primeni și spăla. A doua zi dimineața, după o preumblare lipsită de interes în împrejurimile gării, încerc zadarnic să mi se descuie valijoara, în magazinul de articole de voiaj care e sub notel. La 9,25, plecare din Milano. Foarte urâtă periferie. Pe câmp, ecluzele fiind ridicate, ținutul părea inundat, copaci tăiați foarte scurt răsăreau în șiruri din apă. Umezeala rece e pătrunzătoare, încerc în van să șterg pentru ceva mai mult de un minut aburul des care acoperea geamurile. Dacă de la Pavia la Voghera există ceva interesant, mi-a fost cu neputință să văd. Începând de la Voghera, zăpadă, ger ascuțit.

La Arquata, însemnez uriașele instalații electrice care vor permite curând Italiei de Nord să se dispenseze de cărbune. Străbat cele unsprezece, se pare, tuneluri, dintre care cel de la Romeo de 8294 de metri. Nu voi dejuna. La Genova-San Ruirico, schimbare totală. Rămân uluit de prodigiousul decor al acestui amfiteatru cu planuri întretăiate și sinuoase, etajate în terase smălțuite cu vile și cu grădini. Palmierii se ivesc din nou.

Răcoare înviorătoare la Sampierdarena. Tonalitate cenușie de iarnă. Nu schimb trenul. Pe drum, inspectându-mi valijoara, avusesem plăcerea să constat că broasca se deschisese.

Străbătând încet Genova, zăresc palate, steme. Sculptate în marmură albă, cele ale Casei Doria, depline și unice, pe fațada dând spre grădina unui frumos edificiu, ce nu pare a fi decât o dependență a palatului mare. Mă gândesc la splendoarea acestui nume ilustru, parcă predestinat prin eufonia lui, splendoare pe care încă și astăzi o întreține

posesiunea atator palate, vile, capodopere, și îmi amintesc marele palat de pe Corso, la Roma, cu cele două mici panouri pictate, unul cu herbul Casei Doria-Pamphilj-Landi, cellalt cu cele de patrician roman.

Alegând prostește un loc opus ferestrelor spre mare ale vagonului, mă lipesc de portieră, ca s-o privesc. Un pasager mi-l oferă cu insistență pe al său. Schimb amical de cărți de vizită. E un inspector de poliție. La Pegli, ploaie ușoară. Este probabil cea mai frumoasă parte a Rivierei apusene. La Arenzana, o vilă remarcabilă, modernă cred, cu cornișă armoriată (tot de Pallavicini?) și cu un parc extrem de bine întreținut. Dar mă uit doar din când în când în partea dinspre uscat, mărginindu-mă să admir metodic marea.

La Savona, atât de politicoșul inspector de poliție coboară. Fac cunoștință cu celălalt tovarăș de compartiment, foarte tânăr căpitan de marină comercială, care cunoaște bine Constanța, reveionase acolo, cu puțină vreme în urmă, foarte agreabil. Îmi dă amănunte interesante asupra vieții triste din Odessa. La San-Lorenzo del Mare coboară și el.

Printre inspirațiile fericite ale călătoriei mele, trebuie s-o socotesc pe aceea de a nu fi schimbat trenul la Sampierdarena: al meu se oprește la cele mai mici stații. Pot, deci, să examinez totul. Puține flori, din pricina asprimii anotimpului, mandarinii și lămâii au fructe, pe ici pe colo tufe înflorite de mimoză. Sunt izbit de urâțenia vulgară a vilelor noi, care culminează la Alassio.

Insula Galinaria nu s-ar pune în valoare decât printr-o vegetație frumoasă și bogată care îi lipsește, la fel ca și celor mai multe dintre priveliștile ce mi se desfășoară sub ochi. S-a despădurit mult în timpul marelui război. Nu prea pitoresc, Cervo. În definitiv, afară de confort și anu-

mite aspecte opulente de civilizație și de viață, Riviera e banală și găunoasă. Îi prefer de departe romantica tristețe a lacurilor italiene și molcoma dulceață a ținutului venet.

Apus de soare mediocre pe mare. În curând întunecime și puțin mai apoi San-Remo. Constelația simetrică a felinarelor dintr-o piață îmi arată că am sosit.

Descind la hotelul *Royal*, unde a murit Elisa Sion, soacra mea. Mi se dădu camera 107, la primul (etaj), cu vedere piezișă spre mare, excelentă odaie.

A doua zi dimineața (vineri 20) mă dusei la hotelul *Miramare*, ospătărie duhnind a grăsime arsă. La ușă, un drapel românesc făcea pereche unuia italianesc. Mi se mijloci să vorbesc cu un domn Halchini pe care îl luai drept diplomat și care nu era decât inginerul căilor ferate române, conducătorul vagonului ministerial ce era garat afară, în stație. Restul însoțitorilor ministrului o zbughiseră pe Riviera franceză unde se petrece. Aflai că Titulescu ieșise, ceea ce nu era adevărat. Fu exclus să-l pot vedea după amiază. Comnen, sosit de la Berna spre a conferi în chestiunea optanților maghiari se închisese cu Titulescu, de la orele 14 la miezul nopții. A doua zi (sâmbătă 21) mă întâlnii înainte de amiază cu Comnen, care făcea o mică plimbare cu Șchiopul — ardelean care, după mai multe avatururi, a fost vărsat în diplomatie și aduce prețioase servicii în calitate de consilier tehnic. Mi-am deschis inima lui Comnen care mi-a dat cu totul dreptate, asigurându-mă de foarte via sa simpatie, pe care l-am rugat să o creadă reciprocă. După plimbare, aflându-mă în grădina hotelului pe care linia de cale ferată o desparte de mare, cu Comnen și Atanasiu, secretar sau consilier de legatie, am avut pentru prima dată onoarea să-l zăresc pe ministru, într-o scurtă apariție la un balcon de la al patrulea etaj: Dalai Lama în pijama albastră, strigând cu vocea sa de eunuc la Comnen

să urce, ridicându-și brațele către cer. Seara, Comnen îmi spune că i-a vorbit călduros despre mine și că avusese impresia că Helsingfors, post pe care îl râvneam, fusese deja dat. Îi vorbise și Atanasiu, căruia îi spusese că mă va primi, însă fără să precizeze nimic. Duminică 22, aflând că Titulescu avea să coboare ca să prânzească, m-am dus firește la *Miramare*. Am găsit acolo toată creatura, afară de Titulescu. Nu m-a surprins tonul pe jumătate ostil al D-nei Titulescu care aproape că m-a muștrătat a fi întreprins această lungă călătorie numai spre a-i vedea soțul care este într-atât de ocupat, încât ea însăși abia dacă îl vede. I-am replicat că toată această deplasare n-a însemnat mai mult pentru mine decât o cursă cu tramvaiul. Vroiam să profit de ocazia spre a-i strecura un cuvânt în favoarea imbecilului ei de frate, George; mi-a răspuns cu acreală că persoanele din familia ei i se adresează nemijlocit. Trebuie să-și fi reamintit de mine, câteva săptămâni mai târziu, aflând de sinuciderea nefericitului fiu al lui George, licean de șase-sprezece ani. Am scurtat convorbirea și m-am retras. Am regretat că am pierdut plecarea lui Comnen care a avut față de mine o purtare mai mult dect desăvârșită; nu știu dacă e din viața împăraților, însă în ceea ce privește lealitatea și caracterul, le-ar face cinste. Am luat hotărârea de a nu mai călca pe la *Miramare* și de a mă mărgini să-i scriu lui Titulescu.

Luni 23, cum ploua, după masă, m-am dezbrăcat ca pentru noapte și m-am băgat în pat. Dormitam când, la orele 15 și un sfert, aud bătându-mi-se în ușă. Mi se anunță că ministrul îmi telefonează să vin. Mă îmbrac în câteva minute și mă îndrept spre *Miramare*, tot sceptic, până când trec pragul cabinetului de lucru al lui Titulescu, semănând cu o cabină de vapor. Sergiu Nenișor, nepot al lui Titulescu, m-a întâmpinat foarte amabil.

Titulescu mi-a spus că am făcut bine adresându-mă lui direct și mi-a făgăduit să facă tot ce îi va sta în putință spre a mă satisface. Contrar celor ce mi se povestiseră că e foarte nervos, că nu lasă pe nimeni să vorbească și că vorbește numai el, m-a ascultat, mi-a pus întrebări, mi-a cerut amănunte. La despărțire, mi-a spus să prezint respectele sale soției mele. Cu toată indispoziția mea din acea zi, am fost mai clar, mai ferm și mai net ca oricând; să fi învățat pe dinafară tot ce am spus, n-aș fi izbutit mai bine. Iar dacă rezultatul a fost nul, o datorez, în mare parte, nevolniciei lui Stelian Popescu, care probabil m-a părăsit sau, cel mult, a acționat cu moliciune, cu indiferență după întoarcerea lui Titulescu la București și încă, repet, dacă a făcut-o.

Tot timpul convorbirii noastre am remarcat cum Titulescu mototolea o batistă neagră de mătase și mi-am reamintit de ceea ce îmi spunea Gambara, ca știind de la o rudă a lui Titulescu, precum că acesta ar fi cocainoman.

Mi-am îndeplinit, în ziua următoare, o pioasă îndatorire, ducându-mă să depun în Campo santo al orașului câteva flori pe mormântul soacrei mele. Monumentul foarte simplu — o lespede cu numele ei — are nevoie de reparații. Destinul a vrut ca ea să odihnească acolo între Constantin Hornberg și Conrad Foerster. Mormântul său poartă numărul 589.

Am petrecut plăcut cele două și jumătate zile următoare. Viața era atât de agreabilă și liniștită, la *Royal* serviciul atât de ales, bucătăria așa de fină, încât am renunțat fără părere de rău să mai văd Genova. Mă împrietenisem cu bătrânul conte Festetics, vechiul proprietar al Waradinului și cu tânăra sa rudă, contele Dominique. Le-am făcut cunoștință cu contele și contesa Odetti di Marcoengo, cuplu

distins, el gaffeur și ușor stupid, dar ea superbă ca ton, maniere și minte.

M-am bucurat tot timpul șederii mele la San-Remo de o vreme magnifică. Variațiile cerului au risipit monotonia mării care, în ziua plecării mele, mai cu seamă, a fost foarte frumoasă. Am părăsit San-Remo joi 26 ianuarie la orele 14 și 24.

Inspectorul de poliție care face naveta între Genova și Savona s-a urcat la această din urmă stație și, grație intervenției lui, garda fascistă mi-a găsit un loc convenabil pentru un “professore di belle lettere”, cum mă califică el. Masă cât se poate de ordinară în vagonul-restaurant, după Genova. Între sosirea mea la Milano și plecarea de acolo către Triest, am făcut, sub o aversă memorabilă, o plimbare cu tramvaiul. Am admirat-o pe frumoasa Judith, de pe ușa centrală a Domului și am mângâiat-o, într-atât e de veselă și de mândră, am străbătut Galereia Vittorio-Emmanuelle, înșesată de lume, iar în fața Scalei, unde se anunța pentru poimăine seara *l'Oro del Reno*, pe care o auzisem cu douăzeci și cinci de ani mai înainte, am luat un alt tramvai care m-a readus la gară. După o noapte detestabilă soseam vineri 27, la orele 9, 55, la Triest. Cafea cu lapte tot așa de mizerabilă ca și la sosire, la cafă-ul *Specchi*, prânz oarecare și nu ieftin, la *l'Antica Banavia*. Mi-am dat spre vizare pașaportul la consulatul iugoslav, mi-am cumpărat trei kilograme de “finocchio”, am ascultat muzică excelentă la cafă-ul *Excelsior-Savoy* și la orele 20 și 20 m-am suit în *Simplon*. Pe urmă, tot farmecul se destrămă; toți tovarășii de compartiment fiind români am avut neplăcerea de a mă afla în România înainte de a-i fi trecut frontiera. Debarcai la București, duminică 29 ianuarie, la orele 9 și 40.

Sionu, 12 octombrie 1928 — La 22 august, anul acesta flamura mea “coupñe” verde pe galben a fluturat pentru prima oară la Sionu. O privesc scriind aceste rânduri și în ciuda vârstei constat cu mulțumire că din dorințele mele cele mai de căpetenie câteva s-au împlinit, cea mai fierbinte în deosebi: aceea de a avea o moșie. Am una, mică dar frumoasă, pe care o voi păstra “per fas et nefas” atât cât îmi va fi dat să mai trăiesc. Astăzi a fost frumos, senin și cald; în curte sub ochii mei se depănușază porumbul, mari grămezi de aur se înșiră și cresc; le dijmuiesc. Mă simt bine la mine la țară, voi încerca să aclimatizez aici profun-
da chietudine rustică italiană.

Sionu, 3 noiembrie 1928 — La întâi noiembrie a apărut revista *Gândirea* cu sfârșitul ultimei părți din *Craii de Curtea-Veche*.

Chiar de la apariția primei părți, această lucrare a fost primită cu o favoare poate fără precedent în literatura română. Pentru munca aspră și pentru obositoarea obsesie la care m-a supus, nu-i port pică: este cu adevărat magnifică. Concepută întâi nebulos în 1910, s-a dezvoltat și s-a cristalizat încetul cu încetul până la 1 septembrie al acestui an, când, către orele trei și jumătate, am terminat penultima tranșă, pe care o precedase cea din urmă.

Pentru nimic în lume nu m-aș apuca să scriu o bucată literară, cât de neînsemnată, fără a-i avea asigurat, cuvânt cu cuvânt, sfârșitul.

Lucrarea aceasta a rămas deci, în chip deznădăjduit, foarte mult timp pe șantier, deseori întreruptă, însă niciodată abandonată. Spovedania lui Pantazi m-a chinuit mult, sfârșitul ei mi-a cerut cea mai mare efortare și n-a venit decât foarte penibil, târziu. Pentru a fi înfăptuite, ultimele

trei părți mi-au cerut nouă ani de muncă. Oricare vor fi satisfacțiile pe care mi le va aduce mai departe această lucrare, există una singură pe care o am de pe acum și pe care o voi prețui întotdeauna, înaintea oricărei alteia: aceea a greutății învinse. Am auzit și citit că o operă odată realizată încetează a-i mai plăcea autorului ei. La mine se întâmplă contrariul.

1931

București, 30 noiembrie 1931: Predau manuscrisul *Crailor de Curtea-Veche* Editurii *Cartea Românească* la 13 noiembrie 1928, la 27 ale aceleiași luni comitetul de lectură îl acceptă; semnez un contract avantajos cu numita editură la 19 ianuarie 1929 și volumul este pus în vânzare la 28 martie 1929.

Succesul moral mi-a depășit așteptările, nu-mi amintesc vreunul mai strălucit în România. Am tras din asta, după obiceiul meu, oarecare amărăciune, cum în amărăciune aflu totdeauna o voluptate. Cât despre beneficiile materiale, mai bine să nu vorbim. Am încasat până acum patruzeci și șapte de mii de lei, în care se cuprind cele cinci pe care mi le plătitese revista *Gândirea* și douăzeci altele, valoarea unui premiu de literatură pe care mi l-a decernat Societatea scriitorilor în 1930.

Propus, grație stăruințelor excelentului meu prieten Francois Lebrun, pentru crucea Legiunii de onoare, de către domnul Gabriel Puaux, ministrul Franței la București, după 10 noiembrie 1929, decretul de numire a fost semnat de către președintele Republicii la 17 decembrie, iar brevetul, de către cancelarul Ordinului, la 28 ale aceleiași luni. Este o distincție pe care o prețuiesc cu atât mai mult cu cât era

cu desăvârșire nesperată: am obținut-o ca simplu particular, om de litere. Și nu era ceva mai frumos de sperat, dacă aș fi făcut-o, decât de a fi simplu posesor al Legiunii.

Nu mai primisem vreo decorație de cinsprezece ani. Fusesem propus, în 1922, pentru cravata de comandor a Rozei albe a Finlandei, însă fără nici o urmare. O altă cravată, cea a Coroanei României, făgăduită formal de Al. Lapedatu, ministrul Artelor, a rămas, tot astfel, în văzduh. Dar de asemenea necazuri te poți oricând consola, un altul e cu mult mai trist. Iată, în curând, optsprezece ani, de când nu izbutesc în dobândirea unei slujbe; nici o situație demnă de ceea ce îmi făgăduiam nu mi-a fost accesibilă și nici nu îmi mai pare să fie. Sunt absolut izolat, n-am nici o relație utilă: și nici soția mea. Am solicitat, nu de multă vreme, o prefectură de județ: s-a întâmplat ca și cu legația. Dar situația politică este atât de instabilă, încât mă întreb dacă nu cumva e un noroc că am pierdut, o dată mai mult, prilejul.

“Și mai cu seamă fără zel”. Mă mustru de a fi încălcat câteodată acest sublim comandament.

În 1916 cu acea canalie care nu prețuia nici măcar lovitura de picior cu care o gratificam, în 1926-27, cu cealaltă, și în 1919 cu ocazia celei dintâi căsătorii a pungașei de soră-mea.

Cutii de bomboane peste cutii de bomboane, cele mai frumoase garoafe stacojii din Italia, de doisprezece lei bucata (douăzeci, mă rog), de ziua ei, și altele din țară, în mari buchete, când își scrântise piciorul: iarăși zel!

Și ea?

Grăbită, foarte grăbită întotdeauna, neoprindu-se vreodată să-mi spună vreun cuvântel, pe scurt, evitându-mă pe cât putea.

O femeie de lume, cu patru ani mai vârstnică decât mine, nici lae nici bălăe, divorțată, cu copii, săracă, nu se poate mai lipsită de eleganță, “divă” păguboasă și cu o legătură dezgustătoare. Adio bomboane, flori, adio, de asemeni, prilejuri de a mă evita. Bilanț: o mie șase sute nouăzeci și trei de lei pierdere; o excelentă lecție de profit.

Dacă aş studia în ce fel să-i joc un renghi?

Ceea ce mi-a fixat și asigurat echilibrul a fost sobrietatea. Șase luni de măsurare a dozei de vin m-au făcut să-mi redobândesc în întregime marile calități; tărie de voință și de muncă, de hotărâre, atenția, concentrarea, agerimea, energia, fermitatea. Nu fumez, de la 13.VIII.33 am suprimat pentru totdeauna ceaiul, iar la 20.IX.33, cafeaua; buna urmare a fost promptă. Mă simt cu totul altfel, cu desăvârșire diferit de imbecilul care am fost atât de multă vreme, cu excepția a câtorva intermitențe [.....] manifestări penibile provocate de abuzul de alcool și tutun. Întorcându-ne împreună de la Iași, mi-a făcut în tren o scenă de o violență extremă.

Îmi reproșa “ambția” mea, pe care o socotea condamabilă, îmi prezicea eșecul sigur al planurilor mele de viitor, care l-ar fi umplut de fericire pe oricare alt părinte. “N-ai să fii nimic”, striga el, “din tot ce visezi, nimic, nimic, te înșeli amarnic bizuindu-te pe cel mai mic sprijin din partea mea”. Și îmi trasa un plan de existență și un program de carieră care ar fi făcut din mine ultimul dintre nefericiți și care îmi trezea serioase neliniști asupra stării sale mintale. “N-ai să fii niciodată”, îmi azvârli el, drept concluzie, “șef de cabinet, niciodată, niciodată!”

Aproape cinci luni mai târziu eram numit, în bună formă, prin decret regal, șef de cabinet al ministrului Lucrărilor

Publice. Alexandru A. Bădărău îmi încredința această cheiță aurită pe care atâta mi-o dorisem și pe care, în ciuda a orice, nu deznădăjduisem să o obțin. Am avut atunci dova-da cum se poate împlini neverosimilul, când ai noroc.

Știind că formarea unui cabinet de colaborare al partide-lor conservatoare fusese hotărâtă pentru toamna lui 1912, avusesem intenția să mă alipesc de soarta politică a lui Gri-gore Cantacuzino, căruia îi fusese rezervată în această combinație primăria Bucureștilor și al cărui șef de cabinet doream să devin. Era, în lipsă de mai bine, ceva nu prea rău; nu vedeam nimic altceva la îndemână. Rezerva mea prudentă mă împiedică să mă angajez cu totul. Soarta pe care a trebuit câteodată să o binecuvânteț în cursul existenței mele îmi punea deoparte ceva cu mult mai presus.

Mă duceam, în acea epocă, din motive puțin serioase, la o familie Kernbach. Făcui aici cunoștința unei anumite doamne Maria Wanda Christodulo-Georgescu, o coloneleasă de provincie, gen vaudeville, al cărei destin avea să fie, treisprezece ani mai târziu, foarte de plâns. Ei îi datoresc, mai mult decât oricui, ideea de a mă duce să-l văd nici mai mult nici mai puțin decât pe Take Ionescu. Ea m-a îndemnat și chiar cu tărie. Nimic mai logic. Tatăl meu avea în Partidul conservator-democrat state de serviciu a căror amintire era încă proaspătă. A mă înfățișa era deci indis-pensabil; a fi acționat altfel ar fi fost neinteligent. Mi s-ar fi reproșat pur și simplu de a nu fi venit să solicit, dacă, mai apoi, mi-ar fi dat prin minte să mă plâng de indiferența partidului față de mine. Mi-am dat seama de evidența acestui argument peremptoriu.

La 23 octombrie stil vechi am cinat cu persoana în ches-tiune și cu amicul ei Simato, cu D-na și cu D-ra K[ernbach] la *Maxim* și chiar în dimineața următoare anticamera lui

Take Ionescu număra un solicitant mai mult. Ușor indispus, cel ce nu devenise încă “marele European”, rămăsese acasă în pat. Am revenit în cursul după-amiezii. Bădărău, vicarul “șefului”, primea în locul său. Îmi fixă o întrevedere pentru a doua zi, către amiază, la Ministerul Lucrărilor Publice al cărui titular era, iar a doua zi, la prânz, o alta pentru după-amiază. Îmi vorbi de o vagă sinecură la Ministerul Instrucției Publice, fără să precizeze nimic, mai cu seamă în privința datei numirii. Hotărât să încerc de data aceasta lovitura cea mare, l-am întrebat de-a dreptul, fără ocolișuri și cotituri, dacă locul de șef de cabinet la el era ocupat sau promis. Voi să mă asigur că locul acesta era ceva inferior și ordinar ca ocupație, dar nu-l crezui deloc și adăugai ca ultim argument că dorința cea mai vie a tatălui meu fusese să mă vadă atașat pe lângă Alexandru Bădărău. Oare grație acestei banalități — căci a repetat-o — să fi câștigat partida? Poate. Păstrez amintirea vie a senzației pe care am avut-o atunci, auzindu-l pe ministru cum dădea telefonic ordin să mi se facă decretul de numire. Un an mai târziu, foarte probabil că lucrurile s-ar fi petrecut altfel, ca în 1920. Atunci însă toți erau sub impresia morții recente a tatălui meu, încă nu i se aduseseră rămășițele în “patrie”. Nu mai puțin rămâne greu de înțeles cum ministrul cel mai angajat, electorul prin excelență, având atâtea obligații și legături, a putut sta zece zile după primirea portofoliului fără să își ia un șef de cabinet, când postul acesta trebuie să fi fost pândit de ani de zile și mai apoi aprig solicitat — se pare că am dat la o parte mai mult de douăzeci de candidați. Asta fiindcă Providența, care în ce mă privește, n-a fost deseori darnică, se sârguiește câteodată să încununeze astfel cu succes anumite lucruri de care mă apuc, să îndeplinească unele din visurile mele,

să-mi împlinescă vreunele din dorinți. Și văzând cum cele mai inteligente străduinți, măsurile cele mai bine gândite sunt câteodată zadarnice, paralizate sau anihilate de niște fleacuri, și că niște fleacuri pot, în pofida oricărei logici, ține locul celor mai bune combinații, spre a determina succesul, amintirea cuvintelor din Ecclesiast mi se întoarce în minte și mă simt pătruns de o amară ironie.

Am îndeplinit funcția de șef de cabinet al ministrului Lucrărilor Publice de la 25/7 X.1912 (numirea mea e antedatată: 16/29 X.) până la 4/17 I.1914. N-am putut să-mi dau măsura puterilor decât pe jumătate. Am constatat cu regret că șeful meu nu și-a dat seama de adevăratul chip în care i-aș fi putut fi util, ceea ce nu a întârziat afirmarea mea. Cu puțin efort i-aș fi cruțat niște ceasuri grele în cel de al doilea și ultim ministeriat al său.

Activitatea mea a fost cu totul diferită de aceea a celor mai mulți șefi de cabinet, pentru care ea nu este decât o sursă de privilegii, de avantaje și de satisfacții disproporționate cu vârsta și cu meritele lor; eu am muncit, am muncit zdravăn, intens; oricare altul și-ar fi zdruncinat sănătatea cu această muncă pe care zadarnic încercam să o organizez, să o rânduiesc, ca să poată da roade; n-aș fi vrut niciodată să cred, dacă n-aș fi constatat-o din experiență, ca un om care se bucura de o atât de întinsă reputație de hărnicie să fie până la un asemenea punct lipsit de metoda cea mai elementară, și pe lângă aceasta neglijent și dezordonat, distrat, împrăștiat și febril. Încât deseori îmi revenea mie să descurc ițele, ceea ce mă obliga la adevărate tururi de forță. Astfel, toată această putere de muncă și toată această pricepere pe care nici măcar nu mi le bănuisem, le risipeam în activități ridicole. Au existat, în exercitarea funcției mele, două perioade distincte, de durată aproape

egală. În timpul celei dintâi, am dat cu sinceritate cel mai uimitor randament posibil de muncă inteligentă, în timpul celei de a doua, mi-am încetinit pe nesimțite ritmul, iar către sfârșit l-am chiar frânat. Am considerat că nu era politic din partea mea să fac cauză comună cu ministrul, mai întâi fiindcă era foarte ingrat, și pe urmă pentru că își grăbise sfârșitul carierei prin greșeli cu totul inexplicabile. Am fost deci mai atașat de post, decât de ministru. Dar, pentru serviciul inestimabil pe care răposatul Bădărău (+27 (26?) III.1927) mi l-a făcut, încredințându-mi această funcție, rămân recunoscător memoriei sale în cea mai largă măsură, iar deplinul și prematurul său sfârșit politic a înăbușit cu mult înaintea morții sale cea din urmă zvâcnire de resentiment pricinuită de anumite procedee blamabile din partea sa și de felul puțin prietenesc în care ne-am despărțit. Foarte rarele dăți în care ne-am mai întâlnit apoi au purtat pecetea unei plăceri ușor umbrită de melancolie.

Fiind fost timp de patrusprezece luni șef de cabinet al ministrului, îmi atinsesem unul din țelurile vieții mele. Printre avantajele pe care această funcție mi le putea oferi, principalul era posibilitatea de a obține decorații. Sub acest unghi, rezultatele au fost mărunte. Propus ofițer al Coroanei României, n-am fost făcut decât cavaler. Și ar fi fost unica distincție pe care mi-ar fi adus-o acest post atât de vânat de alții. Așa s-a întâmplat că am avut medalia "Bene-Merenti" și "Bărbăție și Credință" amândouă de clasa întâia, prima prin răposatul Emil Nicolau (în timpul războiului sau puțin pe urmă), colegul meu la Instrucția Publică, iar a doua prin răposatul N. R. Căpităneanu (+28 III.1933), secretarul general la Interne. Obținând să fiu atașat în calitate de secretar, pe lângă comisia mixtă sârbo-

română pentru studierea joncțiunii căilor ferate ale celor două țări printr-un pod peste Dunăre, sârbii îmi făgăduiseră formal cravata de Comandor al Sfântului Sava. Șase luni mai târziu, aflam că mi se dăduse gradul imediat inferior. Jignit de acest procedeu balcanic, am declarat înaintea primirii ordinului că mă vedeam silit să-l refuz scurt. N-am regretat-o niciodată.

Tocmai cincisprezece ani după aceea am primit crucea de Cavaler al Legiunii de onoare. Am ratat în 1922 cravata Rozei albe a Finlandei (în loc să trimită propunerea de la București, prietenul meu Vainu Tanner, ministrul Finlandei, a dus-o la Helsingfors, ceea ce contravenea), și în 1925 pe aceea a Coroanei României (Lapedatu nu m-a propus lui Duca decât verbal). Acum, când există inși cu zece ani mai tineri decât mine, pe punctul de a fi “mari-cruci” și alții de vârsta mea care sunt de zece ani, aș putea eu să mă mulțumesc cu mai puțin? Numai că, pe viitor, o distincție prea târziu obținută să nu facă decât să îmi sporească amărăciunea. Postul de șef de cabinet al ministrului Lucrărilor Publice a fost începutul și sfârșitul carierei mele politice. De atunci încolo, “capitis diminutio” în afara meschinului post de “șef de birou de presă” mai întâi al secției pentru străinătate a Ministerului de Interne, șef de birou principal clasa întâia, ceea ce a însemnat pentru mine o degradare, n-am mai izbutit să fiu nimic. În 1920, n-am putut face parte din copioasa recoltă a celor “din afară de carieră” cu care Take Ionescu ticsise cadrele diplomatice și consulare. Ducându-mă să îi cer un modest post de consul, mi-a spus că făcuse deja prea multe numiri, dar că să mă duc să vorbesc cu secretarul său general Derussi; profund vexat, am comis atunci grava greșeală de a mă lăsa păgubaș. I-am solicitat de asemenea zadarnic în 1926, lui Goga, un

scaun în Parlament, în 1928 lui Titulescu, legația de la Helsingfors, și în 1931, lui...Otescu...o prefectură de județ... Aș fi putut totuși fi deputat, senator, prefect, ministru plenipotențiar dacă...

Sionu 3 iunie — Mă voi întoarce aici foarte în urmă. Când eram în liceu, tocmai la vârsta când citeam Arivistul, la cei șaptesprezece ani pe care îi aveam, aflasem de la excelentul meu director și profesor de istorie Anghel Demetriescu că unui tânăr la acea epocă (1902) îi era neapărat trebuitor să aibă la majorat un capital personal de o sută de mii <franci> de lei. La vârsta de douăzeci de ani a fost cât pe ce să capăt o moștenire de vreo patruzeci de mii de lei; tata mi-a suflat-o. Acești patruzeci de mii de lei în 1905 — căci începând din anul următor puterea de cumpărare a leului a scăzut simțitor — mi-ar fi schimbat cu totul viața; pierderea lor mi-a fost fatală, prin ea am fost constrâns, de-a lungul întregii mele tinereți, la lipsuri, la nemișcare și la inacțiune, așa cum sunt și acum. Sunt una din victimele cele mai stoice, însă totodată și mai dureroase ale sărăciei, iar adevăratul autor al sărăciei mele actuale, a sărăciei mele de după 1916, sunt eu. Aș fi putut să mă îmbogățesc, și pentru că nu am făcut-o mă încearcă o remușcare a cărei profunzime nu aș putea-o descrie.

Refăcusem în 1912 cunoștință cu B[ogdan] P[itești]. Ne-am legat repede. Mă duceam să-l văd foarte des; după moartea tatălui meu mi-a împrumutat cu foarte mare bunăvoință bani. Era un farsor, destul de ieftin, dacă nu stereotip, pretinzând a fi în același timp anarhist și catolic, fanfaron al viciului contra-naturii, cu toate că era neputincios și infirm, amator de artă foarte îndoielnic și cătuși de puțin cunoscător, și înainte de toate escroc, dar

un escroc grosolan și naiv, de vreme ce căzuse în laț de nu știu câte zeci de ori, nițel cam peste tot, și fusese expulzat. Coabita cu o mizerabilă creatură, A. K., o tânără poloneză detracată, vulgară, necioplită și ordinară, lipsită de caracter și de demnitate, de educație și de instrucție și care sexualicește mi-a inspirat multă vreme o vie repulsie. B[ogdan] P[itești] pusese să fie fotografiată în haine de tânăr și în costumul Evei. B[ogdan] P[itești] care obținuse la repezeală, grație favorii lui Grigore Cantacuzino, o afacere grasă, primi de la acesta ziarul *Seara*, care dădu în târbacă, fără cruțare, mușcător, într-un chip deșuchiat și burlesc, pe toți cei pe care Cantacuzino îi onora cu neprietenia sau cu antipatia lui; adică pe toți conservatorii-democrați, ministrul meu îndeosebi și patronii băncii Blank. Ultimii, de conivență cu poliția, îi întind o cursă grosolană în care animalul cade în plin, este arestat, judecat și condamnat la nouă luni de închisoare.

Câteva luni mai târziu, în toamna lui 1913, încetez fără vreun motiv serios să-l văd pe B[ogdan] P[itești]. Cred că data la care a încetat să apară *Seara* nu e prea îndepărtată de aceea a demisiei mele din postul de șef de cabinet. Dacă din punctul de vedere al distincțiilor, rezultatele au fost *mărunte* — imbecilul de Ciorăneanu a apucat în același interval de timp cinci cravate de comandor și două plăci de mare-ofițer, pe care Take Ionescu le-a solicitat personal pentru șeful său de cabinet — din punct de vedere material, au fost nule. Atunci când ministrul meu a dispus de fondurile cabinetului său, n-a vrut să îmi dea nimic, probabil pentru că avusesem naivitatea de a-i împrumuta, într-o seară a lui noiembrie 1912, cei șapte sute de lei pe care îi căutase înzadar o zi întreagă.

În 1915 am reînnotat relațiile cu B[ogdan] P[itești], de-a dreptul. În timp ce eu, după demisia mea, trecusem prin momente foarte dificile, până ce tot Uhrynowsky mi-a procurat locul de corespondent al agenției *Milli* (după aceea *Asmanli*), pe care l-am păstrat timp de opt luni, B[ogdan] P[itești] făcea o afacere care depășea tot ce îndrăznise să viseze în acest domeniu și care mi-a dovedit cu prisosință cât de departe poate merge stupiditatea nemților. Pe el îl tocmiră pentru opera lor de propagandă în România și-l păstrează ca atare, chiar după ce condamnarea lui rămâne definitivă. Aceasta e oare faimoasa lor “Realpolitik”? Primea de la Erzberger două sute de mii de lei pe lună și, din banii care îi trec astfel prin mâini, o bună parte îi rămân. Cumpără case, terenuri, două automobile, tablouri, obiecte de artă, subscribe ca un brav gogoman la împrumutul național, la emiteri de acțiuni. Refrenul lui e: “România? — păi este țara unde curg laptele și mierea”.

Curgeau, ce e drept, însă numai pentru reptilele presei și rechinii politici liberali. Datorită trecerii pe timp de noapte a unui impozant convoi de muniții au putut rezista Dardanelele. În jurul meu, vedeam inși, mari și mici, învârtind sume grase. Iar eu, eu ce făceam? Cu mijloace modice, dar judicios folosite, duceam o viață frivolă, fadă și falsă. Membru al unui club de marcă, cinând în marile restaurante, luând seara o sticlă de bere m̃ncheneză, sau cafeaua cu Kirsch, circulând numai în trăsură, frecventând numai persoane distinse, chiar printre ticăloși, ca de exemplu ministrul de Interne Morțun, care îmi oferea întotdeauna un pahar de Porto, spre a-i ține companie când, serile, cina la *Capșa*, în cofetărie, cu o ceașcă de ciocolată, Morțun, fericitul beneficiar al convoiului destinat

Dardanelelor. Când “dulcile ape” turcești ale agenției au secat, am început să împrumut bani de la B[ogdan] P[itești], care se executa totdeauna cu promptitudine. Și pentru fiecare mie astfel dobândită semnam o poliță, cu totul nouă sau mai degrabă zece, dacă nu unsprezece. Au dispărut cu toatele, și după câte mi-a spus văduva lui B[ogdan] P[itești], ea le-ar fi distrus, la moartea soțului ei. Unica lor urmă a rămas în registrele de socoteli ale lui B[ogdan] P[itești]; sora lui mi-a zvrălit o vorbă, acum zece ani, dar lucrurile au rămas așa, fără să mai vină vreodată vorba de ele. Cu toate că reduse de catastrofa leului la a treizeci și doua parte din valoare, plata lor m-ar fi împovărat totuși, și apoi înseamnă tot atâtea bani luați înapoi de la inamic.

1934

București, 10 ianuarie 1934 — Mari încercări și vicisitudini au făcut multă vreme din viața mea un calvar: singur, fără nici o avere, fără rude, fără aliați, fără prieteni, fără relații utile și pe deasupra împovărat și împresurat de dușmani, am fost silit să dau o bătălie grea. Am ieșit din ea neatins și de două ori mai călit. În momentele cele mai critice, am păstrat credința în Dumnezeu și încrederea în mine și, din amor propriu și din demnitate, nu m-am gândit niciodată să-mi pun capăt zilelor, spre a nu umili printr-un gest laș o dată mai mult stirpea mea care a așteptat poate de la mine înălțarea de care predecesorii mei cunoscuți au lipsit-o.

La data când scriu aceasta, sunt zece ani și șapte luni fără opt zile de când mă aflu în stare seniorială și voi rămâne astfel până la moarte. Dar, conștient și intenționat, prin chiar faptul dobândirii averii, a fost virtual decretată

stingerea stirpei mele, așa cum însuși o hotărâsem mai dinainte, pentru a o cruța în viitor de afronturile pe care soarta întocmai ca și propria-mi inadvertență mi le-au impus într-un moment al vieții mele și prin care descendența mea n-ar fi avut poate puterea și răbdarea de a trece.

N-am vrut să-mi iau răspunderea în fața lui Dumnezeu. Totuși, în împrejurarea morții tragice a ultimului duce de la Trîmoule, aprofundându-i genealogia, am făcut constatarea că străbunicul său, ca și fratele acestuia, s-au căsătorit la vârsta de șasezeci și șase de ani și au avut copii. Și m-am gândit că aceasta ar putea să mi se întâmple și mie și, tot ca ei, să mor puțin după aceea. Progenitura mea n-ar rămâne, desigur, ca mine; ar avea bani, case, moșii, dar i-ar lipsi totuși direcția, disciplina, principiile și metoda pe care, din instinct, prin meditație, prin studiu și prin experiență, progresiv, mi le-am însușit. Anume, spre a-i cruța multe rătăcirii, greșeli și înfrângeri am întocmit această lege de familie, ale cărei dispozițiuni pot să-i slujească de sfat și de călăuză.

București, 29 aprilie 1934 — A patruzeci și noua aniversare a nașterii mele a fost tristă și din acea zi — au trecut treizeci și patru de atunci — trec printr-o cumplită criză morală. Starea mea sufletească este probabil aceea a oamenilor care își simt sfârșitul apropiat și nu mai nădăjduiesc în ziua de mâine. Socotind bine, ce-mi mai rămâne să sper? Timpul trece atât de repede și atât de vid. Ah! Să fi știut...

Choiseul, ministrul, a scris că regretul este inutil. A greșit mult. Regretul este fratele geamăn al experienței. Am din belșug și dintr-unul și din cealaltă și e unicul capital pe care l-am agonisit pentru zilele bătrâneții mele, zile pe care voi începe curând să le socotesc în lipsuri și amărăciune.

În amurg, izolat acasă, noaptea, în preumblările mele singuratică, îmi judec trecutul, mă judec pe mine însumi, cu asprime. Și mă întreb la ce mi-a servit inteligența mea, dacă am avut-o, când mi-a condus atât de rău luntrea. Atunci când am văzut că totul mi se împotriva, de ce mi-am stat împotriva eu însumi? Fost-am, inconștient, propriul meu dușman, printr-un soi de instinct de autodistrugere, de unde a venit această inexplicabilă lipsă de inițiativă și de dinamism, cum se potrivește ea cu toate celelalte însușiri prețioase și rare, cu superioritatea ce nu-mi poate fi contestată? E adevărat că și norocul m-a favorizat puțin, fiind față de mine pasiv.

Se află pe bulevardul Carol 61, colț cu strada Olari, o locuință particulară cu un etaj și cu subsolul înălțat. Nu știu pentru ce casa aceasta care nu are nimic extraordinar îmi plăcea atât de mult acum douăzeci și doi de ani, încât îmi spuneam că dacă mi s-ar întâmpla să fac o afacere frumoasă, aș încerca să o cumpăr. În serile acestea din urmă, trecând prin fața ei, mi-am amintit-o și am găsit că are cu mine nu numai o singură asemănare. Ca și mine e demodată, puțin șubrezită și rău îngrijită. Și m-am gândit, de asemenea, cum se schimbă gusturile. Când locuiam la periferie, într-o odăiță prăpădită, în fundul unei curți foarte înguste, visam la o casă mare, în centrul orașului, pe bulevarde, iar acum, când stau într-un apartament luxos și confortabil în centrul orașului, am nostalgia unei căsuțe modeste de mahala, dar care să fie a mea, cu balsaminele mele, cu smochinii mei, cu leandrii mei, cu verbina și lămâii mei. Și nu mi-o iert deloc că n-am avut-o. Ar fi prețuit pentru mine cât un palat, iar grădina ei cât acelea ale vilei

Pallavicini sau cele din Isola-Bella. De câte frământări și suferinți nu m-ar fi ferit o astfel de micuță proprietate!

Nu mi-o iert. E un caz de conștiință rar, dacă nu unic și foarte complicat, pe care îl cercetez cu cea mai adâncă amărăciune.

Stirpea m-a înșelat și eu am înșelat-o așijderi.

Ca heraldist înăscut și înverșunat, am avut foarte de timpuriu pasiunea decorațiilor; la vârsta de patrusprezece ani le cunoșteam pe toate și le desenasem cu de-amănuntul în caietul meu de fizică. De aceea mi se și pare că nu e greșit să te străduiești a le obține. Dacă niște suverani nu s-au sfiit să solicite Ordine¹, pentru ce m-aș fi rușinat eu? Căpităneanu chiar mi-a spus că și copilului care nu plânge nu i se dă să sugă. Și m-am pus pe lucru. Și de data aceasta împrejurările m-au favorizat de minune, prilejurile când ai posibilitatea de a obține decorații fiind tot atât de rare, pe cât de gingașe sunt mijloacele de a determina să fii propus. După demersuri abile, care m-au făcut să văd cât de eficace poate să fie ajutorul inteligent și devotat al unui prieten — vreau să vorbesc de Rudolf Uhrynowsky — și după o așteptare înfrigurată de opt luni, tot pe când eram la Ministerul Lucrărilor Publice, la 10/24 VII (joi), am primit brevetul și însemnele Ordinului imperial rus al Sfintei Ana, de clasa a doua. Din punct de vedere protocolar, față de situația mea oficială, nu se putea o decorație mai înaltă și mai decorativă. Când mă gândesc că, puțin după numirea mea în minister, mi-aș fi satisfăcut ambiția cu micuța Cruce a Sfântului Stanislau, de clasa a treia, cu prilejul vizitei marelui-duce Nicolai Mihailovici!

¹ Ferdinand de Coburg, Lâna de aur, a Austriei.

La 29.IV.12, aflându-mă cu tatăl meu la Dragoslăveni, ne-am dus să vedem, aproape de Plăinești, locul unde trebuia să se ridice monumentul marelui Suvorov, care zdrobise aci, la 11.X.1789, armata turcă. Soclul era pus, un bătrân semănând cu Tolstoi lucra la el. Statuia ecvestră a sosit din Rusia în anul următor și s-a înapoiat acolo după alți trei ani. La inaugurarea acestui monument (6.XI.13), am fost propus de către șambelanul și consilierul de stat Boris Arseniev, însărcinatul cu afaceri la București și mai pe urmă viceguvernator al Basarabiei.

Dintre puținele slăbiciuni pe care le-am avut <nu le număr printre ele pe acelea la care m-au silit împrejurările>, nu mi-o reproșez decât pe jumătate pe aceea pentru decorații. În acest domeniu, norocul nu mi-a surâs: afară de cravata Sfintei Ana, a Rusiei, celelalte, fără a excepta crucea de cavaler a Legiunii de onoare, n-au cine știe ce preț. Nu mă nefericesc:

în noiembrie 1912, m-aș fi mulțumit pe deplin cu micuța cruce a Sfântului Stanislau, în mai 1914 aveam cravata Sfintei Ana.

Dacă mi s-ar întâmpla același lucru cu Roza albă, Coroana României, Cristul sau Steaua Polară, ale căror cravate mi-au scăpat pe rând?

1935

La scurtă vreme după ce reîncepusem să-l frecventez pe B[ogdan] P[itești], acesta cade grav bolnav — și era în ajunul unei operații. Amanta lui, cu care fusem fără întrerupere în foarte buni termeni, începuse să mă dezonzoreze cu intimitatea ei și să mă lege tot mai strâns de

viața ei. Pe scurt, moartea lui B[ogdan] P[itești] n-ar fi lăsat-o tocmai pe caldarâm; izbutise să-și cumpere o urâtenie de căscioară; nu voia să se mulțumească doar cu atât de puțin și-mi destăinui intenția de a șterpeli, dacă tipul ei ar fi crăpat, banii pe care îi ținea după cum obișnuia, la el — aproape, susținea ea, un sfert de milion — și ne înțeleseserăm ca ea să mi-l încredințeze, ca să fie la adăpost. B[ogdan] P[itești] scăpă de la moarte. Ne legarăm și mai mult și, când la începutul lui 1916, B[ogdan] P[itești], pe care fondurile ce le storcea de la propaganda germană nu-l săturau, se hotărî să se ducă în persoană la Berlin, spre a încerca să obțină un spor, depuse, prin metresa lui, toate insistențele spre a mă decide să îi însoțesc. În felul acesta am fost pentru a patra oară la Berlin.

București, 21 februarie 1935 — Parcurgând cartea lui Zweig despre *Vindecarea prin spirit*, am avut, acum opt zile, revelația că superioritatea mea intelectuală, intuiția, experiența mea și forțele latente care zac în mine cer, spre a fi puse în valoare, o terapeutică a moralului și a voinței mele, ce trebuie să înceapă printr-o reacție împotriva obsesiei trecutului meu, cu amintirile lui. Dar înainte de a purcede întru aceasta, voi arunca pentru ultima oară o privire, privire puțin duioasă, înapoi.

Am fost foarte multă vreme, sub aparențe calme, un neliniștit și un iritat, mai sunt, deși mult mai puțin, încă, socotesc ca în curând să nu mai fiu deloc. Împiedicat a face o frumoasă carieră normală, constrâns a duce, cea mai mare parte a timpului, o viață diametral opusă celei pentru care mă simțeam făcut, contrariat și neînțeles, n-am putut să mă realizez decât sporadic până la vârsta de cincizeci de ani. Am fost condamnat să trăiesc în sărăcie, eu

care mai mult decât oricare altul eram născut spre a fi bogat și spre a mă bucura din belșug și cu sagacitate totodată de tot ceea ce frumoasa civilizație și confortul ei pot oferi. Și totuși n-am făcut nimic spre a ajunge, iar când am avut prilejul, l-am pierdut în chip stupid.

“Cutare ar fi milionar
Ah! tu ești Motschild, allo?!”

Bietul Champsaur! La 22.XII.34 ne părăsea și bunul maestru, a cărui lecție bună n-am știut să mi-o reamintesc la momentul potrivit.

București, 25 februarie 1935 — Ideea de a mă constrânge să urmez studiile universitare de drept în Germania a fost, la tatăl meu, o sminteală mai mult. Sarcina ar fi fost pentru mine dublă: să învăț nu numai materia, ci, de asemenea, și limba în care aceasta era profesată sau scrisă. Studiile nu mi-ar fi slujit, de altfel, la mare lucru. Acel: “Ah! Doamne, să fi studiat!” nu ține deloc în cazul meu. Școala hoinărelii pe care am făcut-o la Berlin mi-a fost de mai mare folos. Un an de solitudine și de izolare la țară ca și la București, și care a fost în același timp un an climateric, mi-a îngăduit să mă consacru unei introspecții în ființa mea și unei introspecții în trecutul meu, pe cât de stăruitoare și de profunde cu putință. Am judecat astfel treizeci de ani din viața mea. Ei bine! în afara câtorva slăbiciuni, pe care mi le reproșez cu tărie și în afara unei semi-inconsecvențe tranzacționale la care am fost multă vreme silit să mă resemnez, nu a existat la mine o evoluție, și acum, în pragul unei jumătăți de secol de existență, am redevenit, cu sporul experienței a treizeci de ani, cel de acum treizeci de ani. Nimic n-a putut să-l înfrângă pe obstinatul pe care

împrejurările l-au împins în adâncurile mele, însă fără a-l răpune. Mult timp m-am lăsat în voia valurilor, apoi mi-am revenit, m-am aruncat în ele, iar acum, despovărat și desferecat, înot împotriva curentului, spintecând apa. Și dacă stăruiesc a evoca Berlinul din urmă cu treizeci de ani, o fac fiindcă în cadra lui stă prinsă imaginea tânărului în pragul celor douăzeci de ani ai săi. Care renaște acum în mine.

25 februarie (urmare): Cele două șederi precedente la Berlin (XI.1904-V.1905 și vara lui 1907) — a treia oară nu stătusem decât câteva zile, la moartea tatălui meu — mi-au lăsat, mai cu seamă prima, amintiri de neșters, cu toate că deșarte și care merită neapărat o degresiune.

La sfârșitul anului 1904, tatăl meu a părăsit Bucureștii, spre a se instala cu familia sa — soție și trei copii — la Berlin. Uimirea, chiar a celor care îl țineau de nebun, a fost, se înțelege, puternică, dar ea s-ar fi prefăcut cu siguranță în stupoare dacă s-ar fi știut că avea în acea epocă drept avere strict ceea ce i-a ajuns ca să trăiască foarte mediocru în jur de zece luni — la întoarcerea sa în București, în 1905, n-a roșit să se adreseze legației României, și pe deasupra în van, ca să-l repatrieze! Pretindea să se bizuie pe beneficiile pe care i le-ar fi raportat, eventual, o piesă de teatru a cărei acțiune s-ar fi petrecut în Germania! și al cărei personaj principal s-ar fi numit “Kri Benthaler” (!), piesă pe care Mite Kremnitz ar fi tradus-o în nemțește și care a și rămas în starea unui vag proiect. În realitate, conta pe moștenirea averii soră-sii din care ciupise mai dinainte și pe care, ca un veritabil pungaș, o convinsese să transforme testamentul, frustrându-și astfel propriii copii. Și de asemenea, socotea probabil că aceștia nu l-ar fi costat nimic. Când m-am dus să mă înscriu la Facultatea de drept din Berlin, cum mă trimisese fără

un pfennig, am plătit prostește, din demnitate, cele optzeci de mărci necesare și ca să le capăt îndărăt, m-am înțeles cu tânărul Kremnitz să spună că acesta din urmă mi le împrumutase. (Puțin a lipsit ca așa-zisul împrumutător să nu o creadă și el și să procedeze în conseciță, când tatăl meu i-a dat banii). Nu pot să uit tonul dezamăgit și melancolic cu care acesta exclama atunci: “păi, ca să înveți, trebuie, oare, parale?” Inconștiența lui în această privință depășea orice margine: altădată, când același Kremnitz voia să mă atragă într-o societate de derbedei ca și el, așa zicând ca să facem excursii, scrimă, în realitate ca să bem, cum mă sustrăgeam cu prudență, tata, care, dimpotrivă, mă împingea să accept, îmi ceru motivul refuzului și se miră iarăși când îi spusei că toate acestea costau bani și că nu aveam, ceea ce nu era într-un tot adevărat, însă mica mea rezervă de aur, pe care am avut-o în timpul întregii mele tinereți, până la vârsta de douăzeci și cinci de ani, o destinam plătirii cu ce să acopăr deficitul de hrană: aceea care era acasă pentru toată lumea — cât privește carnea, mult sub rația pe care o dau zilnic fiecăreia dintre cele două pisici ale mele — de abia dacă mi-ar fi ajuns numai mie, rupt de foame și mistuit de clima Berlinului. Atunci am început să beau alcool — liqueururi dulci, câteodată rachiu amar de ienupere, punch cu Bourgogne sau cu ananas, la Erven Lucas Bols, și Aquavit ordinar acasă, unde, în lipsa vinului, m-am obișnuit în sfârșit cu berea, după ce încercasem zadarnic până atunci; am trecut de două ori prin München, fără ca măcar să o gust, și, printr-o ironie a lucrurilor, din toate băuturile, tocmai berea bavareză îmi place mai mult, însă de la fericitele vremuri din 1916, doar în 1928 am mai băut două sticle de Loewenbräu, la hotelul *Royal* din San-Remo.

REFERINȚE CRITICE

Debutul epic al lui Mateiu I. Caragiale datează din 1924 cu *Remember*, povestea unui exotic și misterios sir Aubrey de Vere, asemănător lorzilor pictați de Van Dyck și Van der Foes; cunoscut într-un muzeu din Berlin, tânărul dispăre într-o tragedie nedezlegată, dar al cărei mister ar putea fi homosexualitatea. Povestirea e remarcabilă prin gravitatea tonului, prin cadența stilului somptuos, doct și nobil. Nu un roman este opera de maturitate a scriitorului, *Craii de Curtea-Veche* (1929), ci evocarea lirică a unei epoci de descompunere morală. Craii sunt Pantazi, Pașadia și l-am trece printre dâșii și pe însuși povestitorul, cu un rol echivoc pe perpetuu invitat, observator, nu fără a trăda și o adeziune sufletească integrală față de purulenta morală zugrăvită cu mult patetism liric. Atât Pașadia cât și Pantazi sunt exemplare de decadentă levantină sau exotici, oameni de mare intelectualitate sau numai de rafinament bogați, cu o viață aventuroasă și plină de taine trecute, sibariți, cu vinele arse de nevoia luxurii. Nutrind pentru unul "evlavie" și pentru celălalt o "slăbiciune", povestitorul se face istoriograful solemn al unor "simpozioane", pornite "platonician" și degenerate apoi în simplă destrăbălare, cu nevoia absolută a degradării; pe lângă aceste elemente de descompunere rafinată, în care orientul se îmbină cu lunga obișnuință a occidentului, se adaugă desfrâul mitocan al lui Pirgu, produs național ce prosperă într-o abgecție fără reflexe aurii, și care, în fond, nu reprezintă o decadentă și un sfârșit de rasă (ca familia Arnotenilor), ci un punct de plecare și de ascensiune socială. Întreaga această zugrăvire a unei mari mizerii morale nu este făcută cu repulsie sau în sentimentul unei satire sociale, ci cu gravitatea unui ton solemn, aulic, pompos, nu lipsit de convingere și de adeziune. Ceea ce înobilează oarecum zugrăvirea acestui putregai social este marele talent al scriitorului, calitatea stilului său somptuos, liric, pitoresc, fosforescența decadentă a limbii, în amestecul de

imagini poetice, de cuvinte arhaice, de demnitate de expresie, cu trivialități verbale căutate anume — într-o concepție bizată ca întreaga personalitate a acestui colorat și steril scriitor de decadentă.

Eugen LOVINESCU

În poezii de o factură parnasiană savantă Mateiu I. Caragiale, fiul dramaturgului [...], își caută înfrigurat strămoșii pe care îi credea aristocrați. Vedea pe fanariotul indolent și mândru de spița lui, sau mai departe pe barbarul fără nume alergând pe câmpiile acestui pământ: “Sunt seri, spre toamnă, adânci și strălucite/ Ce luminându-mi negura-amintirii/ Trezesc în mine suflete-adormite. //Demult, încât cad pradă amăgirii,/ Când Cerul pârguit la zări cuprinde/ Purpura toată, și toți trandafirii.”

Narațiunea *Craii de Curtea-Veche* a avut de la început admiratori fanatici. “Craii” sunt niște stricați subțiri, amestec de murdărie și sublim, cel puțin întrucât privește pe Pașadia și Pantazi. Suntem în Bucureștii semi-balcanici, semi-occidentali, unde fineța cea mai înaintată se amestecă cu înjurătura și pofta grosolană. Limba însăși e caracteristică: “dat în Paște”, “brambura”, “avea cârlig”, “lapoș”, “guguștiuc”, “o ții așa ca gaia mațu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. Vous devenez agazant avec vos Arnoteanu; mai dă-i... Voyons, il faut être sûrveux”. Eroii au gusturi execrabile. Pirgu umblă “cu o desculță borțoasă în luna a noua” și are un limbaj de desfrânat: “a fost di granda, era să fete pe mine”, “La mai mare, solzoșia ta... al nostru ești. Umbli să-ți lași lapții cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiță la Mascina, o luaseși pe coarda razachie, cu sacâz dulce, ușor.

...Dacă vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbecește, ca până la iarnă să te văz crap îmblănit.” Din toată scrierea se desprinde o savoare ciudată. Mateiu Caragiale este și el promotor al balcanismului literar, acel amestec gras de expresii măscăricioase, de impulsivitate lascivă, de conștiință a unei eredități aventuroase și triburi, totul purificat și văzut mai de sus de o inteligență superioară. Citatul enigmatic din Biblia latină stă alături de “era dat în Paște”, într-un amestec fastuos cu o curte turcească. Autobiografia lui Pantazi este remarcabilă tocmai prin strania îmbinare de Orient și Occident. Contrastul din firea lui Pantazi, luxul din

casa lui Pașadia alături de înclinarea lui pentru interiorul abject, toate acestea tratate cu un instinct fin al culorilor, documentează asupra hibridității unei societăți. Mateiu Caragiale este un poet și scrierea lui valorează prin ceea ce sugerează. Realitatea se transfigurează, devine fantastică și un fel de neliniște de Edgar Poe agită pe aceste secături ale vechii capitale române. De aceea scriitorul trebuie pus mai degrabă în grupul suprarealiștilor, dată fiind atenția lui pentru elementul inefabil ancestral, aparținând fondului obscur.

George CĂLINESCU

[...] Omul a izbutit să se ascundă aproape pe de-a întregul în artist, și amintirea lui este menită să reție numai chipul poetului muzician care a topit din nou, în tainicile lui retorte, limba aspră a gloatelor pentru a distila un suc mai dulce, cu puteri vrăjite și răscolitoare. [...]

Comparația cu Alexandru Macedonski n-ar fi nepotrivită, deși acesta din urmă n-a disprețuit totdeauna să se amestece în tumultul evenimentelor sociale și politice, pe când Mateiu Caragiale preferă să rămână în cercul ferecat al ascezei lui artistice. [...] După cum s-a observat, uneori marea conștiință literară a lui I. L. Caragiale a trecut în fiul său Mateiu. Cultul formei deplin încheiate, concepția artei ca sistem închis și rezistent față de forțele anarhice ale realității s-a perpetuat astfel prin două generații ale aceleiași familii și a întocmit o scurtă dinastie de autocrați estetici. Atât de mare era pasiunea pentru formă a lui Mateiu Ion Caragiale încât el putea admira o întocmire perfectă de cuvinte fără nici o considerare pentru valorile afective topite în înțelesul lor. [...].

Fără îndoială că Mateiu Ion Caragiale n-a dorit să fie altceva decât artist și că suprema sa năzuință a fost să ascundă pe om sub chipul poetului muzician care a acordat într-un chip nou instrumentul limbii noastre, făcându-l să răsune cu melodii vrăjite și răscolitoare. Dar artistul l-a ascuns pe om numai după ce l-a absorbit. Căci autorul *Crailor de Curtea-Veche* nu făcea parte din categoria acelor scriitori de formulă obiectivă cari, după expresia lui Flaubert, "pot descrie mai bine sentimentele ce nu le-au încercat niciodată".

Un curent de lirism trece prin temelile întregii sale opere. Chiar în versurile tinereții sale, cuprinzând evocarea unor figuri din trecut, simțim uneori că poetul se reprezintă pe sine. Cât despre celelalte producții pe care ni le-a lăsat, nuvela *Remember* și scurtul roman *Craii de Curtea-Veche*, ele sunt povestiri debitate la persoana întâi, în care mai toți eroii izolează și dezvoltă câte una din însușirile felului de a fi al povestitorului, prezent și prin atmosfera care învăluie întregul.

Atât *Remember*, cât și *Craii de Curtea-Veche* sunt povestiri de noapte. Eroii lor încep să trăiască abia după ce se lasă umbrele serii o viață mișcată de porniri demonice. Nimeni n-a descris mai bine noaptea orașelor mari în care, protejați de întuneric și mister, oamenii se trezesc la forme de existență comprimate și reduse de limita zilei.

[...] S-ar putea spune că dacă Pașadia reprezintă blestemul lumii sale, Pantazi înfățișează răscumpărarea ei estetică. Unul se năruie prin intensitatea acelei uri în care se cuvine a recunoaște vechile instincte de ferocitate ale clasei sale, în timp ce celălalt se salvează prin bun-gust și contemplație. De altfel, întreaga povestire a *Crailor de Curtea-Veche* este clădită pe schema unei ierarhii morale de o desăvârșită limpezime. Criteriul care funcționează indicând treptele și valorile este împrumutat întru totul unei etice nobiliare. Oamenii sunt mai buni sau mai răi după cum sunt mai mult sau mai puțin orgolioși. [...]. Este o vedere esențială a lui Mateiu Caragiale ideea că noblețea unui ins se măsoară după gradul orgoliului său. Aplicând-o la propria lui viață a proslăvit-o în opera sa și a folosit-o în edificarea unei opere de o perfectă coerență în structura ei etică.[...] Din atitudinea acestui scriitor ne vorbește o surdă mizantropie și o rară putere de a disprețui.

Opera de prozator a lui Mateiu Ion Caragiale este o mare minime a limbii noastre. [...] Ceea ce a văzut Mateiu Ion Caragiale cu adevărat și a resimțit cu o rară intensitate este noaptea. Noaptea în toate nuanțele și stările ei. [...]

Iar acest ochi care reține mult se îndreaptă și asupra oamenilor pentru a-i evoca în detaliile lor fizice, în particularitățile chipului, ale atitudinii și îmbrăcăminții lor. Lumea exterioară există pentru acest scriitor într-o măsură nespuse mai mare decât pentru I. L. Ca-

ragiale, pe care nu-l interesează decât omul și numai întrucât vorbește și se mișcă. Oamenii lui Mateiu Caragiale trăiesc însă cu fizionomii caracteristice printre lucruri care le răsfrâng și parcă le comentează. Ideea “mediului” dobândește astfel în literatura lui Mateiu Caragiale o funcțiune deosebită de aceea pe care o avea la scriitorii realişti [...] “Mediul” povestirilor lui Mateiu Caragiale este ca un personaj mut și nemișcat, care anunță pe acela elocvent și mobil, care trebuie să apară. [...]

Mateiu Caragiale a fost un mare iubitor de cuvinte. Stilist sobru și concentrat, cu toată bogăția plastică a detaliilor pe care dorea să le noteze, de dragul termenului propriu se ducea să-l caute în vechiul fond arhaic al limbii sau în acele dependente de grecisme sau turcisme, puțin folosite de alți scriitori contemporani. Mai ales în expresia disprețului, fondul său lingvistic este neistovit.[...]

Oameni și lucruri, sunete și amintiri trimit în sufletul scriitorului cea sugesție seducătoare a cărei putere este cu atât mai mare cu cât originea și felul ei de a lucra rămân necunoscute. Încins de vraja aparențelor, scrisul lui Mateiu Caragiale o revarsă asupra noastră. Peste interesul concepțiilor și independent chiar de forța plastică a viziunii, proza lui Mateiu Caragiale emană contagiunea unui farmec neîntrecut. Poate că o parte din rațiunea acestei forțe care atrage, reține și covârșește stă în calitatea artei stilistice a scriitorului. Armonia legănată a largilor perioade, lina lor încatenare în vaste structuri au o calitate prin excelență muzicală. Căci acesta a fost în primul rând Mateiu Caragiale: un poet muzician a cărui artă cu puteri vrăjite și răscolitoare alcătuiește una din cuceririle cele mai prețioase ale literaturii noastre mai noi.

Armonia bogată a stilului său răsună ca o orchestră întreagă. Ecoul perioadelor lui ne învăluie ca o atmosferă. Pe linia unui gând lămurit cresc îmbelșugate arborescențe de cuvinte, de imagini și asociații de idei întocmind până la urmă o figură complexă, dar limpede în toate articulațiile. Mai ales atunci când instrumentul său simfonic se acordă pentru a intona lauda sau evlavia, căci firea sa altfel atât de aplecată spre dispreț știe să se închine și să venereze, cântecul său dobândește greutatea și elanul stăpânit al imnurilor. Căci sunt în paginile lui Mateiu Caragiale mai multe imnuri adresate

naturii și trecutului, nobleții și frumuseții. Numai cine poate să le asculte cu reculegere poate avea măsura darului pe care ni l-a făcut Matei Caragiale și a recunoștinței cu care îi suntem îndatorați.

Tudor VIANU

Elementele cunoscute ale prozei fantaziste sunt sporite cu apor-turi noi și grupate într-o sinteză personală de scrisul lui Mateiu I. Caragiale. Dacă am vrea să stabilim o legătură între Mateiu Caragiale și tatăl său, marele Ion Luca, ar trebui să ne referim în opera acestuia din urmă la sectorul ei fantastic și pitoresc, în care iau loc povestiri precum *Calul dracului* sau *Kir Ianulea*. Un filon nou, necunoscut lui Ion Luca, alimentează în tot cazul creația lui Mateiu și acesta este “estetismul” din care el extrage profunzimea imagistică, pictura lucrurilor, aluzia artistică, expresia sentimentelor strănii. În *Remember*, nuvelă din 1924, unde ni se povestește sumbra și enigmatică întâmplare a tânărului lord Aubrey de Vere, care își găsește moartea într-una din nopțile încărcate de păcat ale Berlinului de altădată, eroul povestirii îi apare autorului ca o imagine coborâtă din portretele lui Van Dyck sau Vandes-Fals. Farmecul nordic al acestei figuri ieșea cu atât mai bine în relief, când povestitorului i se întâmpla să-l întâlnească într-o rachierie neerlandeză, adevărat decor din pânzele unui Ruysdaal, Van-Brouwer sau Van-der-Hoogh, o încăpere îngustă și cam întunecoasă, asemeni unei locuințe de burgmaistru sau de staroste de breaslă, cu pereții căptușiți cu blane de stejar afumat și cu polițe pe care stăteau înșirate năstrape și ulcioare de Deelft. Visul fantastic al povestirii începe să se țasă în acea atmosferă saturată de parfumul băuturilor piperate cu mirode-nii din Iava și Antile sub vraja celor șapte mari safire de Ceylan strălucind în degetele straniului Aubrey de Vere. *Remember* este o poveste de noapte, ca și cealaltă scriere a autorului, *Craii de Curtea-Veche*, 1929. Nimeni n-a întrecut pe Mateiu I. Caragiale în descrierea nopții și amurgului. Uneori ni se evocă “lina boare a asfințitului (care) legăna ciucurii purpuri ai trandafirilor agățați pe terasa casei din față, purtându-le mireasma până la mine. Seara da însuflețire umbrelor, în oglinzi, tainic, treceau flori.” Alteori este noaptea grea, încărcată de păcate [...] Alteori este farmecul neliniștitor al unei

ferestre luminate strălucind în noapte [...]. Dar sectorul imagistic al nopții nu este singurul în care reușește Mateiu Caragiale. Într-o pagină de mare seducție stilistică, pe care o împrumutăm *Craior de Curtea-Veche*, Pantazi își povestește călătoriile lui și ceea ce autorul însuși numește “trâmba de vedenii” a acestei narațiuni, merită să ne rețină. Este mai întâi peisajul romantic cu ruini [...].

[...] Îmbelșugatele pagini [...] conțin ca o chinteseșență a descripționismului exotic, așa cum de la Alecsandri și Iorga nimeni n-a mai încercat, sunt compuse cu mijloace de evocare în același timp romantice prin profuziunea culorii, dar și clasice prin mulțimea epitetelor generale: “ruine semete, lung freamăt, locuri triste, lina tăcere” etc. și prin armonioasele cadențe oratorice ale perioadelor ample bine echilibrate. Elev al lui Anghel Demetriescu, al cărui învățământ va fi fost operant nu numai în latura remarcată a interesului pentru istoria națională [...], temperament paseist în mai multe feluri, complicându-se să reinvie ceva din fastul stilistic al momentului lui Odobescu, Mateiu I. Caragiale ne vorbește desigur și prin reluarea vechilor și nobilelor procedee ale retoricii clasice, în care a turnat un conținut romantic prin culoare și modern prin straniul sentimentelor încercate.

Tabloul se complică mai mult considerând mai de aproape opera capitală a lui Mateiu Caragiale. *Craii de Curtea-Veche* este o încercare de restituție a vechiului regim în declin, construit pe opoziția simetrică a două categorii: vechea aristocrație, în faza ei de disoluție boemă și esteta, perpetuând amintirile de trufie ale sângelui cuceritor, a anticelor “stirpe” domnitoare, după cum sună cuvântul deoseori și în mod caracteristic, într-o viziune a istoriei care amintește pe Gobineau, lume reprezentată prin Pașadia și Pantazi apoi lumea nouă înfățișată printr-un exemplar infam, numit Pirgu, asociat marilor orgii și intenselor visări ale precedentilor, poate din obscura atracție a acestuia către tipul superior de umanitate, dar mai sigur din pornirea amară și deznădăjduită a acestui tip de a degusta în tovărășia infamă spectacolul apusului său tragic și măreț. Ce este nobil și trufaș este bun; ce este plebeian și laș, este rău. Acest maniheism moral, în spiritul nu numai al lui Gobineau, dar și al unui Nietzsche, se rezolvă în apoteoza visului gnostic, povestit cu grandoare către sfârșitul cărții, frumos moment al prozei fantaziste,

în care *Craii de Curtea-Veche*, Paşadia şi Pantazi, împreună cu autorul, întreprind călătoria din urmă, pe punţile arcuite spre Eternitate, precedaţi de danţul scâlbăiat al lui Pirgu: "... Răscumpăraţi prin trufe, aveam să ne redobândim înaltele locuri". Dar acestui maniheism moral, distingând limpede între bine şi rău, îi corespunde şi un maniheism al vocabularului, din care scrisul lui Mateiu Caragiale îşi primeşte una din peceţile ei stilistice cele mai izbitoare. Poate nu există o altă operă a literaturii române care, deopotrivă cu *Craii de Curtea-Veche*, să fie construit mai limpede din resursele contrastan-te ale lexicului. De o parte, noţiunile împrumutate vieţii nobile şi curate a spiritului: "grav", "nobil", "pur", "venust", "demitate", "mărinimie", "avânt", "duh", "nostalgie", "fermec" etc., de cealaltă parte, termenii josniciei, ai urăţeniei fizice şi morale, ai viciumului şi mişelniciei, culeşi din *argot*-ul mahalalelor sau dintr-un vechi fond de turcisme, care ne aduc curioasa dovadă că vechea influenţă a împrumutat limbii noastre multe din nuanţele dispreţului: "trăsneli", "toane", "beteşuguri", "spurcat", "scârnav", "mardeiaşi", "târfe", "codoşi", "ţate", "teleleice", "sanchiu", "rable", "geamale", "baldăre", "balcâze" etc. Puterea de a adora şi aceea de a urî şi, mai cu seamă, de a dispreţui sunt cei doi afluenţi care se varsă în albia *Crailor de Curtea-Veche*. Iată, la câteva pagini unul de altul, portretul eroului mult iubit, al lui Pantazi, şi acela al personajului în care se concentrează toate resentimentele aristocratice ale autorului, Pirgu. Perechea lor este deopotrivă cu aceea a lui Prospero şi Caliban în *Furtuna* lui Shakespeare. Pantazi apare într-un cadru de grădini, ca într-unul din portretele Renaşterii, în care armoniile serii se rostesc încă o dată [...]. Vorbirea înflorită şi savantă de om "adăpat la izvorul tuturor cunoştinţelor", "împletind în bogata-i ghirlandă noile flori culese din literatura tuturor popoarelor", sună ca o mizică: "vorbea măsurat şi rar împrumutând spuselor cât de neînsemnate fermecul glasului său grav şi cald, pe care ştia să-l mlădieze şi să-l învăluie, să-l urce şi să-l coboare cu o fericită măiestrie. L-am însoţit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi răsfrângea în ochi albastrul adânc şi în întreagă făptura sa liniştea nesfârşită". Pirgu apare într-acestea în tovărăşia lui Paşadia, "mai tânăr mult (decât acesta), coclit însă şi buhav, (legănând) pe nişte picioare subţiri arcuite în afară o burtică ascuţită, oglindea pe faţa-i

rânjitoare și botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, își rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochișorii reci și reflecții sclipind de vicleană răutate. În tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar alăturarea de domnul cel trufaș făcea să-i reiasă și mai respingătoare mutra obraznică de marțafoi.” Și când în grupul eteroclit, *Craii de Curtea-Veche* încep să depene firul visărilor lor de esteți, din vremea Craiului-Soare, cu Berwick, la Kehl și cu Coigny la Guastalla, din aceea a “dulceții traiului”, la Hevrenhausen, la Schunbrunn și la Ermitage, când craii se războiau pentru Rameau și pentru Gluck, Pirgu le taie vorba sâstisit: “Ia mai lăsați, nene, ciubucele astea, să mai vorbim și de muieri”. Acele care îi trebuiau lui Pirgu, manifestând respingere pentru tot ce e “venust și pur”, erau “femei schiloade, știrbe, cocoșate sau burtoase și mai ales peste măsură de grase și de trupeșe, huidume și namile rupând cântarul la Sfântul-Gheorghe, geamale, baldăre, balcâze”. Riscul literar al acestei descrieri este compensat prin jocul alternanțelor și nici un alt scriitor nu l-ar mai putea încerca vreodată, dacă, asemeni lui Mateiu Caragiale, n-ar dispune de puterea ascensiunii lui către înaltele trepte ale fervorii lirice și de acea virtute a disprețului care se lasă parcă hipnotizată de ceea ce o stârnește și o întarătă mai aprig.

Tudor VIANU

[...] Mateiu Caragiale rămâne, în oricare din încercările de viață practice sau de litere, artistul care veghează și se supravechează, pentru că totul îi este prilej de observație, de exaltare a frumosului, de critică socială, la modul său.[...]

Sonetele lui Mateiu Caragiale se disting prin sobrietatea, plină de evocare, a liniilor și chiar, s-ar putea spune, printr-o concepție, ce le prezidă pe toate. Căci dacă, în *Cronicarul*, de pildă, virulența de expresie a analistului se îmblânzește și se înduioșează, când printre umbrele flagelate se ivește, ca o rază de lună în întuneric, domnița cu chip blond, sau dacă, în *Trântorul*, atât de bicisnicul descendent al înaintașilor glorioși, scapără totuși, în caz de primejdie, o scânteie din vitejia și demnitatea de odinioară, aceste trăsături sunt ceva

mai mult de luminile de contrast ale unui zugrav iscusit. Ele țin de o anumite concepție a poetului, pentru care trecutul, cum așa de categoric o spune în sonetul liminar *Clio*, nu trebuie căutat în cărți, care-l sugerează, în amurgul, care aprinde un rug de purpuri, în norii din pragul genunilor cerești și care par pajere încleștate de zgriptorii din basme, în murmurul stejarilor, stârnit de furtună, și la umbra cărora muza istoriei îl îndeamnă să se așeze și să asculte: “Dar ceața serii îneacă trioanele de jar. /Atunci mergi de te-așează sub un bătrân stejar,/ Ascultă mândrul freamăt ce-n el deșteaptă vântul, // Ca-n obositu-ți suflet de vrajă răzvrățiți,/ Când negrul vâl al nopții înfășură pământul,/ În geamăt să tresalte străbunii adormiți.”[...]

Carierea de prozator a lui Mateiu Caragiale, aceea ce va dura și va face întotdeauna deliciul amatorilor de proză cu rare esențe aromate, urcă la nuvela din 1921, *Remember*, deși implicația planurilor de creație, cum se deduce din cele câteva date din “cronologie”, pe de o parte, și desăvârșirea stilistică, pe de alta, răpește unui text sau altul dreptul de întâietate. [...] *Remember* e o povestire de atmosferă — și mai puțin una din acele întâmplări tenebroase, “sub pecetea tainei” cum le proiectează, după sugestiile lui Balzac, Mateiu Caragiale, prin 1930 — atmosferă de reculegere și poezie a Berlinului, cu galeriile lui de artă, cu adumbrite și medievale raschierii neerlandeze, cu pâlcuri de copaci bătrâni, modeluri ale pictorilor olandezi, cu magice nopți înstelate, o atmosferă hipnotică, prin care a trecut ceva din visele halucinante ale lui Gerard de Nerval. [...] Cu astfel de pagini, cu atare atmosferă de viciu și de vrajă, cu atari zaimfuri de transfigurare, zvârlite cu tot atâtea patrafire de aur, peste realitățile cotidiene și vulgare, suntem, de fapt, pe drumul întâmpinării *Crailor de Curtea-Veche*, căci *Remember* și este, cronologic și estetic, cea mai somptuoasă ridicare de cortină pentru cortegiul romanului amintit, al lui Mateiu Caragiale.

Redus la ultima expresie, *Crailor de Curtea-Veche* ar putea fi romanul unei treimi, una și de o ființă, de noctambuli (Pașadia, Pantazi și povestitorul), epicurieni prin excelență, prețuind masa bună, florile, muzica, în aceeași măsură cu farmecele trecutului și ale călătoriilor și pricepuți să le exalte în înalte dispute, sub ochii unui al patrulea, Gore Pirgu, soi de Caliban de la porțile Orientului, soitaru

de rasă în tradiția celui mai autentic levantism, cu a cărui ascensiune și apoteoză se și încheie povestirea. [...] Mateiu Caragiale nu e un om de știință, cu toate că și pregătirea sa istorică și darurile de observator și lecturile l-ar îndritui, el nu e un pamfletar al metehnelor societății ce descrie, nu scuză și nici nu se înduioșează de soarta eroilor săi, el este cronicarul, n-am zice neutru, însă obiectiv al întâmplărilor pe care le povestește. Este în *Craii de Curtea-Veche* un balsam ce dă viață acestor muribunzi ai unei mult prea prelungite boeme, și balsamul acesta derivă din chiar arta scriitoricească a autorului, din stilul său bogat în artificii și nuanțe, un stil care a cunoscut deopotrivă tiparele arhaizant-oratorice ale lui Odobescu, incizia notației și detaliul pregnant din “momentele” tatălui său, dar și scrisul de alintări memorialistice ale lui Saint-Simon și cardinalului de Retz. Opera de prozator, și îndeosebi viziunea magică din *Craii de Curtea-veche* nu poate fi despărțită de stilul său. Poate că niciodată aforismul lui Buffon, ce identifică pe om cu stilul său sau teoria lui Rămy de Gourmont, după care, între fondul unei opere și expresia sa stilistică, e un raport de consubstanțialitate nu s-au dovedit mai exacte.[...]

Trăsături satirice, deci subiective, ce, prin nota lor de excepție, contrastează și afirmă caracterul particular al romanului *Craii de Curtea-Veche*, este încărcată de poezie, și operă a unui artist împătimit de mirajele expresiei artistice. Grație lor, acestor podoabe ce biruie veacurile, romanul lui Mateiu Caragiale se situează printre capodoperele epicei noastre contemporane.

PERPESSICIUS

Cel mai mare dintre fiii lui Caragiale, Mateiu, [...] a practicat o literatură care, la data când vedea lumina tiparului (nuvela *Remember* apare în 1924 și romanul *Craii de Curtea-Veche* în 1929), părea desuetă, pentru că ținea prea evident de sfârșitul secolului al XIX-lea, de proza reacției antinaturaliste în stil “flamboyant” a lui Barbey d’Aurévilly și Volliers de l’Isle Adam, pentru că era înrudită ca atmosferă cu morbidețea poeziei lui Poe, Baudelaire și a simbo-liștilor, fiind stăpânită de o asemănătoare atracție către raționamentul culturilor intrate în decadență, către exotism și extravaganță. Ver-

surile autorului, publicate în *Viața românească* încă înainte de război, și adunate apoi în volum sub titlul *Pajere* (1936), trădau, prin înclinația lor spre somptuos, spre stilizarea hieratică a icoanelor din trecut (*Prohodul războinicului, Călugărița, Aspra, Domnița, Croni-carul* etc.), aceeași filiație. Totuși, proza lui Mateiu Caragiale prezintă un deosebit interes, deoarece, alcătuită dintr-o împletire ciudată de proiecții tulburi, evocări nostalgice ale aristocraticului veac optsprezece, evaziuni în lumea imaginației, pasiuni pentru artificios și poze distinse, cu observații ascuțit realiste, înverșunări critice rare și inegalate plasticități expresive, e, paradoxal, foarte nouă și anticipează o formulă originală de narațiune criptică, aluzivă, care va fi publicată mult mai târziu.

Autorul a nutrit tot timpul o bizară dorință de a-și căuta ascendențe nobiliare, s-a ocupat de heraldică, a vânat mereu ordine și titluri.

În jurnalul lui nota cu adâncă satisfacție clipa când deasupra proprietății de la Sionu a reușit să înalțe culorile "casei" sale, "verde și galben". Bătrânul Caragiale îi ironiza fără cruțare aceste gusturi, amintindu-i că se trage din plăcintari albanezi și invocând, ca dovadă incontestabilă a faptului, forma turtită pe care o aveau capetele tuturor membrilor familiei. [...]

În jurul figurii lui Mateiu Caragiale, datorită atât bizareriei omului, cât și caracterului straniu al operei sale, s-a creat o adevărată legendă. Ea îi atribuie un loc cu totul aparte în literatura noastră, așezându-l în rând cu cei mai străluciți dintre reprezentanții acesteia. Realitatea e că Mateiu Caragiale n-a exercitat o întinsă influență asupra dezvoltării prozei românești din vremea sa. El rămâne un autor singular, din categoria celor pe care-i prețuia eroul lui J. K. Huysmans, Des Esseintes, estetul rafinat, amator de cărți rare și de pânze bizare. [...]

Tot ce scrie el stă sub pecetea tainei. Presimțirea lucrului tulbure, ascuns, nedivulgabil îl apropie de întâmplările pe care le povestește, dar nu pentru a le elucida misterul, ci dimpotrivă, pentru a-l spori.

Scriitorul stârnește curiozități, flutură promisiuni ale unor revelații uluitoare, dar se oprește brusc în pragul dezlegărilor, refuzând să calce mai departe, cu aerul omului care se teme de aflarea

adevărului. O mărturisește, de altfel, în *Remember*, unde întreaga istorisire înaintază încercuind mereu cu volute tot mai strânse secretul lorzilor Aubrey de Vere, misterul existenței sale duble, taina acelei nopți stranii mirosind a păcat, la capătul căreia cadavrul strălucitorului dandy e pescuit din Sprea, străpuns de un pumnal și cu fața arsă de acizi. Când cineva încearcă să-i lămurească efectiv ce s-a întâmplat, Mateiu îl împiedică: “L-am oprit scurt: nu țin să aflu nimic. Și cum se uita uimit la mine, neștiind ce să priceapă, am apăsât pe cuvântul din urmă, rostindu-l de mai multe ori... Îța va părea ciudat — am urmat — dar, după mine, unei istorii frumusețea îi stă numai în partea ei de taină, dacă i-o dezvălui, găsesc că își pierde tot farmecul.”

Tehnica autorului este de a lăsa glosabile în permanență lucrurile. Avem doar iluzia că narațiunea ne-a adus în mână, prin desfășurarea ei, un fir al misterului. În loc să ne scoată la lumină, dimpotrivă, acesta ne trage mai afund în labirintul interpretărilor fără sfârșit.

Lucrurile se întâmplă astfel pentru că istorisirea nu se mișcă niciodată într-un singur plan. Faptele n-au numai sensul lor imediat, ci și altul simbolic. Personajele de asemenea, iar autorul nu cruță nici un efort ca să ne-o amintească mereu. Prima realitate secretă pe care pare că țintește să o apropie aluziv opera lui Mateiu Caragiale este de ordin social. Lumea lui trădează o complicitate infamantă a mai tuturor indivizilor, înfrățiți deasupra rangului și averii în practica anumitor vicii infernale, asupra cărora se păstrează de obicei o tăcere jenantă.[...]

Universul acesta saturnian se presimte undeva pe aproape, și Mateiu ne face să-l zărim o clipă, luminându-se ca o gură de iad la căderea trăsnetului.

Altă realitate criptică, pe care face să o vizeze romanul, privește însăși desfășurarea istoriei. Mentalitatea unei clase pe cale de dispărțire autorul și-o însușește și o proiectează asupra întregii vieți, deformându-i acesteia sensul desfășurării în spirit premonitiv. Dincolo de întâmplările propriu-zise s-ar prezenta aici involuția unei lumi. Toate cad, se degradează, merg îndărăt pe scara timpului.

Veacul e urât și de neasemuit cu celelalte care l-au precedat.[...] Eroii cărții mai duc o viață sibarită, însă la un nivel coborât, agonice.

Circuitul ei e patul, masa copioasă, tripoul, discuția rafinată și inutilă, din când în când, apoi iar patul, masa, tripoul...

În oameni și în lucruri trăiește un mort al distrucției. Nimic nu scapă neatins de “stricăciune”. [...]

În ordine simbolică, romanul dă impresia a viza și un plan mistico-ezoteric. Începe cu o “întâmpinare” și sfârșește cu un “asfințit” al crailor. Cuprinde un capitol intitulat *Cele trei hagealături*, sub care sunt înțelese formele de evaziune și cine știe, poate da mântuire, practicate de eroii lui Mateiu, adică dezertiunea lor în spațiu, în timp și în desfrâu. Craii călătoresc conduși nu de steaua din scripturi, ci de abjectul Pirgu. [...]

S-ar zice că o operație de magie neagră a întors cursul lucrurilor. Mateiu sugerează ideea aceasta mereu. Curțile vechi în *Pajere* par adormite “ca de o vrajă”. [...] Pirgu slujește “soartei” ca “unealtă de dezalcătuire și de nimicire”. În visul lui Mateiu, asfințitul crailor apare ca o expiație.

O poartă se deschide până și direct către interpretările ocultiste.

În *Craii de Curtea-Veche*, numele celor mai multe personaje încep cu litera P: Pașadia, Pantazi, Pirgu, Pena, Pomponel, Păuna, Pepi, Prițipeasca, Pulcheria, Papura Jilava etc.

Curios e însă că, în ciuda evidentelor precauții pe care autorul și le ia, lectura operei sale lasă o senzație surdă de mistificare. Există o idee care se insinuează încet la citirea și recitirea *Crailor*. Mateiu n-ar avea atât vocația adevărată a detectării tainelor, pe cât posedă tehnica născocirii lor. [...] Senzația aceasta vine din surprinderea efortului pe care îl depune scriitorul de a fi enigmatic cu orice preț. Prea se justifică, prea își crează o “estetică” a tainei.

G. Călinescu a observat că însăși masca aristocratică pe care și-o compusese Mateiu prezenta semne suspecte. [...]

În contrast violent cu natura criptică, încărcată cu simboluri, stilizată și stranie a acestei proze, apar o precizie, o violență, o incivitate critică a ei nebănuite, de o teribilă precizie realistă. Omul care părea pierdut în visări galeșe se relevă un observator lucid, pictorul preraphaelit, un caricaturist înzestrat cu creionul neiertător al lui Daumier, poetul “mult nobil și grav” al “pajerelor”, “ordinelor” și “quintelor manueline”, stăpânul unui limbaj de batjocură unic prin savoarea lui popular-orientală.

Dintr-o lume de fantasme descindem astfel în plină realitate. Se ivește în literatura lui Mateiu Caragiale o zonă a vieții sociale, explorată pentru întâia oară la noi cu succes. E vorba de acea ambianță umană care amesteca în exercițiul viciilor și al violenței clasele de sus cu drojdia societății. [...] Craii, pe un plan al existenței lor, sunt nevoiți — cu alte cuvinte — să participe la un soi de “democrație a stricăciunii”. Cadrul și tipologia ei le fixează, ca nimeni altul, Mateiu Caragiale. [...]

Literatura lui Mateiu Caragiale trăiește prin urmare, sub două formule artistice deosebite. Aceasta s-a observat, mai de mult, discutându-se înrudirile spirituale (P. Constantinescu) și deosebirile (Vl. Streinu) dintre bătrânul Caragiale și fiul său. Opera lui Mateiu trădează, evident, o intenție de a se opune literaturii lui I. L. Caragiale. Aceasta rămânea în materie de artă credincios principiilor clasicismului. Ochiul său căuta în jur tipologii clasificabile. Măsura lui era bunul-simț și concizia, calitate către care tindea în scris cu stăruință maximă. Mateiu, dimpotrivă, mărturisește o atracție specială pentru excepțiile morale. Pe el îl interesează tocmai acea umanitate care iese din clasificării prin ciudățenie, și arta lui e a artificialității somptuoase.

Estetica autorului *Crailor* ... aparține romanticilor și simboलिștiilor, pe care îi lua în derâdere bătrânul Caragiale. Nu numai că se arăta fascinat, ca ei, de lumea închipuirii, și practica, asemeni lor, evaziunea în timp și în spațiu cu o mare voluptate, dar Mateiu înțelegea să le îmbrățișeze înclinațiile până și în ordinea senzorială, făcând apel la simțul nuanțelor inefabile și pătrunzând, ca Baudelaire, în pădurea de simboluri a naturii pe urmele parfumurilor. [...]

Mateiu are, ca și bătrânul Caragiale, gustul satirei. Oricât încearcă să se țină numai în societatea “mult nobilă și gravă” a crailor, nu-l rabdă inima să nu se năpustească din când în când și asupra lumii de care și-a bătut joc părintele său.

Impulsul realist e însă la Mateiu mai puternic. Datele experienței nemijlocite de viață îl tiranizează, și ideea de a le scimba n-o acceptă, oricât de dispus se arată să se piardă în visări adânci. Și atunci refuză pur și simplu să afle ceea ce presimte sau poate chiar știe că i-ar mânji cu noroi ficțiunile pe care le-a creat atât de greu. De aici *tehnica tainei*. Mateiu se mistifică singur permanent, relatările

sale respectând parțial datele realității, dar ocolind înspăimântate, din cadrul ei, acele aspecte care ar îneca în sordid lumea *Pagerelor*. Decât să mintă, biograful “Crailor” preferă să nu vorbească despre anumite lucruri. Artă lui este de a integra aceste tăceri precaute în artificialul evocării somptuoase, pe care a pornit să o facă. Și ele devin taine, mistere, enigme de nepătruns, secrete nedivulgabile. Partea mai puțin originală a operei lui Mateiu Caragiale, se observă astăzi, aparține literaturii sale de evaziune, practicate — cum se pare — nu atât dintr-o pornire naturală, cât din dorința de a contraveni principiilor estetice pe care le-a prețuit tatăl său. [...] Partea rămasă uimitor de vie e cea caragialiană, ancorată în real și stăpânită de gustul caricaturii. [...]

Aliajul permanent de elemente antitetice conferă însă acea ciudățenie tulburătoare prozei lui Mateiu. Ea se aseamănă cu o mărturie smulsă anevoie, printre dezlegări limitate și retractări pline de spaimă. *Remember* ca și *Craii de Curtea-Veche* par scrise sub regimul unei siluri interioare, cu o fantastică obstinație. E poate și explicația relativei sterilități a scriitorului.

În ordinea adevăratei sale noblețe, aceea a talentului, istoria literară îi va păstra amintirea sub efigia unei singure imagini: moștenitorul care, la masa de joc, toacă o avere fabuloasă printre subțiri și albaștri nori de fum de țigară.

Ovid S. CROHMĂLNICEANU

Fără a avea complexitatea inextricabilă a *Crailor de Curtea-Veche*, povestirea *Remember*, adevărată artă poetică, reprezintă punctul cel mai de sus al esteticii mateine.[...] Dacă pentru omul normal masca este un mijloc de adaptare, pentru decadent — inadapabil prin definiție — masca reprezintă un semn al excepției, o mărturisire plastică a ființei posedate de frumos. Poate cea mai pură expresie din întreg decadentismul european a acestui jen de confesiune există tocmai în *Remember* [...] În *Remember*, spovedania este numai a naratorului, de aceea și e în întregime conformă esteticii sale, refăcând realitatea cum îi place, păstrând neștirbite conturile tainei, confesiunea, în timp ce se rostește, dintr-un crud esteticism, își distruge amănuntele ce o susțin, aburind evenimentul și împingându-l

spre țărâmul visului, unde întâmplarea poate fi reluată, perfecționată neconținut, din ce în ce mai depărtată, deci inventată, iar nu trăită: artă, și nu realitate. Pe parcurs, tehnica destăinuirii devine însă cu atât mai imperfectă, adică mai puțin voalată și echivocă, cu cât ea aparține celorlalte personaje; e adevărat însă că în *Craii de Curtea-Veche* misterul își păstrează ființa din voința celui ce, confesându-se, știe să sporească abil vraja nerevelării prin revelare (e o perfidie ce-l încântă pe naratorul care află o nețărmită plăcere în faptul de-a se găsi între “două taine ce puse, ca două oglinzi, față-n față s-adânceau fără sfârșit”). În sens descendent, Caragiale își degradează propria estetică a misterului, când în *Sub pecetea tainei*, adoptă tehnica lui Barbey d’Aurevilly; aici enigma rămâne enigmă doar din voința unei realități ce nu se lasă descifrată până la capăt. La polul opus, în *Remember*, realitatea se dezvălește singură, dar naratorul, dintr-o incoruptibilă voință artistică, o refuză ca atare și o reîncifrează. De aceea, crepusculul constituie ora prielnică reveriei, ce lesne se preschimbă în fantezie estetică remodelând realul.[...] Această trăire cu două fețe (specific manieristă) structurează întreaga viziune a *Crailor de Curtea-Veche*.[...] De aici și provine năzuința lor exasperată de a fi un altul. În sensul acesta, simbolic, secolul al XVIII-lea nu e numai un veac al rafinamentului cerebral (ca la des Esseintes), ci, în primul rând, un secol anti-clasic, prin care cei trei crai circulă încântați “nu pentru vânarea de avuție sau de măriri, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mișcare”, tot în spirit manierist, speculându-și dibăcia minții, ei își contemplă mulțumiți “chipurile înțelepte și zâmbetele nepătrunse”. Producerea nesfârșită de stupoare constituie intenția secretă a operei.[...]

G. Călinescu îi reproșează lui Caragiale metoda monografică prin care personajele intră în scenă cu “calificative date de autor”; observația este exactă, deși nuanța își pierde sensul; nu e vorba despre un autor ce-și comentează opera din afară, ci de un scriitor-personaj, aflat mereu la nivelul celorlalte personaje. Ca și eroii săi preferați, el este un “dandy”, care, prin ținută și manieră, țintește să fie la înălțimea fapturilor sale, dintre care, altfel, ar fi exclus; în *Remember*, aflat într-o situație dificilă, naratorul nu uită să-și remarce imposibilitatea specific dandystă; “adânca mea tulburare n-a putut fi citită din afară”. Caragiale reprezintă acel gen de

scriitor-dandy, despre care vorbește Sartre, și care provoacă o “ruptură mitică” între el și clasa socială, ruptură concretizată în gesturile simbolice ale unei aristocratizări spirituale. În aerul de “distincție pudrată peste măsură, impusă și desuetă — observă Vladimir Streinu despre scriitor — se putea ghici influența unui “ancien régime”, așadar “înțepenirea într-o atitudine de epocă tinzând parcă la funcții alegorice”. Conflictul dintre Caragiale-tatăl și Caragiale-fiul, dintre scriitorul burghez, și cel “aristocrat”, ca și provocarea lor reciprocă, trebuie privite din această perspectivă. Gestul unei nobile izolări, programatice (înregistrate de altfel în jurnalul “Pepli”, retrăite, refoulement, rupturi”), este posibil întrucât însăși concepția sa asupra eredității o permite.

Ion VARTIC

Conținutul noțiunii de *avatar* — cuvânt ce provine de la sanscritul *avatara*, care înseamnă *pogorâre*, desemnând de la început diferitele reîncarnări ale lui Vishnu — își are momentul său cel mai dens, pe plan literar, într-un romantism târziu. Această numire sanscrită a fost introdusă pe atunci de către Th. Gautier ca titlu al cunoscutului său roman apărut în 1857, și unde este vorba de diferitele vieți și reîncarnări succesive ale aceleiași persoane. Tot în același an, 1857, vede lumina și *Florile râului* a lui Baudelaire, unde se află integrat sonetul *Viața anterioară*, conceput în faza de romantism târziu a poetului. Motivul se mai află prezent în unele din *Himerele* lui Gérard de Nerval, scrise și ele după 1850 și publicate laolaltă în 1854. Este drept că el, încă cu mult înainte, într-o *Fantezie* din 1831, evocă chipul acelei “blonde cu ochi negri” pe care o mai văzuse poate, “într-o altă existență” ce i-a rămas în amintire. Totuși, motivul *avatar*-ului își cucerește o mai largă răspândire doar ulterior, în amintita fază târzie a romantismului. Printre alți interpreți ai săi, proeminează figura lui Emeric Madôch, cu *Tragedia Omului*, cu acel veșnic Adam, care renaște continuu de la începutul până la sfârșitul lumii (1862). În sfârșit, nu mai puțin strălucit se arată Eminescu cu *Memento mori*, cu *Archaeus*, cu *Avatarii faraonului Tla* și cu *Sărmanul Dionis*.

O dată cu trecerea acestei perioade motivul *avatar*-ului se arată numai rar și sporadic în expresiile de valoare ale altor literaturi. La noi, însă, s-a întâmplat cu totul altfel. Literatura română este poate unica în Europa, unde acest motiv s-a perpetuat de peste o sută de ani într-un lanț neîntrerupt de forme noi și originale, aflându-se continuu prezent la atâția din marii noștri scriitori. [...]

Mai puțin important, deși integrat tot într-o creație genială, se arată și motivul urmărit de noi în *Craii de Curtea-Veche* a lui Mateiu Caragiale. [...] Cu o ambiguitate în care autorul se complăcea adesea, el confirmă că ideea de a fi avut “cândva și alte întrupări” ar indica doar “eresul” unuia din “crai”, al lui Pașadia. În fond, însă, Matei Caragiale descoperă sub masca abia obiectivată a eroilor săi tot atâtea ipostaze ale propriei sale ființe. Așa încât atât de straniul Pașadia, cu acea “puternică... viziune” a sa, nu alcătuiă decât mediul transparent prin care se lăsa văzut însuși autorul romanului.

Acest personaj îi atrage în *avatar*-ul întrevăzut de el și pe ceilalți doi eroi ai narațiunii. Astfel, ni se deschide scena unui aristocratic și aventuros veac al XVIII-lea euporean, în care ei sunt trei nobili cavaleri de Malta. Închiși în matricea unui asemenea avatar *Craii de Curtea-Veche* relevă o trăsătură vizibil originală. Mai întâi, la toți ceilalți scriitori români — cu excepția lui Bacovia, în a cărui *Lacustră* procedeul ar fi fost cu neputință — propriile întrupări anterioare sau cele ale personajelor apar *nominalizate*. În al doilea rând, spațiul ambiental al *avatar*-ului lor se vede precis *identificat*, adică stabilit printr-o anumită localizare. La Mateiu Caragiale, dimpotrivă, totul decurge vag. Cei trei cavaleri de Malta ar umbla parcă mascați, înfățișare cerută de importante misiuni secrete, așa încât ne fac să le ignorăm numele. În al doilea rând, aceste eminente cenușii ale epocii, care se pare că știu să tragă sfori în serviciul clandestin al cutăruia sau cutăruia, nu trăiesc într-un loc anumit, ci rătăcesc pe tot cuprinsul Europei, în drum spre diferite curți monarhice și înalt ecleziastice, sau pe la reședințele oamenilor iluștri ai epocii. În fond sunt niște aventurieri de mare clasă, în legătură cu care am putea vorbi de specia *avatar*-ului *vagant*, deosebit de cel *itinerant* al lui N. Iorga, care indică o rătăcire în *timp*, iar nu în *spațiu*, ca la Mateiu Caragiale.

Autorul nu acordă importanță nici numelui, nici locului, ci atmosferei pe care cei trei cavaleri o duc pretutindeni cu ei, o atmosferă de voluptăți subtile, de plăceri ale simțurilor și totodată de rafinament intelectual. O dulceață a vieții, o hedonistică gustare a ei îi înconjoară pretutindeni ca o aură îmbălsămată.

Este, după sonetul (*Avatar* — n.e.) lui Macedonski, a doua apariție în literatura noastră, a *avatar*-ului cu caracter de estetism epicureic. Între cele două creații există, totuși, o distincție. La Macedonski, rafinamentul se află însuflețit, poate prea ostentativ, de o notă frustă și vitală. La Mateiu Caragiale, dimpotrivă, el se păstrează mereu într-o “distinsă” artificialitate, cu nepătrunse ambiguități. Primul dintre ei ne proiectează doar un instantaneu furtiv, pe când ultimul, un întreg stil de viață. În sfârșit, pe când în sonetul lui Macedonski se aud de departe și zvonuri de “dezastre”, la Mateiu Caragiale asistăm la un înec complet în dulceața vieții așa încât apusul clasei lor îi găsește cu totul nepregătiți.

Deși episodic tratat, autorul romanului găsește în ideea *avatar*-lui, poarta ce deschide orizontul unui “artist al vieții”. [...]

Edgar PAPU

[...] Afectul puternic emotiv al *mirării*, precum și inflexiunea *dubitativă* fără perspectiva vreunei eventuale luminări a acelei esențe obscure, preconizate de *cunoașterea luciferică*, constituie cele mai specifice mijloace blagiene de intensificare poetică a tainei. Împreună cu Pârvan, Blaga poate fi considerat ca unul din promotorii enigmei ca motiv literar în perioada interbelică.

Și totuși, nu ei sunt primii ilustratori ai acestui motiv, ci Mateiu Caragiale, care încă de pe la începutul secolului, îi premerge. Ne gândim la ciclul de poeme *Pajere*, inaugurat din 1904 cu poemul *Curțile vechi*. Este adevărat, totuși, că marea pondere a creației lui Mateiu Caragiale, inclusiv în sensul enigmei, se ivește abia în perioada interbelică și numai după debuturile celorlalți doi contemporani ai săi.

De fapt, există cu ei unele analogii frapante. Ca și la ambii literați. [...] motivul enigmei își descoperă și la Mateiu Caragiale punctul de plecare în frecventarea câte unui domeniu de cultură umanistă.[...]

La Pârvan a fost arheologia, considerată în impactul ei cu fragmentele vestigii antice, iar la Blaga postularea unui “orizont al misterului”, care se va cristaliza mai târziu în sistemul epistemologic al *cunoașterii luciferice*. La rândul ei, specialitatea umanistă care a stimulat cultivarea enigmei în cazul lui Mateiu Caragiale a fost heraldică.[...]

În orice caz raportul *heraldică-enigmă* își află o explicație în totul plauzibilă, și printr-însa se poate pătrunde și la nucleul atât al concepției cât și al artei lui Mateiu Caragiale.

Înseși titlurile sale ne indică asociații, analogii, sau aluzii *heraldice*. Primul din aceste titluri, și anume *Pajere*, întărește de la început constatarea noastră. [...] Faptul în sine n-ar avea nici o semnificație deosebită în ceea ce ne privește dacă o bună jumătate din poemele ciclului *Pajere* n-ar cuprinde cuvintele *taină*, *tainic* și *tăinuît*. Aproape toate aceste poeme-stampe, cu iz de veche istorie românească, nu sunt altceva decât lumini instantanee, cufundate imediat în întuneric de enigmă.

Fenomenul se continuă culminant în mai târziu sa creație interbelică. Titlul *Remember* exprimă și el, la rândul său, detaliul unei închipuiri heraldice.[...] Ca și în cazul *Pajerelor*, titlul acestei a doua creații a sale evocă tot o întruchipare heraldică. Iar aceasta se asociază cu sugestia aceleiași taine pecetluite.

Și aici, ca și în *Pajere*, termenul *taină* se mișcă amplu în toată gama ipostazelor și referirilor sale [...]. *Remember* este un adevărat poem al enigmei, desprins, dacă se poate spune, dintr-un fel de trăire heraldică, trăire pe care ne-o comunică însuși titlul.[...] Prin urmare, în însăși experiența sa personală Mateiu Caragiale conexează ideea ascunderii, a feririi, a amuțirii, idee concretizată prin veșmântul criptic al limbii latine cu o proprie creație heraldică.[...]

În această ordine am spune că viziunea heraldică se poate defini drept tainica hieratizare ce plutește deasupra miezurilor vieții, extrăgându-le acestora nobila chintesență, proiectată într-o nebănuită transfigurare.

[...] Mateiu Caragiale ar reprezenta, într-o atare ipoteză, o variantă unică, neașteptat de originală, a unei dominante trăiri poetice așa-zise “moderniste”, anume lupta dintre stricăciune și elevație, care merge de la Baudelaire până la Arghezi și mai departe.

Desigur că o certă frecventare a lui Barby d'Aurevilly nu poate fi trecută cu vederea în formația sa de cultivator al enigmei. Dar aceasta constituie numai o cristalizare depusă pe parcurs peste originara sa patimă heraldică. Ea dăinuie la Matei Caragiale încă din școală. “*Din timpul acesta datează temeinica sa orientare istorică și heraldică*“ [...] Aici se descoperă punctul de unde a plecat cel mai de seamă poet al enigmei din literatura noastră.[...]

La Pârvan, Blaga și Mateiu Caragiale — la fiecare în felul său propriu — enigma este un *principiu*, un resort inițial.[...]

Edgar PAPU

Faptul că Mateiu Caragiale [...] nu și-a adunat poeziile scrise între 1904 și 1913, nu mai multe de 20, în volum în timpul vieții (i s-au cules postum sub titlul *Pajere*), deși la apariție în revista *Viața Românească* l-au entuziasmat pe Panait Cerna și l-au bucurat pe tatăl său natural care nu-și puna nădejdi în el (i-ar fi zis: “N-ai să fii nimic” și “Te înșeli amarnic bizuindu-te chiar pe cel mai mic sprijin din partea mea”, cum notează în 1931), e poate semnul că le socotea el însuși simple exerciții ce nu puteau rivaliza cu marile producții ale epocii, cu neasemuitele *Flori sacre* ale lui Macedonski, spre a da un singur exemplu. Într-una din cele mai vechi poezii, datată 1904, evoca în forma sonetului *Curțile vechi*: “Adânc ca de o vrajă par ele adormite, / Pe iaz visează-ostrovul de sălcii despletite, / Nu tremură o frunză, nu mișcă fir de iarbă, // Și-n tăinuța culă, / ținând priviri viclene, / Zâmbesc către domnițe boieri cu lungă barbă, / Purtând pe naltă cucă surguci cu mândre pene.”

Alte evocări, precum *Călugărița*, *Boierul*, *Aspra*, *Înțeleptul*, *Cronicarul*, *Domnița* și îndeosebi *Trântorul*, cu portretul fanariotului becisnic, cu antereu, metanii, ișlic și hanger, seamănă în chip izbitor icoanelor din *Sonete patriarhale* de D. Teleor. Din *Singurătatea*, cu un epigraf din *Casanova* de Seingalt (“Charme divine de mes loisirs, Solitude que tu m’est chère”) de reținut mărturisirea unei “păgâne semeții”: “Afară de trufie nimic n-avut-am sfânt”.

Încă de la 28 de ani Mateiu I. Caragiale părăsi pentru totdeauna poezia, spre a se consacra prozei. De abia în 1921 publică în revista *Viața românească* o nuvelă de numai 20 de pagini, *Remember*, apărută

în volum separat în 1924. Este istoria unui tânăr englez, sir Aubrey de Vere, ce umblă noaptea pe străzile Berlinului sulemenit în albastru și o dată, travestit în femeie, ars pe față, înjunghiat și aruncat în apa Sprei, nu se știe pentru ce. “Îți va părea ciudat, zice autorul, dar după mine unei istorii frumusețea îi stă numai în partea ei de taină fără sfârșit, dacă i-o desvălui, găsesc că își pierde tot farmecul”. Perpessicius presupunea că Aubrey de Vere e o anagramă aproximativă din numele lui Barbey d’Aurevilly.[...]

Craii de Curtea-Veche, opera prin care Mateiu I. Caragiale s-a impus, a apărut în *Gândirea* între 1926 și 1928, apoi în 1929. Cartea nu poartă mențiunea roman și este o suită de evocări sau portrete de crai, adică de dandy valahi, falși voievozi, boemi dezmațați, asemenea unui grec, Melanos, mergând prin București cu cucă de domn pe cap, călare pe măgar, la mazilirea lui Grigore Ghica, însoțit de o ceată de cheflii, după o anecdotă publicată de I. L. Caragiale în *Vatra*. Unul e Pașadia, din neamul Măgurenilor, care pentru a se înălța în ranguri n-au ocolit crima, intelectual dezabuzat, istoric erudit și rafinat, purtând însă tarele provenienței sale de venetic, nemulțumit cu ce-i oferise țara de adopțiune. Altul, Pantazi, e urmașul unor pirați, al lui Zuani cel Roșu, împătimit de călătorii, nobil dezamăgit sentimental, visând frumusețea. Acestor îngeri căzuți, damnați, trufașului cinic Pașadia și orgoliosului neliniștit Pantazi, împinși de o forță obscură pe panta desfrâului, li se alătură autorul în intenția de a scrie un “roman de moravuri bucureștene.” Mateiu I. Caragiale e cel de-al treilea crai, cum nu se sfiește să mărturisească sigur. Pantazi, zice el, “mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie (*Remember*) am scris-o.” Drept martor și călăuză pentru isprăvile pe care craii le întreprind servește secătura de Pirgu, prezentat ca as al destrăbălărilor, amic întâi al lui Pașadia, apoi și al celorlalți doi, mijlocitorul tuturor abjecțiilor, adevărat agent al pierzării. În mâna lui Pirgu, craii devin niște păpuși de vicleim [...]

Pirgu conduce pe cei trei în bolgia plăcerilor din cea mai deocheată casă bucureșteană, casa “adevăraților Arnoteni”, tripou, cârciumă și bordel, prilej pentru autor de a înfățișa o lume imundă, ce a parcurs întreaga scară a degradării morale până la cea mai îngrozitoare murdărie. Pictura în stil decadent a acestei atmosfere de

viciu și perdiție, într-un limbaj încărcat de savori lexicale, dă cărții lui Mateiu I. Caragiale un farmec unic, ferit de trivialitate prin nobleța savantă a desenului și poezia neasemuită a spovedaniei. De altfel, care pot fi înțeleși și ca exponenți ai naratorului par porniți în căutarea lor înșiși, în spațiu, în timp și în viață, hotărâți de a se mântui prin acceptarea voluntară pe pământ a muncilor purgatoriu-lui sau chiar ale internului. Pașadia sucombă în brațele Rașelicăi Nahmanson, femeia lipitoare, Pantazi pierde pe Ilinca Arnoteanu, acest crin din mocirlă, ca altădată pe Wanda, predestinat să rămână cavaler rătăcitor, supraviețuiește doar scriitorul prin creația și demonul său, Pirgu [...]

Într-adevăr, însoțindu-l, scriitorul află despre urmașii marelui vornic Barbu Arnoteanu, despre Sultana, nebuna care latră la lună, mama lui Maiorică, stăpânul casei, și sora lui vitregă, Pulcheria, despre soția lui Maiorică, Elvira, și cele două fete ale ei, trupeșa Mima și tembela Tița, cotoșmanele și armăsăroaicele, ca și despre Masinca Drânceanu, “divina țată.” Simpla observație n-ar fi fost totuși de-ajuns spre a transcrie apostrofa lui Pirgu, dacă Mateiu n-ar fi moștenit geniul autorului lui Kir Ianulea [...].

Autorul își justifică gustul pentru o astfel de lume cu un citat din Raymond Poincaré, fostul președinte al Franței: “Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l’Orient, où tout est pris à la légère...” [...].

Alexandru PIRU

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i>	2
<i>Tabel cronologic</i>	3

PAJERE (1936)

CLIO	9
LAUDA CUCERITORULUI	10
PROHODUL	
RĂZBOINICULUI	12
NOAPTE ROȘIE	13
CĂLUGĂRIȚA	14
BOIERUL	15
ASPRA	15
ÎNȚELEPTUL	16
CRONICARUL	17
DOMNIȚA	18
LA ARGES	18
TRĂNTORUL	19
CURȚILE VECHI	20
CRĂDINILE AMĂGIRII	20
ÎNTOARCEREA ÎNVINSULUI .	21
MĂRTURISIRE	22
DREGĂTORUL	22
DORMI	23
SIHASTRUL ȘI UMBRA	24
SINGURĂTATEA	26

REMEMBER (1924)

CRAII DE CURTEA-VECHE (1926)

ÎNȚĂMPINAREA CRAILOR	54
CELE TREI HAGIALICURI	74
SPOVEDANII	107
ASFINȚITUL CRAILOR	142

SUB PECETEA TAINEI

(1930, 1933)	182
--------------------	-----

ARTICOLE, STUDII HERALDICE, ÎNSEMNĂRI, NOTE DE LECTURĂ

ÎN CHESTIA	
UNEI ABERAȚII	222
O CONTRIBUȚIE HERALDICĂ	
LA ISTORIA	
BRÂNCOVENILOR	231
JURNAL (1927-1935)	251
<i>Referințe critice</i>	282

Mateu I. Caragiale

**PAJERE
REMEMBER
CRAII DE CURTEA-VECHE
SUB PECETEA TAINEI**

Apărut: 1997. Format: 70x108^{1/32}

Coli tipar: 10,85. Coli editoriale: 10,23. Tiraj: 5000 ex.

Casa de editură «LITERA»
str. B. P. Hasdeu, nr. 2, Chișinău, MD 2005, Republica Moldova
Procesare computerizată: LITERA
Corector: *Nadina Marciuc*
Redactor de carte: *Tudor Palladi*
Director fondator: *Anatol Vidrașcu*

Tiparul executat sub comanda nr. .
Combinatul Poligrafic, str. Mitropolit Petru Movilă, nr. 35,
Chișinău, MD 2004, Republica Moldova

Departamentul Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți